Orlando FIGES

POLIROM

SĂ–MI TRIMIȚI UN CUVÂNT DIN CÂND ÎN CÂND

O poveste de dragoste şi supravieţuire în Gulag

Orlando FIGES

SĂ–MI TRIMIȚI UN CUVÂNT DIN CÂND ÎN CÂND

O poveste de dragoste şi supravieţuire în Gulag

Traducere de Daniela Rogobete

POLIROM

2019

Orlando Figes, *Just Send Me Word. A True Story of Love and Survival in the Gulag*
Copyright © Orlando Figes, 2012
All rights reserved
© 2019 by Editura Polirom, pentru ediţia în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8270-6
ISBN PDF: 978-973-46-8271-3
ISBN print: 978-973-46-7935-5

Coperta: Carmen Parii

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ORLANDO FIGES este profesor de istorie la Colegiul Birkbeck, Universitatea din Londra. Este autorul a numeroase cărți despre istoria Rusiei, dintre care la Editura Polirom au apărut: *Revoluția Rusă, 1891-1924. Tragedia unui popor* (2016), *Dansul Nataşei. O istorie culturală a Rusiei* (2018), *Crimeea. Ultima cruciadă* (2019) și *Vorbind în șoaptă. Viața privată în Rusia lui Stalin* (2019).

Despărțirea care-un veac va ține
Împreună s-o-ndurăm ni-e scris.
Nu mai plânge! Mâna dă-mi mai bine
Și promite-mi c-o să vii în vis.
În durere tu cu mine una,
Veșnic doi vom fi pe-acest pământ…
Să-mi trimiți prin stele sau cu luna,
Însă, un cuvânt din când în când.

Anna Ahmatova, „În vis”[1]*

1* Anna Ahmatova, *Cele mai frumoase poezii*, traducere de Madeleine Fortunescu, Editura Tineretului, 1968 (n.tr.).

Prefață

Trei cufere vechi – tocmai fuseseră livrate. Puse în pragul ușii, blocau accesul spre încăperea aglomerată în care publicul și cercetătorii istorici erau primiți în birourile Societății Memorial din Moscova. Venisem în toamna anului 2007 ca să vizitez niște colegi de aici, din departamentul de cercetare al organizației pentru drepturile omului. Observând interesul meu pentru acele cufere, mi-au spus că ele conțineau cea mai mare arhivă privată donată Memorialului în cei douăzeci de ani de existență. Arhiva le aparținea lui Lev și Svetlanei Mișcenko, doi soți care se cunoscuseră ca studenți în anii 1930 doar ca să fie despărțiți de războiul din 1941-1945 și de întemnițarea ulterioară a lui Lev în Gulag. După câte îmi spuneau toți, povestea lor de dragoste era una extraordinară.

Am deschis cufărul cel mai mare. Nu mai văzusem niciodată ceva asemănător: câteva mii de scrisori strâns legate în teancuri prinse cu sfoară și elastic, caiete, jurnale, acte și fotografii. Secțiunea cea mai valoroasă a arhivei se afla în cel de-al treilea cufăr, cel mai mic dintre ele, o valijoară maro din placaj, cu margine din piele și trei încuietori de metal care s-au deschis ușor cu un clinchet. Nu ne-am putut da seama câte scrisori conținea – am bănuit că probabil vreo două mii –, ci

doar cât cântărea (37 de kilograme). Toate erau scrisori de dragoste pe care Lev și Svetlana și le scriseseră în timp ce el era prizonier la Peciora, unul dintre cele mai cunoscute lagăre de muncă ale lui Stalin din Nordul Îndepărtat al Rusiei. Prima a fost scrisă de Svetlana în luna iulie a anului 1946, ultima, de Lev, în iulie 1954. Își scriau unul altuia de cel puțin două ori pe săptămână. Era, de departe, cea mai mare colecție de scrisori din Gulag găsită vreodată. Dar ceea ce le făcea atât de deosebite nu era doar numărul lor, ci faptul că nimeni nu le cenzurase. Fuseseră introduse și scoase pe furiș din lagăr de muncitorii voluntari și funcționarii de stat care fuseseră înduioșați de Lev. Zvonurile legate de traficul de scrisori făceau parte din folclorul bogat al Gulagului, dar nimeni nu-și imaginase vreodată un sac de poștă clandestin de mărimea aceasta.

Scrisorile erau atât de strâns legate, încât a trebuit să-mi strecor degetele printre ele ca s-o pot scoate pe prima. Era de la Svetlana către Lev. Adresa scurtă era:

RSSA Komi
Regiunea Kojva
Combinatul de prelucrare a lemnului
L[agărul de] C[orecție] 274 – 11 b
Lui Lev Glebovici Mișcenko

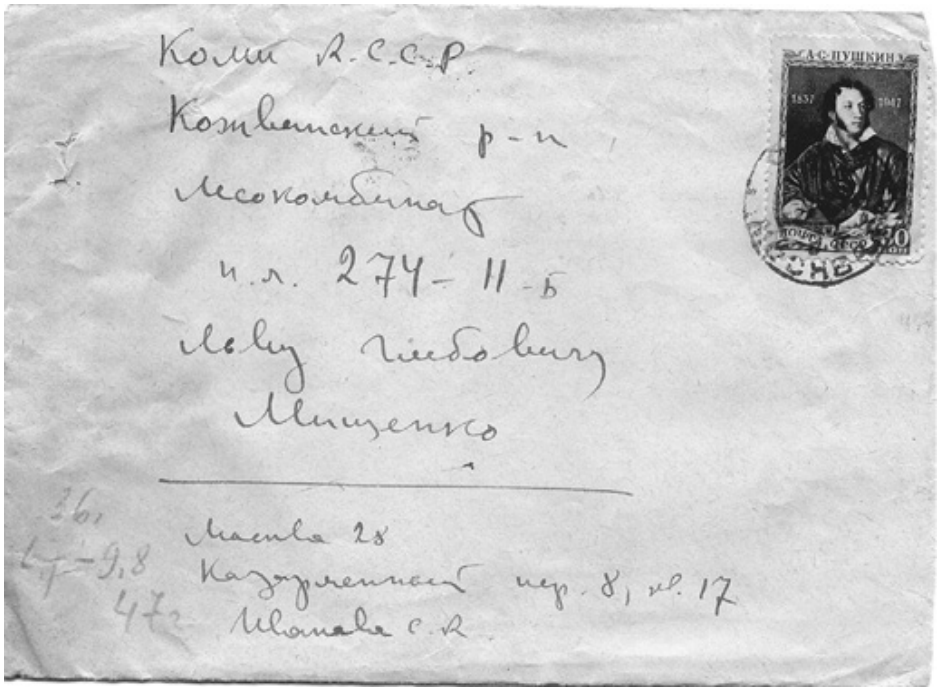

1. Plicul unei scrisori a Svetlanei.

Am început să descifrez scrisul mic și abia lizibil al Svetlanei de pe hârtia îngălbenită care mi se fărâmița în mână. „Așa că iată-mă, neștiind nici măcar ce anume aș putea să-ți scriu. Că mi-e dor de tine? Dar tu știi asta. Simt că trăiesc în afara timpului, că aștept ca viața mea să înceapă, ca și când acum ar fi doar un intermezzo. Orice fac pare a fi doar un mod de a-mi omorî timpul!” Am scos o altă scrisoare din același teanc. Era una de-a lui Lev. „M-ai întrebat cândva dacă e mai ușor să trăiești cu speranță sau fără. Nu mai am nicio urmă de speranță, dar mă simt împăcat fără ea […].” Ascultam o conversație care avea loc între ei doi.

Pe măsură ce răsfoiam scrisorile, emoția mea creștea. Scrisorile lui Lev erau bogate în amănunte legate de lagărul de muncă. Probabil că reprezentau singura mărturie majoră contemporană a vieții de zi cu zi din Gulag care avea să iasă

vreodată la lumină. Apăruseră multe memorii scrise de foștii prizonieri din lagărele de muncă, dar nimic nu se compara cu aceste scrisori necenzurate, formulate chiar la vremea aceea și în perimetrul zonei îngrădite cu sârmă ghimpată. Scrise pentru a explica singurei destinatare ceea ce îndura el, scrisorile lui Lev au devenit, peste ani, tot mai grăitoare în ceea ce privește condițiile de viață din lagăr. Scrisorile Svetlanei erau menite a-i susține moralul, a-i da speranță, dar,

așa cum aveam să îmi dau seama curând, spuneau totodată și povestea propriei ei lupte pentru a-și păstra vie dragostea pentru el.

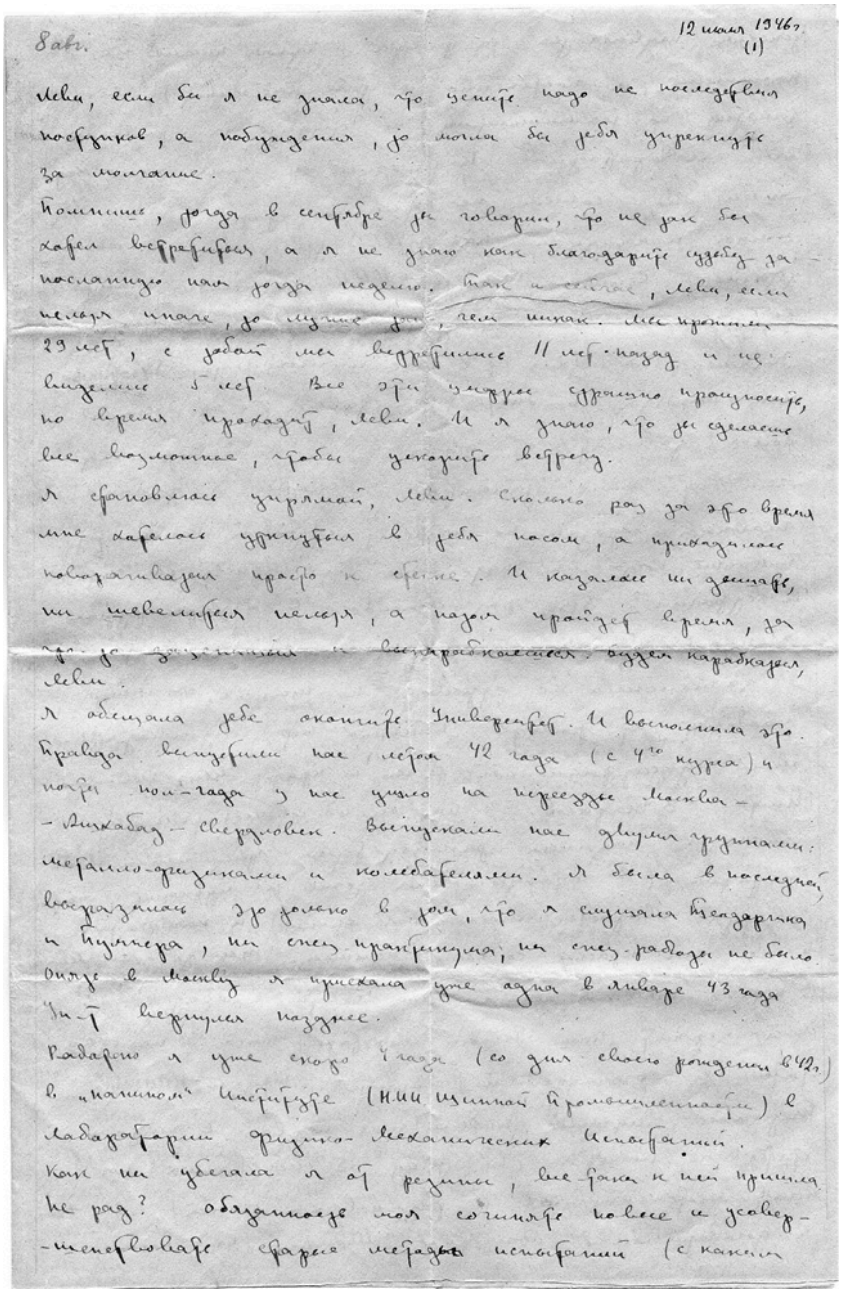

Вави.

12 июля 1946 г.
(1)

Леви, если бы я не знала, что уезжая надо не последовать поцелуев, а побуждения, то могла бы себя упрекнуть за молчание.

Помнишь, когда в сентябре ты говорил, что не дал бы хабеля вернуться, а я не знала как благодарить судьбу за посланную нам вторую неделю. Так и сейчас, Леви, если теперь иначе, то лучше так, чем иначе. Мы прожили 29 нед, с добавкой моих вернувшихся 11 нед. назад и не вынесли 5 нед. Все эти недели страшно тяжелые, но время проходит, Леви. И я знаю, что не сделаем все возможное, чтобы увидеться вскоре.

Я стараюсь утешать, Леви. Сколько раз за это время мне хотелось упасть в себя насом, а приходилось повторять вчерашнее время и время. И казалось ли десять, ни шевелиться неделя, а назад пройдет время, до [illegible] вспоминаться будет как далекое, Леви.

Я обещала тебе окончить Университет. И выполнила это. Правда выпустили нас через 42 года (с 4-го курса) и потом пол-года у нас ушло на переездные Москва – Ижевск – Свердловск. Встретили нас двумя группами: геолого-разведчиками и полезащитниками. Я была в последней, вследствие это должно в том, что я слушала Гендарина и Пущерова, на спец. практикумах, на спец. работах не было. Вышло в Москву я приехала уже одна в январе 43 года Ун-т вернулся назад.

Работаю я уже скоро 4 года (со дня своего рождения в 42 г.) в "нашем" Институте (НИИ Цветной Промышленности) в лаборатории физико-механических испытаний.

Как ни убегала я от родных, все-таки к ней пришла не рад? обязательно моя отпуск полное и усовер-шенствовать сработ испытаний (с какими

2. Prima scrisoare a Svetlanei (1946).

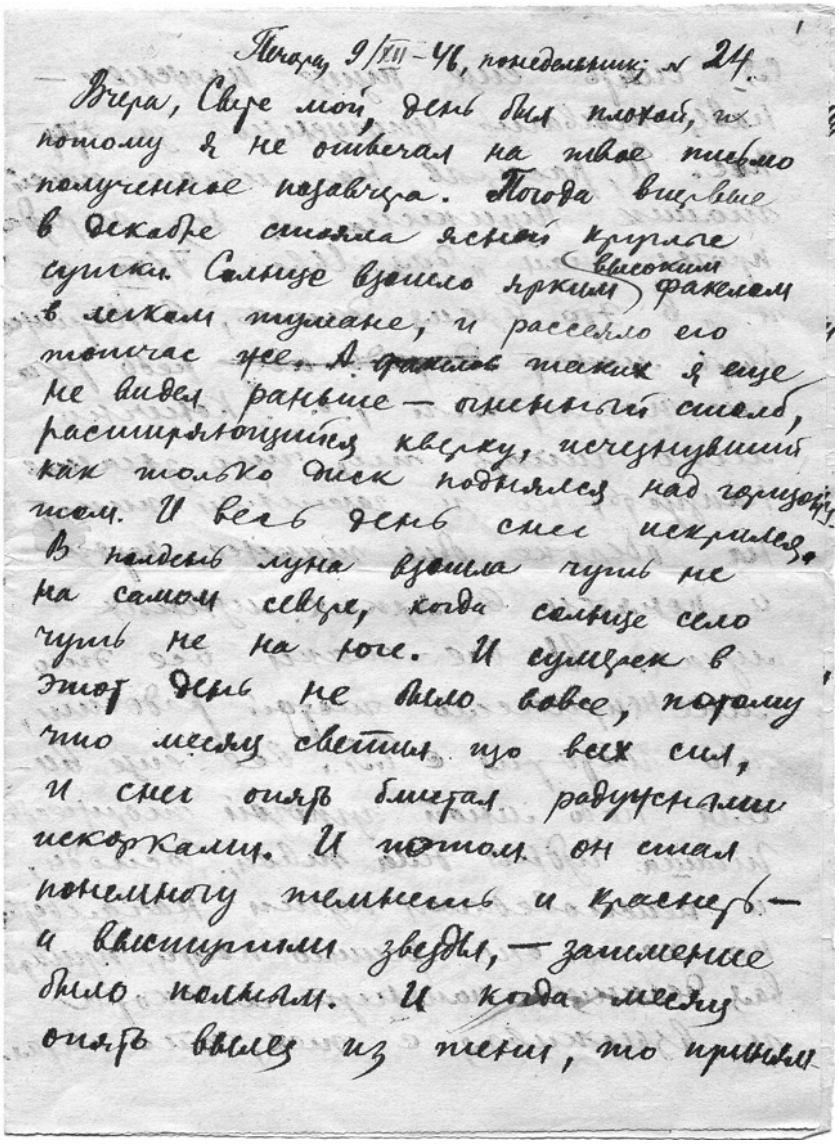

Печора, 9/XII-46, понедельник, № 24.

Вчера, Свете мой, день был плохой, поэтому я не отвечал на твое письмо полученное позавчера. Погода выдалась в декабре стояла ясная крутые сугробы. Солнце взошло яркий (высоким) факелом в легком тумане, и рассеяло его тотчас же. А [illegible] такой я еще не видел раньше — огненный столб, расширяющийся кверху, исчезнувший как только диск поднялся над горизонтом. И весь день снег искрился. В полдень луна взошла чуть не на самом севере, когда солнце село чуть не на юге. И сумерек в этот день не было вовсе, потому что месяц светил изо всех сил, и снег опять блистал радужными искорками. И потом он стал понемногу темнеть и краснеть — и выступили звезды, — затмение было полным. И когда месяц опять вышел из тени, то прямым

3. Cea de-a douăzeci și patra scrisoare a lui Lev.

Poate douăzeci de milioane de oameni, majoritatea bărbați, au suferit în lagărele de muncă de pe vremea lui Stalin. Prizonierilor li se permitea să scrie și să primească scrisori, în medie o dată pe lună, dar toată corespondența le era cenzurată. Era greu să păstrezi intimitatea unei relații atunci când scrisorile erau citite mai întâi de poliție. O sentință de opt sau zece ani însemna aproape întotdeauna ruperea unor

relații: deținuții își pierdeau iubitele, soțiile sau soții, familii întregi se destrămau. Lev și Svetlana au fost o excepție. Nu numai că au găsit o modalitate de a-și scrie și chiar de a se întâlni ilegal – o încălcare extraordinară a regulilor din Gulag, care atrăgea după sine o pedeapsă severă –, dar au mai și păstrat toate scrisorile prețioase (ceea ce-i supunea unui risc încă și mai mare) ca o mărturie a poveștii lor de dragoste.

În cufărul cel mic s-au găsit aproape 1.500 de scrisori. Mi-au trebuit doi ani ca să le transcriu pe toate. Au fost greu de descifrat, erau pline de cuvinte codificate, de detalii și de inițiale care trebuiau lămurite. Aceste scrisori reprezintă documentele care stau la baza volumului *Să-mi trimiți un cuvânt din când în când*, alături de arhiva bogată aflată în celelalte cufere, de interviurile amănunțite luate lui Lev și Svetlanei, rudelor și prietenilor lor, de scrierile altor prizonieri din Peciora, de vizitele în oraș și de interviurile luate localnicilor și chiar de arhivele lagărului de muncă.

1

Lev a a remarcat-o primul pe Svetlana. A observat-o imediat în mulțimea studenților care așteptau să fie strigați la examenul de admitere în curtea mărginită de copaci a Universității din Moscova. Ea stătea în ușa Facultății de Fizică împreună cu un prieten de-al lui Lev, care i-a făcut semn să se apropie și i-a prezentat-o ca pe o colegă de la fosta lui școală. N-au schimbat decât câteva cuvinte înainte ca ușile facultății să se deschidă și cei doi s-au alăturat cetei de studenți de pe scările care duceau în aula unde urma să se desfășoare examenul.

Nu a fost dragoste la prima vedere: amândoi au fost de acord asupra acestui lucru. Lev era mult prea prudent ca să se îndrăgostească atât de ușor. Dar Svetlana îi atrăsese deja atenția. Era potrivit de înaltă, zveltă, cu un păr castaniu și des, pomeți proeminenți, bărbie ascuțită și ochi albaștri care străluceau cu o inteligență melancolică. Era una dintre cele doar șase fete admise la facultate, cea mai bună facultate de fizică din Uniunea Sovietică, alături de Lev și alți treizeci de bărbați, în luna septembrie a anului 1935. Într-o bluză de lână închisă la culoare, o fustă gri scurtă și pantofi negri din piele întoarsă, aceleași haine pe care le purtase și ca elevă, Svetlana

ieșea în evidență în acel mediu masculin. Avea o voce frumoasă (a cântat în corul universității), fapt care-i sporea farmecul fizic. Era plăcută, plină de viață, flirta din când în când și era recunoscută pentru limba ei ascuțită. Svetlana nu ducea lipsă de admiratori, dar Lev avea ceva special. Nu era nici înalt, nici solid – era puțin mai scund decât ea –, nu la fel de încrezător în înfățișarea lui ca alți tineri de aceeași vârstă. În toate fotografiile din acea perioadă purta aceeași cămașă veche – încheiată până la nasturele de sus, dar fără cravată, după moda rusească. După înfățișare, părea a fi mai degrabă băiat decât bărbat. Dar avea un chip plăcut și blând, cu ochi albaștri și blajini și o gură cu buze pline, ca de fată.

În timpul primului semestru, Lev și Sveta (cum începuse să-i zică) s-au întâlnit deseori[1]. Ședeau împreună la cursuri, își făceau semne la bibliotecă și frecventau același cerc de fizicieni și ingineri în devenire care mâncau împreună la cantină sau se întâlneau la clubul studențesc de lângă intrarea în bibliotecă, unde unii ieșeau la o țigară, alții doar ca să se dezmorțească și să mai stea la vreo șuetă.

4. Svetlana.

Mai târziu, când Lev și Sveta aveau să meargă la teatru sau la film împreună cu grupul lor de prieteni, el o va conduce acasă alegând drumul cel mai romantic, de-a lungul bulevardelor străjuite de parcuri dintre Piața Pușkin și Cazarma Pokrovski, din apropierea casei Svetei, pe unde se plimbau seara multe perechi de tineri. În cercurile studențești din anii 1930, a face curte unei fete încă mai implica ideea de cavalerism romantic, în pofida liberalizării comportamentului sexual din unele cartiere de după 1917. La Universitatea din Moscova, poveștile de dragoste erau serioase și caste, cele mai multe debutând atunci când o pereche se desprindea dintr-un grup mai mare de prieteni, iar el începea s-o conducă seara pe fată acasă. Aveau astfel prilejul să discute mai intim, poate chiar să-și recite unul celuilalt versurile preferate – o manieră acceptată de a conversa despre dragoste – ori să se sărute înainte de a se despărți în fața casei fetei.

5. Lev.

Lev știa că nu era singurul care o plăcea pe Sveta. O vedea adesea plimbându-se cu Gheorghi Liahov (prietenul care-l prezentase Svetei) prin Grădinile Aleksandr de lângă Zidul Kremlinului. Lev era prea rezervat ca să-l întrebe pe Gheorghi despre relația lui cu Sveta, dar într-o zi Gheorghi i-a spus: „Sveta e o fată tare drăguță, însă e prea inteligentă, al naibii de inteligentă”. A spus-o într-un fel care l-a convins pe Lev că Gheorghi era intimidat de intelectul ei. Așa cum Lev avea să afle curând, Sveta putea fi capricioasă, critică la adresa celorlalți și neîngăduitoare cu cei care nu se dovedeau a fi la fel de inteligenți ca ea.

Treptat, Lev și Sveta au devenit tot mai apropiați. Îi anima o „simpatie profundă”, își amintește Lev. Stând în camera lui, după mai bine de șaptezeci de ani, zâmbește amintindu-și începutul legăturii lor sentimentale. Se gândește o vreme, înainte să-și aleagă cuvintele: „Nu se putea spune că ne-am

îndrăgostit nebunește unul de celălalt, dar exista o afinitate profundă și permanentă între noi”.

În cele din urmă au ajuns să se considere un cuplu: „Toți știau că Svetlana era iubita mea pentru că eu nu mă vedeam cu nimeni altcineva”. A existat un moment când lucrul acesta a devenit limpede amândurora. Într-o după-amiază, pe când se plimbau pe străzile liniștite din apropierea casei Svetei de pe Kazarmenni Pereulok (Aleea Cazărmii), ea l-a luat de mână și i-a spus: „Hai să mergem ca să te prezint prietenelor mele”. Au mers să le întâlnească pe cele mai apropiate prietene ale ei de la școală, pe Irina Krauze, care studia franceza la Institutul de Limbi Străine, și pe Aleksandra („Șura” sau „Șurka”) Cernomordik, care studia medicina. Lev și-a dat seama că era un semn de încredere din partea Svetei, un semn de afecțiune, faptul că-i permitea să-i cunoască prietenele din copilărie.

Curând Lev a fost invitat la Sveta acasă. Familia Ivanov avea un apartament propriu cu două camere mari și o bucătărie – un lux aproape necunoscut în Moscova lui Stalin, unde apartamentele la comun care găzduiau o familie per încăpere, cu o singură bucătărie și o baie comună, erau norma. Sveta și sora ei mai mică, Tania, locuiau într-o cameră împreună cu părinții lor, fetele dormind pe o canapea extensibilă care se transforma în pat. Fratele lor, Iaroslav („Iara”), locuia cu soția lui, Elena, în cealaltă încăpere, unde se găseau un șifonier mare, un dulap cu vitrină pentru cărți și un pian cu coadă folosit de întreaga familie. Cu tavane înalte și mobilă veche, căminul Ivanovilor era o mica insulă de intelectualitate într-o capitală proletară.

Tatăl Svetei, Aleksandr Alekseevici, era un bărbat înalt și cu barbă, pe la vreo cincizeci și cinci de ani, cu o privire tristă,

dar vigilentă și păr grizonant. Veteran bolșevic, se alăturase mișcării revoluționare pe vremea când era student la Universitatea Kazan, în 1902, fusese exmatriculat și închis, apoi se reînmatriculase la Facultatea de Fizică de la Universitatea din Sankt-Petersburg, unde a lucrat cu marele chimist rus Serghei Lebedev în domeniul dezvoltării producției de cauciuc sintetic înainte de Primul Război Mondial. După Revoluția din Octombrie 1917, Aleskandr jucase un rol de seamă în organizarea producției sovietice de pneuri. Dar a ieșit din partid în 1921, oficial din pricina sănătății, deși, în realitate, a fost dezamăgit de dictatura bolșevică. În următorul deceniu, a făcut două călătorii lungi în Occident în interes de serviciu, înainte să se mute cu familia la Moscova, în 1930. Acesta a fost momentul de vârf al planului cincinal de industrializare a Uniunii Sovietice și primul mare val al terorii lui Stalin împotriva „specialiștilor burghezi”, când mulți dintre cei mai vechi prieteni și colegi ai lui Aleksandr au fost declarați „spioni” sau „sabotori” și apoi împușcați sau trimiși în lagărele de muncă. Călătoriile lui Aleksandr în străinătate îl făcuseră vulnerabil din punct de vedere politic, dar a reușit să supraviețuiască și și-a continuat munca pentru cauza industriei sovietice, ajungând director adjunct al Institutului de Cercetare a Rășinii. Într-un cămin dominat de etosul intelectualității tehnice, toți copiii au fost îndrumați spre studiul ingineriei sau al științei: Iara a urmat Institutul de Construcții de Mașini din Moscova, Tania a studiat meteorologia, iar Sveta a urmat Facultatea de Fizică.

Aleksandr l-a primit cu brațele deschise pe Lev în casa lui. S-a bucurat ca de prezența unui om de știință. Mama Svetei a fost mai distantă și mai rezervată. O femeie plinuță, molatică,

pe la vreo cincizeci și cinci de ani, care purta niște mănuși fără degete ca să-și ascundă o boală a mâinilor, Anastasia Erofeevna era profesoară de limba rusă la Institutul de Economie din Moscova și avea atitudinea severă a unui pedagog. Își mijea ochii și îl privea pe Lev prin ochelarii ei cu rame groase. Multă vreme i-a fost teamă de ea, dar spre sfârșitul primului an de facultate al lui și al Svetei a avut loc un incident care a schimbat totul. Sveta împrumutase notițele lui Lev pentru un curs la care ea lipsise. Când el a venit să și le recupereze, înainte de primul examen, Anastasia i-a spus că notițele lui sunt foarte bune. Nu era mare lucru – un compliment mic și neașteptat –, dar Lev a înțeles blândețea tonului ei ca un semn al acceptării lui de către păzitoarea porților familiei Svetei. „Am luat-o ca pe un permis legal de intrare în casa lor", și-a amintit Lev. „Am început să-i vizitez mai des, fără să mă mai simt stingher." După examene, în lunga vară fierbinte a anului 1936, Lev trecea s-o ia pe Sveta în fiecare seară și o ducea în Parcul Sokolniki, ca s-o învețe să meargă pe bicicletă.

Pentru Lev, acceptarea de către familia Svetei a fost întotdeauna o parte importantă a relației dintre ei doi. El nu a avut niciodată o familie apropiată. Lev se născuse la Moscova pe 21 ianuarie 1917 – cu câteva zile înainte ca acel cataclism reprezentat de Revoluția din Februarie să schimbe lumea pentru totdeauna. Mama lui, Valentina Alekseevna, fiica unui mărunt funcționar de provincie, fusese crescută de două mătuși din Moscova după ce-și pierduse ambii părinți la o vârstă fragedă. Era profesoară la una din școlile din oraș când l-a întâlnit pe tatăl lui Lev, Gleb Fedorovici Mișcenko, absolvent al Facultății de Fizică a Universității din Moscova,

care studia pe atunci la Institutul de Căi Ferate ca să devină inginer. Mișcenko era un nume ucrainean. Tatăl lui Gleb, Feodor, fusese o figură de seamă a intelectualității naționaliste ucrainene, profesor de filologie la Universitatea din Kiev și traducător din greaca veche în rusă. După Revoluția din Octombrie, părinții lui Lev s-au mutat la Beriozovo, un orășel siberian din regiunea Tobolsk, despre care Gleb aflase de pe vremea când supraveghea transporturile în calitate de inginer la căile ferate. Loc de exil începând din secolul al optsprezecelea, Beriozovo se afla departe de regimul bolșevic și era situat într-o zonă de relativă bunăstare agricolă, reprezentând așadar o locație bună unde să trăiești departe de Războiul Civil (1917-1921) care a adus Moscovei groază și ruină economică. Familia locuia împreună cu mătușa Valentinei într-o cameră închiriată în casa unei familii de țărani numeroase. Gleb și-a găsit o slujbă ca profesor și meteorolog, Valentina lucra și ea ca profesoară, iar Lev era crescut de mătușa ei, Lidia Konstantinova, pe care el o numea „bunica”. Ea îi spunea povești și tot ea l-a învățat „Tatăl nostru”, rugăciune pe care a ținut-o minte toată viața. Bolșevicii au ajuns în Beriozovo în toamna anului 1919. Au început să aresteze ostatici „burghezi” presupuși a fi colaborat cu Albii, forțele contra-revoluționare care ocupaseră regiunea în timpul Războiului Civil. Într-o zi, i-au luat și pe părinții lui Lev. Acesta, pe atunci în vârstă de patru ani, s-a dus cu bunica să-i viziteze la închisoarea locală. Gleb fusese repartizat într-o celulă mare împreună cu alți nouă deținuți. Lui Lev i s-a dat voie să intre în celulă și să stea alături de tatăl lui, în timp ce gardianul a rămas lângă ușă cu pușca. „Nenea ăla e vânător?”, l-a întrebat Lev pe tatăl său care i-a răspuns: „Nenea ne

apără”. Lev și bunica au găsit-o pe mama lui într-o celulă izolată. Au mers s-o vadă de două ori. Ultima dată, ea i-a dat un castron de smântână cu zahăr, pe care le cumpărase din alocația de deținut, ca să-i facă vizita de neuitat.

Nu la mult timp după aceea Lev a fost dus la spital, unde mama lui trăgea să moară. Fusese împușcată în piept, probabil de vreun gardian. Lev stătea în pragul ușii salonului când o asistentă a trecut pe lângă el ducând în mâini un obiect roșu, ciudat, care pulsa. Înfricoșat de ce a văzut, Lev a refuzat să intre în salon atunci când bunica i-a spus să-și ia rămas-bun, dar din pragul ușii a urmărit-o cum a mers până la pat și a sărutat-o pe creștet pe mama lui.

Înmormântarea a avut loc în biserica cea mare din oraș. Lev a mers cu bunica. Așezat pe un scăunel în fața sicriului deschis, era prea scund ca să privească înăuntru și să vadă chipul mamei. Dar vedea în spatele sicriului fețele pictate de pe iconostasul colorat și în lumina candelabrului a recunoscut icoana Maicii Domnului, exact deasupra capătului sicriului. Își amintește că atunci s-a gândit că fața Maicii Domnului semăna cu chipul mamei sale. Tatăl lui Lev, eliberat din închisoare pentru înmormântare, s-a ivit lângă el însoțit de un gardian. „A venit să-și ia rămas-bun”, a auzit-o Lev pe o femeie spunând. După ce a rămas o vreme lângă sicriu, tatăl lui Lev a fost luat. Mai târziu, Lev s-a dus la mormântul mamei din cimitirul din curtea bisericii. Movila de pământ proaspăt săpat era neagră pe fondul zăpezii, iar în vârful ei cineva așezase o cruce de lemn.

Câteva zile mai târziu, bunica l-a dus pe Lev la o a doua înmormântare în aceeași biserică. De data aceasta, erau zece sicrie aliniate în șir în fața iconostasului, în fiecare aflându-se

câte o victimă ucisă de bolșevici. Una dintre ele era tatăl lui. Probabil că deținuții din celula lui fuseseră împușcați cu toții în același timp. Locul unde au fost îngropați a rămas necunoscut.

În vara secetoasă a anului 1921, când foametea a pustiit Rusia rurală, Lev s-a întors la Moscova cu bunica sa. Bolșevicii puseseră temporar capăt războiului lor de clasă împotriva „burgheziei", iar cei rămași din clasa de mijloc moscovită puteau din nou să-și câștige existența. Bunica lui Lev lucrase timp de douăzeci de ani ca moașă în Lefortovo, un cartier de mici negustori și târgoveți, așa că s-au mutat acolo, ca să locuiască împreună la o rudă îndepărtată. Timp de un an, au ocupat colțul unei camere – un pat și un pătuț în spatele unei perdele –, cât ea a lucrat sporadic ca asistentă. În 1922, Lev a fost luat de „mătușa Katia" (sora Valentinei), care locuia împreună cu cel de-al doilea soț într-un apartament la comun de pe strada Granovski, la o aruncătură de băț de Kremlin. A rămas acolo până în 1924, când s-a mutat în apartamentul mătușii mamei sale, Elizaveta Konstantinova, fostă directoare a unui liceu de fete, care locuia pe strada Malaia Nikițkaia. „Aproape în fiecare zi, mătușa Katia venea să ne vadă", își amintea Lev, „așa că am crescut într-o atmosferă de permanentă înrâurire și grijă feminine".

Iubirea celor trei femei – dintre care niciuna nu avea copii – nu putea să compenseze însă pierderea mamei. Totuși, ele i-au imprimat lui Lev un respect profund, chiar venerație față de femei. Dragostea lor maternă a fost completată de sprijinul moral și material venit din partea a trei dintre prietenii cei mai apropiați ai părinților lui, care-i trimiteau cu toții, în mod regulat, bani bunicii lui: nașa lui Lev, o doctoriță

din Erevan, Serghei Rjevkin („unchiul Serioja”), profesor de acustică la Universitatea din Moscova, și Nikita Melnikov („unchiul Nikita”), veteran menșevic[2], lingvist, inginer și profesor, pe care Lev îl numea „al doilea tată”.

Lev a mers la o școală mixtă, un fost gimnaziu de fete de pe strada Bolșaia Nikițkaia (școlile separate pentru băieți și fete fuseseră desființate în Rusia sovietică în anul 1918). Găzduită într-un conac clasic cu două aripi din secolul al nouăsprezecelea, școala încă mai adăpostea o mare parte a etosului intelectualității când Lev și-a început studiile acolo. Multe dintre cadrele didactice predaseră în școală înainte de 1917. Profesorul de germană era fostul director, învățător era un văr al unui faimos compozitor ucrainean, iar profesorul de rusă era rudă cu scriitorul Mihail Bulgakov. Dar pe la începutul anilor 1930, când Lev era adolescent, școala și-a schimbat statutul, adoptând un profil politehnic axat pe inginerie, în colaborare cu fabricile moscovite. Tehnicienii din industrie urmau să asigure în școală instruirea practică și experimentele care să-i pregătească pe elevi pentru ucenicia în fabrici.

Școala Svetei de pe Aleea Vuzovski nu era situată departe de școala lui Lev. Cum s-ar fi înțeles dacă s-ar fi întâlnit? Veneau din medii diferite – Lev venea din vechea lume a clasei de mijloc moscovite, în care valorile ortodoxe ale bunicii îi influențaseră educația, Sveta provenea din lumea mai progresistă a intelectualității tehnice. Totuși, aveau în comun multe valori și interese fundamentale. Amândoi erau maturi pentru vârsta lor, serioși, inteligenți, independenți în gândire, cu minți deschise și iscoditoare, modelate mai degrabă de propria experiență decât de propagandă sau de

convențiile sociale. Acea independență avea să le prindă bine. Într-o scrisoare din 1949, Sveta își amintea cum era la vârsta de unsprezece ani – într-o vreme când propaganda împotriva religiei atinsese un punct critic în școlile sovietice:

> Mi se pare că eram mai matură decât ceilalți copii din școala mea. [...] Pe atunci, eram foarte preocupată de Dumnezeu și de religie. Vecinii noștri erau credincioși și Iara le necăjea copiii. Dar am intervenit eu, promovând libertatea religiei. Și mi-am rezolvat eu însămi problema pe care o aveam cu Dumnezeu – am tras concluzia că și fără el tot nu putem înțelege veșnicia sau creația și că din moment ce nu-i vedeam rostul însemna că nici nu aveam nevoie de el (eu personal adică, deși probabil că alții cred au nevoie de El).

La vârsta aceea și Lev, și Sveta erau produsele conștiente ale etosului muncii serioase și responsabilității. În cazul Svetei, acest lucru era rezultatul educației ei în sânul familiei Ivanov, unde i se încredințaseră grija surorii mai mici, Tania, și multele îndatoriri gospodărești, în vreme ce pentru Lev totul fusese dictat de necesitățile economice. Trebuia să muncească pentru a se putea întreține la școală, suplimentând astfel pensia mică a bunicii lui.

În 1932, pe când avea doar cincisprezece ani, Lev a avut o slujbă de noapte pe șantierul de construcție al primei linii de metrou din Moscova, cea dintre Parcul Gorki și Kazarmenni Pereulok. Măsura distanțele în lungul străzilor și s-a alăturat echipelor de săpători formate în mare parte din țăranii care, în acei ani, veneau în număr mare la Moscova pentru a evita

să fie forțați de bolșevici să intre în colhozuri. În vara următoare, Lev a înțeles ce consecințe groaznice avea colectivizarea. Pe când lucra ca îngrijitor la o crescătorie de iepuri, a ajuns să cunoască un muncitor venit din zonele rurale lovite de foamete ale Ucrainei. Omul scria poezii triste despre „căminele părăsite din sate, muribunzii și leșurile îngrămădite în spatele vreunui gard”. Lev a fost impresionat de puterea emoțională a poeziilor, dar a fost îngrozit de subiectul lor. „De ce născocești scene atât de înfricoșătoare?”, l-a întrebat pe muncitor, iar el i-a răspuns: „Nu le-am născocit. E chiar satul meu. Acolo e foamete și nimeni nu are puterea să-i mai îngroape pe cei morți”. Lev a fost șocat. Până atunci, nu pusese niciodată cu adevărat la îndoială puterea sovietică și politica acesteia. Intrase în Comsomol, organizația tineretului comunist, și avea încredere în partid. Dar cuvintele muncitorului sădiseră în el sămânța îndoielii. Mai târziu, în același an, Lev a vizitat un colhoz din apropierea Moscovei într-o excursie cu școala organizată de profesorul de biologie, un bolșevic entuziast care a folosit una din casele abandonate de acolo ca să pună în scenă o piesă de teatru despre „lupta împotriva năpârcilor”. Casa aparținuse preotului din sat și familiei sale, toți fiind evacuați în timpul colectivizării. În casă se mai aflau încă resturile carbonizate ale cărților preotului, inclusiv o biblie scrisă în greaca veche, o limbă cunoscută de bunicul lui Lev, dar care nu mai folosea nimănui în timpul regimului sovietic.

Când a intrat la universitate, în 1935, Lev locuia împreună cu bunica sa (pe atunci în vârstă de optzeci și doi de ani) într-un apartament la comun de pe Leningrad Prospekt, în nord-vestul Moscovei. Excentrica „mătușă Olga”[3] avea și dânsa o

cameră în același apartament și locuia acolo împreună cu soțul ei. Lev și bunica lui ocupau o cămăruță strâmtă și întunecoasă: erau un pat de o persoană pentru el de o parte și un cufăr de partea cealaltă, pe care bunica îl transforma într-un pat improvizat, odihnindu-și picioarele pe un scăunel. Lângă fereastra din capăt se afla un birou și deasupra patului lui Lev un dulăpior cu vitrină în care-și păstra colecția de instrumente pentru chimie și cărțile, majoritatea fiind cărți de matematică și de fizică, deși erau și câteva opere clasice din literatura rusă. Când venea Sveta în vizită, se așeza pe pat alături de Lev și vorbeau. De pe culoarul apartamentului, mătușa Olga urmărea vigilentă orice mișcare. Fiind o credincioasă practicantă bigotă, nu era de acord cu vizitele Svetei și i-a spus fără ocolișuri lui Lev că avea impresia că era ceva necurat la mijloc. „E doar o prietenă a mea de la Universitate”, i-a răspuns Lev, dar Olga rămânea oricum în hol, lângă ușa lui, ascultând ca să surprindă vreo „dovadă”.

Singurul loc unde Lev și Sveta puteau să fie cu adevărat liberi era la țară. În fiecare vară familia Svetei închiria o *dacea*[4]* spațioasă în Boriskovo, o așezare de pe râul Istra situată la vreo 70 de kilometri nord-vest de Moscova. Lev îi vizita, uneori venind cu bicicleta de la Moscova, alteori călătorind cu trenul până la Manihino, la o oră de mers pe jos de Boriskovo. Lev și Sveta își petreceau ziua întreagă în pădure, pe malul râului, citind poezii, până când se lăsa întunericul și el trebuia să plece ca să prindă ultimul tren sau s-o pornească înapoi cu bicicleta pe drumul lung spre Moscova.

Pe 31 iulie 1936 Lev a venit cu trenul. Era o zi înăbușitoare, iar el era transpirat după drumul străbătut pe jos de la

Manihino, așa că, înainte să meargă acasă la Sveta, a hotărât să se scalde puțin în râul de lângă Boriskovo. Dezbrăcat în chiloți, a plonjat. Fiind un înotător neexperimentat, a rămas aproape de mal, dar a fost prins în șuvoiul puternic care l-a tras în larg, unde a început să se scufunde. Zărind un pescar pe malul râului, Lev a strigat, „Mă înec, ajutor!”. Pescarul nu s-a mișcat. Lev s-a scufundat iarăși și a revenit la suprafață pentru a doua oară, cerând din nou ajutor – înainte să se scufunde iar. Prea slab pentru a se salva singur, Lev s-a gândit cât de stupid ar fi să moară atât de aproape de casa Svetei. Apoi și-a pierdut cunoștința. Când și-a revenit, era pe mal, lângă pescar. Străduindu-se să-și recapete suflarea, Lev doar a apucat să-l zărească pe salvatorul aflat în spatele lui și care îl mustra pe pescar că nu sărise să-l ajute. Omul a plecat înainte ca Lev să poată afla cine e și să-i mulțumească cum se cuvine. Și-a petrecut ziua toată alături de Sveta și de familia ei. Seara, Sveta și Tania, sora ei, l-au însoțit pe Lev până la marginea satului ca să-și ia la revedere și să-l conducă la gară. În sat, Lev l-a recunoscut pe cel care-l salvase: era împreună cu un domn mai în vârstă și cu două femei. Lev i-a mulțumit și l-a întrebat cum îl cheamă. „Sunt profesorul Sințov și acesta este ginerele meu, inginerul Bespalov, iar doamnele sunt soțiile noastre”, i-a răspuns persoana mai vârstnică. Mulțumindu-le din nou, Lev și-a continuat drumul către gară, unde postul de radio public difuza „Introducere și rondo capriccioso” de Saint-Saëns. În timp ce-l asculta pe David Oistrah cântând acel frumos solo de vioară, a fost copleșit de senzația puternică a vieții care pulsa în el. Totul în jur îi părea mai intens și mai viu decât înainte. Fusese salvat! O iubea pe Svetlana! Și prin muzică simțea acum acea bucurie.

Viața era plină de bucurii fugare. În 1935, Stalin anunțase că viața „a devenit mai bună și mai fericită”. Se puteau cumpăra mai multe bunuri de consum, votcă și caviar, erau mai multe saloane de dans și filme amuzante care să-i facă pe oameni să râdă și să le susțină credința într-un viitor luminos și strălucit care va veni odată cu edificarea comunismului. Între timp, NKVD-ul, poliția politică a lui Stalin, pregătea listele de arestări.

Cel puțin un milion trei sute de „dușmani ai poporului” au fost arestați – și mai mult de jumătate dintre ei au fost apoi împușcați – în timpul Marii Terori din 1937-1938. Nimeni nu a înțeles vreodată ce a reprezentat politica aceasta premeditată a crimei în masă – dacă era vorba de felul paranoic în care Stalin și-a ucis posibilii dușmani, un război împotriva „elementelor înstrăinate social” sau, și mai probabil, o eliminare selectivă a „celor care nu prezentau încredere” în eventualitatea unui război izbucnit într-un moment de tensiune internațională maximă. Teroarea s-a propagat în sânul societății. Fiecare sector al vieții a fost afectat. Peste noapte, vecini, colegi, prieteni și rude puteau să fie etichetați drept „spioni” sau „fasciști”.

Lumea fizicii sovietice a fost vizată în mod special, în parte din cauza importanței ei practice pentru domeniul militar și în parte pentru că era divizată din punct de vedere ideologic. Facultatea de Fizică a Universității din Moscova era centrul acestei diviziuni. De o parte se afla un grup de tineri cercetători străluciți precum Iuri Rumer și Boris Hessen, care promovau fizica lui Einstein, Bohr și Heisenberg, iar de cealaltă se afla un grup de profesori mai vârstnici, care denunțau teoriile relativității și ale mecanicii cuantice ca

„idealiste” și incompatibile cu materialismul dialectic, fundamentul „științific” al marxism-leninismului. Această divizare ideologică a fost accentuată politic, materialiștii acuzându-i pe adepții mecanicii cuantice că sunt „nepatrioți” (potențiali „spioni”) pentru că fuseseră influențați de știința occidentală și călătoriseră peste graniță. În august 1936, chiar înainte ca Lev și Sveta să-și înceapă al doilea an de studiu, Hessen a fost arestat sub acuzația de a fi aparținut unei „organizații teroriste contra-revoluționare” și a fost împușcat. În 1937, Rumer a fost dat afară din universitate.

Studenții trebuiau să fie vigilenți. În Comsomol, ei se confruntau cu colegii lor ale căror rude fuseseră arestate, cerând excluderea lor din universitate dacă nu voiau să se dezică de acei membri ai familiei. Mulți au fost exmatriculați din alte facultăți, însă mai puțini de la Fizică, unde exista un spirit puternic de solidaritate printre studenți. Tocmai acest spirit de solidaritate a fost cel care l-a salvat și pe Lev, după un incident petrecut în 1937.

Instrucția militară era obligatorie pentru studenții la zi ai Universității din Moscova. Aceștia erau obligați să se alăture unui corp de ofițeri în rezervă care puteau fi mobilizați pe timp de război. La Facultatea de Fizică, studenții erau pregătiți pentru posturi de comandă în infanterie. Instruirea presupunea două tabere de vară în apropiere de Vladimir. În prima tabără, din iulie 1937, instructorul principal fusese recent promovat la comanda unui regiment format din studenți care nu proveneau de la universitate. Îi făcea plăcere să facă instrucție cu fizicienii de elită, obligându-i să alerge 200 de metri și apoi să mărșăluiască pe o distanță egală, alternând astfel exercițiile la nesfârșit. Lui Lev nu-i stătea în

fire să-și țină gura atunci când vedea cum oameni aflați pe poziții care le conferă autoritate îi terorizează pe ceilalți. În cele din urmă, a exclamat: „Comandanții noștri sunt niște idioți!”. Remarca a fost rostită suficient de tare încât să fie auzită de instructor, care l-a reclamat pe Lev autorităților. Afacerea a ajuns până la Comitetul de Partid pe divizie al Districtului Militar Moscova, care l-a exclus pe Lev din Comsomol pentru „rebeliune troțkistă contra-revoluționară împotriva superiorilor din Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor”. În luna septembrie care a urmat, Lev s-a întors la universitate. Temându-se că ar putea exista și alte consecințe, a făcut apel la Comitetul de Partid al diviziei ca să-i revoce excluderea din Comsomol. A fost convocat la cartierul general al Districtului Militar, unde comitetul a audiat varianta sa asupra evenimentelor petrecute, a anulat excluderea și i-a aplicat în schimb o „mustrare severă” (*strogii vigovor*) pentru „purtare ne-comsomolistă”. Scăpase ieftin. Mai târziu, Lev a descoperit că totul se datorase curajului a trei prieteni de la facultate care scriseseră un raport adresat comitetului și-l semnaseră chiar cu numele lor. Lev era atât de îndrăgit de ceilalți studenți din Facultatea de Fizică, încât cei trei fuseseră gata să-și asume orice riscuri pentru a-l apăra. Declarația lor de solidaritate ar fi putut să se întoarcă lesne împotriva lor și să ducă la arestarea lor, pentru că, în ochii autorităților, un grup de trei cetățeni era deja destul de mare încât să se califice drept „organizație”.

Acest episod i-a apropiat pe Lev și Sveta. Relația lor se răcise pe la mijlocul celui de-al doilea an universitar și nu se mai văzuseră de o bună bucată de vreme. Sveta fusese cea care provocase ruptura, ieșind dintr-odată din cercul lor de

prieteni. Lev nu a înțeles motivul. În vara care tocmai trecuse, se văzuseră zi de zi, iar ea îi ceruse chiar și o fotografie. Mulți dintre prietenii lor se căsătoriseră și probabil că Lev spera că se vor putea căsători și ei curând. Apoi, fără vreun avertisment, ea se îndepărtase. Evocând această perioadă, Sveta a pus-o pe seama „toanelor ei proaste” – depresia de care avea să sufere în cea mai mare parte a vieții. „De multe ori”, i-a scris ea mai târziu lui Lev, „mi-am reproșat că am stricat totul între noi și că – Dumnezeu știe de ce – te-am făcut să suferi”.

Imediat ce a aflat că are necazuri, Sveta s-a întors la Lev. În următorii trei ani au fost nedespărțiți. În fiecare dimineață, Lev îi ieșea înainte pe drumul spre universitate. O aștepta la sfârșitul cursurilor, o conducea înapoi până pe Leningrad Prospekt și îi gătea sau mergea cu ea la teatru sau la cinema și apoi o conducea acasă. Poezia era un element important în relația lor. Obișnuiau să citească împreună, își trimiteau poezii și își recomandau unul altuia versuri noi. Ahmatova și Blok erau poeții preferați ai Svetei, dar îi mai plăcea și o poezie de-a Elenei Rivina, pe care i-a recitat-o lui Lev într-o seară în timpul unei plimbări pe străzile Moscovei. Poezia era despre fericirea cea trecătoare:

Lucirea țigării tale
Pălește mai întâi, apoi se-nsuflețește.
Străbatem strada Rossi[5]-n pas agale,
Pe unde felinarul lumina-și irosește.
Fugara noastră întâlnire e mai scurtă
Decât un pas, o clipă ori o răsuflare.
De ce, iubite arhitect, în marea-ți artă,

Strada pe care-ai făcut-o e atât de mică oare?

Uneori, dacă Lev trebuia să lucreze până târziu și nu o putea vedea pe Svet, trecea prin fața casei ei noaptea. Într-una din acele dăți, i-a lăsat acest bilet:

> Sveta! Am trecut să văd ce mai faci și să-ți amintesc că mâine, adică pe 29, am vrea să vii pe la noi. M-am hotărât să nu dau buzna în apartamentul tău pentru că e târziu – unsprezece și jumătate – și la două dintre ferestre s-a stins deja lumina, iar la celelalte două s-a micșorat; i-aș putea trezi pe toți și i-aș putea speria. Vino să mă vezi dacă ești liberă. Salutări mamei tale și Taniei.

În ianuarie 1940, a murit bunica lui Lev. Sveta i-a fost alături atunci când au înmormântat-o în cimitirul Vagankovskoe.

În luna următoare, Lev a devenit asistent tehnic la Institutul de Fizică Lebedev (cunoscut în Rusia ca FIAN). Era încă student în ultimul an la universitate, dar fusese recomandat de Naum Grigorov, un prieten de la facultate care tocmai își începuse activitatea la FIAN, și era o bună ocazie de a-și face debutul în cercetare. Numit după Piotr Lebedev, fizicianul rus care a măsurat pentru prima dată presiunea exercitată de lumina reflectată sau absorbită de un corp material, FIAN era unul dintre centrele de fizică atomică de marcă ale lumii, iar prioritatea programului de cercetare era proiectul razelor cosmice, cel în care se implicase Lev. Pentru că studia în timpul zilei, Lev lucra adesea în tura de seară la laborator. Sveta rămânea până târziu la bibliotecă și apoi

străbătea pe jos cei trei kilometri de la Facultatea de Fizică până la FIAN, prin Piața Miusskaia. Se așeza pe o bancă din curte și-l aștepta pe Lev, care apărea de obicei pe la ora 8 ca să o conducă acasă. O dată, Lev a fost atât de extenuat, încât a adormit în laborator și nu s-a trezit până după nouă. Sveta încă îl mai aștepta pe bancă. A râs când el i-a povestit că adormise.

În vara aceea Lev a fost plecat într-o expediție științifică pe muntele Elbrus din Caucaz. FIAN avea o bază de cercetare sus în munți, unde echipa lui Lev putea să studieze efectele razelor cosmice mai aproape de punctul lor de intrare în atmosfera pământului. Lev a petrecut trei luni la bază. „Ieri am urcat și am ajuns la adăpost destul de repede”, i-a scris el Svetei. „Mă simt splendid, am o poftă de mâncare feroce și o grămadă de amintiri de neuitat.” Între timp, Sveta se învoise peste vară de la universitate și lucra la Biblioteca Lenin, care se construia pe atunci într-un bloc modern din ciment în apropierea Kremlinului. „Știi, acum e o piață drăguță în fața bibliotecii și peste tot s-au plantat arbuști și flori”, i-a scris lui Lev. „Cine o să-mi mai ofere un buchet de flori de ziua mea?” Lev trebuia să se întoarcă din Caucaz pe 1 septembrie, cu zece zile înainte ca Sveta să împlinească douăzeci și trei de ani, iar el îi dăruia întotdeauna flori de ziua ei. Până atunci, ea trebuia să se mulțumească cu scrisorile.

6. Lev pe muntele Elbrus, 1940.

3 august 1940
Levenka,

Primul meu impuls când am ajuns azi acasă a fost să întreb dacă primisem vreo scrisoare, dar toți au început să mă necăjească în legătură cu tine, așa că m-am prefăcut că așteptam cartea poștală a Irinei. Însă, când Tania mi-a spus – cu atât de multă emfază – că nu sosise nicio carte poștală de la Irina, am știut că trebuia să fi venit ceva de la tine, așa că am urmat-o dintr-o cameră în alta (toate ușile sunt încă lăsate deschise în casa noastră, așa că poți să dai ocol camerelor cât vrei)[6] rugând-o fierbinte să-mi dea

scrisoarea ta. În cele din urmă, mamei i s-a făcut milă de mine și mi-a dat-o.

Sveta i-a scris lui Lev ultimele vești despre ea. I se oferise o slujbă permanentă la bibliotecă:

> Nu vor găsi pe nimeni mai bun ca mine. Cunosc planul tuturor încăperilor, al dulapurilor din încăperi și al rafturilor. [...] Cunosc periodicele din scoarță în scoarță și, la cât de bine știu alfabetul latin, pot să descifrez luna, anul, numele și prețul oricărei reviste în orice limbă, în afara chinezei. [...] Am capul bine înfipt pe umeri și s-ar putea să nu conțină creierul cel mai rafinat, dar nici umplut cu câlți nu e. [...] Vera Ivanovna mi-a zis că voi fi responsabilă de grupă într-un an. Dacă aș vrea să rămân toată viața la bibliotecă ar fi un început bun de carieră. Dar nu vreau să-mi petrec viața acolo, așa că [...] luni voi spune nu.
>
> Lev, nu-ți face griji în privința sănătății mele. Ți-am spus că fie starea de spirit îmi influențează sănătatea, fie sănătatea îmi influențează starea de spirit. În orice caz, îți vei putea da seama după felul în care scriu că sunt calmă și senină, ceea ce înseamnă că nu mă doare nimic și nici nu sufăr de ceva. Mama spune că am tuberculoză. Motivația ei – scăderea mea în greutate. Dar știi bine, la dieta pe care o am, ar fi greu să te aștepți la altceva, și nici nu am vreun alt simptom.

În iunie 1941, Lev trebuia să meargă împreună cu colegii lui de la FIAN într-o a doua expediție pe muntele Elbrus. În

dimineața de 22 iunie, într-o duminică, echipa sa era la institut ca să finalizeze pregătirile pentru călătorie. Lev era foarte binedispus. Tocmai luase ultimele examene la universitate și cei din comitetul facultății care ofereau slujbe absolvenților îi spuseseră că era unul din cei doar patru studenți aleși să-și continue activitatea la FIAN în proiectul de cercetare a razelor cosmice. Sveta se întorsese la Facultatea de Fizică, fiind acum cu un an în urmă, și erau fericiți împreună. Lev și colegii lui tocmai împachetau ultimele piese de echipament când șeful echipei a intervenit. „Nu mai plecăm nicăieri”, a spus. „N-ați auzit la radio?” În ziua aceea, la prânz, Viaceslav Molotov, ministrul Afacerilor Externe, transmisese un anunț special. „Astăzi la ora 4 dimineața”, declarase cu vocea tremurândă, „forțele germane au intrat în țara noastră, ne-au atacat frontierele în mai multe locuri și ne-au bombardat orașele – Jitomir, Kiev, Sevastopol, Kaunas și altele”.

Asaltul german a fost atât de puternic și rapid, încât forțele sovietice au fost luate cu totul pe neașteptate. Stalin ignorase rapoartele serviciilor secrete despre pregătirile pentru invazie ale germanilor, iar apărarea sovietică era într-un haos total. A fost ușor spulberată de cele nouăsprezece divizii Panzer și cincisprezece divizii de infanterie motorizate care se aflau în fruntea forțelor invadatoare nemțești. Flota aeriană sovietică a pierdut mai mult de 1.200 de aparate de zbor în prima dimineață de război, majoritatea fiind distruse de bombardierele germane în timp ce încă erau staționate la sol. În câteva ore, forțele speciale germane înaintaseră adânc pe teritoriul sovietic, tăind liniile de telefon și ocupând podurile ca pregătire a atacului principal.

În după-amiaza aceea, Comsomolul Universității din Moscova a convocat o adunare în aulă și a aprobat în unanimitate o rezoluție privind mobilizarea tuturor studenților pentru apărarea patriei. Toată lumea voia să se înroleze. Până la sfârșitul lui iunie, mai mult de o mie de studenți și profesori se înrolaseră în Divizia 8 Artilerie (Krasnopresnenskaia) a Voluntarilor, care includea în jur de cincizeci de oameni de la Facultatea de Fizică. Printre ei, se afla și Lev. „E multă zăpăceală aici în acest moment", a scris el în iulie familiei Svetei, de la punctul de întâlnire, „așa că nu vă pot spune nimic sigur despre planurile noastre. Singurul lucru mai mult sau mai puțin cunoscut este că o să locuim și o să studiem aici până vom fi chemați în serviciul militar de comitetul de înrolare".

Lev a fost zguduit de izbucnirea războiului. În primele câteva zile, nu reușea să înțeleagă ce urma să se întâmple. Munca lui de cercetare, viața la Moscova, relația cu Sveta – totul era acum în aer. „Suntem în război", își tot repeta, nevenindu-i să creadă.

Deși se oferise voluntar pe front, pe Lev îl îngrijora posibilitatea preluării unei funcții de răspundere. Perioada terorii staliniste lăsase forțele sovietice într-o criză acută de ofițeri și novici precum Lev erau chemați să conducă oamenii în luptă. După doar doi ani de pregătire militară, Lev ajunsese la gradul de locotenent, ceea ce însemna că putea fi pus la comanda unui pluton de treizeci de oameni; or, el nu avea deloc încredere în abilitățile lui tactice. În cele din urmă, i s-a încredințat comanda unei mici unități de aprovizionare, o unitate formată din șase studenți și alte două persoane mai în vârstă de la universitate. A fost mai mulțumit să fie într-o

unitate de studenți, oameni lipsiți de experiență ca și el, despre care credea că ar fi mai îngăduitori dacă ar fi comis vreo eroare, decât un soldat provenit din clasa muncitoare.

Unitatea lui Lev urma să transporte provizii din depozitele moscovite până la un batalion de comunicații de pe front. Avea sub comanda sa doi șoferi de camion, doi muncitori, un bucătar, un contabil și un magazioner. În timp ce mergeau cu mașina către front, au văzut scene de haos care contraziceau propaganda presei sovietice. La Moscova, se raportase că forțele sovietice îi respingeau pe nemți, dar Lev aflase că acestea se retrăgeau în dezordine: pădurile erau pline de soldați și civili, iar drumurile erau blocate de refugiații care se îndreptau spre răsărit, către Moscova. Mii și mii de oameni fuseseră uciși. Până pe 13 iulie, Lev ajunsese în pădurile de lângă Smolensk, un oraș aflat sub asediul nemților.

> Svetik, trăim în păduri, iar eu mă ocup de treburi gospodărești. [...] Trebuie să-i hrănesc pe toți cei de aici, inclusiv pe ofițerii cei mai mari în grad, care nu neapărat cer ce vor să mănânce, ci mai degrabă urlă. [...] Sunt și unele avantaje – o relativă libertate în timpul drumurilor până la magazii. Sveta, n-am absolut nicio adresă la care să-mi poți scrie – nimeni de aici nu știe unde ne vom afla de la o zi la alta. Singura cale de a primi vești de la tine este să trec pe la tine și să te întâlnesc acasă în cursul uneia din deplasările noastre. Nu știu când se va întâmpla asta.

În cursul deplasărilor între Moscova și front, Lev ducea și scrisorile pentru soldați și pentru rudele lor. Se întâlnea și cu Sveta și familia ei între vizitele lui la depozitele de armament. A făcut un drum în iulie, când a ratat întâlnirea cu Sveta, dar

i-a întâlnit pe părinții ei, care „l-au hrănit și i-au dat de băut”, așa cum i-a spus într-o scrisoare pe care i-a lăsat-o. Și a mai fost o a doua vizită la începutul lui septembrie, când Sveta se întorsese la universitate. Pentru Lev, legătura cu familia ei era aproape la fel de importantă ca și timpul petrecut cu ea – îl făcea să simtă că era parte din familie. Într-una din aceste ultime vizite, tatăl Svetei i-a dat o hârtie pe care îi scrisese adresele a patru prieteni apropiați și rude din diverse orașe ale Uniunii Sovietice: erau persoanele la care ar fi trebuit să ceară ajutor ca să-i localizeze pe Sveta și familia ei dacă ar fi fost evacuați din Moscova în timpul absenței lui. Deși nu-i spusese niciodată lucrul acesta direct, hârtia i-a dovedit în mod limpede că tatăl Svetei îl privea pe Lev ca pe un fiu.

A mai fost o ultimă vizită la Moscova. Lev știa că era cel din urmă prilej de a o mai vedea pe Sveta, pentru că cei de la depozitul de provizii îl avertizaseră că nu se va mai expedia nimic pentru batalionul său. După ce le-a spus șoferilor că avea să-i întâlnească mai târziu, Lev a alergat de la depozit până la casa Svetei. Era puțin probabil ca ea să se afle acasă – era miezul zilei –, dar s-a dus ca să-și ia la revedere de la cineva. Poate că mama Svetei sau sora ei erau acasă. Lev a bătut la ușă. I-a deschis Anastasia, mama Svetei. Pășind în holul de la intrare, Lev i-a explicat că va mai rămâne în Moscova doar câteva ore și că urma să plece pe front. Voia să le mulțumească și să-și ia la revedere. Lev nu știa dacă trebuia s-o sărute, Anastasia nu-i arătase niciodată prea multă căldură sau afecțiune. S-a înclinat în fața ei și s-a îndreptat spre ușă. Dar Anastasia l-a oprit. „Așteaptă”, i-a spus, „stai să te îmbrățișez”. Și l-a îmbrățișat pe Lev. El i-a sărutat mâna și a plecat.

1. Numele rusești au o formă lungă și una scurtă (folosită de prieteni și rude), precum și nenumărate diminutive pline de afecțiune. Forma scurtă de la Svetlana este Sveta, dar mai era cunoscută și ca Svetocica, Svetik, Svetlanka etc. În scrisorile trimise din lagărul de muncă, Lev o numea adesea „Svet” sau „Svetloe” (cuvântul rusesc pentru „lumină” – o asociere de cuvinte care lui îi plăcea). Din acest moment, o vom numi Sveta.
2. Menșevicii au aparținut unui partid marxist care s-a opus dictaturii bolșevice.
3. Era, de fapt, fiica nelegitimă a lui Boris Tolmașev, primul soț al mătușii Katia.
4* Casă tradițională rusească din lemn din zonele rustice (n.tr).
5. Carlo Rossi, arhitect italian care a construit numeroase clădiri și edificii în Sankt-Petersburg în timpul domniei lui Nicolae I (1825-1855).
6. Camerele erau dispuse astfel:

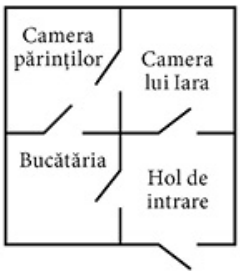

MOSCOVA
ȘI
NORDUL ÎNDEPĂRTAT
MAREA BARENTS
MAREA KARA
FINLANDA
MURMANSK
VORKUTA
MAREA ALBĂ
ARHANGHELSK
PECIORA
UHTA
KOTLAS
LENINGRAD
VOLOGDA
KIROV
TOBOLSK
MOLOTOV
IAROSLAVL
SVERDLOVSK
KALININ
GORKI
CELIABINSK
OMSK
MOSCOVA
MUROM
UFA
SMOLENSK
MINSK
TULA
KUIBÎȘEV
MAGNITOGORSK
0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1.000
KILOMETRI

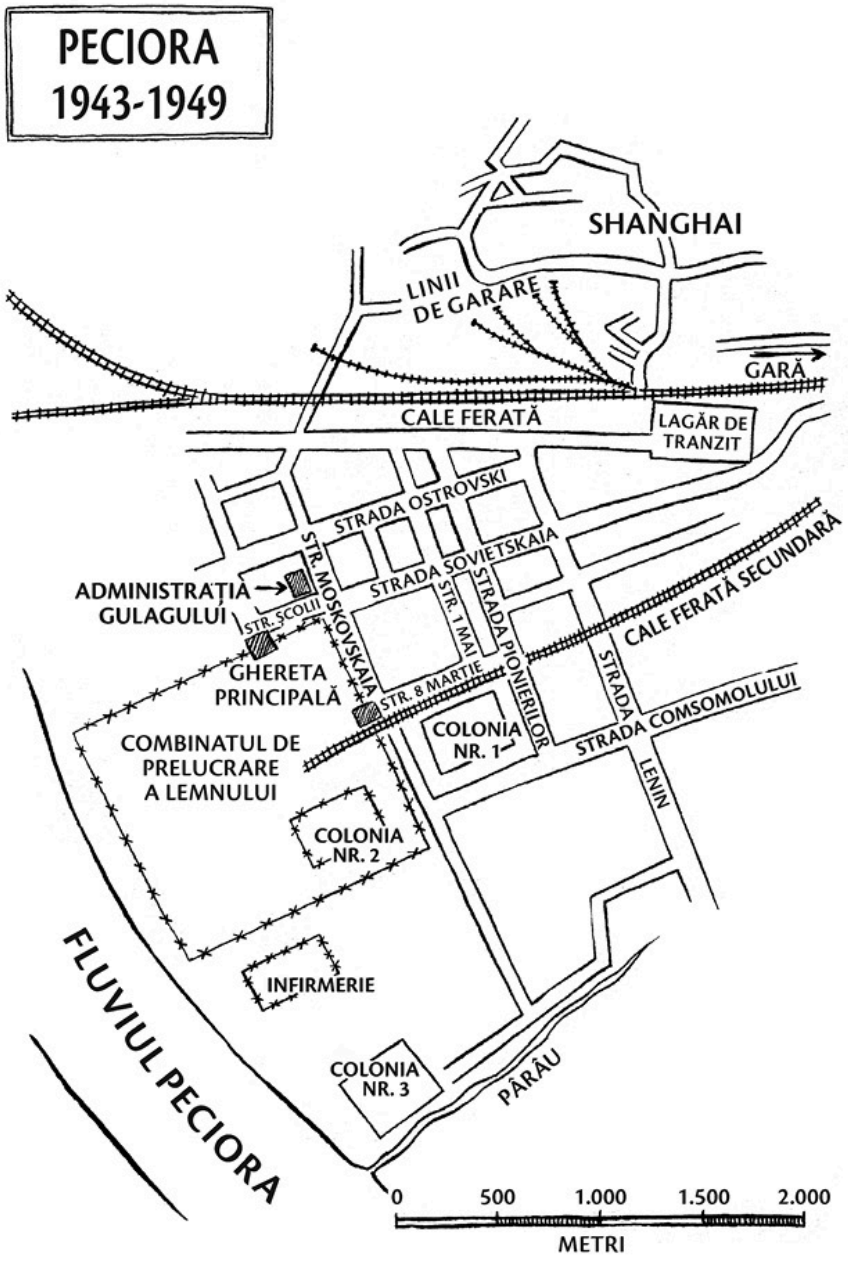
PECIORA
1943-1949
SHANGHAI
LINII DE GARARE
GARĂ
CALE FERATĂ
LAGĂR DE TRANZIT
STRADA OSTROVSKI
STRADA SOVIETSKAIA
STR. MOSKOVSKAIA
STR. 1 MAI
STRADA PIONIERILOR
CALE FERATĂ SECUNDARĂ
ADMINISTRAȚIA GULAGULUI
STR. SCOLII
GHERETA PRINCIPALĂ
STR. 8 MARTIE
STRADA COMSOMOLULUI
COLONIA NR. 1
LENIN
COMBINATUL DE PRELUCRARE A LEMNULUI
COLONIA NR. 2
INFIRMERIE
COLONIA NR. 3
PÂRÂU
FLUVIUL PECIORA
0
500
1.000
1.500
2.000
METRI

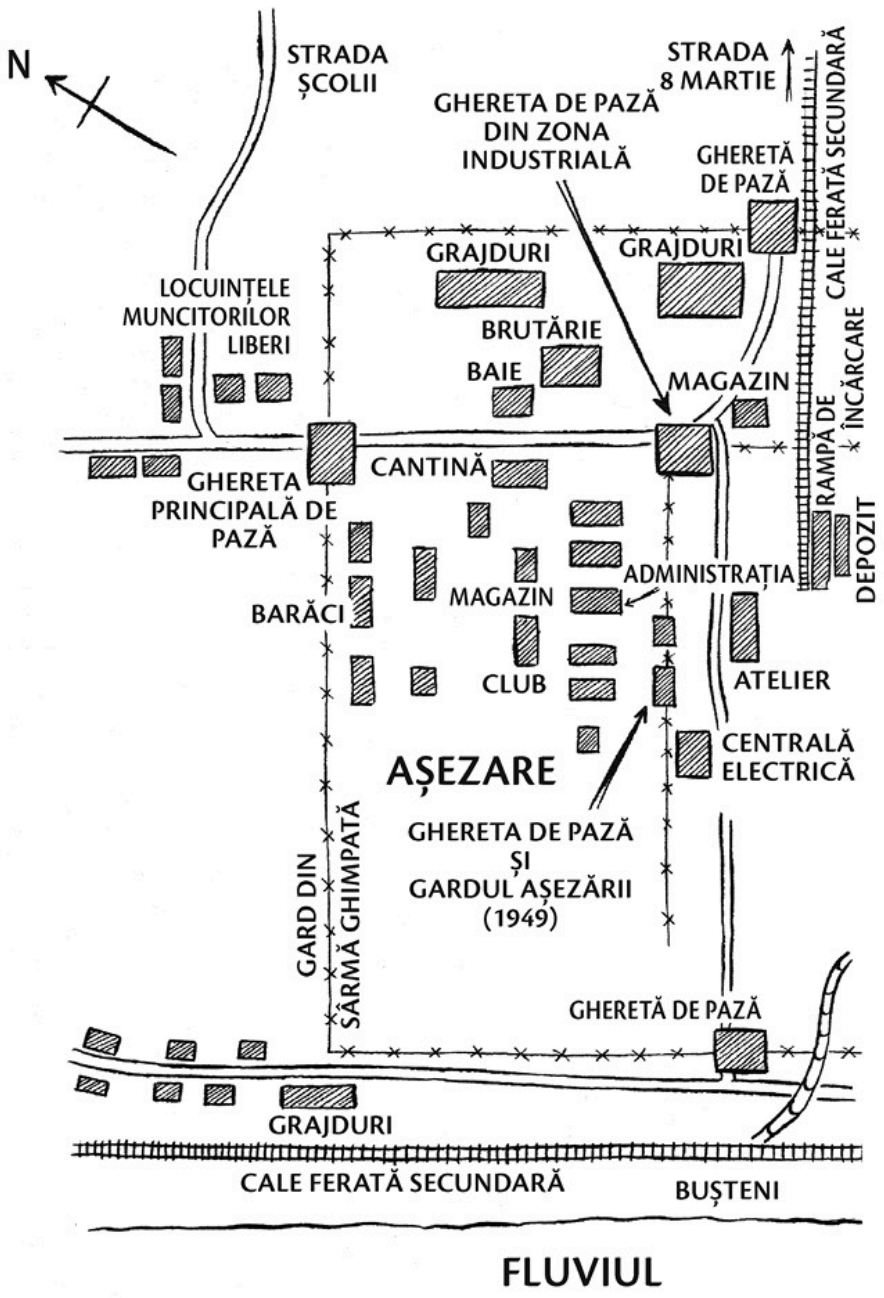
N
STRADA ȘCOLII
STRADA 8 MARTIE
GHERETA DE PAZĂ DIN ZONA INDUSTRIALĂ
GHERETĂ DE PAZĂ
CALE FERATĂ SECUNDARĂ
GRAJDURI
GRAJDURI
LOCUINȚELE MUNCITORILOR LIBERI
BRUTĂRIE
BAIE
MAGAZIN
RAMPĂ DE ÎNCĂRCARE
CANTINĂ
GHERETA PRINCIPALĂ DE PAZĂ
DEPOZIT
ADMINISTRAȚIA
MAGAZIN
BARĂCI
ATELIER
CLUB
CENTRALĂ ELECTRICĂ
AȘEZARE
GHERETA DE PAZĂ ȘI GARDUL AȘEZĂRII (1949)
GARD DIN SÂRMĂ GHIMPATĂ
GHERETĂ DE PAZĂ
GRAJDURI
CALE FERATĂ SECUNDARĂ
BUȘTENI
FLUVIUL

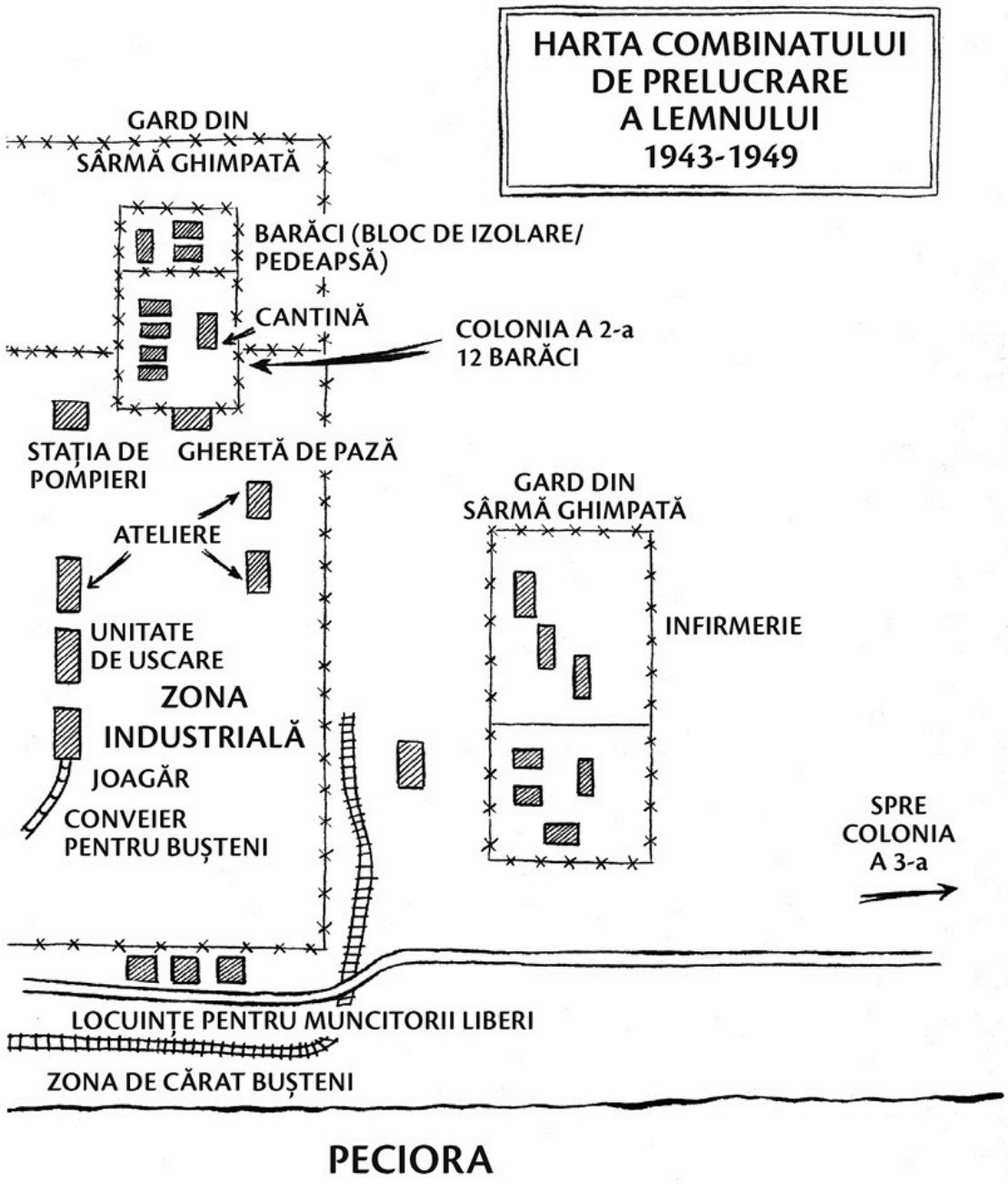
HARTA COMBINATULUI
DE PRELUCRARE
A LEMNULUI
1943-1949
GARD DIN
SÂRMĂ GHIMPATĂ
BARĂCI (BLOC DE IZOLARE/
PEDEAPSĂ)
CANTINĂ
COLONIA A 2-a
12 BARĂCI
STAȚIA DE
POMPIERI
GHERETĂ DE PAZĂ
ATELIERE
GARD DIN
SÂRMĂ GHIMPATĂ
INFIRMERIE
UNITATE
DE USCARE
ZONA
INDUSTRIALĂ
JOAGĂR
CONVEIER
PENTRU BUȘTENI
SPRE
COLONIA
A 3-a
LOCUINȚE PENTRU MUNCITORII LIBERI
ZONA DE CĂRAT BUȘTENI
PECIORA

2

Lev a plecat la drum din Moscova cu trei camioane încărcate cu provizii pentru Divizia de Voluntari Krasnopresnenskaia. Când plecase de la divizie, cu câteva zile în urmă, aceasta ocupa o poziție în apropiere de Viazma, între Moscova și Smolensk, dar, când s-a întors, deja dispăruse. Frontul căzuse atunci când Grupurile 3 și 4 Panzer au atacat dinspre nord și sud cu tancuri, arme de foc și avioane, într-o mișcare rapidă de învăluire, încercuind Viazma. Luate prin surprindere, forțele sovietice s-au risipit cuprinse de panică prin păduri. Fără stație radio, Lev nu știa cum să-și găsească divizia. Nimeni nu știa ce se întâmplase. Pretutindeni domnea haosul.

Oamenii lui Lev au mers cu mașinile înspre Viazma, sperând să localizeze comandamentul diviziei. Se întuneca și nu aveau hartă. Unul dintre camioane s-a defectat, așa că Lev și-a continuat drumul pe jos. Mergând pe drumul care traversa pădurea, auzea zgomot de arme în fața lui. La primele ore ale dimineții, a ajuns într-un sat unde cei rămași din divizia lui au fost prinși într-un schimb violent de focuri cu trei tancuri germane care ieșiseră din pădure și pătrunseseră pe drum. Curând, soldații din artileria sovietică

și-au abandonat bateriile (nu mai aveau muniție), iar tancurile au înaintat încet, intrând în sat și trăgând în direcția caselor cu puștile automate. Aflat pe un câmp care se întindea între tancuri și sat, Lev s-a culcat la pământ și a așteptat să treacă tancurile pe lângă el înainte de a o lua la fugă în pădure. Abia atunci a simțit mirosul apei de colonie: un glonț spărsese sticla pe care o purta în buzunarul de la piept ca s-o folosească drept antiseptic pentru rănile ușoare, dar din fericire nu l-a rănit.

Lev a pătruns adânc în pădure. Sute de soldați sovietici care-și pierduseră unitățile se mișcau cu toții în aceeași direcție printre copaci. Nu știa încotro se îndreaptă. Avea cu el doar pistolul, o cazma și rucsacul. În timpul zilei se acoperea cu pământ ca să se ascundă de nemți. Noaptea, mergea spre răsărit ori spre ceea ce credea el că este răsăritul, sperând să întâlnească forțele armate sovietice.

La sfârșitul celei de-a treia nopți, pe 3 octombrie, a ajuns la marginea unui sat ocupat de nemți. A hotărât să se îndepărteze imediat după lăsarea întunericului. Retras în pădure, s-a îngropat într-un șanț, s-a acoperit cu ramuri și a adormit. A fost trezit de o durere vie sub genunchi. Privind printre ramuri, a văzut în fața lui ceea ce a crezut că era un singur soldat german cu o pușcă. Impulsiv, și-a scos pistolul și a tras spre el. A primit imediat o lovitură puternică în ceafă. Erau doi soldați: cel care l-a lovit în cap îl împunsese cu baioneta ca să vadă dacă era mort sau viu. A fost dezarmat și dus înapoi în sat.

Nu era singurul. Zeci de mii de militari din trupele sovietice au fost prinși în încercuirea germană de la Viazma în prima săptămână din octombrie. Lev a fost dus într-un lagăr

de tranzit, Dulag (*Durchgangslager*) – 127, aflat la periferia orașului Smolensk, unde mai multe mii de prizonieri au fost îngrămădiți în clădirile neîncălzite ale unui fost depozit militar sovietic. Acolo, Lev, la fel ca și ceilalți, a primit doar două sute de grame de pâine pe zi. Sute de oameni au murit de frig și de foame ori au fost răpuși de tifosul care s-a răspândit în proporții epidemice începând cu luna noiembrie. Dar el a supraviețuit.

La începutul lui decembrie, Lev a făcut parte dintr-un contingent de douăzeci de prizonieri transferați din lagărul Dulag-127 la o închisoare specială din apropierea orașului Katyń. Contingentul era alcătuit din oameni cu pregătire superioară din Moscova, mulți dintre ei oameni de știință și ingineri. Au fost întemnițați într-o clădire despre care Lev credea că înainte de război fusese o școală sau, poate, o clinică. Erau patru încăperi mari de fiecare parte a unui coridor – cu până la patruzeci de prizonieri în fiecare – și o cameră mare la capăt, unde locuiau gardienii. Prizonierii erau bine tratați: li se dădeau carne, supă și pâine, iar sarcinile lor erau relativ ușoare. La sfârșitul celei de-a treia săptămâni, lui Lev și tovarășilor lui moscoviți li s-a alăturat un mic grup de ruși bine îmbrăcați care beau votcă primită de la gardieni. La un moment dat, la beție, unuia dintre ei i-a scăpat vorba că fuseseră antrenați ca spioni – tocmai se întorseseră din spatele liniilor sovietice și erau recompensați pentru efortul depus. Peste câteva zile, au fost duși la Katyń.

La scurt timp după aceea, Lev și încă vreo șase moscoviți au fost duși la școala de spioni din Katyń, unde un căpitan neamț, vorbitor de rusă, le-a propus să-i antreneze ca spioni și să-i trimită înapoi la Moscova să strângă informații pentru

nemți. Doar astfel, le-a spus, s-ar salva de la o moarte aproape sigură în Dulag-127, acolo unde vor fi trimiși înapoi în caz că vor refuza. Lev era hotărât să nu lucreze pentru naziști, dar se temea să o spună în fața altor prizonieri ca să nu fie acuzat de propagandă antigermană și să primească o pedeapsă și mai severă. Așa încât i-a vorbit căpitanului în germană, o limbă pe care o învățase la școală și la universitate: „Ich kann diese Aufgabe nicht erfüllen [Nu pot să îndeplinesc această sarcină]". Iar când neamțul l-a întrebat de ce, a răspuns: „Das erkläre ich nachher [Voi explica mai târziu]".

Condus de căpitan într-o încăpere separată, Lev i-a explicat în rusește: „Sunt ofițer în armata rusă și nu pot acționa împotriva acesteia, împotriva propriilor mei camarazi". Căpitanul nu a zis nimic. L-a trimis pe Lev înapoi în celulă. Acolo, Lev a aflat că și alți trei prizonieri refuzaseră să devină spioni. Dacă Lev ar fi vorbit primul, ar fi putut fi acuzat că le încurajează împotrivirea.

Cei patru refuznici au fost urcați în spatele unui camion deschis și duși pe șoseaua principală spre Smolensk. Un soldat neamț stătea așezat cu spatele la șofer și s-a jucat cu pușca tot drumul. Camionul a virat intrând într-o pădure. Lev credea că urma să fie împușcat. „Camionul a coborât în viteză pe un drum forestier îngust", își amintește el. „Am presupus că urmau să ne ducă spre locul de execuție. M-am gândit: cum mă voi purta oare în fața plutonului? Mă voi putea stăpâni? N-ar fi oare mai bine să mă omor? Aș putea să sar din camion și, cu puțin noroc, să mă zdrobesc de vreun copac, iar dacă soldatul va deschide focul, cu atât mai bine." Lev tocmai se pregătea să sară când a observat printre copaci o magazie cu o grămadă de butoiașe din metal. S-au oprit ca să alimenteze

camionul, deci nu urmau să fie împușcați. Așa cum îi amenințase căpitanul, cei patru au fost duși înapoi în Dulag-127. Acolo, au încercat să rămână împreună ca să se apere de acuzațiile celorlalți prizonieri sovietici care trebuie să fi știut că se întorseseră de la școala de spioni.

Câteva săptămâni mai târziu, în februarie 1942, Lev a fost trimis împreună cu un grup de alți ofițeri într-un lagăr pentru prizonierii de război din apropierea stațiunii prusace Fürstenberg-am-Oder, la optzeci de kilometri nord-est de Berlin. Pentru că veneau din lagărul Dulag-127 infestat de boli, au fost ținuți în carantină într-o baracă de lemn, unde șase prizonieri au murit de tifos în primele câteva zile. Altminteri, ofițerii erau bine tratați, iar condițiile de trai din lagăr erau în general bune. Lev a fost interogat de comandant și de alți doi ofițeri. Voiau să știe motivul pentru care cunoștea atât de bine germana și dacă era sau nu evreu, deoarece pretindeau că tovarășii lui ar fi afirmat că este. S-au convins că nu este evreu doar când le-a spus „Tatăl nostru”.

În aprilie, Lev a fost trimis împreună cu un mic grup de ofițeri sovietici într-un „lagăr de instrucție” (*Ausbildungslager*) de la marginea Berlinului. „Instrucția” însemna că li se țineau prelegeri despre ideologia nazistă și noua ordine germană pentru Europa – idei pe care trebuiau să le transmită mai departe altor prizonieri de război sovietici din celelalte lagăre de concentrare. Timp de șase săptămâni au fost obligați să asculte expunerile profesorilor lor, majoritatea emigranți ruși de dinainte de război care citeau atenți de pe hârtie. Apoi, în mai, au fost trimiși în diferite lagăre. Lev a fost repartizat la o brigadă de muncă de pe lângă fabrica de muniții Kopp și Gaberland din Oschatz.

Oschatz era centrul unei vaste zone industriale de lagăre de muncă pentru prizonierii de război (*Stammlager* sau *Stalag* pe scurt) care se întindea între Leipzig și Dresda. Lev a fost desemnat translator al unei brigăzi de inspecție militară înainte de a fi transferat în august la una din brigăzile de muncă de pe lângă Fabrica HASAG (Hugo Schneider Aktiengesellschaft) din Lepizig. HASAG era un mare complex de fabrici metalurgice care produceau muniție pentru armata și forțele aeriene germane. În vara lui 1942, deținea deja numeroase *Stalag*-uri ce adăposteau aproximativ 15.000 de prizonieri de diferite origini (evrei, polonezi, ruși, croați, cehi, unguri, francezi) grupați în două sectoare, unul numit „rusesc”, iar celălalt „francez”. Lev a fost repartizat singur într-o cămăruță din sectorul francez și desemnat translator al unui ceh pe nume Eduard Hladik, al cărui rol era să rezolve conflictele dintre prizonieri. Deși mama lui era nemțoaică, Hladik se considera ceh. După anexarea Cehoslovaciei de către Germania, în 1938, fusese repartizat de nemți ca gardian în lagărele fabricilor HASAG. Hladik îi compătimea pe prizonieri și nu înțelegea de ce erau tratați atât de rău în condițiile în care munceau pentru învingătorii germani. Ca deținut, Lev trebuia să meargă prin rigolă atunci când îl însoțea pe Hladik pe străzile Leipzigului, iar când trecătorii îl insultau, Hladik îi lua apărarea spunând: „E ușor să jignești un om care nu-ți poate răspunde”.

Hladik îl considera pe Lev un om de încredere. Era ceva în caracterul lui Lev ce îi atrăgea pe cei cu funcții de răspundere – poate sinceritatea lui sau poate simplul fapt că le putea vorbi pe limba lor. Cehul s-a împrietenit cu Lev și i-a dat ziare nemțești, interzise prizonierilor pentru că ofereau

rapoarte amănunțite despre situația militară și – spre deosebire de fițuicile propagandiste care li se dădeau în *Stalag* – îi descriau pe prizonierii-sclavi drept „oameni de categorie inferioară”. Sub pretextul că îl ducea pe Lev la dezinfecție în afara zonei barăcilor, Hladik l-a dus în vizită chiar la unul dintre prietenii lui, un socialist pe nume Eric Rödel, care vorbea puțin rusește și avea un radio la care asculta transmisiunile sovietice. Era o aventură foarte riscantă, pentru că Rödel locuia deasupra apartamentului unui fost membru SA (*Sturmabteilung*). Rödel și familia lui l-au primit pe Lev ca pe un oaspete de onoare. „Au pus pe masă tot felul de bunătăți”, și-a amintit Lev. „Am vorbit mult timp, [...] după care Eric a deschis radioul și am ascultat «Ultimele știri» de la Moscova, cu buletinele militare ale Biroului Sovietic de Informații. Nu-mi amintesc acum lista programelor, dar – destul de amuzant – mi-a rămas în minte o frază: «În Georgia s-a recoltat ceaiul».”

În cele din urmă, nemții au devenit bănuitori în ce-l privește pe Hladik. Unul dintre gardieni l-a denunțat, acuzându-l de activitate antigermană, iar Hladik a fost chemat la interogatoriu. A fost trimis pe frontul norvegian. Nemaivoind să continue munca de translator, Lev a trimis o cerere autorităților lagărului să fie eliberat de acele sarcini pe motiv că germana lui nu era suficient de bună încât să elimine posibilitatea unor erori: „Am mai spus că eram incapabil să îndeplinesc activitatea de propagandă, pentru că îmi lipsea puterea de convingere – eu fiind om de știință”. În noiembrie, a fost retrimis în brigada de muncă de la fabrica Kopp și Gaberland din Oschatz.

Condițiile de trai din Oschatz s-au înrăutățit dramatic în iarna aceea. Orele de muncă au fost sporite, iar prizonierii extenuați erau bătuți de gardieni ca să muncească și mai mult. În primele luni ale anului 1943, a sosit un val de noi prizonieri de război în brigada de muncă. Majoritatea veneau din Ucraina, un teritoriu ocupat de germani unde groaza și foametea anilor 1930 îndepărtaseră o mare parte a populației de sistemul sovietic. Sosirea lor a fost urmată la scurt timp de o îmblânzire a regimului din lagăr, în parte datorată efortului nemților de a recruta prizonieri pentru Armata Rusă de Eliberare, forța antisovietică organizată de Andrei Vlasov. Acesta era un fost general din Armata Roșie care fusese capturat de nemți în iulie 1942 și îi convinsese ulterior pe naziști să-l numească șef al mișcării de eliberare având ca scop înlăturarea regimului comunist. În Oschatz existau un grup de recrutori „vlasoviți", majoritatea emigranți ruși de dinainte de război, care „purtau un soi nedefinit de uniformă care nu era germană", și-a amintit Lev, și un număr mai mic de foști subofițeri sovietici. Subofițerii se alăturaseră Armatei Ruse de Eliberare – sau așa i se păruse lui Lev – mai ales ca să scape de condițiile groaznice din lagărele de muncă pentru prizonieri, unde deținuții sovietici „erau tratați mult mai aspru și aveau mai puține drepturi sau mijloace de autoapărare decât deținuții din alte țări".

Lev a fost convocat de câteva ori și a fost presat de germani și de recrutorii lui Vlasov ca să se alăture armatei lor în calitate de ofițer. De fiecare dată i-a refuzat. Nemții au devenit bănuitori. Au început să-l întrebe despre activitatea lui ca translator în lagărul de la HASAG. Într-o pauză de țigară din timpul acestor interogatorii, translatorul nemților l-a luat

deoparte pe Lev pe coridor și l-a avertizat că ei îl credeau vinovat pentru eșecul recrutării: echipa lui de muncă era singura din lagăr care nu reușise să ofere armatei lui Vlasov nici măcar un singur voluntar. Și, pentru că era singurul ofițer sovietic din echipă, bănuiala a căzut asupra lui.

Lev și-a dat seama că trebuia să evadeze. Alți trei prizonieri din brigada sa au fost de aceeași părere. Au hotărât să încerce în iunie, când recoltele aveau să fie destul de pârguite încât să le ofere suficientă hrană în drumul lor spre Polonia, aflată la 150 de kilometri depărtare, unde credeau că populația va fi cooperantă și le va oferi ce să mănânce. Planul lor era să se alăture partizanilor sovietici din Belarus și, în cele din urmă, să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Ca să se pregătească, au pus deoparte pâine uscată și zahăr. Lev a confecționat o busolă și a copiat o hartă împrumutată de la unul din gardienii germani căruia îi plăcea să vorbească cu el despre familia lui și-i povestea unde fusese la sfârșit de săptămână. Au făcut rost până și de medicamente – în mod intenționat, Lev s-a tăiat la deget ca să fie trimis la infirmeria lagărului, al cărei doctor era un prizonier rus. Fără să pună vreo întrebare, doctorul a fost de acord să-i dea lui Lev antiseptice, aspirină și bandaje.

Deținuții au evadat în noaptea de 22 iunie 1943, la cea de-a doua aniversare a invaziei germane. Ieșind prin fereastra unei barăci, pe care o demontaseră parțial dinainte, au escaladat zidul curții și și-au croit drum prin gardul de sârmă ghimpată de deasupra cu ajutorul a două benzi metalice ascuțite pe care Lev le meșterise în atelier. După ce au sărit zidul, odată ajunși pe câmpul din afara lagărului, au luat-o la goană prin întuneric spre pădure. Cei patru s-au îndreptat

spre nord, presupunând că nemții vor căuta mai întâi la răsărit. Mergeau pe jos în timpul nopții, iar ziua se ascundeau. Harta lor era una rudimentară – originalul după care fusese copiată provenise dintr-un manual școlar pentru clasele primare –, așa încât au trebuit să se orienteze după marcajele rutiere. Când au ajuns la fluviul Elba, i-au urmat cursul înspre răsărit, Lev fiind prea speriat să-l traverseze înot, și, după ce au ocolit Dresda pe la sud, și-au continuat drumul tot înspre est, către Polonia. „Aveam provizii uscate", și-a amintit Lev, „dar curând am hotărât să păstrăm acele provizii și să ne hrănim furând din pivnițele exterioare ale caselor țărănești. [...] La început nu mi s-a părut corect, dar apoi am fost de acord". După trei săptămâni pe drumuri, au fost prinși de doi soldați germani în apropiere de Görlitz, la granița poloneză. Observând că soldații veneau înspre ei pe biciclete și presupunând că erau înarmați, s-au aruncat într-un șanț, dar nemții au folosit lanternele și i-au găsit. „Călătoria noastră a avut un final stupid", și-a amintit Lev. „Soldații nici măcar nu erau înarmați."

Lev nu avea de unde să știe ce i-ar fi așteptat dacă ar fi ajuns vreodată în Polonia sau dacă ar fi trecut liniile germane și ar fi ajuns la Moscova. Nu avea nici cea mai vagă idee despre situația din Uniunea Sovietică sau despre șansele de a o mai revedea vreodată pe Sveta și familia ei. Din momentul când fusese capturat, nu a mai avut nicio posibilitate să primească informații de încredere din Rusia. În Oschatz, nemții le dădeau prizonierilor stilouri și hârtie de scris, dar ei nu puteau să scrie decât persoanelor din teritoriile ocupate de nemți. O dată, Lev i-a scris cuiva din Praga, soției unui prizonier dispărut, întrebând-o dacă avea vești de la soțul ei.

Ea i-a răspuns și chiar i-a trimis și un pachet, dar i-a spus că el ar avea mai multe șanse să știe ceva despre soarta soțului ei decât avea ea.

Nici Sveta nu știa absolut nimic. Nu mai primise vești de la Lev de când dispăruse, în ultimele zile ale lunii septembrie din anul 1941. Apoi totul devenise incert. Nimeni nu știa dacă Moscova avea să supraviețuiască. Începând din iunie, orașul fusese puternic bombardat de avioanele germane. Sirenele sunau de câteva ori pe zi. Centralele electrice fuseseră lovite, așa încât nu existau nici căldură, nici electricitate în apartamentele din blocuri, deși clădirile în flăcări luminau cerul în timpul nopții. Oamenii trăiau în adăposturi subterane. Mii de oameni au murit neștiuți. Pe 1 octombrie, Stalin a ordonat evacuarea guvernului, mutându-l la Kuibîșev, pe Volga. Panica s-a răspândit pe măsură ce bombardarea orașului s-a intensificat. S-au format cozi uriașe în fața tuturor magazinelor: oamenii se luptau pentru mâncare, iar tâlhăriile s-au înmulțit, fără ca arestările în masă să le mai poată ține sub control. Rapoartele privind invazia nemților în Viazma au ajuns într-un sfârșit și la Moscova pe 16 octombrie. În gări, vedeai scene urâte, pentru că mulțimi de oameni se luptau să se urce în trenurile care se îndreptau spre răsărit. Oamenii i-au blestemat pe comuniști atunci când au aflat că mai-marii fabricilor și ai partidului plecaseră deja. Muncitorii se luptau cu poliția. Familiile își strângeau lucrurile și plecau din oraș cu orice mijloace de transport pe care și le permiteau. Șoferii de taxi cereau 20.000 de ruble ca să meargă din Moscova la Kazan.

Universitatea din Moscova a fost evacuată în octombrie. Sveta a călătorit împreună cu familia ei. Printre studenții din tren se afla și Andrei Saharov, viitorul laureat Nobel, care intrase la facultate la un an după Lev și Sveta, dar acum era în același an cu ea, după ce Sveta își întrerupsese studiile. Prima oprire a fost la Murom, un vechi oraș de provincie aflat la 300 de kilometri est de Moscova, unde Saharov a locuit împreună cu o femeie și fiica acesteia care profitau de situația haotică din timpul războiului: ziua, fata fura zahăr de la magazinul unde lucra, iar noaptea, mama întreținea „un întreg șir de soldați”. Orașul era împânzit de soldați răniți care așteptau să fie evacuați spre est. Mulți zăceau pe tărgi în holul gării, chiar și în zăpada de pe lângă calea ferată. Femeile din satele apropiate veneau la gară ca să le vândă mâncare și tutun. Altele veneau să-și caute fiii și soții, întrebându-i pe soldații răniți cine ar fi putut să știe ceva de soarta lor sau înmânându-le scrisori în eventualitatea că cineva ar fi dat de ei în vreun spital.

De la Murom, studenții și-au continuat drumul spre est, înspre Urali, apoi s-au îndreptat spre sud, traversând stepa înghețată a Kazahstanului spre Așhabad, capitala prăfuită a Republicii Turkmenistan, nu departe de granița sovietică cu Iranul. Aici era locul unde Facultatea de Fizică avea să-și reînceapă activitatea. Călătoria a durat o lună. Vagoanele trenului, fiecare dotat cu sobă și paturi suprapuse pentru patruzeci de persoane, „au devenit comunități distincte”, povestea Saharov, „cu propriii lor lideri, cu oameni guralivi și oameni tăcuți, cu alarmiștii, cu întreprinzătorii, mâncăcioșii, leneșii și harnicii lor”. Probabil că Sveta se număra printre cei tăcuți și harnici. La Așhabad, acolo unde cursurile au început

în decembrie, a trebuit să muncească din greu ca să recupereze lipsurile din perioada când își întrerupsese studiile înainte de război. A frecventat cursuri de chimie și de fizica oscilațiilor, o materie teoretică dificilă pentru care nu exista o pregătire practică, așa că rămânea ore în șir cufundată în cărțile de la bibliotecă. Mai lucra într-o cafenea unde spăla vase pentru a se întreține pe ea și pe părinții ei. Aproape pe întreg parcursul acelei ierni și în primăvara următoare Sveta a suferit de malarie, o boală comună în Asia Centrală la vremea aceea. „M-a epuizat atât de tare, încât mi-era greu și să beau”, avea să scrie mai târziu. Luptându-se cu febra, extenuată și „galbenă ca șofranul”, s-a zbătut să reziste. Și a reușit.

După absolvire, Sveta a fost repartizată la Comisariatul Popular pentru Muniții. Dar cu ajutorul tatălui ei s-a transferat la Institutul de Cercetare Științifică pentru Industria Rășinilor, care fusese evacuat în complexul chimic din Hromnik, lângă Sverdlovsk, unde, începând cu luna august a anului 1942, a lucrat ca fizician industrial în „laboratorul de testare fizică și mecanică”. În institut se lucra unsprezece ore pe zi și, la început, Svetei i-a fost greu să-și găsească locul. Așa cum scria mai târziu,

> Mă aflam într-un laborator ciudat, necunoscut și nu știam cu ce ar fi trebuit să încep, unde ar fi trebuit să-mi găsesc un loc. Mi-era frică de aparate și nu știam nimic despre cauciuc. Așa că m-am refugiat în bibliotecă [...], unde îmi petreceam câte o jumătate de zi citind articole și rapoarte rusești și cealaltă jumătate chinuindu-mă să înțeleg limba engleză. Am intrat într-un club de limba engleză, deși nu o

> studiasem în Așhabad. În general, a fost o perioadă destul de bună. După noxele din Așhabad, vânturile afgane, nisipul adus din deșert, fin ca praful, și frunzele care au căzut în august, fără nicio urmă de toamnă aurie, Uralii păreau a fi raiul pe pământ – pini, mesteceni, ciuperci, ploaie. Am trimis scrisori la toată lumea. […] Primeam câte două sau trei scrisori în fiecare zi și știam că aveam să mă întorc în curând acasă.

Institutul se pregătea deja să se întoarcă la Moscova, unde amenințarea germană trecuse după contra-ofensiva sovietică din 1942. Armata Roșie avea nevoie urgentă de activitatea de cercetare a institutului pentru a susține industria de pneuri. În ianuarie 1943, Sveta era deja acasă. O mare parte a orașului pe care Lev și Sveta o cunoscuseră ca studenți fusese distrusă sau avariată de război. Multe clădiri din oraș au rămas fără încălzire, luminile erau palide și adesea se stingeau cu totul din cauza penelor de curent, canalizarea era numai găuri, iar magazinele alimentare, goale. „Tuturor ne-a fost greu în ’43 și ’44”, avea să scrie Sveta mai târziu. „Tuturor ne era frig și foame și trăiam în întuneric.”

Părinții Svetei se întorseseră la Moscova împreună cu sora ei mai mică, Tania, în aprilie 1942. Îmbătrâniseră vizibil. Anastasia suferea adesea de bruceloză, o boală de stomac dureroasă care o lăsa epuizată, iar la vârsta de șaizeci de ani Aleksandr dădea și el semne de bătrânețe. Atunci când s-a întors, Sveta i-a găsit îngrijorați. Aveau multe pe cap: nu mai primiseră vești de la fratele Svetei încă de la plecarea lui pe front (fusese prins de nemți și închis într-un lagăr de concentrare de pe insula Usedom din Marea Baltică), în timp

ce Tania fusese trimisă la Stalingrad, în septembrie 1942, ca student „voluntar”[1]. Locuiau împreună cu Innokenti („unchiul Keșa”), fratele mai mic al lui Aleksandr, și cu soția acestuia. Cuplul leningrădean se afla la Moscova de la începutul războiului și nu avea să se mai întoarcă acasă până la terminarea asediului Leningradului, în 1943.

De la apartamentul familiei de pe Kazarmenni Pereulok, Sveta avea de făcut un drum lung cu tramvaiul până la institutul situat pe magistrala Entuziastov, unde lucra într-un laborator vechi de la etajul al treilea, cu ferestre care dădeau înspre coșurile de fum ale fabricilor din estul Moscovei. Locul o deprima. De multe ori se gândea că ar fi trebuit să fugă sau să-și găsească un post în cercetare altundeva, poate chiar în alt oraș, dar îi „era frică să nu piardă legătura cu Lev”. Moscova era singurul punct de contact pe care-l aveau, locul în care spera ca el să se întoarcă.

Deși nu primise nicio veste de la Lev, avea motive întemeiate să creadă că mai era în viață: în 1942, cei de la NKVD o vizitaseră pe mătușa Olga ca să o întrebe dacă mai auzise ceva despre el. Au scotocit prin lucrurile din camera lui, care îi erau încă păstrate ca pentru o persoană care va reveni de pe front. Câțiva dintre spionii recrutați de nemți în Katyń intraseră cu siguranță pe teritoriul sovietic și fuseseră arestați. În timpul interogatoriilor, unul dintre ei trebuie să-l fi menționat pe Lev și să fi amintit de momentul în care vorbise în germană cu acel căpitan. Probabil că NKVD-ul acționa în virtutea presupunerii că Lev era spionul nemților la Moscova. După ce Sveta a revenit în capitală, au chemat-o la interogatoriu seară de seară. Știau că el va încerca să o vadă dacă se afla deja în capitală. Pretinzând că Lev ar fi spion, au

încercat s-o forțeze să coopereze la prinderea lui, amenințând-o cu posibile consecințe grave în caz că refuza. Era înspăimântător să fii convocat la Lubianka, cartierul general al NKVD-ului, iar amintirea Marii Terori era încă vie în mintea oamenilor. Dar Sveta nu s-a lăsat intimidată. Ca să-și apere relația cu Lev, era gata să sfideze autoritățile sovietice. În cele din urmă, s-a săturat de sâcâiala lor și, într-un moment de curaj care-i era caracteristic și de încrâncenare nebunească, le-a spus celor de la NKVD s-o lase în pace. „Mă cam enervasem pentru că aceleași rude [codul pentru cei de la NKVD] mă tot sâcâiau, încât le-am spus că nu sunt încă soția ta și că acea chestiune se va clarifica doar când ne vom întâlni – nu doar pentru o oră, ci pentru totdeauna”, i-a scris ea mai târziu lui Lev.

Între timp, Sveta scria autorităților militare solicitându-le orice fel de informații despre Lev. Veștile au sosit la scurt timp după ce a împlinit douăzeci și șase de ani, pe 10 septembrie 1943. „Toate rudele veniseră la ziua mea”, i-a scris ea lui Lev mai târziu.

> Fratele din Moscova al tatălui meu și familia lui erau acolo, fratele lui de la Leningrad și soția, verișoara mea Nina cu soțul și bebelușul ei și așa mai departe. Totul era nemaipomenit și toată lumea se simțea bine. Am băut în sănătatea tuturor celor care nu se aflau cu noi, bineînțeles. Și apoi totul s-a întâmplat dintr-odată – a sosit un mesaj care anunța moartea Taniei (unchiul Keșa l-a interceptat și nu i l-a arătat mamei mult timp).

Tania murise de apendicită într-un spital militar din Stalingrad. Mai târziu au sosit și alte vești proaste: mătușa

Olga fusese anunțată oficial de autoritățile militare că Lev „era dat dispărut” pe front. Era genul de veste ce provoca groază milioanelor de familii care încă nu își reveniseră cu totul din teroarea anilor 1930, când atât de mulți „au fost dați dispăruți”. Cele trei cuvinte (*propal bez vesti*) puteau să însemne aproape orice: capturat de inamic (ceea ce echivala cu trădarea sub legea marțială sovietică) sau, și mai rău, „dezertarea” la inamic (o crimă comisă de „dușmanii poporului”); sau moartea, fără ca trupul să-i fie găsit. Atât de mulți soldați fuseseră uciși, încât Sveta probabil că s-a temut de ce era mai rău în cazul lui Lev.

> A fost atât de dureros și de deprimant, încât am hotărât că nu-mi voi mai sărbători niciodată ziua de naștere până n-ai să fii cu mine. Știi, existența unei stele pitice este cumplit de dureroasă, pentru că și-a pierdut tot învelișul de electroni și și-a păstrat doar nucleul; simțeam un gol în piept la fel de dureros ca și când inima mi-ar fi fost smulsă. Nu puteam să respir. Luni în șir nu am putut să vorbesc cu nimeni, nu am putut să merg nicăieri, nu am putut să citesc. Imediat ce ajungeam acasă, mă întorceam cu fața la perete. Și, oricât de mult aș fi plâns seara, în timpul nopții sau dimineața, durerea nu se domolea niciodată.

Luptându-se cu dorul de Lev și îngrijorată fiind pentru soarta lui, Sveta și-a exprimat toate emoțiile în poezie. S-au păstrat două dintre poeziile ei. Prima este datată „1943, iarna”, nu la mult timp după „acea zi groaznică” din septembrie, când aflase că Lev a dispărut. „Era ceea ce simțeam nevoia să spun cuiva”, a scris ea mai târziu despre poezia aceea care-i exprima tristețea provocată de pierderea lui:

Am zăbovit în prag o vreme-ndelungată,
Apoi m-am hotărât, pornind domol pe cale.
Pe drum, printre bucăți de piatră sfărmată,
Am găsit un simbol de tihnă și fericire –
O potcoavă, ca s-o atârn deasupra ușii tale.
Am dus-o acasă, bucuria cu tine s-o împart,
Însă războiul ne-a aruncat pe cărări separate
Pe care rătăciți fără rost pașii noștri le despart.
Ce păduri fără margini ai fost nevoit să străbați?
Pe ce pietre ascuțite urme din sângele tău rămas-au imprimate?
Aici, în schimb, stafia bătrâneții singuratice și amare
Mă bântuie din ce în ce mai sumbră.
Și-n lipsa-ți, cărui duh mă vei lăsa în grijă?
Năluciri amare ale vreunui vis de mult timp spulberat?
Sau vei lăsa să-ți intre-n inimă vreo altă femeie
Cu-nflăcărate vorbe-n blând septembrie brumat?
Cum aș putea în tine să nu-mă-ncred?
În cine altul, dacă nu în tine –
Tânărul ce azi îmi e străin și-ndepărtat?
Prietenii-s din ce în ce mai rari,
Care din ei va sta cu mine pân' la sfârșit?

Cea de-a doua poezie era mai scurtă și a fost scrisă tot în iarna aceea. Chiar mai mult decât în prima, în rugăciunile Svetei ca Lev să se întoarcă se simte o notă de disperare.

Nu-s în măsură să te judec, pe tine, cel aflat sub ploi de gloanțe,
Căruia în repetate rânduri moartea i-a vorbit deja duios,
Ci mai degrabă, zi și noapte, să mă rog fierbinte
Ca Maica Domnului să mi te țină-n viață, sănătos.

Doar pentru asta m-aș ruga. Dar primii pași ai rugăciunii
Mama și tata nu mi i-au arătat,
Așa că n-am putut găsi o cale care să ducă înspre Dumnezeu
În bucurie, în jale sau în alean nemăsurat.

Dar Lev nu era mort. Era prizonier într-unul dintre cele mai crunte lagăre de muncă ale lui Hitler, un *Stalag* din Leipzig unde prizonierii de război sovietici erau duși în marș zi de zi, sub o pază severă, ca să muncească în fabrica de muniții Pittler. Lev fusese trimis acolo din lagărul-închisoare de la Mühlberg, unde fusese ținut după ce a fost capturat la granița poloneză în iulie 1943. Regimul din fabrica Pittler era sever. La toate ușile atelierelor erau postate gărzi înarmate, iar maistrul german purta la el un revolver gata să-l folosească în orice clipă. În timpul iernii 1943-1944, regimul de muncă a devenit tot mai sever pe măsură ce nevoia de muniție a armatei germane creștea cu fiecare nouă înfrângere pe frontul de est. Productivitatea scădea pe măsură ce prizonierii erau tot mai extenuați și nedisciplinați, obligând

Gestapoul să investigheze și să-i elimine pe potențialii lideri ai unei revolte a sclavilor.

Lev a fost interogat de mai multe ori. Într-o zi de mai a anului 1944, a fost luat împreună cu un grup de douăzeci și șase de prizonieri și trimis la închisoarea principală din Leipzig, unde au fost îngrămădiți cu toții într-o singură celulă, cu un singur vas de toaletă și o chiuvetă lângă ușă. Au fost ținuți acolo timp de o lună fără a fi lăsați să iasă din celulă. Pe 4 iulie au fost transferați la Buchenwald, renumitul lagăr de concentrare de lângă Weimar, unde au fost ținuți în carantină într-o baracă având șiruri lungi, nesfârșite de paturi suprapuse pe patru nivele. Erau prizonieri de toate naționalitățile acolo – francezi, polonezi, ruși, iugoslavi –, deosebite fiecare printr-un ecuson diferit pe uniforma vărgată. Ca și ceilalți ruși, Lev avea ecusonul marcat cu „R” într-un triunghi roșu.

După o lună de carantină, cei din grupul Pittler au fost repartizați prin diferite lagăre auxiliare, asociate celui de la Buchenwald. Lev a fost trimis într-o brigadă de muncă la fabrica de muniție Mansfeld, în apropiere de Leipzig, și apoi la Buchenwald-Wansleben, o mină de sare abandonată din Wansleben-am-See, unde a ajuns în prima săptămână din septembrie. Mina era transformată într-un complex de ateliere aflate la patru sute de metri sub pământ, la adăpost de bombele aliaților, unde deținuții asamblau piese de motor pentru avioanele Luftwaffe. „Pentru fiecare din aceste încăperi au murit zeci de deținuți”, își amintea un francez repartizat la săpatul tunelelor în mina de sare. Lev a muncit acolo în următoarele șapte luni. Regimul de lucru era dur, cu ture de unsprezece ore și disciplină aspră. „Pentru orice

abatere sau neîndeplinire a normei de muncă deținuții primeau douăzeci de lovituri cu un baston de cauciuc care, deși groaznic de dureros, nu lăsa nicio urmă pe corp.”[2]

Lucruri încă și mai oribile abia urmau să se întâmple. În aprilie 1945, în timp ce Aliații occidentali își croiau drum prin Germania, Buchenwald-Wansleben a fost evacuat de naziști. La ora 5 după-amiază, pe 12 aprilie, a început marșul cel lung. Prizonierii supraviețuitori au plecat din lagăr într-un convoi flancat de camioane deschise, în fiecare dintre acestea aflându-se șase gărzi SS înarmate. Au mers pe jos spre nord-est, traversând câmpurile deschise de pe lângă drumul spre Dessau, deși Lev și cei din jurul lui nu știau în acel moment unde anume vor fi duși. Li se părea că mergeau înapoi la Buchenwald (în direcția opusă) și, ca atare, că se îndreptau spre crematoriul unde zeci de mii de victime ucise de naziști fuseseră arse până atunci. Îmbrăcați în zdrențe, prizonierii au început să se prăbușească pe drum de epuizare – fiind apoi împușcați de nemți. „Îmi amintesc că la ora 8 seara am auzit dintr-odată multe focuri trase în spatele coloanei”, își amintește prizonierul francez. „SS-iștii îi împușcau pe toți prizonierii care erau prea slăbiți ca să mai poată merge pe jos sau pe cei care nu mergeau destul de repede.”

Lev s-a hotărât să fugă. I-a spus lui Aleksei Andreev, un alt prizonier din grupul Pittler care mărșăluia lângă el. „În fața noastră, pe partea dreaptă a drumului, am văzut ceva arzând”, a relatat Lev mult mai târziu. „Un camion german bombardat era în flăcări. I-am zis că, dacă vom fugi până la tufișurile din spatele camionului, atunci când vom trece pe lângă el, gărzile din camionul aflat în spatele nostru nu ne-ar putea observa din cauza flăcărilor. Andreev a fost de acord.”

Ieșind în goană din coloană, cei doi bărbați s-au aruncat în tufișurile din spatele camionului în flăcări și au așteptat ca restul convoiului să treacă pe lângă ei. Apoi s-au târât până pe câmp, au săpat gropi, s-au ascuns în ele și s-au acoperit cu iarbă uscată ca să-și camufleze uniformele vărgate. Lev era îngrozit. După câte își amintea, a fost singurul moment din tot războiul când s-a simțit copleșit de frică.

Noaptea mergeau prin pădure. În fața lor se auzeau focuri de armă. O mare parte din pădure fusese deja distrusă de obuze. Printre copaci, au zărit o lumină strălucitoare – un reflector – și, alături, au deslușit siluetele unor tancuri. Erau tancuri americane.

Din întuneric s-a ivit un american care le-a strigat: „Aruncați armele!”.

Lev i-a răspuns strigând în engleză: „Nu avem arme”. „Cine sunteți?” „Suntem ofițeri ruși. Am evadat dintr-un lagăr de concentrare.”

Lev i-a explicat că fuseseră la Buchenwald și că acum voiau să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Americanul i-a dus la o casă din apropiere. Acolo erau cinci tanchiști. I-au lăsat pe ruși să doarmă pe podea împreună cu ei și și-au împărțit porțiile de hrană, ce lui Lev, care trăise doar cu pâine și terci de ovăz, i s-a părut „la fel de gustoasă ca mâncarea de la restaurant”. În dimineața următoare i-au trimis pe Lev și Aleksei la Eisleben, orașul pe care tocmai îl eliberaseră, unde le-au spus că vor fi ajutați de autoritățile militare americane.

La Eisleben, cei doi au fost interogați de un maior american care i-a vorbit lui Lev în germană. Când a aflat că era fizician, specialist în fizică nucleară, a încercat să-l convingă să emigreze în America, fără să reușească să-i

înțeleagă motivul refuzului. „Dar de ce nu?”, i-a spus. „În Rusia aveți comunism, iar dacă e comunism, nu mai e democrație.” Într-un fel care dovedea cât de mult i se schimbaseră opiniile politice în timpul războiului, Lev i-a răspuns că „nu exista comunism în Rusia” și că era „destulă libertate pentru ca o persoană inteligentă să se poată descurca”. Lev a încercat să nu intre într-o discuție politică. Adevăratul motiv pentru care a refuzat o viață mai bună în America nu avea nimic de-a face cu politica: voia pur și simplu să se întoarcă acasă, la cei pe care-i iubea. Tot ce avea mai scump pe lume era acolo – „Svetlana și familia ei, mătușa Olga și mătușa Katia, unchiul Nikita: ei erau oamenii care-mi erau dragi”, a povestit Lev. Nu știa dacă Sveta mai era în viață sau dacă îl așteptase în tot acest răstimp, dar știa că trebuia să se ducă acolo unde inima îi dădea ghes. „Chiar dacă șansa ca ea să fi fost în viață ar fi fost infimă, cum aș fi putut să-i întorc spatele și să plec în America?”

Maiorul le-a dat rușilor un permis pentru un hotel unde erau găzduiți prizonierii de război eliberați. *Burgermeister*-ul, un fost comunist, i-a dus la un magazin ca să le cumpere haine și pălării și să le dea comandă pentru costume noi, toate plătite de primăria din acel oraș. În următoarele două luni, Lev și Aleksei au rămas în Eisleben. Fereastra camerei lor dădea înspre casa în care se născuse Martin Luther. Acele luni au fost pentru ei ca o vacanță. În Eisleben, existau patru cantine gratuite pentru personalul militar american și pentru prizonierii de război eliberați și, după anii de foamete din lagărele de concentrare, Lev n-a ratat niciun fel de mâncare la niciuna dintre acestea. „Mâncam de douăsprezece ori pe zi!” Singura problemă era cum să ajungă la timp la fiecare din cele

patru cantine ca să primească mâncare. Frenezia fugii după mâncare a durat câteva zile, până când Lev și-a depășit teama că va muri de foame.

Pe la începutul lui mai, la Eisleben au fost organizate parade ale trupelor americane victorioase. La scurt timp după aceea, au sosit și reprezentanții Armatei Roșii pentru a organiza repatrierea trupelor sovietice. Pe 8 iunie, în ziua plecării sovieticilor, americanii au decorat un camion cu steagurile Uniunii Sovietice și Statelor Unite și cu o pancartă pe care scria „Drum bun spre casă!”. Camionul i-a dus pe ruși până la Torgau, pe Elba, unde au intrat în zona de ocupație sovietică. Nu au fost primiți cu aceeași atitudine prietenoasă de autoritățile sovietice, care i-au tratat ca pe niște prizonieri. Soldații care s-au întors au fost împărțiți de gărzile sovietice înarmate în grupuri de câte treizeci și au fost duși cu camioanele până la Weimar, unde au fost încarcerați într-un corp de închisoare de pe lângă cartierul general al Detașamentului de Gardă 8 al Armatei. Închisoarea era administrată de o unitate specială NKVD cunoscută sub numele SMERȘ (un acronim pentru „Moarte spionilor!”) a cărei sarcină era să-i depisteze pe soldații sovietici care colaboraseră cu germanii.

Pe Lev îl părăsise norocul. A fost închis într-o încăpere împreună cu alți opt bărbați. Au fost dezbrăcați la piele și percheziționați și le-au fost luate toate lucrurile personale. Lev a pierdut lucrul pe care-l prețuia cel mai mult și pe care-l purtase în buzunar în ultimii patru ani: lista cu adrese primită de la tatăl Svetei. Era un simplu petec de hârtie, dar era singurul lucru care-l lega de ea.

În timpul zilei, prizonierii erau obligați să rămână așezați pe podea, dar le era interzis să se întindă sau să adoarmă. Interogatoriile se țineau noaptea. Fiecare în parte era dus la anchetă și adus înapoi după trei sau patru ore, ca să mai prindă un pui de somn înaintea apelului de dimineață. Lev a fost interogat mai bine de o lună. Anchetatorii SMERȘ l-au acuzat de spionaj pentru nemți. Singura lor dovadă era mărturia unuia dintre prizonierii ruși care-l auzise pe Lev vorbind în germană cu căpitanul de la Katyń. Lev a confirmat că era adevărat. A recunoscut că lucrase ca translator, dar a insistat asupra faptului că nu fusese niciodată spion: lucrase împotriva nemților, nu pentru ei. Naiv fiind, Lev credea că, dacă va spune adevărul, i se va da voie să plece acasă. Avea încredere în justiția sovietică. Nu pentru asta luptase oare? Ce a urmat i-a zdruncinat însă acea încredere. După mai multe nopți, ofițerii care-l anchetau l-au amenințat că-l vor împușca dacă nu e de acord să semneze o declarație. Lev a refuzat. L-au bătut. „Nu mi-era frică de moarte”, avea să spună el, „dar uneori mă cuprindea disperarea pentru că mi-era teamă că oamenii pe care-i iubisem m-ar fi putut considera vinovat”.

Lev se gândea mai tot timpul la Sveta. I se părea puțin probabil că o să scape cu viață ca să mai fie alături de ea. Pe 10 septembrie 1945, când Sveta a împlinit douăzeci și opt de ani, în acel moment de criză cauzată de interogatoriu, Lev își pierduse orice speranță că o va mai revedea și s-a resemnat, hotărât să-și ia „adio” de la ea.

În primele ore ale dimineții, după o noapte de interogatoriu deosebit de grea, Lev ațipise și a avut aievea un vis. Iată cum l-a descris:

Ațipisem după interogatoriu, era aproape de revărsatul zorilor și am avut un vis. Era foarte clar, foarte bine conturat, se făcea că mergeam undeva de unul singur. M-am întors și am văzut-o pe Sveta în spatele meu. Era îmbrăcată în alb, a îngenuncheat pe pământ lângă o fetiță care era și ea îmbrăcată în alb și i-a aranjat ceva la rochie. Era ceva foarte strălucitor, foarte clar, și atunci m-am trezit.

Nereușind să-l facă pe Lev să semneze declarația, anchetatorii l-au tras pe sfoară punându-l să semneze o recunoaștere a vinovăției lui. L-au asigurat că urma să fie declarat nevinovat de tribunalul militar și l-au pus să semneze un proces-verbal al interogatoriului pe care Lev nu l-a verificat în întregime. A avut încredere în ofițerul anchetator care i-a arătat documentul și l-a crezut pe cuvânt că acesta conținea ceea ce ofițerul a pretins că ar conține. Ofițerul i-a citit declarația cu voce tare, iar Lev pur și simplu a semnat-o. Semnătura aceea, zece litere mici în josul paginii, avea să-i schimbe cursul vieții. Poate că a fost obosit. Poate că a fost naiv. Ceea ce Lev n-a știut a fost că ofițerul îi citise doar anumite paragrafe din procesul-verbal – nu și fragmentele în care accepta acuzațiile de trădare – pe care Lev l-a semnat. De-abia la proces și-a dat seama de greșeala lui.

Pe 19 noiembrie1945, un complet al tribunalului militar al Diviziei 8 a Gărzilor Armatei din Weimar, format din trei persoane, l-a condamnat pe Lev la moarte pentru trădare de patrie, în conformitate cu articolul 58-1b din codul penal rezervat militarilor sovietici. Sentința a fost imediat comutată la zece ani de detenție într-un lagăr de muncă din Gulag – o concesie pe care judecătorii sovietici o făceau adesea în

interesul unui sistem construit pe muncă silnică. Procesul a durat cu totul douăzeci de minute.

În decembrie, Lev a fost transferat la o închisoare militară din Frankfurt pe Oder. Apoi a fost trimis înapoi cu un convoi sub pază până în Uniunea Sovietică, unde și-a început călătoria de trei luni spre nord, spre lagărul de muncă de la Peciora.

1. Tania fusese obligată să se ofere ca voluntar de către autoritățile militare, care aveau nevoie cu disperare de asistente medicale pe front. Un refuz ar fi însemnat că atât ea, cât și familia ei riscau închisoarea.
2. O tehnică de pedeapsă corporală menită să inducă în eroare Convenția de la Geneva despre care se presupunea că-i protejează pe prizonierii de război (deși nu și pe cei sovietici) în lagărele de concentrare germane.

3

Convoiul a călătorit timp îndelungat cu trenul spre nord, de la Minsk la Vologda, Kotlas și Peciora, pătrunzând adânc în pădurile din apropierea Cercului Arctic, unde Lev urma să-și ispășească pedeapsa cea lungă. Trenul cu deținuți fusese compus din vagoane folosite pentru transportul animalelor. În fiecare vagon, de-o parte și de alta a ușilor glisante, se afla câte un șir de paturi etajate făcute din scânduri. În mijloc, era o „toaletă” sub forma unei țevi largi care ieșea din podea și se golea pe șine. Vagoanele fuseseră construite pentru douăzeci de vaci sau doisprezece cai, însă în fiecare au fost înghesuiți șaizeci de prizonieri. „Deținuții politici”, precum Lev – majoritatea soldați care fuseseră capturați în zona de ocupație germană –, erau amestecați cu infractorii de rând. Organizați și violenți, cei din urmă au pus repede stăpânire pe micile radiatoare din fier. Lev și ceilalți prizonieri, care fuseseră toți arestați în haine de vară, se strângeau laolaltă ca să se încălzească, înghesuiți în colțurile neîncălzite ale vagoanelor prin care vâjâia curentul.

Deținuților li se dădeau ca hrană două sute de grame de pâine pe zi și pește sărat, dar nu li se dădea apă mai deloc. Mulți dintre ei s-au îmbolnăvit sau chiar au murit de sete.

Morții și muribunzii erau aruncați din vagoane. Nimeni nu înțelegea de ce gărzile nu le dădeau apă. Existau numeroase reguli în Gulag privind tratamentul aplicat prizonierilor dintr-un convoi și nu avea niciun rost să-i lași să moară de vreme ce aveau o valoare economică, în calitatea lor de sclavi buni de muncă. Cea mai plauzibilă explicație este că gărzile nu se mai oboseau să ridice în vagoane gălețile grele cu apă. Dar poate că mai exista și un element de cruzime a cărui motivație era legată de propriul sistem al gardienilor de a abuza de ierarhie și de autoritatea lor. Gardienii îi foloseau pe delincvenți ca să-i bată pe deținuții politici și să fure de la ei în schimbul unor porții mai bune de mâncare și apă. Le spuneau infractorilor că ei sunt „de-ai noștri", că sunt doar „temporar reținuți", în timp ce deținuții politici sunt „dușmanii poporului" care merită să fie bătuți. Lev a fost șocat de brutalitatea infractorilor. Păreau că „nu mai erau ființe umane, ci un nou fenomen biologic, cinic și crud până la sadism". Paznicii nu erau nici ei mai blânzi. Veneau în vagoane o dată sau de două ori pe zi ca să facă „percheziții". După ce le ordonau deținuților politici să treacă de o parte, îi băteau cu ce le cădea în mână – răngi de fier, ciocane, bâte, scânduri și bețe – ca să le arate infractorilor cum să procedeze. La una din aceste percheziții, Lev a fost lovit crunt la rinichi, iar altă dată a fost lovit atât de rău la cap, încât i-a fost spart un timpan.

Dincolo de Kotlas, trenul a încetinit aproape de tot, oprind când și când pentru ca vreun alt prizonier mort sau muribund să fie aruncat din vagon. Șinele fuseseră prost fixate de către deținuții din Gulag și nu permiteau viteze mai mari din cauza riscurilor de accidente. Pe întreaga lungime a căii ferate existaseră cândva lagăre de muncă, cu numeroși deținuți care

au construit-o. Din patul lui de sus, prin fantele înguste ale vagonului pentru animale, Lev putea să vadă ce mai rămăsese din acele lagăre: garduri din sârmă ghimpată și turnuri de pază înălțate printre pini. La Mikun, Ira-Iol și Kamenka, deținuții au fost coborâți din tren și duși în convoi până la un „punct sanitar”, unde au fost obligați să se dezbrace până la piele pe un ger cumplit și să treacă pe sub dușurile dezinfectante. Celor cu picioarele umflate sau cu pielea crăpată sau descuamată în jurul șoldurilor, primele semne de pelagră (o boală produsă de lipsa vitaminelor), nu li se mai dădea voie să urce în tren. Poate erau duși la spital. Sau poate erau împușcați.

În martie 1946, după o călătorie de trei luni, convoiul lui Lev a ajuns la Peciora. Primăvara se mai lăsa încă așteptată. Iarna arctică întunecoasă dura nouă luni în nordul îndepărtat. Fluviul era încă înghețat și pământul, acoperit de zăpadă. Deținuții erau extenuați după lunga lor călătorie. Până și Lev, un om puternic, obișnuit cu lipsurile din lagărele de concentrare nemțești, era slăbit și lipsit de vlagă. Mulți deținuți erau atât de firavi, unii doar piele și os, încât de-abia dacă au mai putut să coboare din vagoane pe calea ferată.

Deținuții au fost duși în lagărul de tranzit, punctul de sosire în lagărul de muncă, o zonă din apropierea gării îngrădită cu sârmă ghimpată, cu trei barăci pentru deținuți, un bloc de izolare (pentru pedepse), o infirmerie cu un cimitir și o curte mică de lucru. Aici au făcut duș, au fost rași în cap și despăduchiați, apoi au fost sortați pe grupuri – cei bolnavi (în special suferinzii de pelagră și scorbut) au fost duși direct la infirmerie, iar restul au fost repartizați la diferite munci și utilaje, potrivit condiției lor fizice. Lev a fost selectat pentru

combinatul de prelucrare a lemnului (*Lesokombinat*), zona industrială principală a Peciorei, unde buștenii care veneau plutind pe fluviu, trimiși din lagărele de muncă mai mici sau din coloniile din pădurile situate în nordul îndepărtat, erau ridicați de pe malurile apei și transformați în mobilă și locuințe pentru așezările din Gulag aflate de-a lungul căii ferate dintre Kotlas și importanta regiune minieră Vorkuta.

Calea ferată era de o importanță capitală pentru Peciora, era cheia colonizării Gulagului și a exploatării economice din nord. În secolul al nouăsprezecelea, regiunea era acoperită cu păduri slab populate de triburile komi. Descoperirea, în 1929-1930, a zăcămintelor uriașe de cărbune, petrol și minereuri în bazinele din Peciora și Vorkuta transformase nordul într-o zonă de o importanță industrială și strategică supremă pentru Uniunea Sovietică. Până atunci, resursele majore de combustibil ale țării proveniseră din Donbass și din sud-estul Caucazului. Dar ambele erau regiuni vulnerabile din punct de vedere militar și politic (în 1918-1920, noua Republică Sovietică le pierduse în favoarea Albilor și a aliaților lor occidentali în timpul Războiului Civil). Exploatarea imenselor zăcăminte de cărbuni de la Vorkuta nu doar că avea să contribuie la industrializarea țării, dar și asigura rezerva de combustibil în eventualitatea unei invazii străine: îndepărtata regiune arctică era practic de neasediat.

Pentru o vreme, sovieticii au cochetat cu ideea folosirii apelor curgătoare pentru transportul cărbunelui de la Vorkuta, dar drumul era lung și ocolitor, iar fluviul Peciora și afluentul său Ust-Usa rămâneau înghețate nouă luni pe an. Apoi, în 1934, au hotărât construirea unei căi ferate care să lege Leningradul de Kotlas, Ukta, Peciora și Vorkuta[1]. Până în

anul 1939, de-a lungul întregii căi ferate proiectate se ridicaseră lagăre de muncă și micile colonii din Gulag. Conform recensământului din acel an, în regiune erau 131.930 de prizonieri (dintre care 18.647 erau femei). Toată munca era făcută manual – tăierea copacilor, nivelarea terenului, montarea șinelor – și fără întrerupere. În îndelungatele ore de întuneric – mai mult de douăzeci iarna –, șantierele de construcții erau luminate de focurile făcute cu deșeurile lemnoase adunate de prizonierii prea slabi ca să muncească la calea ferată. În cele trei luni de vară, era lumină zi și noapte.

Invazia germană intensificase necesitatea construirii căii ferate. Pe la sfârșitul anului 1941, nemții ocupaseră o mare parte din Donbass, zona care furniza 55% din producția totală de cărbuni a Uniunii Sovietice, iar în 1942 au înaintat în ritm constant către Caucaz, amenințând rezervele de petrol ale țării. Finalizarea căii ferate până la Vorkuta a devenit o prioritate stringentă, o chestiune de care depindea supraviețuirea țării, astfel că a fost exercitată o presiune imensă asupra conducerii Gulagului pentru a o finaliza într-un timp record. În 1942, 157.000 de deținuți munceau neîntrerupt la calea ferată, dormind în corturi neîncălzite sau în aer liber, la temperaturi extrem de coborâte, în condițiile în care cu toții erau epuizați și zilnic mureau cu sutele de frig, foame și boli. Pentru a grăbi finalizarea căii ferate, șinele au fost așezate direct pe pământ, fără a mai fi stabilizate cu pietre sau nisip, și au ocolit lacurile și mlaștinile în loc să se efectueze asanarea atât de necesară a terenului. Uneori, au fost așezate șine chiar și pe gheață, podurile urmând a fi construite ulterior. Calea ferată avea atâtea curbe și pante

periculoase, încât trenurile deraiau adesea, ceea ce ducea la arestări sub acuzația de „sabotaj”. Podul vital peste fluviul Peciora – între Peciora și Kojva – a fost construit într-o atât de mare grabă (cu bârne din lemn de uz temporar, în locul celor din oțel și fier), încât primele trenuri care l-au traversat în 1942 nu puteau înainta cu mai mult de 5 kilometri pe oră, dacă nu voiau să riște să cadă de pe șine din pricina vibrațiilor. Cu toate acestea, cărbunele de la Volkuta a putut fi adus în cele din urmă până în orașele și fabricile sovietice – 200.000 de tone pe lună în 1945.

Peciora a devenit principalul centru industrial al regiunii. Amplasarea sa la încrucișarea dintre calea ferată și fluviul Peciora îl plasa în centrul activității de prelucrare a lemnului din Gulag, al serviciilor de reparare a căilor ferate și industriei constructoare de nave maritime. Dintr-o simplă așezare a Gulagului în 1937, când Lev a ajuns acolo, în 1946, Peciora avea aproximativ 10.000 de deținuți și cetățeni liberi[2]. În apropierea gării se întindea un cartier de periferie sărăcăcios, cu ulițe strâmbe și înguste și adăposturi șubrede, cunoscut sub numele „Shanghai”, din cauza aspectului asiatic și a imigranților chinezi stabiliți acolo. Centrul Peciorei era între gară și combinatul de prelucrare a lemnului, zona industrială din spatele sârmei ghimpate, care ocupa malul apei. Din lagărul de tranzit, Lev trebuie să fi mers pe jos în lungul întinsului bulevard principal, Strada Sovietskaia, într-un convoi flancat de gardieni însoțiți de câini, până la combinatul de prelucrare a lemnului, a cărui intrare principală se afla la capătul străzii 8 Martie (denumită după Ziua Internațională a Femeii). Strada Sovietskaia era un drum larg, colbuit, cu scânduri de lemn în loc de pavaj. Strada nu avea felinare,

fiind luminată doar de reflectoarele turnurilor de pază din jurul zonelor de detenție. Practic, pe acolo nu circulau nici mașini, nici motociclete, doar caii pe care șefii lagărului îi foloseau ca să se deplaseze. Nu existau clădiri de piatră, doar case din lemn pe jumătate îngropate în pământ pentru o mai bună protecție împotriva vânturilor arctice. Nu existau nici toalete interioare (cu excepția casei comandantului lagărului de muncă) și nici apă curentă în case, ci doar fântâni adăpostite în mici pavilioane care să împiedice apa să înghețe în timpul iernii îndelungate, când temperaturile scădeau în mod curent până la minus 45°C. Nu prea existau magazine, doar un singur oficiu poștal (unde se vindea votcă) în zona Shanghai.

Trecând de porțile combinatului, Lev a intrat în zona industrială, închisoarea lui pentru următorii zece ani[3]. Era o arie dreptunghiulară de mărimea unui sat, de cincizeci și două de hectare, înconjurată cu un gard înalt de sârmă ghimpată și turnuri de pază cu reflectoare. Înăuntru se aflau vreo cincizeci de clădiri, în mare parte „structuri temporare din lemn” ce păreau să fi fost construite fără vreun plan și „așezate la întâmplare” în zonă. Existau diferite ateliere, o unitate de uscare a lemnului, magazii, joagăre, grajduri, cantine, barăci, un club al gardienilor și lucrătorilor liberi, un complex de locuințe cu un singur etaj pe jumătate îngropate în pământ, o spălătorie, o stație de pompieri cu cal și căruță și o cale ferată secundară cu o zonă pentru încărcare. În fața lui, înspre fluviu, Lev vedea coșul din cărămidă roșie al centralei electrice care se ridica deasupra lagărului.

Oamenii din convoiul lui Lev au fost numărați în zona rampei de încărcare, unde produsele finite ale combinatului,

cu sectoarele lui de mobilă și panouri prefabricate pentru construcția caselor, erau urcate în trenuri. Au fost duși apoi în marș la barăcile Coloniei Nr. 2 – brigada de lucru (*kolonna*) –, localizată într-un sector special de detenție din incinta zonei industriale, având propriul gard de sârmă ghimpată și o gheretă de pază la intrare.

În Colonia Nr. 2 erau zece barăci cu aproximativ 800 de deținuți. Toate barăcile erau la fel: construcții lungi din lemn, cu un singur nivel, cu două rânduri de paturi suprapuse care adăposteau câte doi oameni la fiecare dintre cele două nivele (în jargonul Gulagului, erau cunoscute drept *vagonki*, pentru că arătau precum cușetele din vagoanele de dormit). Pe culoarele dintre șirurile de paturi erau mese, bănci și godinuri pe lemne. Becurile de 40 de wați care atârnau de tavan împrăștiau o lumină palidă și gălbuie. Saltelele și pernele erau umplute cu rumeguș. Baraca lui Lev avea avantajul de a fi tot timpul încălzită, pentru că paznicii le dădeau voie deținuților să aducă deșeuri de lemn ca să le bage pe foc. Baraca nu se încuia peste noapte, iar deținuții erau liberi să vină și să plece (exista o toaletă afară), cu condiția să nu se apropie de gardul de sârmă ghimpată (iar dacă o făceau, erau împușcați).

Lev și-a ocupat locul în patul de jos al unei asemenea cușete, lângă fereastra de la capătul barăcii. Era cea mai veche baracă din colonie. Unul dintre vecinii lui era un tânăr „deținut politic” din Lvov, un oraș din vestul Ucrainei, un om scund și zvelt, cu chip expresiv și ochii ageri, pe nume Liubomir (sau „Liubka”) Terlețki. Liubka avea să devină cel mai drag prieten al lui Lev, prețuit pentru inteligența sa fină, pentru temperamentul poetic și pentru spiritul și sensibilitatea lui. Se afla la Peciora de șase ani, așa că îl putea

ajuta pe Lev să se adapteze acolo. Fusese arestat în 1939, la vârsta de optsprezece ani, la scurt timp după invazia sovietică din Lvov. Ofițerii NKVD găsiseră în casa lui o hartă, o busolă și un rucsac – lui Terlețki îi plăcea să facă drumeții – și le consideraseră o dovadă a activității lui de spionaj pentru nemți. Bătut crunt ca să mărturisească, fusese condamnat la moarte prin împușcare. Timp de două luni a rămas într-o închisoare din Kiev, așteptându-și execuția, înainte ca sentința să-i fie comutată în zece ani de muncă silnică în lagăr. Terlețki fusese la un pas de a-și pierde viața în convoiul spre Peciora. A fost repartizat să muncească într-o echipă care aduna lemne de foc și vreascuri de pe malurile apei și le urca cu căruța 500 de metri pe deal, până la centrala electrică, unde lemnul alimenta motoarele cu aburi care produceau energia electrică necesară combinatului. Terlețki nu făcea față unei munci atât de grele. Văzându-l că era aproape mort de epuizare, fochiștilor de la centrala electrică li s-a făcut milă de el și l-au lăsat să se odihnească în timp ce ei îi terminau treaba. A fost cu noroc: la centrala electrică, Terlețki a fost remarcat de șeful grupului electric, Viktor Cikin, el însuși deținut, care a fost impresionat de inteligența lui și l-a luat în echipa de electricieni de la uzina electrică.

În patul suprapus de lângă cel al lui Lev era Aleksei („Lioșa”) Anisimov, moscovit și el și student la Institutul de Ingineria Transporturilor din Moscova. Era un bărbat timid și tăcut, foarte apreciat de Lev, care îl descria în scrisorile trimise Svetei ca pe un „camarad minunat”. Anisimov fusese arestat în 1937 și primise o pedeapsă de cincisprezece ani pentru „activitate antisovietică”. Colonia Nr. 2 era alcătuită în cea mai mare parte din deținuți politici precum Lev, Terlețki și

Anisimov. Mulți dintre ei (optzeci și trei, mai exact) fuseseră capturați în zona germană de ocupație și arestați ca „spioni” sau „colaboratori” la revenirea în Uniunea Sovietică sau fuseseră luați la grămadă, în cadrul arestărilor în masă care au marcat reinvadarea sovietică a acestor teritorii în anii 1944 și 1945.

Celelalte colonii ale combinatului de prelucrare a lemnului erau populate cu alte diferite categorii de deținuți. Colonia Nr. 1 (localizată într-un sector separat, în afara zonei industriale) era alcătuită din „exilați speciali” (*spețpereselenți*), adică lucrători trimiși în Gulag prin ordin administrativ, în 1946 fiind în număr de 500. Colonia Nr. 3, de lângă fluviu, era formată din infractori și deținuții izolați pentru a fi pedepsiți. „E lângă noi, dar mult mai strictă”, avea să scrie Lev. „Deținuții sunt trimiși acolo dacă încalcă regulile și pasul următor este convoiul de pedeapsă.” Condițiile de trai în Colonia Nr. 3 erau „îngrozitoare”, potrivit unui raport întocmit de administrația lagărului care a investigat revoltele iscate în colonie în anul 1947. Deținuții nu aveau așternuturi, chiuvetele erau sparte și erau șobolani.

Lev a fost repartizat într-o echipă generală de lucru, ca să ducă bușteniі de pe malurile fluviului până la combinat. Sarcina lui era să tragă trunchiurile de copaci și să le urce pe deal până la o platformă pentru transportarea bușteniloг unde, cu ajutorul vinciurilor, al penelor și al cablurilor, erau trase până la joagăr. Era o muncă istovitoare care impunea să stai în apa înghețată ore în șir. Pe timpul verii, când era lumină toată noaptea, țânțarii erau de nesuportat. Înainte ca deținuții să meargă la lucru, își acopereau mâinile și fețele cu bucăți de material textil.

Ca și restul celor din echipa lui, și Lev a primit uniforma standard: o șapcă cu urechi, o jachetă matlasată, pantaloni groși de bumbac, mănuși și bocanci de iarnă confecționați din același material ca și jachetele. Bocancii nu aveau blană sau căptușeală și nu exista nici posibilitatea de a-i usca în barăcile umede și neaerisite, așa că picioarele îi erau tot timpul ude.

Turele de douăsprezece ore începeau înainte de ivirea zorilor. Prizonierii primeau rații de 600 de grame de pâine pe zi dacă-și îndeplineau norma și doar 400 de grame dacă nu reușeau. Ca să-și îndeplinească norma zilnică, Lev trebuia să tragă cel puțin 60 de metri cubi de lemn (suficient cât să umple un garaj mic) de la fluviu până la combinat. Dacă își depășea norma, primea 800 de grame și, ca bonus, „o plăcintă din făină de secară fie cu o umplutură fără niciun gust anume, fie fără nicio umplutură”, după cum își amintește el. În fiecare dimineață, deținuților li se dădeau un castron cu un terci subțire de ovăz, o ceașcă de ceai, o bucățică de zahăr care cântărea 15 grame (era atent cântărită) și o bucată de hering. La prânz, primeau în mod normal un castron cu supă de varză și puțină carne sau pește, iar la cină, un alt castron cu terci de ovăz și ceai. Nu era de ajuns pentru ca o persoană din echipa de cărat bușteni să poată rezista prea mult. Numărul bolnavilor și al deceselor era foarte ridicat. În 1945 și 1946, mai mult de o treime din cei 1.600 de prizonieri din lagăr au fost bolnavi în infirmeria formată din câteva barăci izolate aflate în afara zonei principale de detenție a combinatului, unde, la vremea aceea, nu era decât un singur doctor. Potrivit mărturiilor unui prizonier care pe atunci lucra într-o echipă ce săpa morminte, câte doisprezece prizonieri erau îngropați zilnic în cimitirul din spatele infirmeriei. Condițiile de muncă

ale echipei de cărat bușteni erau atât de inumane, încât până și gardienii începuseră să nu se mai simtă în largul lor. „Pare că nu ne pasă dacă trăiesc sau nu”, s-a plâns unul din ei la o ședință de partid a combinatului. „Îi lăsăm să stea în apa înghețată până se îmbolnăvesc și apoi îi lăsăm să moară la infirmerie, atunci când nu mai pot să muncească.”

7. Echipa de cărat bușteni a Combinatului de prelucrare a lemnului.

După trei luni în echipa de cărat bușteni, Lev ajunsese și el în pragul epuizării fizice. Era distrus și din punct de vedere psihic. Ulterior, Terleţki a spus că, atunci când l-a văzut prima oară, Lev „arăta ca un țăran care fusese călcat de tractor”. Nu

mai era nicio urmă din băiatul energic care se aruncase în râul Istra cu zece ani înainte.

Încurajat de Terleţki, la ieşirea din tură Lev se ducea în sectorul de uscare a lemnului ca să se încălzească. Nu existau convoaie sub pază în interiorul zonei industriale – deţinuţii erau lăsaţi să meargă singuri spre locul de muncă –, aşa încât, atunci când Lev lucra la platforma pentru transportul buştenilor sau în apropierea joagărului, avea timp la sfârşitul fiecărei zile să se oprească la sectorul de uscare pe drumul de întoarcere către barăcile din Colonia Nr. 2, unde prizonierii erau număraţi când treceau prin ghereta paznicului. Cu ocazia uneia dintre aceste vizite în sectorul de uscare, Lev a fost salvat de la o muncă aspră care avea toate şansele să-l omoare.

Şeful laboratorului de cercetare ataşat sectorului de uscare a lemnului era Gheorghi Strelkov, un veteran bolşevic din Siberia al Războiului Civil şi industriaş sovietic cu experienţă, fost director al Trustului Minier Aurifer Minusazoloto din Krasnoiarsk, parte a Comisariatului Popular pentru Industrie Grea, până în momentul arestării sale din anul 1937. Îngrijorat de rapoartele despre deţinuţii înfometaţi din minele de aur din Kolîma, din nord-estul îndepărtat al Siberiei, el trimisese două vapoare cu provizii alimentare care fuseseră interceptate de NKVD, golite de toată mâncarea şi încărcate în schimb cu noi deţinuţi. NKVD nu era interesat de câţi oameni mureau, astfel încât l-a învinuit pe Strelkov că iroseşte alimentele. A fost acuzat de „activitate contra-revoluţionară”. Condamnat iniţial la moarte prin împuşcare, lui Strelkov i s-a comutat pedeapsa: douăzeci şi cinci de ani fără drept de corespondenţă în lagărul de muncă de la Peciora. Experienţa

lui profesională era atât de mult prețuită de autoritățile Gulagului din Peciora, încât l-au lăsat să conducă activitatea experimentală de la combinat, deși, ca deținut cu o condamnare de douăzeci și cinci de ani, ar fi trebuit să fie pus la muncă manuală grea. Lui Strelkov i s-a permis să locuiască singur în laborator, și nu în barăci, pentru că era frecvent nevoie de prezența lui la rezolvarea problemelor tehnice sau de altă natură din incinta zonei industriale. I s-a dat voie chiar să poarte un costum în loc de uniformă.

Strelkov era strict și ferm, dar bun la suflet. Datorită autorității pe care o avea în combinat, a putut să-i salveze de la epuizare pe mulți deținuți din echipa de cărat bușteni, transferându-i în sectorul de uscare sau în ateliere – chiar dacă intervențiile lui i-au creat deseori probleme cu autoritățile lagărului. Lui Strelkov nu-i era teamă. Știa că șefii Gulagului aveau nevoie de el și în decursul anilor reușise să întoarcă sistemul în avantajul său. În 1942, combinatul primise ordine din partea administrației Gulagului să găsească o modalitate de a transforma rumegușul într-un furaj pe bază de drojdie pentru animale. Munca de cercetare i-a fost încredințată lui Strelkov. După optsprezece luni de experimente, șeful atelierelor de prelucrare a lemnului, un deținut pe nume Boris Serov, a dus două borcane din furajul promis la o mare întrunire a șefilor Gulagului de la Abez, centrul administrativ al lagărelor din Peciora, pentru a marca aniversarea Revoluției. Borcanele au fost primite cu ovații puternice de către delegații la întrunire. La întoarcerea de la Abez, unul dintre asistenții lui Strelkov i-a spus lui Serov că ambele borcane fuseseră umplute cu făină de orz obișnuită.

În 1946, sectorul de uscare avea nevoie urgentă de tehnicieni noi cu experiență în inginerie. Încălzitoarele cu aburi de înaltă presiune nu uscau lemnul suficient de repede pentru a produce volumul de materie primă de care era nevoie pentru ca atelierele să-și îndeplinească normele de producție stabilite, iar Ministerul Afacerilor Interne și MVD (care preluase controlul Gulagului de la NKVD în martie 1946) făceau presiuni tot mai mari ca performanțele să fie îmbunătățite. Aflând că Lev era cercetător, Strelkov l-a invitat să se alăture echipei din sectorul de uscare a lemnului ca tehnician în camera cu aburi. Munca lui consta în a întoarce lemnele astfel încât să permită porțiunilor acoperite să se usuce. Încăperea era menținută la o temperatură minimă de 70°C, așa că trebuia să intre cu mâinile și fața acoperite și nu putea rămâne acolo mai mult de câteva minute. Era o muncă fizică grea, dar, în comparație cu căratul bușteni lor, era un adevărat „paradis” pentru Lev.

Pentru prima dată de când sosise la Peciora, Lev putea să-și păstreze încălțămintea și hainele uscate. Îi era cald toată ziua. Nu mai era tracasat de gardienii agresivi. Ceva poate chiar mai important pentru moralul lui era că, atunci când nu lucra în camera cu aburi, Lev îl putea vizita pe Strelkov în laborator. Strelkov amenajase acolo o zonă spațioasă de locuit, de treizeci de metri pătrați, în care ținea un motan („Vasili Trifonîci”) și-și încânta prietenii cu discuții antrenante, cărți de joc și șah sau muzică de la radioul pe care-l construise. Îi servea cu votca pe care o distila în flacoanele din laborator și cu legumele prețioase pe care le creștea în niște jardiniere încălzite cu dispozitive cu aburi pe care le adaptase special în acest scop. Avea chiar și flori crescute în seră – care l-au

impresionat într-o așa măsură pe directorul combinatului, încât a fost de acord cu punerea în practică a celei mai noi fantezii a lui Strelkov, aceea de a înființa o plantație cu flori.

Mutarea la sectorul de uscare a lemnului i-a oferit lui Lev și cea dintâi ocazie de a scrie scrisori, ceea ce nu fusese posibil înainte. Cât timp lucrase în echipa de transportat bușteni, se întorcea târziu la barăci – era flămând, murdar, ud și înfrigurat, complet epuizat și incapabil să mai scrie ceva în scurtul răgaz până când se stingeau luminile după masa de seară. Oricum, nu avea nici hârtie, nici stilou. Dar, după ce a început să lucreze în sectorul de uscare, avea timp să scrie și putea să obțină lucrurile de care avea nevoie de la Strelkov.

8. Strelkov și motanul lui în laborator. Imaginea de pe perete este o reproducere a picturii lui Ilia Repin Edecarii de pe Volga, devenită pe vremea sovieticilor un simbol al oprimării țariste.

Lev hotărâse că nu le va scrie nici Svetei, nici Olgăi. La ultima aniversare a Svetei, fusese disperat s-o mai revadă. Sentința de zece ani și convoiul către Peciora trebuie să-i fi accentuat disperarea. Ce rost mai avea să-i scrie unei femei de la care nu mai avea vești de cinci ani? Poate că murise. Poate că îl uitase și se căsătorise cu altcineva. Pentru ea putea fi problematic să primească o scrisoare de la un deținut. Ultimul lucru pe care și l-ar fi dorit era să o pună în pericol, luând legătura cu ea. Hotărâse să nu se mai amestece în viața Svetei. Probabil că era o victimă a simțului propriei inutilități, rezultat al anilor de prizonierat: simțea că nu mai avea dreptul să-i ceară iubirea.

Apoi, din cine știe ce motiv, Lev s-a răzgândit. Poate tovărășia lui Strelkov și a prietenilor lui i-a ridicat moralul. Poate, după cum avea să explice mai târziu, „a cedat într-un moment de slăbiciune” dorinței de a afla ce se întâmplase cu ea. Lev nu a îndrăznit să-i scrie direct Svetei, ci i-a scris în schimb Olgăi („Olia”) ca s-o întrebe de soarta ei:

2 iunie 1946

Dragă mătușă Olia! Nu cred că te așteptai să primești o astfel de scrisoare. Nici măcar nu știu dacă ești bine, sănătoasă. Atât de multe s-au întâmplat în ultimii cinci ani. Iartă-mă că-ți scriu dumitale, dar întotdeauna mi-ai fost dragă – așa că acum îți cer ajutorul. Voiam să-i scriu și

mătușii Katia, dar nu-mi mai amintesc numărul apartamentului ei.

Mă aflu într-un lagăr de muncă MVD, unde ispășesc o sentință de zece ani. În 1945, am fost condamnat pentru trădare de patrie. Cum, cine și de ce – ar fi prea mult și prea greu de scris într-o scrisoare. [...]

Condițiile de aici sunt bune, dacă nu punem la socoteală climatul nordic. Singurul lucru greu de suportat este faptul că de cinci ani nu știu nimic despre oamenii care-mi erau aproape, oameni pe care i-am iubit mereu. Dacă îmi răspunzi, scrie-mi despre mătușa Katia, despre Vera [cumnata Olgăi], Mih. Iv. [soțul Olgăi]. Ce mai face Nikita, ce mai face familia lui S.? Nu le spune nimic despre mine, dar scrie-mi ce știi despre ei.

Vreau să cred că ești bine. Vă doresc tot binele din lume, din toată inima – ție, mătușii Katia, lui Mih. Iv. și celorlalți. M-am gândit mereu la dumneata în acești ani lungi.

Toate cele bune,
L. Mișcenko

Adresa mea: RSSA Komi, gara Peciora, Combinatul de prelucrare a lemnului, Căsuța poștală 274/11, L.G. Mișcenko

Lev a primit răspunsul Olgăi pe 31 iulie. A fost primul lui contact cu cineva din lumea pe care o lăsase în urmă. Scrisoarea l-a descurajat: Olga i-a scris despre moartea multora dintre prietenii și rudele lui în timpul războiului, inclusiv de moartea Taniei, sora Svetei. Dar i-a mai scris și că Sveta era bine, sănătoasă. În ziua următoare i-a scris din nou Olgăi:

Nr. 2 Peciora, 1.VIII.46

Dragă mătușă Olga, ieri, pe data de 31.VII.46, am primit prima scrisoare a dumitale. Ziua de 31 a fost adesea o zi plină de bucurie pentru mine[4]. Nici nu găsesc cuvintele potrivite pentru a spune cât de mult m-a emoționat scrisoarea, câtă fericire mi-a adus căldura sentimentelor cuprinse în ea. Nu speram să primesc nimic de la dumneata, nu speram să primesc o scrisoare ca a dumitale. Sunt atât de fericit că ești în viață, dar trist să aflu că nu ești tocmai bine și că ești singură. Au fost atât de multe pierderi amare în viețile noastre. [...] M-a durut foarte tare să aflu de Tania. E o binecuvântare că toți ceilalți membri ai familiei S. sunt bine. Nu-ți pot spune ce fericit sunt că S. trăiește, că viața ei e împlinită și frumoasă. Din adâncul inimii îi doresc fericire. Mă bucur că ții legătura cu ea. Scrie-mi despre ea, orice poți afla. La ce institut lucrează și cu cine? Care-i este specializarea? Și-a dat doctoratul? Sentimentele mele pentru ea rămân aceleași, în pofida timpului și a distanței care ne desparte.

Îți scriu *dumitale* scrisoarea aceasta, și nu ei, pentru că nu vreau s-o împovărez. S-o lăsăm să-și trăiască viața liniștită, fără să i-o mai complic și eu, fără să i-o mai umbresc cu amintiri din trecut și cu gânduri legate de situația mea de acum.

Pe la începutul anului 1946, Sveta renunțase la orice speranță de a-l mai vedea vreodată pe Lev. Toți ceilalți se întorseseră din război, așa că trebuie să fi presupus fie că murise, fie că era dat dispărut pentru totdeauna. Timp de luni de zile „nu putuse să doarmă”, „nu mâncase” și „îi adusese în

pragul disperării pe părinți”. Tânjea „chiar și numai după un cuvânt” de la Lev. „Ar fi schimbat totul.” Dar, pe măsură ce timpul trecea, devenea tot mai abătută și își pierdea speranța. Apoi, deodată, a primit vești de la Olga.

Sveta i-a scris lui Lev imediat:

12 iulie 1946 (1)

Levi, dacă nu aș ști că faptele ar trebui judecate după motivele, și nu după rezultatele lor, ți-aș reproșa tăcerea îndelungată.

Îți amintești de acel septembrie când ai spus că nu voiai să ne întâlnim așa, în timp ce eu eram recunoscătoare pentru săptămâna care ne fusese dată? Acum este la fel, Lev: dacă nu poate fi altfel, e mai bine cum e decât deloc. Amândoi avem 29 de ani, ne-am cunoscut acum 11 ani și nu ne-am mai văzut de cinci ani. E groaznic să pronunți asemenea cifre, dar timpul trece, Lev. Și știu că vei face tot ce-ți stă-n putință să ne întâlnim înainte ca alți cinci ani să mai treacă pe lângă noi.

Devin încăpățânată, Lev. De câte ori mi-am dorit să mă cuibăresc în brațele tale, dar nu puteam decât să mă întorc către peretele gol din fața mea? Simțeam că nu pot să respir. Și totuși, timpul trecea, iar eu rezistam. Vom trece peste toate astea, Lev.

Ți-am promis că voi termina facultatea și mi-am ținut promisiunea. Am absolvit în vara lui 1942 (după al patrulea an de cursuri), dar am fost mutați pentru aproape șase luni – de la Moscova la Așhabad [și] Sverdlovsk. […]

În curând se vor împlini patru ani (de la ziua mea din 1942) de când lucrez în laboratorul pentru experimente

fizice și mecanice de la Institutul lui „Papa” (Institutul de Cercetare Științifică pentru Industria Cauciucului)[5]. Indiferent cât de mult am încercat să evit cauciucul, tot la el m-am întors. Te bucuri, nu? Munca mea implică să vin cu metode de testare mai noi și mai bune (sunt prea multe amănunte de spus într-o singură scrisoare, așa că-ți voi povesti despre asta încetul cu încetul). Directorul meu este foarte cumsecade, dar nu este un administrator adevărat, așa că amândoi supraveghem 42 de tinere fără prea mult succes. A apărut un nou curs postuniversitar în institutul nostru și prima candidată este – Svetlana Aleksandrovna! Mi-am luat examenele cu rezultate excelente (în mai și iunie), mai bune decât ale oricui altcuiva de la universitate (poate mai curând datorită cunoștințelor mele științifice decât talentelor mele). [...] Ești mulțumit, Levi?

Ar trebui să intru în vacanță de la 1 iulie, dar secretara noastră pe probleme academice mă ține aici până când îi voi preda un articol pentru revistă. Mă chinuiesc și mă căznesc încercând să-mi imaginez cum îl voi termina (e despre experimentele asupra plasticității cauciucului și a compușilor acestuia). Mama și Alika [nepotul Svetei] sunt deja la *dacea* de o lună – este tot pe Istra, dar ceva mai aproape de Moscova de data aceasta. Alika are deja șase ani. Știe să citească și e fascinat de majuscule. A moștenit toată îndemânarea și talentele lui Iara. Desenează, născocește „experimente”, vorbește despre cum se rostesc și se scriu cuvintele și deja știe multe poezii. Face un ierbar și adună gândaci, muște și omizi și cântă cântece – seamănă, fără îndoială, cu mătușa lui! Căpșorul îi este

rotund ca un nasture, e blond, cu pupile mari și negre, dar cu irișii albaștri (tot moștenire de la mătușă-sa). Iara a venit acasă în noiembrie trecut. Nu primisem nicio veste despre el de mai bine de trei ani. În momentul acesta încă mai este slăbit. Tania a fost în armată (din mai 1942) și a murit în spital de apendicită pe 2 septembrie 1943. Mă gândesc la ea, la fel cum mă gândesc și la tine, mereu, dar nu pot să vorbesc despre asta. Mama și tata au îmbătrânit, firește. Tata lucrează acum la Ministerul Industriilor Cauciucului, iar mama își face de lucru prin casă – bruceloza o doboară. […]

Levi, scrie-mi și dă-mi de veste dacă pot să-ți trimit pachete mici. Dacă pot să-ți trimit, atunci de ce-ai avea nevoie? Ceva cărți de beletristică sau de fizică? Cu cât scrisoarea mea va ajunge mai repede la tine, cu atât mai repede o să primesc răspunsul tău, așa că-i pun punct chiar acum.

Toate cele bune, Levi Svet

Lev a primit scrisoarea când s-a dus la poștă ca să ia corespondența pentru baraca sa, după lucru, într-o joi seara, pe 8 august. I-a recunoscut scrisul pe plic. Deschizând scrisoarea, a găsit o fotografie a ei înăuntru. În noaptea aceea, a tot citit scrisoarea, iar și iar. Nu a mers la culcare, ci s-a plimbat pe afară, noaptea albă polară oferindu-i destulă lumină ca să citească. Soarele era deja pe cer de vreo două ore când Lev a început să scrie, la ora 5 și jumătate în dimineața următoare:

Peciora, 9.VIII.46 Nr. 1

Sveta, Svet, îți poți imagina ce simt eu acum? Nu pot să-i dau un nume sau să măsor fericirea pe care o simt. Ziua de 8 a fost mereu o dată importantă în viața mea (vezi, am devenit fatalist) –, iar acum a devenit o zi fericită. Am mers să iau scrisorile pentru complexul nostru și nu eram deloc invidios pe cei care primeau scrisori, pentru că nu mă așteptam să primesc ceva. Pe 31 primisem o scrisoare de la mătușa Olga și nu mai așteptam nimic altceva până pe la începutul lui septembrie. Și apoi, dintr-odată – văd numele meu de familie! Și, ca și când ar fi prins viață, scrisul tău! Timp de trei ani am reușit să păstrez neatinsă o bucățică de hârtie cu scrisul tău – era tot ce aveam de la tine –, până mi-a fost confiscată la percheziția totală de la Buchenwald, pe 3.VII.44. Am trăit cu speranța că ești încă în viață și că o să te revăd. Dar la ultima aniversare a zilei tale de naștere, pe care am sărbătorit-o într-un moment greu al interogatoriului, m-am resemnat hotărându-mă să-ți spun adio. [...] Am continuat să-mi refuz orice speranță, nu numai de a ne mai revedea, dar chiar de a mai auzi vreodată ceva despre tine.

Sveta, dacă ți-ai putea imagina măcar, dacă ai putea înțelege ce înseamnă cu adevărat un interogatoriu! Nu e numai o chestiune de suferințe fizice – nu le-am simțit niciodată pe acelea –, ci de ceea ce simți în adâncul sufletului! Știi că există ceva mai rău decât moartea? Este lipsa de încredere. Dar mă îndepărtez de subiect. Așadar, oricum, îmi luasem adio de la tine. Dar nu puteam să rezist fără tine. Opt luni mai târziu, i-am scris mătușii Olga – într-o doară, fără prea mari speranțe. Și am întrebat-o de tine. Și apoi, la aniversarea acelei zile tâmpite de 31 iulie 1936,

când era să mă înec și a trebuit să fiu scos din Istra, atunci când am venit să te văd la Boriskovo, am fost salvat din nou. Nu mă așteptasem niciodată la o scrisoare atât de plină de afecțiune, de căldură sufletească și dragoste maternă. De fapt, nu mă așteptasem deloc să primesc vreo scrisoare. [...] Mătușa Olga mi-a scris despre tine! Tu – în viață! Și, după câte se pare, tu chiar o vizitezi, ceea ce înseamnă că nu ai hotărât să mă ștergi din amintirea ta. Ce altceva aș mai putea să-mi doresc? Îmi dorisem doar să aflu vești despre tine, fără să mă amestec în viața ta. Și apoi, dintr-odată, ieri sau mai degrabă astăzi, pentru că, deși acum este ora 6 dimineața, 9 august, încă nu m-am dus la culcare, așadar pentru mine este astăzi – și oricum nu există noapte în Arctica –, dintr-odată am primit o scrisoare. Nu doar scrisul, nu doar cuvintele scrise de tine, dar ce cuvinte, ce scrisoare! Și încă și o fotografie. Și toate astea pentru mine? Pentru mine? Svetka, Svetka, nu sunt în stare să spun mai mult. [...]

Să trecem la altceva. Întrebi de o întâlnire. [...] Svetka, e aproape imposibil. 58-1b este o cifră groaznică[6]. Nu-mi fac deloc iluzii în privința asta. Dar îți promit că voi face tot ce voi putea ca să-mi scurtez sentința.

Sunt atât de fericit că până la urmă preiei controlul vieții tale Sveta, că ești puternică și binedispusă. E bine că ai o slujbă serioasă și că ești apreciată. Ai o minte pătrunzătoare, Sveta, și ești atât de inteligentă! Hei, hei, nu strâmba din nas – lauda vine de la o sursă neautorizată. Sveta, Sveta, ești atât de aproape de mine – mă simt de parcă ultimii cinci ani nici n-au existat, deși mai este și distanța care ne desparte, de 2.170 de kilometri. Iar mie îmi

pari neschimbată – un ceva imperceptibil, care de-abia se observă în fotografie, îmi spune că inima ta a îmbătrânit un pic, atâta tot. […]

Mă întrebi de cărți. Cărțile mi-au lipsit foarte mult în toți acești ani. Mi-a fost foarte greu să fac rost de ele și de aceea am citit rușinos de puține. […] Îți amintești volumele lui Ahmatova și Blok? Mi-a fost dor de Pușkin și de preferata ta, „Oaspetele de piatră” – îmi amintesc frânturile pe care mi le-ai recitat cândva, în timp ce ne plimbam braț la braț pe sub felinarele de pe Bulevardul Tver. *La Traviata* este un alt lucru pe care nu pot să-l ascult fără emoție, dacă-l fluieră cineva sau dacă-l aud la radio. […]

Sveta, așa cum spuneai, o să trecem peste asta. […]

Trebuie să mă opresc aici. Îți doresc tot binele din lume. Nu-mi trimite nimic altceva decât scrisori – scrisori – scrisori! […]

Lev

1. Vezi harta de la p. 12.
2. Vezi harta de la p. 13.
3. Vezi harta de la pp. 14-15.
4. Lev a fost salvat de la înec în râul Istra pe 31 iulie 1936.
5. Fostul Institut de Cercetare Științifică pentru Industria Rășinii.
6. Lev a fost condamnat în baza Articolului 58-1b din codul penal sovietic.

4

Gulagul avea reguli stricte în ce privește trimiterea și primirea scrisorilor. Regulile s-au schimbat în timp, pe măsură ce împrejurările s-au schimbat și au fost aplicate diverse grade de strictețe în fiecare lagăr de muncă. Numărul scrisorilor pe care le putea primi un deținut depindea de sentința lui și de cât de bine își îndeplinea norma de muncă.

În Combinatul de prelucrare a lemnului, deținuților le era permis în mod oficial să primească o scrisoare cenzurată pe lună. Era mai bine decât în alte lagăre, unde erau permise doar patru pe an. În scrisoarea lui către mătușa Olga, din 1 august 1946, Lev i-a spus că „nu existau restricții” la numărul de scrisori sau de pachete pe care le putea primi:

> Scrisorile și materialele tipărite [*banderoli*] ajung aici în două până la trei săptămâni, dar au existat cazuri în care au ajuns de la Moscova în șapte sau opt zile. Nu sunt reținute mult timp de cenzori. [...] Dacă îmi scrii, amintește-ți să numerotezi scrisorile în ordine, ca să pot verifica dacă au sosit toate. Nu e nevoie să-mi trimiți ceva, poate doar hârtie și creioane.

Ceea ce spunea Lev nu era întru totul adevărat. Oferea adesea o imagine încurajatoare a condițiilor din lagăr. De fapt, scrisorile erau aduse în lagăr doar de două sau de trei ori pe lună, așa încât era posibil ca un deținut să primească mai multe deodată. Dar și așa era foarte bine și, cu siguranță, mult mai bine decât în lagărele din Gulagul anilor 1930, când era posibil ca deținuții să nu primească nicio scrisoare timp de mai mulți ani. Cenzura era relativ permisivă, în mare parte fiind făcută de soțiile gardienilor din lagăr și de alți funcționari care adesea nici nu citeau scrisorile cu atenție, ci doar hașurau vreo frază la întâmplare, una complet inofensivă, ca să arate că-și făceau treaba. Doar că prizonierii nu știau lucrul acesta și-și autocenzurau scrisorile.

Nu era simplu nici în privința pachetelor sau a materialelor tipărite. Trimiterea lor însemna un proces birocratic complex care implica deplasarea până la Mîtișci sau în vreun alt oraș din afara Moscovei, pentru că pachetele care aveau ca destinație lagărele din Gulag nu puteau fi trimise din capitala sovietică, dar și statul cu orele la niște cozi lungi ca pachetul să fie verificat și înregistrat. Pachetele care cântăreau mai mult de opt kilograme nu erau acceptate. Când ajungeau în lagăr, pachetele treceau printr-un proces la fel de complicat de primire. La Combinatul de prelucrare a lemnului, erau ridicate de la un birou MVD, unde gardianul de serviciu verifica toate obiectele dintr-un pachet și se servea adesea cu ceea ce-i poftea inima înainte să predea conținutul deținutului destinatar. Pentru că mâncarea, banii și hainele călduroase erau aproape întotdeauna luate de gardieni, Lev și-a sfătuit prietenii și rudele să nu îi trimită așa ceva, cerând doar cărți, deși, chiar și în această privință, se impunea

vigilență, pentru că literatura străină avea mari șanse să fie confiscată, mai ales dacă fusese publicată înainte de 1917. Așa cum Lev a avertizat-o pe Sveta încă de la prima scrisoare:

> Așadar, dacă tu sau mătușa Olga aveți de gând să-mi trimiteți cărți, asigurați-vă că sunt ieftine. Cu cât o ediție e mai ieftină și cartea mai jerpelită, cu atât mai bine, pentru că atunci nu veți fi irosit prea mulți bani în caz că se pierde. Și, dacă-mi trimiteți literatură într-o limbă străină, asigurați-vă că este o ediție sovietică, și nu una procurată din vreun anticariat, ceea ce ar putea duce la o neînțelegere din partea cenzorilor și s-ar putea întâmpla să nu ajungă la mine.

Prima scrisoare a lui Lev nu sosise încă la destinatar în momentul când Sveta îi scria iarăși, pe 7 august: „Dragul meu Lev, îmi petrec toată ziua întrebându-mă dacă ai primit scrisoarea pe care ți-am trimis-o pe 12 iulie. Ai primit-o?”. Lev nu o primise (a primit-o a doua zi, la acea dată „importantă” de 8). Sveta a primit cea dintâi scrisoare de la el pe 23, la scurt timp după ce s-a întors acasă de la *dacea*. „Am devenit și eu fatalistă”, i-a scris ea în după-amiaza aceea.

> Când ți-am scris prima mea scrisoare, tu o scriai pe a doua, iar eu am trimis-o pe a doua când tu o primeai pe prima și o scriam pe a treia când am primit prima scrisă de tine – și la radio se transmitea *La Traviata*!

Lev i-a scris Svetei a doua scrisoare pe 11 august, vrând să se asigure că vă ajunge la ea la timp pentru aniversarea zilei

ei de naștere de pe 10 septembrie, și chiar în aceeași zi a primit răspunsul la prima lui scrisoare. „A fost un cadou pentru mine”, i-a scris el în acea seară, „deși la această dată toate cadourile ar trebui să fie pentru tine”.

Conversația dintre ei începuse. Dar era una șovăielnică și frustrantă. „Azi am primit scrisoarea ta de pe 26”, îi scria Sveta lui Lev pe 6 septembrie,

> și, înainte de aceasta, scrisorile de pe 8 și de pe 11, dar încă nu am primit-o pe cea de pe 21. Nu e ușor să vorbim, Lev, atunci când intervalul dintre scrisorile noastre se ridică la luni de zile. Până să primești tu gândurile mele, ai putea fi deja într-o altă stare de spirit.

Întârzierile nu erau singura sursă de frustrare. Faptul că erau conștienți de existența cenzurii le îngrădea conversația. Nu erau siguri cât de limpede se puteau exprima fără să aibă probleme. Lev a putut doar să facă o aluzie la acest aspect atunci când a scris despre „limite bine stabilite” în cea de-a treia sa scrisoare:

> Sveta, știi că nu sunt niciodată leneș când vine vorba de scrisori. Și crede-mă când îți spun că în gândurile mele vorbesc cu tine nu mai puțin de 16 ore din 24 în fiecare zi. Și în felul acesta vei înțelege că dacă nu îți scriu mai des nu este pentru că n-aș vrea, ci pentru că nu știu cum să-ți scriu între niște limite bine stabilite.

Lev se gândea cu grijă ce anume să aștearnă pe hârtie în scrisorile sale și își formula ideile în minte cu multe zile înainte de a le scrie. De teamă că ceilalți prizonieri le vor

folosi ca hârtie pentru țigări dacă le-ar fi lăsat în baracă, purta cu el în buzunar scrisorile neterminate, așa că ajungeau adesea șifonate și mototolite până să le termine de scris.

Mare parte din ce voia să spună trebuia să fie citit printre rânduri – erau cuvinte codificate pentru funcționarii MVD („unchi”, „rude”), pentru sistemul Gulagului („umbrelă”) sau mita în bani („vitamina D”: de la cuvântul *denghi* care înseamnă bani) și aluzii literare (mai ales din satirele din secolul al nouăsprezecelea ale lui Nikolai Gogol și Mihail Saltikov-Șcedrin) – ca să transmită mesaje despre absurdul vieții de zi cu zi din lagăr. Numele prietenilor și ale rudelor nu erau niciodată scrise în întregime și apăreau doar ca inițiale sau porecle.

Teama inițială a lui Lev a fost că Sveta ar fi putut avea probleme dacă primea scrisori de la un deținut. În prima lui scrisoare îi sugerase să-i scrie la un post-restant. „Nu e nevoie de niciun fel de post-restant”, i-a răspuns Sveta, „ne știm toți vecinii”. Mai târziu avea să se răzgândească, sugerându-i să-i omită numele din adresa de pe plic, „așa încât să nu atragă atenția” vecinilor când aveau să vadă scrisoarea în cutia poștală de la intrarea în clădire. Dar pe moment nu ascundea faptul că-i scria unui deținut și avea susținerea întregii familii și a prietenilor celor mai apropiați.

Și Sveta își formula scrisorile cu grijă. Făcea o ciornă, o corecta și o copia ca să se asigure că și-a așternut bine gândurile pe hârtie, fără să scrie ceva ce l-ar fi putut pune pe Lev în pericol. Nu era sigură că scrisorile ei aveau să ajungă la destinație, așa că ciornele erau o măsură de siguranță în plus. Avea un scris de mână mic, greu lizibil pe colile albe sau pe hârtiile de scris dictando cu liniile trasate cât mai apropiat

pentru a înghesui cât de mult putea pe o pagină. În fiecare scrisoare introducea câte o filă albă de hârtie ca Lev să poată să-i răspundă. Scria noaptea când era singură.

> Trebuie să fiu acasă ca să pot scrie scrisori și să mai fiu și singură (sau când toată lumea doarme), să nu mă doară capul, să nu-mi doresc să dorm și să fiu într-o stare de spirit acceptabilă. Toți acești „să” nu coincid întotdeauna.

Sveta își umplea scrisorile cu vești și amănunte despre viața ei cotidiană, despre familie, muncă și prieteni. Trăia pentru Lev prin aceste scrisori. Din exterior, felul ei de-a vorbi pare lipsit de romantism. Are caracterul acela oarecum sec și minimalist al intelectualității tehnice sovietice – mediul în care crescuse –, în timp ce stilul lui Lev este mai aproape de limbajul expresiv al bunicii sale și al nobilimii ruse din secolul al nouăsprezecelea. Sveta recunoștea că nu-i plăcea să-și dea frâu liber emoțiilor. Era o persoană practică, generoasă emoțional, adesea caldă în sentimente, dar mult prea sinceră și onestă în vorbă ca să se lase pradă iluziilor romantice.

> Cuvintele sentimentale despre iubire (și cele nobile, și cele ieftine) produc asupra mea același efect ca și negoțul. Cuvintele mele către tine sunt ca ale tale către mine. Toate aduc doar o suferință nesfârșită. În mintea mea aud întotdeauna vorba aceea: „Dă și nu aștepta să iei înapoi – aceasta e cheia care deschide orice inimă”.

Lipsa cuvintelor sentimentale din scrisorile ei era însă înșelătoare. Poezia lui Sașa Ciornîi pe care Sveta a citat-o

(„Pentru cel răbdător”) exprimă perfect dragostea pe care ea i-o oferea lui Lev scriindu-i în fiecare zi:

> Dacă cei buni aleg să-și sfârșească aleanul,
> Hiene meschine scotoci-vor lumea întreagă cu pas apăsat!
> Găsește-ți iubirea, dă-i aripi să zboare, sporește-i elanul…
> Dezgolește-ți oricare colț de suflet uitat.
>
> De ești frate sau soră, soție și soț totodată,
> Și doctor, infirmieră sau om educat,
> Fii generos – dar nu aștepta cu mâna întinsă răsplată:
> Aceasta e cheia care deschide a inimilor tainic regat.

Sveta i-a scris lui Lev un lung comentariu despre viața ei. Îi descria cum vedea ea Moscova în drumul ei spre muncă și adăuga detalii despre hainele pe care le purta, care o apropiau de Lev:

> Moscoviții poartă ce le-a mai rămas – o haină de blană sau o jachetă ponosită (preferata navetiștilor de dimineață alături de care călătoresc eu spre muncă). Fabricile încep lucrul la ora 8, institutele la 9 și ministerele la 11. […] Eu nu am o haină de iarnă – de când cea veche, neagră a căzut pradă pasiunii mele de a distruge, o caracteristică a tuturor animalelor în două picioare, și, la insistențele mamei, a fost refolosită pentru un costum bunicel. […] Haina mea de vară gri-verzuie mai supraviețuiește încă. […] Și știi ce

> altceva mai supraviețuiește? Perechea de pantofi pe care i-am cumpărat împreună. M-au însoțit pretutindeni, iar acum îi port pe drumul către institut pentru că sunt atât de ușori. […] Atât am de spus despre felul în care trăim – care nu e chiar atât de grozav pe cât cred că ți-l imaginezi.

Lev tânjea după vești despre Moscova. Îi făcea plăcere să afle câte ceva de la Sveta. În lagăr petrecea multe ceasuri evocând imaginea orașului împreună cu alți moscoviți precum Anisimov și Gleb Vasilev, un mecanic de la atelierul de fierărie care studiase la aceeași școală ca Sveta și abia terminase primul an la Facultatea de Fizică din Moscova când a fost arestat, în 1940. Din cel mai sumbru peisaj nordic al Peciorei, Lev își dorea ca scrisorile lui să-l poarte către Moscova visurilor sale:

> Astăzi e o vreme cenușie și mohorâtă. Toamna s-a strecurat tăcută, înșelătoare și și-a aruncat vălul cel trainic, ca o mreajă, peste Peciora, peste pădure, peste casele de pe rambleu, peste clădirile și coșurile uzinei noastre, peste pinii cei impasibili și severi. […] La Moscova, tu ai o toamnă demnă de Levitan și Kuindji[1], un anotimp auriu, când frunzele cad, iar cele uscate foșnesc sub picioare. Cât de departe pare totul. Și totuși, îmi imaginez că la Moscova totul trebuie să fie așa cum a fost – oamenii sunt cum erau, străzile sunt neschimbate. Și că și tu ești tot cum erai. Și nu vreau să cred că ceea ce încă mai am în fața ochilor este o iluzie, că totul va dispărea. Vai, cât de multe „și”-uri am pus pe pagina aceasta și cât de puțină logică. Aceasta nu-i o scrisoare, ci o grămadă incoerentă de sentimente.

Sveta a compensat nostalgia lui Lev cu o descriere mai realistă. „Încă nu s-a zărit nicio tușă aurie la Moscova”, scria ea pe 10 septembrie. „Moscova nu este deloc așa cum ți-o închipui. E prea mult lume. În tramvai e neplăcut. Oamenii sunt nervoși. Înjură și chiar se bat. Metroul este mereu plin. Stațiile în care schimbi legăturile nu mai fac față.”

Așa cum promisese în prima ei scrisoare, Sveta i-a povestit mai multe despre munca ei. Institutul era un mare complex de ateliere și laboratoare în care lucrau 650 de persoane, dintre care 120 erau ingineri, 50 erau cercetători și asistenți tehnici, iar restul, muncitori – instalatori, constructori, mecanici. Mulți muncitori trăiau împreună cu familiile lor în vechile barăci de lemn construite pentru fabrica experimentală de pneuri care fusese acolo înainte de război. În laboratoarele în care lucra Sveta se testau noile metode de producere a pneurilor din cauciuc sintetic (sodiu-butadienă). Munca ei însemna multă cercetare și acumulare de cunoștințe, precum și studiul limbii engleze, ca să țină pasul cu ultimele descoperiri din Occident, pe care trebuia să le prezinte în disertația ei „Asupra mecanicii fizice a cauciucului”.

Cercetarea Svetei avea aplicații în domeniul militar și din cauza aceasta era considerată „secret de stat”. Avea acces la materiale „clasificate” – informații confidențiale despre tehnologia sovietică, publicații occidentale și altele de felul acesta. Păstrarea legăturii cu un deținut era așadar foarte riscantă pentru ea. Dacă se descoperea că purta corespondență cu un condamnat, ar fi fost aproape cu siguranță dată afară din institut și, probabil, arestată sub bănuiala că ar fi divulgat secrete de stat unui „spion”

condamnat. Dintre toți colegii de la institut, doar doi știau de relația ei cu Lev: prietena ei apropiată Bella Lipkina, cu trei ani mai tânără decât Sveta, care lucra cu ea în laborator, și șeful ei, Mihail Țîdjik, un chimist „ajuns la căruntețea vârstei de cincizeci de ani”, care era o veche cunoștință de-a tatălui ei. Sveta și Țîdjik se înțelegeau bine. Era întotdeauna bun cu ea, o proteja într-un fel părintesc și se baza pe ajutorul ei în treburile administrative, deoarece el avea adesea probleme de sănătate. „Îmi vine ușor să vorbesc cu el deschis despre tot și toate”, i-a explicat ea lui Lev.

Sveta era norocoasă în multe privințe, dar se vedea clar că munca de cercetare nu-i era la inimă:

> Am descoperit că e foarte greu să trudești ca un sclav de la ora 9 până la 6 sau 7 fără pauză. De obicei, când muncești, îți consumi timpul concentrându-te pe un lucru anume, apoi pe altul, înveți câte puțin, apoi mai dai vreun sfat cuiva despre cum să testeze ceva în modul cel mai potrivit, studiezi […] și apoi mai discuți despre vreun concert sau vreo carte. […] Dar aici muncim cu toții de parcă am fi pe o linie de asamblare: eu scriu, Mih. Al. [Țîdjik] citește, o fată copiază, o a doua desenează, eu mai citesc o dată pentru că fetele nu se pricep prea bine la punctuație și apoi semnăm documentul […] și-l trimitem la secretariatul academic și la biroul de registratură. […] În felul acesta am dat gata trei metodologii științifice. […] Cea despre rezistența la îngheț a fost primul meu proiect de lucru, iar acum, pe lângă metodologie, am mai scris și un proiect de „Standard general unional pentru determinarea rezistenței la îngheț folosind metoda ruperii la impact”. Probabil că-i va lua mai

bine de un an până să-și croiască drum printre nenumăratele agenții și comitete. Treaba mea este să scriu despre elasticitate la temperaturi înalte și joase. Dar sunt deja plictisită la culme.

Sveta avea un program încărcat: lunea și joia, după program, avea lecții de engleză, marțea și vinerea instruire tehnică, cursuri despre polimerii superiori în serile de miercuri și prelegeri obligatorii de „Diamat” (materialism dialectic) sâmbăta. Duminica mergea să cumpere mâncare cu cartela (carnea, ouăle, zahărul, produsele lactate și uneori și pâinea continuau să fie supuse raționalizării din vremea războiului) sau călătorea în afara orașului până la *dacea* pe al cărei teren din jur familia ei cultiva legume.

Sveta își căuta alinarea în viața socială. Totuși, aceasta nu-i aducea mereu bucurie. Mulți oameni dintre cei pe care ea și Lev îi cunoscuseră pe vremea studenției fuseseră uciși în timpul războiului. „Nu mă întâlnesc prea des cu vechii noștri prieteni de la universitate”, i-a scris ea lui Lev, „e prea dureros”. Multe dintre prietenele ei erau deja căsătorite și aveau copii mici – o sursă de invidie pentru Sveta – și i se părea ceva dulce amărui să meargă în locurile pe care le vizitase împreună cu Lev. „Astăzi, după cursuri”, i-a scris ea, „secretarul academic ne-a sugerat să mergem de-a lungul malurilor Moscovei. Am ajuns până la Podul de Piatră și l-am traversat ca să mergem prin Grădinile Aleksandr până la stația de metrou Biblioteca Lenin. Asta m-a întristat atât de tare”.

Sveta făcea tot posibilul să-și determine vechii prieteni să ia legătura cu Lev. Știa că ar fi fost bine pentru moralul lui să

primească vești de la ei. Primul care i-a scris a fost Aleksandr Zlenko, pe 19 septembrie. Fusese împreună cu Lev în lagărul pentru prizonieri de război din Leipzig.

> Bună, dragă Lev! E adevărat că ești încă în viață? Nu știu dacă ești sănătos, dar pare-se că ești în viață. Am primit o carte poștală de la Svetlana prin care-mi spunea că ai apărut la orizont, dar nimic altceva în afară de adresa ta și câte ceva despre medicamente (întreab-o și tu)!

Naum Grigorov, prietenul lui Lev de la Facultatea de Fizică, i-a trimis o scrisoare cu fotografia fiului său nou-născut, un lucru riscant, din moment ce era membru de partid și cercetător în domeniul fizicii subatomice la Universitatea din Moscova. Apoi a primit o scrisoare de la Evgheni Bukke, cel mai vechi prieten al lui Lev (stătuseră în aceeași bancă încă din clasa întâi) și coleg cu el la Institutul de Fizică. Aceasta a fost în scurt timp urmată de o scrisoare din partea mamei lui Evgheni, actrița Xenia Andreeva, care l-a ajutat să înțeleagă starea de spirit a Svetei de la sfârșitul războiului. Disperată că nu-l va mai revedea pe Lev niciodată, Sveta se îndepărtase de familia lui Evgheni, fapt care o nedumerise inițial pe Xenia:

> Am fost foarte surprinsă și jignită de Svetlana care, dintr-odată, n-a mai trecut să mă vadă, iar eu nu mi-am putut explica de ce. M-am dus chiar și la universitate ca să încerc să dau de ea, dar a fost foarte greu pentru că nu știam nimic în afara numelui. Am crezut că i se întâmplase ceva. Dar acum înțeleg de ce nu a mai venit.

Lev era îngrijorat din pricina faptului că mulți dintre prietenii și rudele lui nu vor vrea să corespondeze cu un deținut. „Mi-e teamă să nu fiu un oaspete nedorit”, i-a scris el Svetei pe 23 octombrie. „Nu oricui îi place să primească salutări din colțul nostru de lume. [...] Poate crezi că judeci mai bine lucrurile astea, dar mă tem că s-ar putea să greșești, pentru că nu toată lumea îți împărtășește sentimentele.” Pe Sveta o întristau toate îndoielile lui Lev. În cea de-a cincisprezecea scrisoare, ea l-a mustrat:

> În ceea ce privește problema umbrelelor[2]. Spune-mi, Levi, dacă o persoană ți-ar bate la ușă, ai lăsa-o să intre, chiar dacă nu ți-ar fi atât de apropiată și indiferent de unde ar veni? Bineînțeles că da. Așa că de ce ai avea dreptul să gândești mai rău despre alții decât gândești despre tine însuți? Știu că nu ești așa, dar asta reiese. Poate pentru că eu am fost un pic răsfățată și poate că nu e un lucru bun, dar mie nu mi-e greu să accept favoruri sau atenție sau ajutor, uneori chiar un ajutor considerabil, și nu încerc să plătesc pentru asta. Conștiința îmi permite să o fac pentru că și eu voi face la fel (sau aș face-o dacă situație o cere), nu neapărat pentru aceeași persoană, ci pentru altcineva. Levi, trebuie să fii mai bun sau mai înțelegător cu oamenii – și asta e valabil și pentru anumite evenimente sau probleme. Umilința trebuie sancționată, la fel și mândria, Lev. Iartă-mă că-ți dau sfaturi și îți țin lecții despre adevăruri atât de comune în timp ce eu stau aici, acasă.

Lev i-a răspuns în a șaisprezecea scrisoare, pe 14 noiembrie. Cuvintele ei au dezlănțuit un șuvoi nestăvilit de gânduri și

îngrijorări pe care nu le dezvăluise până atunci. Cinci ani de detenție îl făcuseră să aibă îndoieli că persoana lui ar mai conta pentru cineva.

> Ți-am citit mustrarea, Sveta, și cu greu aș putea să fiu de acord cu tine. Dacă eram în situația ta, probabil că aș fi spus la fel, dar șederea aici te face să gândești diferit câteodată și să privești lucrurile într-un fel atât de chinuit și bănuitor, încât îți vine să-ți iei câmpii. Trauma psihică e de vină – și ea poate da peste cap o mulțime de lucruri. […] Înțelegi? Mă crezi? […] Când vezi totul în amintire, și doar în amintire, timp de cinci ani, fără să știi dacă ceva (sau cineva) din trecut încă mai există și fără să știi cum trăiește sau a trăit, tot ceea ce presupui a fi adevărat este doar o presupunere izvorâtă din neștiință. Nu din mândrie sau umilință presupui ce-i mai rău, Sveta, ci din neștiință, care e sursa îndoielii. Și atunci toată logica pe care o invoci, logica naturală pe care până și eu o pot folosi, e anihilată. […] Totuși, din clipa când am primit scrisoarea mătușii Olga, toate au început dintr-odată să se limpezească. Fiecare cuvânt era ca o renaștere. Acum îți scriu destul de pătimaș, nu așa cum ar trebui – mă scarpin în urechea dreaptă cu mâna stângă și nu simplific nimic. Iartă-mă, Svet.

Lev părea însuflețit știind că prietenii nu-l abandonaseră. „E foarte bine, Sveta, chiar foarte bine, că soarta noastră nu l-a îndepărtat pe niciunul dintre prietenii noștri de noi”, i-a scris el după ce ea îi trimisese salutări de la fostele ei colegele de școală, Irina și Șura.

Însă, chiar mai mult decât certitudinea că avea prieteni care țineau la el, dragostea Svetei era cea care-l susținea moral pe Lev. Trăia prin scrisorile ei. „Cele două scrisori ale tale alcătuiesc toată biblioteca mea”, i-a scris el în octombrie, când încă o mai aștepta pe a treia, „le port mereu cu mine și ele sunt un substitut pentru tot ce-mi lipsește – oameni, muzică și cărți”. Sosirea unei scrisori îl emoționa întotdeauna, așa cum avea să-i mărturisească Svetei mai târziu:

> Când îmi văd numele pe plic și îl văd scris de mâna ta, întotdeauna am aceeași senzație – un amestec de neîncredere, uimire, bucurie și certitudine – atunci când îmi dau seama că e chiar pentru mine – și e chiar mâna ei. Mâna ta, adică. Mărturisirea asta nu-și are rostul – iar acum mă tem că, odată ce ai gândit logic toată situația, vei începe să-mi trimiți plicuri goale.

Lev îi citea scrisorile înainte de a merge la culcare – „îmi acopeream capul cu pătura, astfel încât zâmbetul meu prostesc de fericire să nu-i facă pe cei din jur să se îndoiască de sănătatea mea mintală și să mă trimită pachet la infirmerie”.

Scrisorile Svetei îi dădeau speranță. Într-o scrisoare pe care a primit-o chiar de ziua ei, Sveta i-a spus că acesta îi era și scopul – să-l facă să se simtă dorit:

> Ascultă, Lev, ca să hotărăști dacă vrei să faci sau nu parte din viață, trebuie să o fi părăsit, dar o absență de cinci ani nu înseamnă că ai lăsat-o cu totul în urmă: este clar că nu e de ajuns pentru oamenii care te-au văzut crescând și nici

pentru mine nu-i de ajuns. Poate pentru colegii de la universitate și de la institut tu ești doar o amintire, dar viața e viață, iar tu ești viața mea pentru că nu trece o zi fără să fii în mintea mea dimineața, după-amiaza și seara.

Lev i-a răspuns recunoscând că schimbaseră rolurile. Înainte de război, el fusese cel care îi insufla optimism Svetei, dar acum situația stătea invers. Căzând pradă deznădejdii, el credea că „nu prea avea motive de optimism” – nicio speranță că ar putea fi eliberat sau că ei doi s-ar putea întâlni înainte ca el să își ispășească sentința până la capăt. Sveta i-a răspuns pe 15 octombrie:

Ai dreptate că încerc să-ți insuflu optimism. Dar nu-i oare acesta scopul meu principal în momentul de față? Și mai ai dreptate când spui că împrejurările sunt mai complicate și, prin urmare, mai grele și că eu am cu mult mai puțin de-a face cu ele decât ai tu. Dar ideea că ultimul scop este lipsit de orice speranță – Levi, pur și simplu nu știu să gândesc în felul acesta. […] Oare nu depinde speranța de perseverență? Da, cred că mai degrabă așa e. Există o vorbă: nefăcând nimic, nu ajungi nicăieri. Înțeleg că în situația ta e greu să faci ceva, dar poate că speranța și dorința vor da roade cu timpul. Și, dacă nu, nu ne rămâne decât să trăim și să așteptăm. Nu voi încerca să te conving că nici viața mea nu e chiar ușoară și fericită, dar cu siguranță e mai ușoară decât a ta: am o casă, și arta, și știința, și prietenii. Cred că Vera Inber[3] era cea care a scris: „De ce totul, când doar unul este necesar?”. Acum, eu aș schimba totul pentru un singur lucru; amândoi am face la

> fel. Tot ce doresc e să fim împreună. Levi, iartă-mă dacă scrisorile mele te îndurerează și nu-ți ridică întotdeauna moralul. Și, dacă vreodată mai scriu tâmpenii, nu am ce face – cu mult timp în urmă mi s-a prezis, prin liniile din palme, prin scrisul de mână și prin multe alte semne, că inima îmi controlează mintea.

Ca și când aceste cuvinte nu ar fi fost suficiente ca să-i dea speranțe lui Lev, trei săptămâni mai târziu, în cea de-a optsprezecea ei scrisoare, Sveta i-a trimis următoarele:

> Levi, te-am crezut întotdeauna – în orice privință. Așa se întâmpla și înainte, așa a fost în toți acești ani și încă e valabil. Este adevărat, nimeni nu poate să garanteze viitorul. Totuși, chiar și acum eu cred în viitorul nostru, deși nu mi-l pot imagina limpede. Tot ce contează e să putem fi împreună. Cât despre restul, cred că am devenit destul de înțeleaptă cât să nu las nimic neînsemnat sau aflat dincolo de controlul nostru să strice lucrul cel mai important. Observ că ai menționat „virtutea” încă o dată. Ai idee, Levi, cât de supărată am fost pe acea virtute a ta, pe vremea când eram în anul întâi de facultate? […] De câte ori în acei ani mi-am reproșat că am ruinat relația dintre noi și – Dumnezeu știe de ce – că te-am chinuit și pe tine? Și cât de dureros a fost pentru mine să cred că, poate, nu voi mai avea niciodată șansa să-ți cer iertare. […] Știi, Levi, nu cu mult timp înainte, într-o discuție despre viață în general, despre greutățile și necazurile ei, o fată mi-a spus că eu eram cea mai fericită dintre toate – voia să spună că noi doi nu am distrus relația noastră și nici nu ne-am făcut

unul altuia viața amară (când asta vine din partea altora e rău). Iar eu nu am contrazis-o. E adevărat, Levi – ele nu te au pe tine, ceea ce înseamnă că nu pot fi „cele mai fericite”. Așadar, uite, logica și dialectica ne-o confirmă. Oamenii au încercat să-mi dovedească de atâtea ori, cu fapta și cuvântul, că doi oameni care se iubesc nu pot fi fericiți în căsuța lor decât dacă este izolată și are electricitate și gaze la discreție și alte astfel de facilități, dar eu nu am renunțat încă, Levi. Tot ce mi-ar trebui mie ar fi doar să te văd că ești acolo atunci când mă trezesc dimineața și apoi, seara, să-ți povestesc tot ce s-a întâmplat peste zi, să te privesc în ochi și să te țin lângă mine. E un „doar” frumos, nu? Pe moment, ar fi suficient doar să primesc cea de-a zecea scrisoare de la tine. Motivul pentru care îți spun toate astea este că vreau să rostesc doar două cuvinte – primul e un pronume, iar al doilea e un verb (care trebuie citit simultan la toate timpurile – trecut, prezent și viitor).

Lev era copleșit. S-a gândit câteva zile cum ar trebui să răspundă declarației de dragoste a Svetei. Într-un sfârșit, pe 1 decembrie, s-a așezat în sala mașinilor din centrala electrică și a scos o coală de hârtie prețioasă pentru a-și începe cea de-a douăzeci și doua scrisoare. Dar cuvintele potrivite întârziau să apară.

Până la urmă, trebuie să încep scrisoarea aceasta într-un fel. Stau aici, în fața unei coli albe de hârtie, de vreo zece minute, am înmuiat vârful peniței de câteva ori, dar cerneala s-a uscat fără nici un folos. Sveta, nici măcar nu știu cum să-ți spun sau ce să-ți scriu, deși am avut intenția

să mă despovărez de toate. Tu ești de vină pentru tot, cu cea de-a optsprezecea ta scrisoare, după care n-am mai putut să dorm și n-a mai rămas nimic coerent în mintea mea – nimic în afară de tine.

Lev se simțea binecuvântat de dragostea Svetei. Simțea că fusese salvat. El nu avea nimic să-i ofere, nici măcar speranța că se va întoarce, și totuși ea i se dăruia. Îi era profund recunoscător că îl aștepta pe el, un deținut, că îl iubea în pofida tuturor adversităților. Dar era și tulburat de un sentiment de vinovăție și rușine. Nu voia să fie o povară pentru Sveta – sau pentru oricine altcineva. De aceea îi scrisese mai întâi mătușii Olga, și nu ei. Și tot de aceea se temuse să „bată la ușile" prietenilor și rudelor. Sveta a înțeles. Așa cum îi spusese, „umilința trebuie sancționată, la fel și mândria".

Cei doi se certau adesea din pricina lipsei de stimă față de sine a lui Lev. Sveta făcea cu drag pachete pentru el și i le trimitea, ca să primească apoi proteste din partea lui că nu-i trebuia nimic, doar scrisori, hârtie, tocuri de scris și câteva cărți, îndemnând-o să nu-și irosească banii și timpul ei prețios pentru el. Dar Sveta nu se lăsa înduplecată:

Cât despre pachete, nu încerca să le oprești. Pentru noi, deocamdată, este singurul lucru care ne mai aduce o oarece mulțumire (poate că toate celelalte lucruri din viața noastră sunt necesare, dar nu ne aduc nicio bucurie). [...] Mama mi-a cerut să-ți spun ce se afla în pachetul pe care ți l-am trimis pe 20. Iată lista: o cămașă albă, șosete călduroase, pantaloni căptușiți, un prosop și o căciulă,

> pastă de dinți, o perie și un pieptene, papuci, ață și nasturi, două cutii (până într-un kilogram) de mâncare conservată și o cutie cu bomboane de ciocolată (cu un ambalaj ciudat, așa cum ți-am spus, dar Papa a insistat să fie așa din cauza șobolanilor), hârtie și un manual, creioane, tocuri și cerneală, glucoză și acid ascorbic (vitamina C pentru neștiutori) – mănâncă-le, pentru numele lui Dumnezeu.

Lev a continuat să protesteze. Simțea nu doar că era o povară, dar și că devenise neajutorat ca un copil:

> Sveta, este evident că Dumnezeu sau poate altcineva mă pedepsește pentru neascultarea ta. Ți-am spus să nu-ți bați capul deloc cu pachetele. […] Sunt răspunzător pentru 90% dintre lucrurile care te privează de timp și putere – nici măcar tu nu poți nega lucrul acesta. Asta îmi provoacă mult mai multă disperare decât ai putea crede. […] Nu pot face absolut nimic în schimb. […] La vârsta de treizeci de ani am sfârșit, deși nu din proprie voință, în aceeași situație ca un copil pe care oamenii îl hrănesc cu linguriță, *în condițiile în care datoria mea ar fi să am eu grijă de ei.* […] Ce ar putea fi mai dureros? Te rog, iartă-mi asprimea cuvintelor, dar trebuie să fiu sincer.

Lev era rareori aspru sau sincer. În primele lui scrisori, a fost întotdeauna atent să-i lase Svetei o impresie bună despre situația lui din lagăr. Autocompătimirea nu-l caracteriza. Stoicismul, da. Grija lui cea mai mare nu era legată de el, ci de Sveta și de cum ar afecta-o dacă i-ar descrie în amănunt condițiile sale de trai. Nu scria niciodată despre frig sau

foame – dimpotrivă, insista asupra faptului că-i era cald și avea suficientă mâncare – și mai niciodată nu scria despre gardieni, al căror comportament față de deținuți era de cele mai multe ori crud și violent. Arhivele Combinatului de prelucrare a lemnului atestă că, în primele șase luni după ce Lev a ajuns în lagăr, au existat cazuri când gardienii au ucis deținuți la întâmplare – când vreun grup de gardieni se îmbătau și împușcau sau băteau vreun deținut până îl lăsau mort. Era de neconceput ca Lev să nu fi știut despre niciunul din incidentele acestea – prin lagăr zvonurile circulau liber –, dar nu le-a menționat niciodată în scrisori.

În schimb, scria despre frumusețea cerului nordic – cea mai mare alinare vizuală a lui din zona de detenție și singura parte de lume pe care puteau acum s-o vadă amândoi:

> Aici toamna e frumoasă. Cerul este limpede, zilele sunt calde, prospețimea dimineții din primele zile friguroase are un efect liniștitor și înviorător. Luminile nordice se luptă deja cu stelele. Perdelele lor strălucitoare și luminoase, care arată ca și când ar fi fost țesute laolaltă din razele albastre, roșii și verzi ale unor reflectoare, scânteiază pe cer, mereu diferite, minunate și încântătoare. Sunt un simbol al fericirii umane, imponderabilă, liniștită, visând mereu la viitor – slavă Domnului pentru asta – și totuși imposibil de atins.

Lev deplângea timpul pe care-l iroseau. „Uneori când îți scriu, Sveta”, cugeta el în cea de-a opta scrisoare,

> îi privesc pe oamenii de lângă mine, din lagăr, care trăiesc cu toții în împrejurări și condiții atât de diferite de cele cu care au fost cândva obișnuiți. Perspectiva lor spirituală s-a schimbat fără putință de-a mai fi recunoscută. Nu este ceva legat de înaintarea în vârstă sau de schimbările prin care trebuie să treacă o persoană din cauza vârstei – ar fi rău dacă nu s-ar întâmpla așa. Spuneai cândva, și pe bună dreptate (stăteai la masă având in fața ta *Principiile* sau *Termodinamica*, nu mai știu exact care dintre ele, dar îmi amintesc că era într-o seară și că lampa de pe masă făcea un zgomot continuu, iar eu stăteam în picioare lângă pian), că, dacă oamenii nu s-ar schimba de-a lungul timpului, nu ar mai fi ei înșiși. […] Ce pot să spun despre tine, Svetușka? Că te văd în fiecare zi, că știu cum erai cândva și cum ești acum […] și că, deși voi regreta pentru fiecare fir de păr care-ți albește, deși mă va durea fiecare rid care ți se va adăuga în colțul ochilor, aceste lucruri trebuie să se întâmple. Iar când se vor întâmpla, nu vor răpi nimic din ceea ce simt pentru tine, ci doar vor adăuga ceva – ceva nou, însă ceva al tău. Chiar mai contează dacă asta se numește bătrânețe? Tu ai fost lumea mea și vei fi întotdeauna și, orice ai fi fost, pentru mine tu vei fi întotdeauna Svet a mea, lumina mea.

„Timpul merge mai departe și oamenii se schimbă, e adevărat”, a încuviințat Sveta. „Dar oare chiar se schimbă în rău?”

> Nu știu, Lev, dar mi se pare că orice vârstă are partea ei bună. Problema vârstei și a trecerii timpului m-a preocupat

cel mai mult între șaptesprezece și nouăsprezece ani. Pe atunci, mi se părea că o jumătate din viața mea, cea mai frumoasă jumătate, trecuse deja, dar, după ce te-am întâlnit pe tine, nu m-am mai gândit niciodată la câți ani am. Viața mi-a fost frumoasă și părea că va continua să fie frumoasă sau să nu se schimbe prea mult. Probabil că am îmbătrânit în ultimii cinci ani, mi-e greu să-mi dau seama, dar cel puțin nu am ajuns bătrână (a înainta în vârstă și a fi bătrân sunt două lucruri diferite). Dacă mă preocupă vârsta cât de cât este la un nivel mult mai banal, la un nivel strict fizic. Aș vrea să-mi păstrez tinerețea și frumusețea – în măsura în care mi-au fost date – ca pe un dar pentru tine.

Între timp, Lev a ținut-o la curent cu modul în care număra el cele 3.360 de zile care-i mai rămâneau din sentință înainte ca să poată spera să-i vadă „părul încărunțind”. I-a trimis Svetei comentariul lui atent cenzurat asupra principalelor evenimente din lagărul-închisoare. Vestea cea mare a acelei prime toamne a fost transferul de la sectorul de uscare la centrala electrică a combinatului. Nu avea nicio pregătire sau experiență ca inginer electrician, dar educația sa în domeniul tehnic a fost considerată suficientă pentru a-l califica să lucreze cu cablurile de înaltă tensiune. Erau foarte puțini ingineri în lagărul de muncă, iar administrația nu se îngrijea de siguranța deținuților folosiți pentru o muncă atât de periculoasă. „Am reușit în sfârșit să fiu mutat la o slujbă care-mi place mai mult”, a anunțat-o el pe 2 septembrie.

Am fost transferat la Grupul Electric ca instalator. Îmi place munca, iar oamenii de aici sunt mult mai cumsecade, deși

este mai dificil din punct de vedere fizic. Muncesc cu plăcere și nici măcar nu simt cum trec zilele săptămânii. Astăzi este în 2, într-o zi de luni, nu-i așa? Va trebui să studiez ceva mai mult pentru că în trecut am lucrat doar la racordarea cablurilor și prea puțin la instalațiile electrice din fabrici, iar acum lucrez la cablurile aeriene. Dacă găsești vreun manual de instalații electrice sau vreun curs de inginerie electrică, te rog, trimite-mi.

Lev își datora transferul prieteniei sale cu Nikolai Lileev, un deținut pe care-l cunoscuse în convoiul de la Frankfurt. Lileev fusese atât de bolnav de scorbut când ajunsese la Peciora, încât singura muncă pentru care a fost considerat potrivit a fost cea de la centrala electrică, unde i l-a recomandat pe Lev lui Viktor Cikin, șeful Grupului Electric. Cikin era el însuși deținut. Fusese arestat în 1938 și condamnat la cincisprezece ani de lagăr la Peciora pentru că în timpul turei sale de lucru la centrala de la Vologda izbucnise un incendiu. Experiența sa ca inginer a fost atât de apreciată, încât a fost pus la conducerea sectorului de întreținere electrică de la Combinatul de prelucrare a lemnului. Lagărul de muncă avea mulți deținuți precum Cikin și Strelkov care lucrau ca specialiști și administratori. Ce-i drept, în 1946, mai mult de jumătate din funcțiile de răspundere din linia de producție a combinatului erau ocupate de deținuți. Recomandarea lui Lileev a venit la momentul potrivit. Combinatul era mult rămas în urmă la îndeplinirea planului de producție. Era și o problemă legată de deficitul de electricitate: centrala electrică nu reușea să furnizeze sectorului de uscare, joagărului și atelierelor mai

mult de jumătate din necesarul de energie electrică. Cele trei generatoare (antrenate de motoare cu aburi pe baza de combustibil lemnos) funcționau la doar un sfert din capacitatea lor de 700 kW și se defectau în mod repetat, accidentele și incendiile erau frecvente și era o criză acută de electricieni, ingineri, mecanici și chimiști. Ca să sporească productivitatea, MVD a hotărât să recruteze sau să pregătească alți 212 specialiști dintre deținuți, iar Lev a fost unul dintre aceștia.

Munca la centrala electrică reprezenta o poziție privilegiată pentru un deținut. Era o muncă ușoară după standardele Gulagului, incomparabil mai ușoară decât munca istovitoare a echipelor de cărat bușteni. Se lucra în ture de câte opt ore în locul celor normale de douăsprezece, un efort din partea administrației lagărului de a reduce numărul de accidente cauzate de oboseală. Cei care erau în tură nu aveau mare lucru de făcut în afară de a verifica funcționarea centralei și a face reparații, ceea ce le lăsa mult timp liber ca să citească, să scrie scrisori și să joace cărți, domino sau șah. În centrala electrică era întotdeauna cald și mai exista și o cabină de duș pentru fochiști și mașiniști, unde Lev se putea spăla și își putea spăla hainele cu apă fierbinte – un avantaj important, pentru că astfel nu mai trebuia să meargă la spălătorie, de unde rufele erau adesea furate, iar apa era rece. În incinta centralei electrice nu erau gardieni și nici convoaie care să-i escorteze pe deținuți la locul de muncă, așa încât Lev și prietenii lui din Grupul Electric erau liberi să se miște în voie prin zona industrială. Îi puteau vizita pe muncitorii voluntari care locuiau în casele de lângă centrala electrică, puteau să meargă la clubul combinatului, un loc interzis altor

deținuți, unde se proiectau filme, exista un radio (fixat pe frecvența stației Gulag Peciora), iar votca și tutunul puteau fi cumpărate de la magazinul din apropiere. Puteau să treacă pe la laboratorul lui Strelkov, ca să-și întâlnească prietenii în drumul lor de la muncă spre casă, și să intre sau să iasă din zona barăcilor ori de câte ori aveau chef să o facă. „Ca să trecem prin ghereta gardianului dintre bараci și restul zonei industriale", avea să-și amintească Lileev, „tot ce trebuia să facem era să ne spunem numele de familie și numărul de identificare. Un gardian nota într-un carnet ținut pe un birou special ora plecării și ora întoarcerii noastre. Uneori, câte un inspector încerca să ne îngrădească puțin libertatea de mișcare, dar în rest totul era destul de relaxat".

În toamna anului 1946, Lev lucra în tura de zi de la 8 dimineața. Pentru că începea programul mai târziu decât alți deținuți, se trezea după ei, pe la 6 dimineața, și își lua micul dejun la cantină în timp ce muncitorii din convoaie erau numărați de gardieni în curtea gării. Multe convoaie aveau de mers pe jos o oră până la locul de muncă și o oră de mers pe jos înapoi, după-amiaza, dar Lev putea să ajungă la lucru în opt minute. Prânzul îi era adus în timpul cât era de serviciu la centrala electrică. În timpul programului, când tot ce avea de făcut era să stea cu ochii pe instalații, Lev compunea scrisori pentru Sveta. „Chiar în acest moment, în bârlogul meu, agitația de peste zi se domolește", scria el pe 30 octombrie:

> ziua de muncă a luat sfârșit – gata cu instalațiile până mâine. Într-o oră va sosi muncitorul care mă schimbă. Nu-ți mai auzi nici propria voce în zgomotul mașinilor, dar asta nu mă deranjează, m-am obișnuit. Prin ferestre, un

amurg albastru-închis s-a preschimbat în noapte neagră acum o oră, iar întunericul a pus stăpânire peste Peciora.

Nu exista ventilație în sala generatorului („Aici e ca într-o saună – fierbinte, umedă și plină de aburi”), așa că era o problemă să încerci să menții hârtia uscată. Dar era mai ușor să scrii în centrala electrică decât în barăci la miezul nopții, unde zarva deținuților era mai obositoare decât mașinile din sala generatorului, iar lumina becurilor care atârnau din tavan era „atât de palidă și galbenă”, după cum îi explica Lev Svetei, „încât ți-ar fi greu să scrii fără să așezi pe masă lămpile de noapte cu petrol lampant”.

9. Lev în laborator.

După program, Lev avea timp liber până la masa de seară și până la ultimul apel înainte de culcare. În mod normal, își petrecea aceste ore prețioase în laborator, acolo unde lui Strelkov îi plăcea să-și primească prietenii din Grupul Electric. „Pentru moment, treaba-i terminată”, îi scria Lev Svetei pe 2 septembrie, „și mă bucur de ospitalitatea directorului laboratorului. Stau într-un mediu cultural și «științific» printre borcane, greutăți, fiole și tuburi de test și îți scriu într-

o liniște absolută, deranjat în mod plăcut doar de sunetele vreunei mazurci transmise la difuzor”. Strelkov avea o simpatie deosebită pentru electricieni, iar ei erau cu toții tinerii lui admiratori. „Timpul pe care l-am petrecut în laborator a fost cel mai fericit din viața noastră”, își amintește Lileev. „Ne foloseam de orice prilej pe care-l aveam ca să mergem la Strelkov. Adesea ne petreceam pauzele de prânz în laborator. Uneori – dacă turele noastre cădeau în același timp –, reușeam chiar să ne întâlnim acolo de ziua cuiva sau cu ocazia vreunei alte aniversări.” Laboratorul lui Strelkov era un refugiu unde își puteau păstra scrisorile, pachetele și alte lucruri de preț, care altminteri le-ar fi fost furate de gardieni sau de alți deținuți din barăci. Le oferea un răgaz de câteva ore, departe de condițiile aspre și de plictiseala din lagăr. Electricienii mergeau acolo ca să bea și să fumeze, să asculte vreun concert la radio, să joace cărți și șah, să scrie sau să-și citească scrisorile sau doar ca să-l asculte pe Strelkov, care era „un povestitor desăvârșit, cu un bagaj colosal de tot felul de informații, anecdote, evenimente și lucruri pe care le citise”, i-a explicat Lev Svetei. „Îi ascult poveștile cu gura căscată.”

Erau vreo șase electricieni care se întâlneau în mod regulat la Strelkov. Unul dintre ei era Liubka, vecinul de pat al lui Lev din barăci, care lucra și el împreună cu Lev în tura de zi la centrala electrică. Lui Lev îi plăcea compania lui Terlețĭki. Se simțea protector față de tânărul ucrainean, a cărui sănătate fusese distrusă în cei șase ani petrecuți la Peciora. „Liubka este un băiat minunat, foarte special”, îi scria Lev Svetei pe 15 noiembrie.

> Pare să aibă vreo douăzeci și patru de ani, este inteligent și are simțul umorului și o fire plăcută. Ca elev la Lvov, a studiat fizica și a învățat inginerie electrică de unul singur. [...] Iubește literatura rusă și îi e dor să mai citească în poloneză. [...] A trecut prin multe și, dacă ai vorbi cu el, ai înțelege de ce timp de șase ani nu a îndrăznit să le scrie părinților lui, deși se gândește la ei tot timpul. Este o persoană atât de modestă, de cinstită și decentă și totuși exigențele lui față de propria-i persoană sunt mai mari. Și-a pierdut orice speranță, pare-se, și crede că cine a trecut pe aici „nu mai poate fi el însuși". Uneori, când îl ascult vorbind, cred că mă ascult pe mine. Îmi spune că gândurile mele sunt logice. Dar singura logică după care pot să trăiesc, Sveta, e cuprinsă în scrisorile tale.

Moscovitul Lioșa Anisimov, celălalt coleg al lui Lev, cel din patul suprapus, făcea și el parte din cercul lui Strelkov, împreună cu Gleb Vasilev, mecanicul de douăzeci și trei de ani care urmase aceeași școală din Moscova ca și Svetlana. „Gleb este bun la matematică și se pricepe la poezie", i-a scris Lev Svetei, „și are talent la recitat, lucru care este apreciat aici. Nu-și face reclamă din asta, o «ține pentru consumul intern», ceea ce îmi place și mie". Lui Lev îi plăcea să discute despre Moscova cu Gleb, a cărui soție locuia cu fiul său acolo, împreună cu mama ei. Își descria prietenii oferindu-i atâtea detalii, încât Gleb a ajuns să-i cunoască aproape pe toți. Îi comunica noutățile legate de Moscova din scrisorile Svetei. Dar îi vorbea foarte puțin despre ea. „Nu te pot împărți cu nimeni", i-a explicat Lev Svetei. „Ești a mea!"

Oleg Popov, în vârstă de douăzeci și doi de ani, pe jumătate leton, pe jumătate rus, era un alt membru al grupului. „Oleg e minunat”, îi spunea Lev Svetei. „Vorbește rusește cu un ușor accent și nu știe unele cuvinte, dar e o adevărată plăcere să-l asculți învățând cuvinte noi.” Conversațiile zilnice cu Oleg, purtate uneori în engleză, despre tot feluri de lucruri banale care nu însemnau cine știe ce, dar contau, îi ofereau lui Lev o satisfacție ciudată. Îi plăcea „inteligența naivă” a lui Oleg și-l considera un „tip original (în sensul cel mai bun)”.

În sfârșit, în grupul care se întrunea la Strelkov mai erau „cei doi Nikolai”: Litvinenko („Nikolai cel tânăr”), un deținut politic de douăzeci și unu de ani din Kiev, și Lileev („Nikolai cel bătrân”), în vârstă de douăzeci și patru de ani, din Leningrad, cel care îl recomandase pe Lev lui Cikin. Ca și Lev, Lileev fusese și el arestat de SMERȘ în 1945 și primise o condamnare de zece ani pentru trădare de patrie. Fusese obligat să lucreze ca translator și apoi ca șef de echipă pentru nemți într-un lagăr de concentrare. După ce s-au cunoscut în convoiul care plecase din Frankfurt către Peciora, cei doi au devenit foarte apropiați. „Este mai modest și mai sincer decât Nikolai cel tânăr, […] care are o abordare mai practică a vieții și talentul de a aranja totul în avantajul lui, având ca rezultat faptul că uneori poate să pară nesincer – o calitate care știi că nu-mi place”, i-a scris Lev Svetei. Lileev era „mai simplu și mai direct”, uneori până la a fi „lipsit de tact”, o slăbiciune pe care Lev nu a luat-o în seamă la început, dar pe care a descoperit-o ca fiind tot mai enervantă odată cu trecea timpului.

„Lumea nu mai este chiar atât de plictisitoare, Doamne Dumnezeule!”, i-a scris Lev Svetei, parafrazându-l pe Gogol[4], pe 18 noiembrie. În compania lui Strelkov și a celorlalți

prieteni a petrecut momente pline de bucurie chiar și într-un loc uitat de Dumnezeu precum lagărul de muncă din Peciora. „În general vorbind, ziua nu a fost deloc prea rea”, îi scria Lev Svetei:

10. De la stânga la dreapta, pe primul rând: Konon Tkacenko, inginer chimist la centrala electrică, alături de Strelkov în laboratorul acestuia și Lev (la dreapta sa); și „cei doi Nikolai” în picioare în spatele lor (Litvinenko la stânga și Lileev la dreapta).

După muncă am petrecut o oră cu Strelkov în laborator ascultând la radio o transmisiune a operei *Opricinik*[5]. Mi-a făcut cea mai mare plăcere. [...] La ora 7, am pornit-o către „casă” și în câteva minute mă bucuram de cină în tăcere. Apoi – de parcă aș fi fost acasă – m-am hotărât să merg la saună. Iartă-mi felul șchiop în care scriu. Deși mestecenii nu sunt prea numeroși în colțul nostru de lume, erau destule crenguțe verzi de mesteceni, iar Lioșa Anisimov m-a forțat să plătesc tribut obiceiurilor saunei moscovite. După o saună bună se cere un ceai bun, dar Nikolai [Lileev] a insistat să abandonăm aceste obiceiuri demodate. Așadar, sub armătura unei lămpi de 150 de wați, cu un abajur din crep chinezesc albastru-închis, am băut cafea moca împreună. (Totul s-a petrecut în barăcile lor. Noi, din păcate, locuim în altă parte, la vreo 20 de metri mai departe, unde nu aveam decât becuri de 40 de wați. Este ceea ce noi folosim ca etalon al confortului de aici.) Vezi ce soi de gurmanzi suntem pe aici – nu ne mulțumim cu niciun înlocuitor de cafea. Și, în timp ce respiram aromele tropicale care emanau din cănile de tablă, vorbeam cu duioșie despre Moscova, Leningrad și Novosibirsk. Apoi, deși era deja târziu după standardele locale – era ora 9 –, am ieșit afară ca să luăm o gură de aer în ger și să privim stelele. Dar stelele erau acoperite de nori, iar luna abia dacă se vedea. Am rătăcit de-a lungul aleilor dintre pini și barăcile noastre, care sunt proaspăt văruite și tencuite într-o manieră rustică, cu fumul care le iese pe hornuri și ochii ferestrelor galbeni de la lumina dinăuntru. Doar semnalul de la ora 11 [pentru stingerea luminilor în barăci] ne-a amintit cât era ceasul. În cinci minute trecuserăm de sub

acoperișul imaginar al Teatrului Malîi din Moscova sub păturile noastre. Cam așa trăim pe aici.

În 1946 iarna a venit devreme. Combinatul nu era pregătit. Nu erau suficiente ghete, căciuli, mănuși și jachete vătuite pentru deținuți și multe clădiri necesitau reparații. Înghețul timpuriu al fluviului însemna criză de lemne pentru că bușteniii nu se mai puteau trage și transporta pe apă din lagărele de muncă și coloniile asociate combinatului.

Pe la mijlocul lui decembrie, pe măsură ce temperatura scădea până la minus 35°C, scrisorile soseau tot mai greu, apoi nu au mai ajuns de loc. Lev și-a trimis ultima scrisoare din 1946 pe 25 decembrie. Nu mai primise vești de la Sveta de două săptămâni și jumătate și era foarte îngrijorat, pentru că fusese bolnavă, cu febră mare. „Sveta, mă înec într-o mare de disperare și nu pot ieși la suprafață – n-am mai primit nici o scrisoare.” Pe 9 decembrie, Lev scrisese ceea ce credea el că va fi ultima scrisoare care urma să ajungă la Sveta înainte de Anul Nou. Era cea de-a douăzeci și patra. „Ce-mi doresc pentru tine – pentru noi?”, a scris, identificându-și propriile dorințe cu binele ei. „Tot ce-mi doresc este să primesc mai multe scrisori. […] Și dacă aș putea să-mi doresc și altceva ar fi ca tu să începi anul mai sănătoasă, cu o stare de spirit bună, cu inima ușoară, în pofida tuturor lucrurilor, și alături de prieteni.” Lev plănuia să-și petreacă Revelionul bând ceai cu Strelkov, care arăta livid din pricina unei recente afecțiuni intestinale și a două operații care nu-i amelioraseră starea fizică. „Își ia o mină curajoasă”, i-a scris Lev Svetei pe 25, însă „doar cei care nu-l cunosc bine pot fi induși în eroare de stăpânirea de sine de care dă dovadă. Văd asta pe fața lui. […]

Sveta, încearcă să trimiți ceva care să-i aline durerile intestinale”. Era ceva tipic lui Lev să se gândească să-i ajute pe ceilalți și să nu ceară nimic pentru el.

Între timp, Sveta se lăsase pradă disperării. I-a scris lui Lev în ajunul Anului Nou. Încă nu primise scrisoarea lui din 9 decembrie. Vrând să rămână în legătură cu el, hotărâse să stea acasă în noaptea aceea și să-i scrie, în loc să iasă în oraș. „Am obosit să-mi tot petrec sărbătorile fără tine”, i-a scris.

> Nu mă mai distrez niciodată, niciunde, și poți să mă crezi când îți spun că, în afară de Irina, nimeni nu observă asta cu adevărat. Oricum, l-am făcut fericit pe Alik [nepotul Svetei] – am aprins bradul de Crăciun și am băut un ceai ca de sărbătoare la masă. […] E aproape miezul nopții și Alik tocmai ce a adormit. Încă îi este teamă să adoarmă. […] Bradul de Crăciun este frumos – viguros și verde, până în tavan. Nicio ramură nu s-a uscat încă. Iara a agățat câte o mică nucă argintie pe fiecare dintre cele șase ramuri de sus și chiar în vârf e o stea roșie (bineînțeles). Încă mai avem decorațiunile din vechiul nostru apartament din Leningrad, deși am dat multe dintre ele altora ca să-și împodobească brazii lor. Bradul de Crăciun pare să aducă mai multă plăcere adulților (pentru că le evocă amintiri). Alik a fost mai interesat de reflexia luminilor în paharele bunicii („de unde vin toate?”) și de abecedarul primit în dar. […] Am jucat împreună jocuri de cuvinte (E feminin sau masculin? Ce fel de literă e asta?). […] Și eu sunt fericită, pentru că ți-am scris. Va fi prima scrisoare din noul an – ceasul a bătut deja – și o să adaug imediat un „2” pe următoarea. Mâine am să plec la vânătoare de cărți prin

librării. Am o mulțime de cărți care așteaptă să fie trimise, dar mi-e teamă să trimit mai multe deodată, iar pe moment nici măcar nu avem o cutie mai mică sau ceva din care să confecționăm una, iar fără cutie nu vor fi acceptate. [...] Nu-mi amintesc dacă ți-am spus că am cumpărat o antologie destul de drăguță intitulată *Poezie clasică* realizată pentru copiii muncitorilor. În loc de rămas-bun, te desfăt cu niște Aleksei Tolstoi din cartea aceea:

Nu întreba de ce, nu pune la-ndoială,
Nu măsura cu mintea rațională:
Cum te iubesc? Și pentru ce motiv pe lume?
Și pentru care însușire-aleasă? Cât timp anume?
Nu întreba de ce, nu pune la-ndoială:
Mi-ești soră? Tânără soție?
Sau copilă-mi ești și eu părinte ție?

Nu știu și nu prea înțeleg
Ce nume să îți dau, cum să te strig.
Sunt multe flori pe câmpul nesfârșit,
Sunt multe stele pe cerul împânzit,
Dar nici nu pot să le numesc pe toate,
Nici a le recunoaște toate nu se poate!
N-am cercetat cum am ajuns să te iubesc,
N-am plănuit așa și nu am încercat să mă feresc,
Doar m-am îndrăgostit de tine nebunește
Și am făcut ce mintea mi-a dictat, orbește.

Ei bine, Lev, asta-i tot deocamdată.
Am întâmpinat Anul cel Nou și e timpul să mergem la culcare.
Toate cele bune,

Svet

1 ianuarie 1947

1. Isaac Levitan (1860-1900) și Arhip Kuindji (1842-1910), pictori peisagiști ruși.
2. Codificare pentru Gulag.
3. Poetă rusă (1880-1972).
4. Din „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici”.
5. Operă de Ceaikovski.

5

Numeroase persoane care munceau în Gulag nu erau deținuți, ci muncitori liberi care primeau salariu. În lagărele de muncă existase întotdeauna un contingent de muncitori liberi, dar în anii de după război numărul lor crescuse, mai ales în sectoarele de transportat bușteni și de construcție, unde slujbele pe care echipele numeroase de deținuți le îndepliniseră manual se mecanizau treptat. Devenise necesară recrutarea unor muncitori plătiți care să aibă îndemânarea și experiența necesare pentru a manevra noile mașini. Pe la sfârșitul anilor 1940, mai mult de un sfert din forța de muncă a Gulagului din domeniul construcțiilor era formată din muncitori liberi.

Cei mai mulți erau foști prizonieri care-și ispășiseră sentințele, dar nu aveau unde să se ducă. În anii postbelici, au existat milioane de astfel de muncitori ale căror sentințe de opt sau zece ani de pe vremea Marii Terori luaseră sfârșit. Obstacolele birocratice îi împiedicaseră pe mulți dintre ei să părăsească Gulagul. De regulă, MVD refuza să le emită documentele de plecare, obligându-i astfel pe specialiștii și tehnicienii calificați să continue să lucreze în lagărele de muncă. Alții au rămas pentru că nu mai aveau o casă unde să

se întoarcă, pierduseră contactul cu familiile lor sau se căsătoriseră cu cineva din Gulag.

În 1946, combinatul din Peciora avea 445 de muncitori liberi, mulți fiind angajați de MVD ca directori sau specialiști. Unii locuiau în interiorul zonei de detenție, unde exista un complex de locuințe pentru muncitorii liberi, nu departe de centrala electrică, alții în afara zonei, deși lucrau înăuntrul ei. Condițiile de trai nu erau cu mult mai bune decât ale deținuților. Mulți locuiau în dormitoare supraaglomerate sau în barăci, unde împărțeau o cameră cu alte șase persoane. Potrivit unui raport dezbătut de liderii de partid ai combinatului, în luna octombrie a anului 1946 muncitorii liberi din perimetrul zonei beneficiau de doar 1,8 metri pătrați de spațiu locativ de persoană – cu puțin mai mult decât cei 1,5 metri pătrați alocați fiecărui deținut conform regulamentului din Gulag. Casele erau de lemn, fără etaj, nu aveau apă curentă sau instalații sanitare, prin majoritatea acoperișurilor se scurgea apa și în mai toate lipsea mobilierul de bază (deși lagărul de muncă chiar asta producea). Complexul de locuințe în sine era amplasat într-un colț sordid al lagărului, fiind lipsit de iluminare exterioară, spălătorii sau toalete și având doar o fântână pentru apă. Locul era plin de gunoiul produs de combinat – rumeguș, scoarță de copac și vreascuri –, resturi care prezentau un risc crescut de incendiu și atrăgeau șobolanii.

11. Vestigii ale locuințelor din incinta zonei industriale – în depărtare, în dreapta, poate fi zărit coșul centralei.

Deși muncitorii liberi aveau funcții importante în administrația combinatului, aceștia erau în general mai apropiați de deținuți – cu care fraternizau, deoarece ei înșiși fuseseră cândva deținuți – decât de oficialii MVD sau de liderii de partid din lagăr, care deveniseră bănuitori în privința lor. „Suntem înconjurați de oameni neloiali care s-au opus puterii sovietice”, declara tovarășul Vetrov, secretarul de partid al combinatului, la o întâlnire, din decembrie 1945, la care s-a discutat situația muncitorilor liberi. „Trebuie să fim mai vigilenți și să întărim activitatea de propagandă cu cei din contingentul de voluntari.”

Administrația lagărului era îngrijorată mai cu seamă din pricina legăturilor dintre muncitorii liberi și deținuți. În interiorul lagărului nu exista o separare reală între complexul de locuințe – care includea casele muncitorilor liberi, clădirile administrative, cantina personalului, clubul și magazinul – și restul zonei industriale, unde deținuți ca Lev erau liberi să meargă oriunde, fără pază, în timpul turelor de lucru. În 1949, cele două zone erau separate de un gard din sârmă ghimpată, iar trecerea dintr-o parte în alta se făcea prin ghereta de pază, deși nici măcar atunci gardul nu era complet, încât prizonierii puteau intra în complex relativ ușor traversând terenul viran dintre centrala electrică și gardul exterior din apropierea fluviului. Dar, înainte ca gardul să fie ridicat, nu exista decât o gheretă de pază improvizată care controla accesul în complex. Deținuții intrau și ieșeau oricând și adesea puteau fi văzuți în club bând împreună cu muncitorii liberi. Au existat numeroase rapoarte despre muncitori liberi – și chiar despre paznici și membri de partid – care coabitau cu deținute sau chiar își întemeiaseră familii cu acestea. MVD-ul solicitase în mod repetat întărirea măsurilor de securitate în vederea respectării regulamentelor din Gulag, dar eforturile sale erau zădărnicite de lipsa fondurilor, de condițiile aspre pe care le îndurau toți sau de slăbiciunile și simpatiile omenești: la marginea sistemului erau îngăduite mici libertăți.

Mulți dintre muncitorii liberi erau implicați în traficul clandestin cu scrisori pentru deținuți – uneori pentru o recompensă bănească sau materială, dar cel mai adesea pur și simplu din prietenie sau solidaritate. Scrisorile erau scoase din zona de detenție ascunse sub haine și expediate de la poșta orășenească din cartierul Shanghai. Pe de altă parte,

muncitorii liberi primeau scrisori trimise pe adresele lor și le introduceau pe furiș în zona de detenție. În ambele cazuri, scrisorile ilegale scăpau cenzorilor din Gulag, deși deținuților și destinatarilor scrisorilor le era recomandat să scrie astfel încât să evite incriminarea cuiva în cazul când purtătorul scrisorii ar fi fost prins de vreun gardian. Cei de la MVD erau pe deplin conștienți de traficul clandestin de scrisori și păreau decișI să-l elimine. Îngrijorarea lor era legată nu doar de faptul că deținuții ar fi scris în mod deschis despre condițiile de viață din lagăr și ar fi subminat secretul sistemului din Gulag, ci mai ales că acestora li s-ar fi trimis acte false și bani care să-i ajute să-și pregătească evadarea.

În 1947, Lev avea deja un cerc tot mai mare de prieteni din rândul muncitorilor liberi gata să expedieze și să primească scrisori în numele lui și al Svetei. Nu toate scrisorile lui erau trimise clandestin, dar folosea această cale atunci când voia să-i scrie Svetei ceva important. Sistemul pare să fi fost foarte folosit între lunile martie și iulie. Pe 1 martie, Lev încă mai trebuia să aștepte pe cineva care să-i strecoare o scrisoare importantă în afara lagărului:

> Draga mea Sveta, trebuie să-ți scriu o scrisoare despre tot felul de lucruri, dar pur și simplu nu știu când voi putea să ți-o trimit. O s-o fac numai când voi fi sigur, presupunând că mi se va ivi ocazia, că va ajunge în mâinile tale și doar în mâinile tale. Este adevărat că așteptarea unei asemenea ocazii, odată ce scrisoarea a fost scrisă, este destul de periculoasă. Am de gând să-ți scriu despre două probleme – mini-maxurile [problema apelurilor făcute împotriva sentinței lui Lev] și posibilitatea unei întâlniri.

Pe 14 martie, Lev își expedia deja scrisorile prin „noul sistem” care, fiind la început, încă mai avea unele probleme: „Îți scriu ca să-ți spun că noul sistem de expediere a scrisorilor a stagnat pentru moment – și două scrisori așteaptă să fie trimise de două săptămâni.” Iar pe 2 iunie putea să confirme: „Scrisorile mele par să fie mai punctuale prin noul sistem pentru că nu mai trebuie să treacă prin smoală [cuvântul codificat pentru cenzorul lagărului], așa că nu mai există un pericol atât de mare ca să rămână blocate”.

În această perioadă, traficantul-șef al scrisorilor lui Lev a fost Lev Izrailevici, „tizul” său, un evreu scund cu ochi ageri și capul rotund și chel. Locuia în Kojva, o așezare în plină dezvoltare situată de cealaltă parte a fluviului față de Peciora, unde lucra ca dispecer la calea ferată. „Am cunoscut un domn interesant”, i-a scris Lev Svetei pe 16 mai.

> Încă nu l-am întrebat cum îl cheamă, dar a fost plăcut să schimb câteva cuvinte cu el. [...] Este un om inteligent și cultivat. Se pare că e din Leningrad, că a studiat la Politehnică (a fost împiedicat s-o termine) și că până în 1937 a fost ziarist. [...] Îi cunoaște pe toți indivizii influenți și pe șefii din industria Leningrad.

Înainte de a fi arestat, în 1937, Lev Izrailevici fusese secretarul academic al cunoscutei reviste *Știință și tehnologie* și scrisese mai multe cărți menite să aducă știința în rândul maselor sovietice, inclusiv *Cum să fabrici lucruri cu propriile tale mâini: manual practic cu 40 de desene* (1927), care îi învăța pe cititori cum să realizeze o serie de lucruri, de la

microscoape și aparate de fotografiat, până la simple obiecte gospodărești, cum ar fi umerașele pentru haine. După eliberarea sa din lagărul de muncă de la Peciora, Izrailevici se stabilise în Kojva, unde locuia într-una din casele de lemn pe jumătate îngropate în pământ pentru izolare termică. Lucrând ca dispecer, venea adesea în combinat, având contract ca tehnician și reparator. Avea un permis ca să poată intra și ieși din zona industrială în orice moment. Fiind și un fotograf priceput, câștiga un ban în plus fotografiind deținuți și trimițând fotografiile familiilor lor.

Sistemul clandestin de scrisori funcționa în felul acesta: Sveta îi trimitea „tizului" scrisorile pentru Lev, împreună cu un pachet cu hârtie fotografică, soluții chimice și alte materiale pe care i le cerea Lev Izrailevici. Ca plată pentru aceste materiale, Izrailevici îi transmitea scrisorile lui Lev în combinat și totodată ridica scrisorile pentru Sveta. În felul acesta, Sveta putea să trimită nu numai scrisori și pachete pentru Lev, dar și bani, care, altminteri, ar fi putut să fie furați de gardieni. Scrisorile lui Lev descriu modul de operare a sistemului:

> [16 iunie] De curând l-am văzut iarăși pe Izrailevici. Încă mai câștigă bani din fotografii, deși rămâne mereu în pană de revelator, iar resursele laboratorului nostru sunt prea puține ca să-l putem ajuta cu adevărat. Apropo, a sugerat că, dacă cineva vrea să-mi scrie vreo scrisoare sau să-mi trimită vreo telegramă folosind adresa lui, aceasta va ajunge la mine repede și în siguranță: Lui L.M., în atenția lui Lev Iakovlevici Izrailevici, Biroul de Marfă, Gara Kojva,

RSSA Komi. Ne poate suna oricând la telefonul din centrala electrică.

[24 iulie] L.I. [Izrailevici] îți este foarte recunoscător pentru eforturile făcute. Nu e nevoie de $HgCl_2$ sub altă formă decât aceea de pudră farmaceutică, deși acidul nitric ar fi mai bun. […] A mai cerut un film de 6 × 9 și hârtie lucioasă – de orice dimensiune – subțire și groasă. Bineînțeles, el va acoperi cheltuiala. […] Sunt nespus de fericit că acum pot primi toate scrisorile de la tine. […] Pentru asta, nu avem nevoie decât de materiale fotografice. A zis ceva de carbonat de sodiu și borat de sodiu. Sunt (erau, cel puțin) ieftine, dar greu de trimis, pentru că e nevoie de circa un kilogram, așa că nu considera că e o comandă definitivă.

[23 august] Ieri I[zrailevici] a adus două scrisori – una din 10 și alta din 12-14 august, [numerele] 46 și 47, dar cele de mai înainte nu au ajuns încă. […] Ți-am scris că nu ar trebui să folosești adresa centralei electrice, ci doar adresa lui I[zrailevici], altminteri scrisorile tale se vor pierde, precum cele de dinainte.

Într-una din scrisorile sale, Sveta îl întrebase pe Lev dacă era necesar să scrie „Pentru Lev” pe plicul adresat „tizului” său. Lev i-a răspuns: „Pe viitor, așa cum ți-am spus, nu mai menționa adresa centralei electrice. Adresa tizului meu este cea corectă, iar mulțumirile i se cuvin lui: poți să nu mai scrii «pentru»”.

Lui Lev îi plăcea compania tizului său. Cei doi bărbați aveau în comun interesul pentru matematică și știință, iar Lev

găsea întotdeauna interesantă conversația lor.

> Învăț câte ceva din discuțiile cu el. În afară de simpla plăcere pe care mi-o oferă, ceea ce e de admirat cel mai mult la el, chiar dacă poate că știe mai puține decât mine, e faptul că gândește matematic și înțelege lucrurile mai bine decât mine, iar dacă bat câmpii, mă corectează negreșit, așa încât între noi doi lucrurile își găsesc întotdeauna rezolvarea.

Dar, mai mult decât matematica, fotografia era cea care-i unea pe cei doi Levi. Izrailevici făcea sute de fotografii deținuților – un fenomen excepțional de rar în Gulag. Lev i-a trimis Svetei mai multe fotografii cu el și cu prieteni de-ai lui. La început, i-a fost teamă că se schimbase atât de mult după aproape șase ani petrecuți prin lagăre, încât ea nu îl va recunoaște. „Mai alaltăieri mi s-a ivit ocazia – în mod destul de neașteptat – să fiu fotografiat”, i-a scris el Svetei în aprilie.

> Am inclus rezultatul în scrisoare, care este destul de asemănător originalului. G. Ia. [Strelkov] este cel din față. Poate ar fi bine să-ți explic că dintre ceilalți doi eu sunt cel din dreapta. Îți poți da seama din aceste fotografii că sunt bine sănătos și că aveam întru totul dreptate când te rugam să nu-ți mai faci griji în privința mea. […] Le-am trimis aceeași fotografie și mătușilor Olia și Katia – pe adresa mătușii O. (cea de post-restant). N-am trimis decât una. Dacă se mai ivește ocazia, voi încerca să-mi corectez neglijența și să le mai trimit încă una, dar nu-mi place chipul meu până-ntr-atât încât să vreau să distribui multe copii.

Sveta i-a răspuns scriind despre această fotografie (care s-a pierdut), prima fotografie a lui Lev pe care o vedea din 1941:

> Mătușa Katia a trecut azi să ne vadă. Încă nu a primit fotografia de la tine, dar i-a plăcut cea pe care o aveam eu. Spune că ai o expresie frumoasă și o privire vioaie. Eu cred că zice așa doar pentru că în lipsa unor lentile mai puternice pur și simplu nu-ți poate distinge expresia feței, care este exact pe dos. Dar, luând în considerare toate astea, pari să fi rămas același într-o măsură mult mai mare decât m-aș fi gândit. Lumina slabă a aruncat o umbră pe fața ta, așa că jumătate din ea e întunecată și nu prea pare să fie chipul tău. Dar Sveta îi este recunoscătoare tizului tău.

Erau și alți muncitori liberi care făceau trafic clandestin de scrisori pentru Lev și alți prizonieri din combinat. Unul dintre ei era Aleksandr Aleksandrovski, un om cărunt trecut de cincizeci de ani care lucra la departamentul de aprovizionare. Născut în 1892, în apropiere de Voronej, Aleksandr luptase în Primul Război Mondial și se alăturase Roșilor în Războiul Civil. În 1937, a fost arestat după ce vorbise răspicat în public împotriva reprimării mareșalul Tuhacevski, un erou al Războiului Civil. Condamnat la cinci ani în lagărul de la Peciora, a rămas acolo ca muncitor liber după eliberare, trăind alături de soția lui mai tânără, Maria, care fusese evacuată din orașul Kalinin și trimisă la Peciora în timpul războiului. Ea lucra la centrala telefonică de pe Strada Sovietskaia. Soții Aleksandrovski au locuit împreună cu cei doi

copii mici într-un bordei săpat lângă fluviu, dar în 1946 s-au mutat într-una din barăcile din incinta zonei industriale. Interiorul casei era foarte înghesuit. Pereții erau din placaj. Aveau o bucătărie micuță (fără apă curentă) și două cămăruțe, însă doar un singur pat. Băieții dormeau pe podea. În spatele casei, aveau o grădină unde creșteau câteva găini și un porc.

Aleksandr și Maria erau prieteni buni cu Strelkov. Îi primeau cu drag în casa lor pe el și pe tovarășii lui de la Grupul Electric. Simpatizau cu deținuții politici și făceau tot ce le stătea în putință ca să-i ajute și să-i susțină. Maria asculta conversațiile oficiale în centrala telefonică și în felul acesta îi putea avertiza pe deținuți despre convoaiele programate și despre alte pedepse. Amândoi trimiteau și primeau scrisori în numele prizonierilor. „Tata ascundea scrisorile în cămașă și le introducea sau le scotea din zona de detenție”, își amintește fiul lor Igor, căruia îi plăcea să colecționeze timbre. (Lev le-a încurajat pe Sveta și pe mătușile lui să trimită diferite „timbre interesante” pentru că „avem un colecționar pasionat pe aici”.) „Tatăl meu avea un permis pentru zona industrială și nu era percheziționat niciodată”, a continuat Igor. „Nu-i era teamă de nimeni. Obișnuia să spună: «Doar să-ncerce să mă pedepsească!».”

12. Aleksandr și Maria împreună cu Vladimir, fiul lor cel mic.

Operator-mașinist la combinat, Stanislav Iakovici era un alt muncitor voluntar implicat în traficul de scrisori pentru deținuți. Când Lev l-a întâlnit la centrala electrică pentru prima dată, aproape că s-au luat la bătaie. Iakovici îi luase lui Lev mănușile curate și i le înapoiase murdare și cu pete de grăsime. Era prima săptămână a lui Lev la centrala electrică, așa că era dornic să arate că nu era o persoană ce putea fi dusă de nas. Fusese în armată și era puternic. Știa că supraviețuirea lui depinde de capacitatea de a se apăra. Așa că a sărit la Iakovici și l-a amenințat că-i „sparge moaca” dacă-i

mai ia mănușile. Iakovici nu a zis nimic, doar a zâmbit. Era mult mai voinic decât Lev și își dădea seama că Lev nu era un om violent, în ciuda cuvintelor belicoase. Cei doi s-au împrietenit.

Iakovici era un polonez din Lodz care vorbea rusește cu un ușor accent. Absolvise un colegiu tehnic, se căsătorise cu o rusoaică din Orel și avea doi copii, un fiu născut în 1927 și o fiică în 1935. Lucrase ca mașinist până în 1937, când fusese arestat, aproape cu siguranță din pricina originilor sale poloneze (un motiv suficient ca să fie catalogat drept „polonez naționalist"). Condamnat la opt ani în lagărul de muncă de la Peciora, Iakovici a rămas acolo după eliberarea lui din 1945, trăind acum împreună cu o femeie pe nume Liuska, o fostă deținută și ea, într-o cameră dintr-una din barăcile de pe Strada Combinatului, nu departe de gardul de sârmă ghimpată al zonei industriale.

După ce petrecuse atât de mult timp la Peciora, Iakovici avea o simpatie profundă față de deținuți și făcea tot posibilul ca să-i ajute: făcea comisioane, le procura mâncare și le aducea scrisorile, riscând foarte mult el însuși. Simțea ceva special pentru acei deținuți care, ca și el, fuseseră despărțiți de soțiile lor. În 1947, avea să călătorească până la Orel ca să încerce să-și convingă soția și fiica să vină să locuiască cu el la Peciora.

O dată, Lev i-a dat lui Iakovici un teanc din scrisorile Svetei pe care le păstrase sub o scândură din podeaua barăcii sale. Voia ca Iakovici să le scoată din lagăr și să le pună la păstrare până când s-ar fi găsit cineva care să le ducă la Moscova, unde Sveta le strângea pe toate. Pentru că nu aveau o ștampilă a cenzorilor, scrisorile erau ilegale, așa că, dacă ar fi fost găsite

în urma vreunei percheziții, ar fi fost confiscate și distruse, iar Lev ar fi fost pedepsit în blocul de izolare sau transferat în Colonia Nr. 3, unde condițiile erau groaznice și deținuții erau trimiși într-un convoi de pedeapsă în caz de recidivă. Iakovici a luat teancul de scrisori bine legat, l-a îndesat sub pufoaică și s-a îndreptat către ghereta de pază aflată în drumul spre ieșirea din lagăr. Gardianul a observat însă umflătura de sub haină. L-a oprit pe Iakovici și l-a întrebat ce anume avea acolo: „Ce anume? Astea, niște hârtii", i-a răspuns Iakovici. „Arată-mi-le", a spus gardianul. Iakovici a scos pachetul. „Dar sunt scrisori", a spus gardianul. „Așa, și?", a replicat Iakovici. „Le-a aruncat careva, așa că le duc la toaletă ca să le folosim drept hârtie igienică." Paznicul i-a făcut semn să treacă.

Pe măsură ce rețeaua de traficanți de scrisori se dezvolta, Lev devenea tot mai încrezător că putea evita cenzorii și scria cu o tot mai mare sinceritate. Prima scrisoare pe care a scris-o în acest fel se referea la ceva ce-l preocupase de câteva luni: o vendetă împotriva lui Strelkov, care scotea la lumină latura mai întunecată a firii omenești din interiorul lagărului. Experiența lui Strelkov ca inginer de mină îi adusese o funcție importantă la conducerea laboratorului care testa și controla metodele de producție din combinat. Nimeni altcineva nu putea să facă munca lui Strelkov. Dar „perseverența lui încăpățânată" (cuvintele lui Lev) de a face totul după capul lui îi înfuriase pe unii din conducerea Gulagului, cărora le displăcea profund să li se spună ce se putea sau nu se putea face de către un simplu deținut, în condițiile în care ei se aflau sub presiunea îndeplinirii planului de producție. În 1943, Strelkov se confruntase cu Anatoli Șekter, directorul adjunct al departamentului forestier al Căilor Ferate din Peciora:

Strelkov îl oprise să construiască folosind materiale care nu îndeplineau cerințele tehnice. Chestiunea ajunsese până la autoritățile cele mai sus-puse ale Gulagului, care i-au dat dreptate lui Strelkov. Dar Șekter nu a uitat incidentul și de atunci l-a persecutat pe Strelkov, acuzându-l pentru orice.

În decembrie 1946, Șekter a petrecut câteva săptămâni în combinat ca să inspecteze activitatea. Profitând de ocazie pentru a avansa în carieră, șeful sectorului de uscare – un deținut pe nume Ghibaș, „cunoscut tuturor ca mincinos și scandalagiu", potrivit spuselor lui Lev – a făcut un denunț nenorocit în care-l acuza pe Strelkov că refuză să furnizeze lemn atelierelor pe motiv că nu ar fi uscat. Ghibaș a trimis o mostră de lemn pentru a fi testată la un laborator din apropiere, care a declarat-o uscată, deși cu toții bănuiau că el uscase mostra înainte de a o trimite. Pe baza acestui denunț – care în limbajul Marii Terori îl punea pe Strelkov sub acuzația „de a fi întârziat în mod subversiv eliberarea materialului uscat și de a fi zădărnicit planul de producție al fabricii" –, Strelkov a fost îndepărtat din funcție și târât în fața MVD-ului, sub acuzația de „sabotaj". A făcut însă apel la Departamentul de Control Tehnic, au fost testate și alte mostre de lemn și, în cele din urmă, a fost reabilitat și repus în funcție. Dar Ghibaș a revenit cu noi acuze, iar cazul a fost tărăgănat până în primele săptămâni ale anului 1947, când Lev i-a scris Svetei:

> Nu am vrut să-ți scriu despre asta, e ceva foarte trist, dar ești singura persoană căreia pot să-i împărtășesc adevărul. […] Ce anume îi face pe oameni să-și dorească să-i distrugă pe alții aflați în aceeași situație ca și ei? Ghibaș nu e câtuși de puțin o ființă umană – și-a pierdut de mult dreptul de a

> putea fi descris în felul acesta. [...] Pe întreaga durată a acestei saga, am admirat cu adevărat stăpânirea de sine și sângele rece de care a dat dovadă Strelkov. Uneori îmi vine să-i scriu soției sau fiicei lui și să-i spun ce persoană minunată au. Bineînțeles, e o prostie, doar ele o știu mai bine decât mine și nu aș face decât să comit o indiscreție, dar și așa mă tem că tot o voi face. Fiica lui este studentă la Universitatea de Stat de Inginerie Feroviară din Moscova și locuiește pe Strada Pravda cu soțul, cu bebelușul lor și cu mama. Autoritățile urmează să facă ceva în chestiunea Strelkov, dar lucrurile decurg foarte încet și Dumnezeu știe în favoarea cui se vor pronunța. Uneori oamenii cei mai idealiști sunt forțați s-o apuce pe cărările cele mai întunecoase – am devenit un sceptic desăvârșit și nu am încredere decât în trecut.

Veștile bune au sosit pe 28 ianuarie, când administrația Gulagului Peciora din Albez a adoptat o rezoluție care-l repunea în drepturi pe Strelkov. Câteva săptămâni mai târziu, Ghibaș a fost trimis în Vorkuta, regiunea carboniferă din Nordul Îndepărtat.

Incidentul Strelkov răscolise ceva în sufletul lui Lev. A început să-i scrie mai deschis Svetei despre cât de afectat era de condițiile din lagăr. Ceea ce-l deranja cel mai mult era felul în care sistemul din lagăr scotea la lumină ce era mai rău din aproape toată lumea: rivalitățile meschine și animozitățile erau amplificate de condițiile grele de trai și de lupta pentru supraviețuire, reaua-voință mocnea și se dezlănțuia cu ușurință devenind violentă. „Draga mea Sveta, trebuie să-ți vorbesc despre tot soiul de lucruri”, i-a scris Lev pe 1 martie.

Nu am prea multe de spus ca să te alin, Sveta, poate nu ar trebui să-ți scriu deloc despre toate astea. Spuneai cândva că nu este întotdeauna bine sau necesar să termini propozițiile dureroase. Dar, de vreme ce am început, trebuie să termin. Nu înțelegi că pentru noi lucrul cel mai greu de îndurat nu ține deloc de lipsurile materiale? Sunt alte două lucruri – lipsa legăturilor cu lumea din afară și faptul că în orice moment și în mod neașteptat pot surveni schimbări în situația noastră personală. Nu avem habar ce se va întâmpla mâine și nici măcar în ora următoare. Statutul oficial ți se poate schimba sau poți fi trimis în orice clipă altundeva pentru motivul cel mai banal și, uneori, chiar fără absolut niciun motiv. Ceea ce li s-a întâmplat lui Strelkov, lui Sinkevici (el a trebuit să plece astăzi) și multor altora ca ei este dovada acestui fapt.

E ceva interesant aici (și, într-un fel, tragic), pentru că tot ce aparține vieții normale este amplificat. Defectele și slăbiciunile omenești și consecințele faptelor oamenilor capătă o semnificație uriașă. Există și virtuți, e adevărat, dar, atâta vreme cât acestea nu joacă de la bun început un rol prea mare în împrejurări obișnuite, aici ele devin atât de rare, încât par să dispară. Reaua-voință se transformă în ostilitate, ostilitatea ia forma urii sălbatice, iar meschinăria devine răutate, ducând în cele din urmă la crimă. Impulsivitatea devine o insultă, bănuiala devine calomnie, lăcomia devine tâlhărie, indignarea devine furie, sfârșind uneori în crimă. […]

Orice faptă cât de cât pozitivă devine fără rost și inutilă atât din punct de vedere egoist, cât și dintr-unul mai general. Tot ce poți să speri este să te alegi cu ceva destul

de anost, ca slujba unui ușier dintr-un teatru uitat de provincie, care cel puțin îți lasă 16 ore pe zi pentru viața personală și-ți mai aduce și niște bănuți pe deasupra. […]

Vai, Sveta, azi e o zi atât de însorită, încât pare că toate prostiile astea pe care le-am scris nu folosesc nimănui.

„Să fie trimis în altă parte” era cea mai mare temere a lui Lev. Ceea ce voia să spună era că se putea trezi într-un convoi de pedeapsă trimis într-un alt lagăr sau într-o colonie forestieră unde condițiile ar fi mai rele. Lui Lev nu-i era frică de „lipsurile materiale”, ci de „pierderea legăturii cu lumea din afară”, prin care se referea la Sveta. Într-un convoi, gardienii trebuiau să-i confiște lucrurile personale („totul va dispărea – documente tipărite, note, scrisori, fotografii”, îi explicase el), iar el putea sfârși într-un loc de unde nu mai putea să scrie. Aceasta era și frica Svetei – că în orice moment Lev ar putea să dispară, iar ea ar pierde legătura cu el. În fiecare lună erau convoaie care plecau din combinat. Administrația lagărului le folosea ca să-i pedepsească pe anumiți deținuți și să spargă grupurile considerate periculoase. Ceea ce făcea ca un prizonier să fie ales pentru un convoi era de obicei ceva arbitrar și se reducea cel mai adesea la antipatia vreunui gardian sau a vreunui șef față de acesta.

Să se îmbolnăvească era cealaltă frică a lui Lev. Sosirea prizonierilor din alte lagăre sau colonii – care „aproape întotdeauna arătau mult mai rău și înspăimântător de bolnavi” – îi reamintea cât de ușor se putea îmbolnăvi:

Distrofia – tuberculoza – este ceva normal în lagărul nostru. Mai este și scorbutul, dar cu oarecare pricepere și

> experiență e tratabil, pentru că vara e multă verdeață și, dacă nu poți să-ți iei vitamina C mâncând lămâi, se găsește destulă în acele de pin și în tot felul de ierburi, așa că trebuie doar să-ți amintești de ele. În timpul iernii, am folosit din plin tabletele tale și le-am dat și câtorva prieteni. Anisimov le termină pe restul – a avut un început de scorbut, dar acum e mai bine. Vezi cât de mult ne ajută tabletele tale!

În cazul în care Lev s-ar fi îmbolnăvit, nu avea mari șanse să se însănătoșească repede – sau chiar deloc – la infirmeria combinatului. Acolo erau un singur doctor, aproape niciun medicament și prea puțină mâncare, pentru că proviziile pentru pacienți erau sistematic furate de gardieni.

Pe măsură ce sistemul de trafic ilegal de scrisori se dezvolta, și Sveta îi împărtășea tot mai multe vești lui Lev. Pe 20 ianuarie, a sărbătorit ajunul aniversării celor treizeci de ani ai lui Lev bând în cinstea lui alături de familie și de prieteni. Apoi s-a dus să o vadă pe mătușa Olga, care avea pregătit un pachet pe care să i-l trimită Sveta. „I-am transmis doleanțele tale și am refuzat să primesc o pernă și o uniformă de vară”, i-a explicat ea, conștientă de jena lui Lev față de cei care se deranjau pentru el. Olga intrase și ea în conflict cu sovietul local în problema relocării unor „țigani” în fosta cameră a lui Lev din apartamentul la comun de pe Leningrad Prospekt. Se războise cu autoritățile ca s-o revendice de la „țigani”, care puseseră toate lucrurile lui Lev în cufăr și-l aruncaseră afară. Olga era îngrijorată că Lev s-ar fi putut supăra pentru pierderea lucrurilor sale, dar el nu ținea decât

la niște fotografii care aparținuseră părinților lui. „Camera nu mai e a mea”, îi scrisese mătușii,

> și să nu-ți faci griji pentru lucrurile mele. E drept că sentința de condamnare nu m-a deposedat de nimic din ce-mi aparține și, de fapt, aceste lucruri ar trebui să ne aparțină amândurora, dar e prea târziu acum ca să mai recuperăm ceva. Și nu am nevoie de nimic. Dacă mai rămâne ceva, nu păstra nimic pentru mine, ci vinde: dumneata ai mai multă nevoie de bani. Lucrurile sunt lipsite de importanță în viața unui om: nu merită niciun pic de agitație și nici să-ți macini nervii pentru ele.

La Moscova, condițiile materiale erau grele pentru toată lumea. Magazinele erau goale, mâncarea era puțină și chiar și lucrurile strict necesare erau raționalizate. Ca mulți alți moscoviți, familia Svetei supraviețuia cultivând cartofi și alte legume pe un teren din afara orașului, la care ajungea duminica mergând cu metroul și cu trenul. În primăvara anului 1947, condițiile de trai din Moscova se înrăutățiseră până într-atât încât oamenii începeau să se îngrijoreze că ar putea suferi de foame, o frică alimentată și de zvonurile despre foametea din Ucraina, unde mai multe sute de mii de oameni muriseră de inaniție în anii 1946 și 1947. „Cât despre ceea ce se întâmplă în Ucraina”, i-a scris Sveta lui Lev într-o scrisoare atât de explicită, încât nu ar fi trecut de cenzori, „nici măcar nu suport să mă gândesc”.

> Oamenii se înghesuie în trenurile pentru Siberia sau Belarus, dar nici acolo nu găsești decât cartofi. Trenurile

> sunt oprite înainte să intre în Moscova, dar chiar și așa orașul e plin de cerșetori. Cel puțin jumătate din populația Moscovei trăiește acum în condiții mai rele decât în vremea războiului. E dureros să vezi toate astea, Levi. Toată lumea numără zilele până la toamnă și se întreabă cum va fi recolta. Pentru moment, acasă totul e bine. [...] Avem șase cartele pentru noi trei și ne putem descurca fără să mergem la piața producătorilor particulari (cumpărăm de la un vânzător privat doar lapte, o dată la două zile). [...] Ce-i drept, nu avem deloc parte de carne, dar există vegetarieni pe lume și se spune că ei trăiesc adesea până la vârsta de o sută de ani. Lucrurile stau mai rău în ce privește venitul nostru: Papa câștigă 1.300 de ruble, iar salariul meu este de 930 de ruble, dar toți acești bani dispar foarte repede[1].

De la începuturile corespondenței lor, Lev și Sveta discutaseră despre ceea ce ei numiseră în mod codificat programele „Minimum” și „Maximum” – pe scurt, „mini-maxurile”. Primul se referea la o cerere de transfer într-o altă parte a Gulagului, unde Lev ar fi putut desfășura o muncă de cercetare. Cel de-al doilea era ceva mai ambițios: un apel pentru a obține reducerea sentinței lui Lev sau chiar eliberarea lui. Sveta fusese optimistă de la bun început. „Ambele sunt întru totul posibile”, îi scrisese ea pe 28 august 1946. „Ai aflat că Tupolev și Ramzin[2] au câștigat Premiul Stalin, dar sunt multe alte exemple care nu sunt atât de cunoscute.” Era adevărat că MVD-ul avea o politică prin care îi identifica pe cercetătorii din lagărele de muncă și îi redirecționa către ramurile specializate ale economiei

sovietice, în special către institutele militare de cercetare aflate sub controlul Gulagului. Problema era că șefii lagărelor erau de obicei reticenți în a elibera cercetătorii, deoarece se bazau pe ei pentru buna funcționare a centralelor electrice, a laboratoarelor de producție, a sistemelor de iluminare și așa mai departe. Lev nu credea că putea spera să dobândească mai mult decât obținuse deja prin transferul la Grupul Electric. Cât despre Maximum, nu credea deloc în această variantă: „Nu vreau să-ți irosești energia făcând petiții pentru Maximum", îi scrisese el Svetei. Dar ea continua lupta pe ambele fronturi. „Nu ai credință și nici eu nu am prea multă credință, probabil nu mai multă decât tine", îi scrisese ea în decembrie. „Dar, Lev, dacă există vreo șansă oricât de infimă, nu merită să încercăm? Știu că vom avea parte de și mai multă suferință inutilă dacă toate astea nu vor duce la nimic. Așa că trebuie să fim cu mintea limpede și să nu ne amăgim cu speranța – dar să acționăm. Nimic nu vine de la sine."

În februarie 1947, Lev trăsese deja concluzia că era prea târziu să se mai gândească la vreun apel. Credea că cercetarea lui științifică de la Institutul de Fizică era prea „studențească" pentru a-l îndreptăți să spere la vreun transfer, deși îi promisese Svetei că va afla prin Strelkov dacă cineva din programul științific al Gulagului urma să viziteze Peciora; dacă lucrul acesta avea să se întâmple, urma să-l întrebe. Un apel împotriva sentinței sale ar fi implicat o reluare a investigației de către tribunalul militar din Frankfurt pe Oder. Pentru că știa că totul fusese un aranjament, nu vedea niciun rost în a retrăi acea experiență și, poate, a-și înrăutăți și mai mult situația. Într-o scrisoare lungă și sinceră din 1 martie,

Lev a încercat să elimine orice alte discuții despre „Minimum” și „Maximum”.

> Nu mă voi mai gândi la Maximum căci e nevoie de martori pentru ca un apel să aibă vreo șansă de succes, iar aceștia nu sunt niciodată convocați și, oricum, ar fi greu să-i găsim. Nici măcar nu sunt sigur că alte noi minciuni nu și-ar face cumva loc între momentele mărturiei lor și [...] anunțarea verdictului. E adevărat că o persoană are mai multă experiență a doua oară, [...] dar șansele de reușită sunt tot minime. Fiecare faptă poate fi mereu pusă pe seama a cel puțin două motive diferite – unul „bun”, care reprezintă explicația naturală, și unul „rău”, care într-un mod de a gândi conspirativ ascunde „faptele murdare”. Problema cea mai mare este că multe din faptele care ar putea să fie în favoarea mea nu au martori și că nimeni nu mă va crede. Domnii profesori [procurorii] sunt convinși că toți cei aduși în fața lor sunt incapabili să fie motivați de sentimente sincere precum patriotismul sau aderarea la principiile decenței obișnuite. [...]
>
> În ceea ce privește Minimumul, importanța militară secretă a cercetării nucleare și spațiale elimină orice posibilitate ca o persoană aflată sub incidența articolului 58-1b să lucreze în aceste domenii, mai ales cineva care nu s-a făcut remarcat în mod deosebit. Faptul că unei persoane care și-a ispășit pedeapsa nu-i este îngăduit să lucreze într-un centru industrial economic important, nici măcar în orășele de provincie îndepărtate – cu excepția regiunilor Iakutia, Komi, Kolîma și a altor câteva–, este o dovadă a felului în care articolele de legi politice, chiar și

> cele mai puțin serioase, sunt privite de autorități. Nicio mărturie în favoarea unui deținut nu poate atenua efectul acestor articole de legi. În decurs de două luni va fi eliberat cineva de aici care a fost condamnat în „epoca Tuhacevski” [1937]. Această persoană este un fost membru al Comitetului Central al Comsomolului, un pilot militar și – așa a și rămas în toate lagărele în care a fost – un entuziast înflăcărat. A lucrat aici ca șelar și s-a ocupat de toate problemele combinatului ca și când ar fi fost ale lui. […] De mai multe ori și-a vândut pâinea și s-a lipsit de tutun ca să poată cumpăra curelele din piele de care aveam nevoie în ateliere. Și nimeni nu i-a mulțumit vreodată pentru ce a făcut și nimeni nu și-a amintit lucrurile astea atunci când s-a hotărât unde să-și stabilească domiciliul după eliberare. Nu poți schimba termenii sentinței.

Sveta nu voia să accepte raționamentul lui Lev. I-a scris pe 8 iunie:

> Chiar nu mai știu ce să zic. Nu pot să te contrazic, deoarece știu că tot ce scrii este adevărat, că acest adevăr neplăcut reprezintă 99,99% din situația în care te afli, iar puținul care mai rămâne este la voia întâmplării. Totuși, puținul acesta există și este o realitate. Ar trebui să te străduiești să nu pui dezamăgirile prea mult la suflet, ci să continui să încerci în pofida tuturor. Ușor de zis, greu de făcut, știu. În locul tău, nici eu nu aș risca și de aceea nu te oblig și nu insist acum, doar încerc ușor să te conving. Oare, dacă am pune lucrurile în mișcare, chiar am înrăutăți situația? Dacă

nu, Liova, ai mai fi oare dispus să înduri încă o dată toate cele prin care ai mai trecut deja?

Sveta prefera să continue să spere într-un „Maximum” și să ia măsuri reale pentru „Minimum” – o cale susținută de directorul de la FIAN, care a promis că va da o declarație în favoarea lui Lev. „Poate mă înșel”, i-a scris ea lui Lev, „dar nu este oare adevărat că în toți acești cinci ani ți-a fost mai ușor să trăiești cu speranțe și visuri decât fără ele?”.

Dar Lev a avut ultimul cuvânt. „Ți-am scris o dată în treacăt despre un anume Boris Gherman, un chimist de la Institutul Harkov, galvanizator de profesie, care a cerut să fie angajat în domeniul în care era specializat”, i-a scris el pe 28 iunie.

Nu mult timp după aceea l-au chemat în lagărul de tranzit (aflat nu departe de noi, aproape de gara din Peciora). A rămas uitat acolo timp de câteva săptămâni, până când, într-un sfârșit, a fost trimis „din greșeală” la Vorkuta. După mai multe săptămâni de muncă obișnuită (în minele de cărbune de la Cercul Arctic), s-a întors în lagărul de tranzit, de unde a fost din nou trimis „din greșeală” la Halmer-Iu (un lagăr care construiește căi ferate pe coastă [a Oceanului Arctic]), un loc unde nu s-a auzit de galvanizare. În timpul deplasării, a fost jefuit în fiecare convoi, potrivit obiceiului, iar ultima oară a fost văzut în lagărul de tranzit de o cunoștință căreia i s-a părut că ajunsese, din punct de vedere fizic, o umbră. Nimeni nu știe unde e acum. A promis să scrie imediat ce va putea, dar până acum nimeni nu a primit nimic de la el. Se pare că un prieten de-al lui Anisimov, cineva pe nume Kuzmici, a avut o soartă

asemănătoare. Și el a fost chemat pentru o „slujbă specială” și a dispărut. Veteranii spun că e ceva obișnuit și că modul cel mai rapid de a „izbuti” [să atingi ultimele stadii ale epuizării] este să ceri transferul într-un sector de muncă în care ești specializat. Auzind toate astea, am rupt cererea adresată către MVD GULAG pe care o scrisesem într-un acces de optimism. [...] Ei bine, hai s-o lăsăm baltă pentru moment.

Resemnată cu ideea că Lev va rămâne la combinatul de prelucrare a lemnului, Sveta a început să plănuiască ceva mult mai îndrăzneț decât orice „Maximum” sau „Minimum”: o vizită secretă la Peciora.

1. Salariul mediu lunar al unui muncitor într-o fabrică din Moscova era de aproape 750 de ruble.
2. Andrei Tupolev (1888-1972), creatorul aeroplanului sovietic, a fost arestat în 1937 și a muncit ca prizonier într-un laborator NKVD secret de cercetare și dezvoltare. I s-a decernat Premiul Stalin în 1943. Leonid Ramzin (1887-1948) a fost un inginer sovietic specialist în termotehnică închis în Gulag din 1930 până în 1936. Și el a câștigat Premiul Stalin în 1943.

6

Sveta adusese vorba despre ideea întâlnirii lor chiar în prima ei scrisoare. „Știu că vei face tot ce-ți stă-n putință să ne întâlnim înainte ca alți cinci ani să mai treacă”, îi scrisese ea pe 12 iulie 1946. Lev s-a arătat pesimist de la bun început. „Întrebi de o întâlnire [...]”, i-a răspuns. „Svetka, e aproape imposibil. 58-1b este o cifră groaznică.”

Și avea dreptate. Într-adevăr, era ceva rar ca un deținut să primească permisiunea unei vizite, iar dacă o primea, era valabilă pentru un membru al familiei sau pentru soție. Întâlnirile erau permise în împrejurări excepționale, ca o recompensă pentru „munca eficientă, spornică și în ritm susținut”. Promisiunea unei vizite era o motivație puternică pentru buna purtare a deținuților. Totuși, atunci când o întâlnire chiar avea loc, era adesea dezamăgitoare și limitată la doar câteva minute, în prezența unui gardian. Era greu să porți o conversație intimă, iar afecțiunea fizică era interzisă. După vizitele soțiilor, deținuții erau „în mod invariabil tăcuți și nervoși”, remarca un memorialist al lagărelor din Nord.

Vizitele unei soții sau ale unei rude erau destul de greu de obținut, însă Sveta nu era nici una, nici alta. Era doar o prietenă, o colegă de la universitate, și nu exista niciun temei

în care să solicite permisiunea de a-l vedea pe Lev. Dar era hotărâtă să nu se lase intimidată. Încurajată de veștile pe care le primea de la Lev, că era „posibil în principiu” ca rudele să viziteze Peciora, a pornit să „investigheze dacă e posibil, în speță, pentru mine și pentru tine”, așa cum i-a explicat. Poate că autoritățile Gulagului ar fi fost de acord să o socotească soție după lege. „Lev”, scrisese ea în toamna anului 1946, când spera să facă o astfel de călătorie,

> chiar dacă e o simplă posibilitate, te implor să faci tot ce ține de tine ca să se îndeplinească mai curând. Nu mă aștept să primesc concediu, dar pot să obțin oricând zece zile libere pentru studiu sau chiar să-mi iau un concediu fără plată. Mih. Al. [Țîdjik] mă va susține.

Nevrând ca Sveta să-și asume vreun risc înainte ca el să afle mai multe despre șansele ei de reușită, Lev a descurajat-o să vină în toamna aceea. Ar fi avut nevoie de două săptămâni pentru călătorie, a avertizat-o el, mult prea mult ca să lipsească de la institut fără un concediu programat, care trebuia planificat cu multe luni înainte. Mamei lui Gleb Vasilev îi trebuiseră două săptămâni ca să se întoarcă la Moscova după ce-și văzuse fiul în august, singura vizită despre care Lev aflase, deși trebuie să fi știut că drumul acesteia de întoarcere a fost deosebit de lung (cei 2.170 de kilometri până la Moscova puteau fi parcurși în mod normal în două sau trei zile cu trenul). Lev a încercat să o descurajeze pe Sveta. Poate că se temea că vor fi dezamăgiți sau simțea că nu merită atâta efort din partea ei. Dar neîndoielnic e că se temea de pericolele uriașe pe care ea le-ar fi avut de înfruntat dacă mergea până la capăt cu planurile de a-l vizita. Sveta era

implicată într-o muncă de cercetare care era considerată „secret de stat” și totuși nu se dădea în lături, plănuind să solicite MVD-ului permisiunea de a călători până la un lagăr de muncă pentru a vizita un „spion” condamnat. Prin simplul fapt că ar fi făcut o astfel de cerere, risca să fie dată afară din institut sau poate chiar mai rău.

Sveta nu s-a lăsat intimidată de estimările privind durata călătoriei sau de pericolele pe care le-ar fi putut reprezenta. Sceptică în privința informațiilor primite de la Lev, avea nevoie să știe cât mai multe. „Nu mă așteptam la o călătorie de două săptămâni”, a scris ea pe 15 octombrie.

> Credeam că doar scrisorilor le trebuie atât de mult să ajungă la destinație, din cauza faptului că n-au picioare. Dacă e adevărat (o să verific cumva), atunci nu mai are rost nici măcar să vorbesc că aș putea veni în timpul iernii, doar dacă nu vin în timpul vacanței de sărbători. Dar iarăși pun boii înaintea carului. Mi-ai scris de mai multe ori întrebându-mă dacă e nevoie de vreo permisiune specială sau nu și, dacă este, de la cine. Mi s-a spus că depinde numai de autoritățile lagărelor (și de felul în care privesc comportarea ta), dar am suficiente motive să nu cred ceea ce mi se spune. Statutul meu nu-mi oferă niciun fel de privilegii, bineînțeles.

Principala sursă de nesiguranță era dacă i se va permite să-l viziteze pe Lev, dat fiind că nu-i era încă soție. Lev nu putea obține informații demne de încredere. „Mi se spune că e posibil să obținem permisiunea [administrației] Gulagului din Moscova”, a scris el pe 9 februarie 1947.

> Se pare că avem o șansă mai bună acolo decât la administrația din Abez a Lagărului de Muncă Feroviar din Nordul Peciorei unde, de regulă, se acordă între 15 minute și câteva ore. Se pare că autoritățile superioare dau uneori autorizație rudelor, fraților, soțiilor (și după legea statului, și după cutuma locului), surorilor și verișorilor, pentru câteva ore de-a lungul câtorva zile la rând. Din nefericire, această informație nu vine din surse oficiale. E tot ce am putut să aflu pentru moment.

Până pe 1 martie, Lev aflase mai multe. Nu era nimic încurajator:

> Cât despre întâlniri, Sveta, nu știu cum ți-au fost descrise ție, dar în realitate sunt foarte grele și poate chiar umilitoare, deși nu ar fi astfel dacă am cânta „Scorușul firav”[1] în astfel de momente, Sveta mea cea neînfricată. Cel mai adesea, oamenilor li se permit câteva minute în ghereta de pază de lângă porți, în prezența unui gardian. […] Uneori – iar lucrul acesta li s-a întâmplat de curând lui Boris Gherman și mamei sale – gardianul poate hotărî în ultimul moment să anuleze o vizită deja aprobată de autorități. […] Este adevărat că din când în când, în incinta zonei industriale, se permit și întâlniri de câteva ore în decursul câtorva zile consecutive, iar unele dintre acestea au fost, practic, nemonitorizate (lucru care li s-a întâmplat lui Gleb [Vasilev] și mamei lui), dar asemenea cazuri sunt rare și, de regulă, nu se acordă deținuților politici sub incidența articolului 58-1b. O declarație favorabilă din

> partea departamentului cultural și educațional al administrației poate fi de ajutor, deși nu e lesne de obținut. Totuși, nu asta este problema principală. [...] Când mă gândesc dacă un astfel de lucru ar fi să se întâmple, mă întreb imediat dacă ți-ar aduce vreo alinare sau doar ar reaprinde durerea de nesuportat care s-a mai domolit puțin pe măsură ce ne-am obișnuit cu condițiile noi, dar deja bine stabilite ale relației noastre actuale. Nu te va face oare să simți și mai acut distanța imposibilă care ne desparte? N-o să-ți fie și mai greu să fii fericită acolo unde ceilalți sunt fericiți?

Sveta nu putea fi abătută de la calea ei. Oricare ar fi fost riscurile sau consecințele, era hotărâtă să călătorească la Peciora și să-l vadă pe Lev, chiar și numai pentru câteva minute. Dacă autoritățile de la Moscova ale Gulagului nu o vor lăsa să-l viziteze, va apela în mod direct la autoritățile lagărului de la Peciora. Și dacă ar fi fost să o refuze, ar fi căutat alte căi de a intra în lagărul de muncă, poate cu ajutorul muncitorilor liberi care îl ajutaseră pe Lev. Dacă scrisorile puteau fi introduse în mod ilegal, ea de ce nu ar putea? Era un plan extraordinar de îndrăzneț și riscant. Nimeni nu se gândise vreodată până atunci să intre ilegal într-un lagăr de muncă.

Pentru moment, avea timp să facă planuri și să adune informații. Călătoria până la Peciora era nesigură pe timpul iernii, care în Arctica dura până în mai, din cauza orelor lungi de întuneric din nopțile polare și a posibilității ca trenurile să se defecteze la temperaturile foarte coborâte. Lev lucra în tura de noapte la centrala electrică. La finalul lui martie, apăruseră

deja semnele unei primăveri timpurii. Deși era copleșit de frumusețea luminii din zori, era – ca de obicei – precaut din fire și nu voia să spere sau să își facă iluzii deșarte:

> Când plec din centrală dimineața, nu mai dau de umbrele amurgului care nu-mi plac deloc, ci de strălucirea caldă a soarelui ce răsare, care transformă marginile sloiurilor de zăpadă în cuburi de zahăr pe jumătate topite. Este ciudat că există lucruri care nu au nimic rău în ele, obiectiv vorbind, dar, din cine știe ce motiv, simți aversiune față de ele. Asta simt eu față de diminețile false. [...] O dată, la revărsatul zorilor, mergeam către casă de la muncă, iar luna coborâse deja sub orizont. Dintr-odată, am fost izbit de frumusețea unei lumini stranii. Suprafața netedă a zăpezii era de un albastru deschis, luminată de soarele de dimineață, și de un cenușiu pronunțat în porțiunile umbrite, în vreme ce pantele troienelor de zăpadă erau încă luminate de reflexiile lunii care apunea. Iar culorile cerului de dimineață, care se zărea printre siluetele delicate ale pinilor, variau de la un cenușiu întunecat și un albastru-verzui închis la o nuanță blândă de trandafiriu. [...] Pentru moment, zilele par primăvăratice și minunate, primăvara se dezvăluie în fiecare baltă murdară din zăpada care se topește încet, iar soarele nu-și cruță deloc puterile. Privești totul într-o altfel de lumină, mai bună. Pentru o clipă, vrei să rostești câteva vorbe (iar eu rareori simt nevoia asta) – să vorbești despre o persoană frumoasă sau [...] doar să spui prostii pentru o vreme.

Odată cu încălzirea vremii s-au reluat și discuțiile cu privire la posibilitatea unei vizite. În iunie, părinții lui Nikolai Litvinenko au venit de la Kiev ca să-l vadă. „Întâlnirea nu a fost una veselă”, îi scria Lev Svetei, ca un fel de avertisment. Administrația din Abez a Lagărului de Muncă Feroviar din Nordul Peciorei, de la care familia Litvinenko solicitase permisiunea, le aprobase trei vizite a câte două ore fiecare, dar administrația combinatului le-a îngăduit doar una singură și în prezența unui gardian, în ghereta de pază. „Asta este tot ce au putut obține”, i-a scris Lev. „Sentința mea nu promite nimic mai mult. Nikolai se află aici prin articolul 58-1a.”[1] Familia Litvinenko nu reușise să obțină o întrevedere mai lungă „în ciuda abundenței de lubrifianți”, prin care Lev înțelegea mita: „i-a costat imens”. Lev nu găsea nimic pozitiv în vizita familiei Litvinenko pe care să-l transmită Svetei:

> Totul a fost foarte scump pentru dânșii, mai ales cazarea. Cel puțin ei au mulți bani, așa că nu a fost chiar o povară. I-am văzut când mergeam la ghereta de pază, prefăcându-mă că am treabă. Mama lui este destul de tânără, dar slabă, deși spunea că nu sunt mulți oameni în Kiev care să fie la fel de durdulii ca ea, un om durduliu fiind o priveliște rară pe acolo [o referire la foamete]. E greu să privești aceste întâlniri din afară, Sveta. Te fac să înțelegi de ce Anton Franțevici[2] i-a spus anul trecut soției lui că, dacă avea să vină, în pofida rugăminților sale de a rămâne acasă, el nu va vrea s-o vadă. Ei bine, Dumnezeu să-i aibă în pază, hai să nu mai vorbim despre asta până când nu vor veni vremuri mai bune.

Lev era atât de deprimat, atât de neîncrezător în planul Svetei de-al vizita, încât aproape ai fi zis că-i era teamă s-o vadă. Poate că dăduse glas propriilor temeri atunci când o întrebase ceva mai devreme dacă o astfel de întâlnire, în loc să-i aducă alinare, n-ar fi făcut ca durerea despărțirii să devină și mai grea.

Dacă Lev era descurajat de experiența familiei Litvinenko, Sveta era încurajată de o altă vizită la Peciora. Natalia Arkadievna, mama lui Gleb Vasilev, urma să facă o a doua vizită la Peciora la mijlocul lui iunie, ca să-și vadă fiul. În 1946, în călătoria anterioară, reușise să petreacă câteva ore nemonitorizate alături de fiul ei, i-a spus Lev Svetei în scrisoarea din 1 martie. Natalia Arkadievna era încrezătoare că norocul avea să-i surâdă din nou. Înainte să plece la Peciora, i-a făcut o vizită Olgăi, mătușa lui Lev, care se gândea să călătorească împreună cu ea, până când, spre marea ușurare a lui Lev, doctorul a făcut-o să se răzgândească (un lucru pe care nu voise ca Sveta să i-l comunice lui Lev). Timp de câteva săptămâni, Olga îi povestise Svetei despre planurile de călătorie. Sveta era de acord cu Lev că era o nebunie din partea Olgăi să creadă că ar putea duce călătoria până la capăt – vorbim despre o femeie care devenea foarte agitată chiar și la simpla traversare a Moscovei cu metroul –, deși credea că fusese înțelept din partea ei să se alăture unei „călătoare experimentate” cum era Natalia Arkadievna. În momentul când mama lui Gleb era gata să pornească la drum, Olga îi povestise Svetei atât de multe lucruri despre călătoria planificată, încât a cuprins-o și pe ea o stare de emoție puternică: cineva pe care-l cunoștea – chiar dacă indirect – avea să-l vadă pe Lev în curând.

Svetei îi era dor de Lev. În weekendul din 7-8 iunie, i-a compus scrisoarea pe care mama lui Gleb avea să i-o predea personal. A început-o sâmbătă:

> Levi, mama lui Gleb a vizitat-o pe O.B. [mătușa Olga] și i-a spus că va pleca [la Peciora] miercuri. Așa că iată-mă, neștiind nici măcar ce anume aș putea să-ți scriu. Că mi-e dor de tine? Dar tu știi asta. Simt că trăiesc în afara timpului, că aștept ca viața mea să înceapă, ca și când acum ar fi doar un intermezzo. Orice fac pare a fi doar un mod de a-mi omorî timpul! Știu că nu e bine. Să irosești timpul în mod intenționat sau nechibzuit este nedemn de o persoană puternică. Mai este și o greșeală fatală, pentru că nu poți recupera niciodată timpul pierdut. Trebuie să trăiesc, nu doar să aștept. Altminteri, atunci când așteptarea se va sfârși, aș putea foarte bine să mă trezesc incapabilă să-mi construiesc o viață alături de tine.
>
> Am avut întotdeauna temerea asta, teama că dragostea nu este de-ajuns. Trebuie să poți să iubești, dar și să trăiești împreună cu cel iubit în această lume, care, probabil, va rămâne mereu neîndurătoare. Și totuși, mi se pare că, în pofida timpului care trece, nu am devenit nici mai puternică, nici mai inteligentă. Cel puțin nu mă mai agit atât de mult în privința unor lucruri precum propria-mi prostie sau sinceritatea față de oamenii pe care-i iubesc, oricât de departe s-ar afla de mine, ceea ce în trecut m-a făcut să mă chinui și pe mine, și pe alții (și tu ai avut de suferit din pricina asta). Am pierdut mult H_2O bătându-mi capul cu astfel de lucruri. Mi se pare că nu mai sunt puternică atunci când trebuie să aștept sau când sunt

nervoasă. Iată de ce acum nu simt că stau cu picioarele bine înfipte în pământ. Am nevoie de tine ca să mă sprijini – la necaz și la bucurie. Trebuie să trecem prin asta împreună, mergând braț la braț, așa cum o făceam cândva – deși cred că pe atunci nu mă sprijineam de tine. Nu mă lăsam pe brațul tău. Am dreptate? Nu e frumos din partea mea să scriu așa, să cer ceva ce tu nu-mi poți da, ceva ce nu-ți aduce decât suferință. Dar sunt obosită, nu doar astăzi, ci în general. Am nevoie de un „sprijin", chiar dacă doar prin intermediul unor scrisori (care sunt o conversație între noi). Dar, Levi, nu trebuie să te superi. La urma urmei, și tu, și eu suntem mai fericiți decât mulți alții – mai fericiți decât cei care nu cunosc deloc iubirea sau nu știu cum s-o întâlnească. Sper că ceea ce spun are sens.

Atunci când sunt obosită, încep să înțep, sunt „nebărbierită pe dinăuntru", cum ar spune Irina [Krauze], și nu mai știu cum să găsesc sprijin în oamenii care-mi sunt aproape. Nu mai știu ce vreau de la ei. Nu că m-aș aștepta ca ei să înțeleagă sau să facă ceva pentru mine, ci pur și simplu eu nu știu ce să cer. Rămân tăcută, însă tăcută într-un fel activ, adică mă retrag în mine însămi. Până și pe Șurka [Aleksandra Cernomordik] o vizitez doar de două ori pe săptămână în zilele astea și am mâhnit-o pe Irina nereușind să trec s-o văd duminică (m-a iertat pentru că i-am spus că eram epuizată). Alaltăieri a fost chiar mai rău, atunci când m-a întrebat de tine, iar eu doar am clătinat din cap. Nici ieri nu a fost mai bine, după concert, când am fugit de toată lumea. Vezi, pot să fiu și necugetată, și rea și, chiar dacă înțeleg și regret lucrul acesta, nu știu cum să mă

revanșez. Iată de ce mă tem că într-o bună zi, dacă mă voi simți rău (chiar dacă numai din pricina oboselii), nu-ți voi spune și doar voi răbufni și apoi mă voi retrage în mine. Dacă se va întâmpla una ca asta, Liovka, trebuie să știi că nu sunt furioasă pe tine. Nu te descuraja și nu te chinui, așteaptă-mă doar să mă odihnesc cum trebuie. Îmi promiți?

Ce am scris aici nu pare prea inteligent, dar, pe de altă parte, nu vreau să ai o părere exagerat de bună despre mine (potrivit de bună ar fi perfect). Pentru moment, Levi, voi merge la culcare înainte să mai scriu și alte prostii. Partea bună este că, după ce am plâns puțin înainte să mă apuc de scris, termin acum scrisoarea, ți-o jur, cu zâmbetul pe față, dragul meu, scumpul meu Levi.

Era prima dată când Sveta atinsese cu adevărat subiectul depresiei ei, deși ea nu o identifica astfel. Își putea descrie simptomele cu destulă acuratețe, tendința de „a răbufni și apoi de a se retrage în sine”, dar nu putea să le dea un nume. Depresia nu era recunoscută sau discutată în mod public în Uniunea Sovietică, „cea mai fericită țară din lume”.

În dimineața următoare și-a continuat scrisoarea:

În legătură cu venirea mea, Levi, sunt foarte îngrijorată de faptul că nu știu unde ar trebui să merg și cui să mă adresez. Vrei să-i spui lui Gleb să-i ceară mamei lui să ia legătura cu mine după ce se va întoarce? (Adică să ia întâi legătura cu mine mai degrabă decât cu O.B. [mătușa Olga], cu care trebuie să se întâlnească oricum.) Ar trebui să se întoarcă undeva pe la începutul sau mijlocul lui iulie, iar

eu aș putea atunci, dacă e nevoie, chiar să ies din oraș ca s-o văd, deși pentru moment nu am permisiunea să plec. Nu vreau să cer concediu în iulie (în niciun caz în prima jumătate), pentru că trebuie să mă pregătesc pentru călătorie și emoțional, și financiar și aș vrea să încerc să obțin permisiunea de aici. Deși mama lui Gleb spune că nu este necesar, eu chiar aș fi mai liniștită și, în orice caz, nu poate fi nimic rău în asta. Cât timp ar dura, nu știu. Dacă sunt reținută aici, Mihail Aleksandrovici [Țîdjik, șeful Svetei] ar putea la fel de bine să vrea și el să plece în concediu. Atunci ar trebui să aștept până când s-ar întoarce el înainte să pot pleca eu. Așa că nu conta pe venirea mea prea curând. În cazul cererii de concediu, chiar aș prefera să fie mai târziu (în această privință, eu sunt diferită de toți ceilalți), din moment ce o vacanță timpurie este repede uitată și e ca și cum n-aș fi avut pauză deloc. Totuși, și lui Mihail Aleksandrovici îi place să-și ia concediul târziu, din aceleași motive. [...] O.B. e acum aici, așa că va trebui să mă opresc. [...]

Am rugat-o pe mama lui Gleb să ia cu ea lucrurile care au încercat să ajungă la tine încă din aprilie: dulciuri de la O.B., ciocolată de la Irina, firește, și zahăr din partea mea, la fel de firesc, pentru că Irina nu suportă zahărul, în timp ce mie nu-mi plac dulciurile. Pentru că cine știe ce se poate întâmpla, îți mai trimit (și nu te enerva, pentru că îți face rău la ficat) niște bani. Întotdeauna e bine să-i ai, dacă nu ca să-ți cumperi câte ceva, atunci pentru tovarășii tăi. Un alt lucru pe care am rugat-o pe mama lui Gleb să-l ia cu dânsa este o pereche de ochelari pentru tine. Este a doua pereche pe care Șurka a reușit să o ia (o rețetă pentru 3,5

dioptrii, mai exact). Papa și-a primit acum perechea înapoi. Și cam asta-i tot pentru moment. Ai grijă de tine, dragul meu. Te îmbrățișez cu multă, multă căldură.

Mama lui Gleb a avut mai mult succes decât familia Litvineneko. A reușit iarăși să-și vadă fiul pentru câteva ore în zile consecutive, de data asta sub supravegherea gardienilor, dar în ghereta cea mică aflată între zona industrială și barăcile Coloniei Nr. 2, nu în ghereta mare și aglomerată de la poarta principală. Lev a avertizat-o pe Sveta să nu pună prea mare preț pe succesul Nataliei Arkadievna. Articolul pe care se baza sentința lui Gleb nu era atât de grav ca al lui, iar mama acestuia fusese norocoasă (sau foarte priceputǎ la a da mită). Sveta se poate considera norocoasă dacă avea să îl vadă pe Lev „pentru câteva minute", dar ar putea și să primească un „refuz categoric" din partea MVD-ului. Dar Sveta a fost entuziasmată de ceea ce a auzit de la mama lui Gleb. „Natalia Arkadievna a trecut luni să mă vadă", i-a scris ea lui Lev pe 16 iulie. „Mi-a povestit pe îndelete despre partea material-financiară [mita] și mi-a îndepărtat pe deplin temerile în această privință. M-a încurajat în dorința mea de a călători. E o persoană fermecătoare, asta-i sigur, și îi sunt foarte recunoscătoare."

Ceea ce Sveta aflase de la Natalia Arkadievna îi întărise nu doar hotărârea de a întreprinde călătoria la Peciora cu orice preț, ci și ideea că putea găsi și alte căi de a-l vedea pe Lev dacă administrația Gulagului îi va refuza permisiunea. Dacă mita nu avea să-i asigure accesul, va găsi o cale să pătrundă ilegal în zona industrială de detenție.

Pe 16 iulie, Sveta se afla deja în criză de timp în ce privește aranjamentele necesare unei călătorii la Peciora înainte de sfârșitul verii. Trebuia să-și aștepte șeful, pe Țîdjik, ca să cadă de acord când anume putea să-și ia concediu, nu în ultimul rând pentru că de el depindea să o acopere cât timp se afla la Peciora. În ultima săptămână din iulie, Țîdjik a intrat în spital. Pe 1 august ar fi trebuit să plece în vacanță la Kislovodsk, în Caucaz, pentru a reveni la Moscova nu mai devreme de 12 septembrie, dar călătoria lui era acum decalată. „Levenka, dragul meu, încă o dată va trebui să ne adunăm toată răbdarea și îngăduința – mi s-a amânat concediul", scria Sveta pe 28 iulie. „Miorlăi ca o pisică. Dar aș fi în stare să aștept până în decembrie dacă aș ști că virtutea și-ar primi recompensa (în care caz, ar mai fi oare virtute?). Iarăși, miorlăi."

Pe întreaga durată a lunii august, dat fiind că majoritatea moscoviților erau plecați în concediu, Sveta și-a continuat munca la institut, unde a preluat sarcinile administrative ale lui Țîdjik. „Aici sunt 28°C și totul e acoperit de o pâclă formată din fumul și praful provenite de la fabrică", îi scria ea lui Lev pe 12 august. „Se grăbesc să împodobească orașul pentru cea de-a 800-a aniversare [pe 7 septembrie] și jumătate dintre străzi au fost blocate." În vreme ce orașul se pregătea de ceremonii, Sevta își făcea propriile pregătiri pentru călătoria la Peciora care, așa cum bănuia ea, urma să aibă loc la sfârșitul lui septembrie. I-a luat mult timp ca să descopere cum să facă rost de cele mai bune materiale fotografice pentru Lev Izrailevici, care urma s-o găzduiască în Kojva și s-o ajute să intre în Combinatul de prelucrare a lemnului. „Am întrebat de echipamentul fotografic", scria Sveta pe 12 august. „Nu

lipsește pentru moment și poate fi ușor cumpărat din magazin. […] Voi procura totul și, dacă această călătorie va da greș, voi trimite totul într-un pachet pe adresa lui – da? Vor fi două într-unul – film pentru el și cărți pentru tine.”

Sveta știa că avea să călătorească în mod ilegal. Renunțase să mai ceară permisiunea MVD-ului din Moscova și, fără aceasta, nu avea niciun rost să plece la Peciora, o așezare secretă a Gulagului, nemarcată pe hartă. Dacă și când ajungea acolo, Sveta plănuia să intre în combinat cu ajutorul lui Lev Izrailevici și să se ascundă în casa unuia dintre muncitorii liberi din incinta zonei industriale. Lev ar fi putut să o întâlnească în timpul turei de lucru de la centrala electrică, dacă reușea să treacă de gardienii de la intrarea în complexul de locuințe. Era un plan nesăbuit și periculos, care implica riscuri enorme pentru Sveta. Să intri într-un lagăr de muncă fără aprobarea MVD era o infracțiune gravă împotriva statului sovietic. Pentru că munca ei de cercetare avea o importanță militară, ea însăși ar fi fost trimisă într-un lagăr de muncă dacă a fi fost prinsă încercând să ia legătura cu un „spion” condamnat. Oricine ar fi ajutat-o ar fi fost și el în pericol. Ca să ascundă adevăratul motiv al călătoriei, Sveta plănuia s-o facă la finalul unei deplasări de lucru la Kirov, aproape de Urali, unde inspecta o fabrică de pneuri asociată institutului ei. Țîdjik urma să se ocupe de actele necesare care să-i acopere urmele când, așa cum era planul, Sveta ar fi trimis o telegramă de la Kirov pentru a-l informa că va mai zăbovi pe drumul de întoarcere la Moscova. De la Kirov, nu-i lua decât o noapte și o zi ca să ajungă cu trenul de la Kotlas la Kojva, unde l-ar fi întâlnit pe Lev Izrailevici. Pe 20 august i-a scris lui Lev:

Din moment ce există trenuri locale de la Kirov și sunt accesibile oricui, voi putea împușca doi iepuri dintr-odată. Dacă Mih. Al. [Țîdjik] se întoarce pe 12, atunci până pe 15 îmi voi procura actele necesare călătoriei în interes de serviciu la fabrica respectivă pentru aproximativ zece zile. De acolo, voi continua, ca și când m-aș afla încă într-o călătorie de serviciu, doar că fără bilet, însă cu multă vitamina D [mită, bani]. Voi economisi din prețul biletului, dar lucrul cel mai important este că zilele petrecute în drum spre Kirov și înapoi nu vor fi incluse în concediul de odihnă, așa că va fi chiar mai bine pentru mine. Am de lucru cam 2 sau 3 zile la Kirov (trebuie să arunc o privire prin fabrică, să scriu un raport și să dau niște indicații). Trebuie să recunosc că sunt puțin neliniștită în privința călătoriei. Îi voi trimite o telegramă tizului tău (sau altcuiva?) imediat ce pornesc la drum din Moscova și apoi iarăși din Kirov – totul se va întâmpla în decurs de doar o lună. Nu cred că voi scăpa de bagajul în plus, Levi. Unele cărți (cele greu de găsit, precum manualul englezesc cel mai recent și cărțile de fizică nucleară) mi-a promis P. că mi le găsește. Nat[alia] Ark[adevna] va trimite ceva cu siguranță, niște îmbrăcăminte, pâine pentru călătorie și așa mai departe. Așa cum cred că am spus-o deja, vreau să trimit un pachet tizului tău, dar pentru moment încă nu am făcut rost de echipament fotografic. [...] O.B. [mătușa Olga] nu înțelege de ce nu îți trimit cărțile, așa cum am procedat cu costumul, dar, Levi, mi-e frică de tine. O să te superi pe mine. Jur pe barba tatei că după asta nu-mi voi mai băga nasul în nicio librărie până la a 30-a aniversare a

> Revoluției din Octombrie [7 noiembrie 1947]. […] Scrisoarea asta nu va ajunge la tine decât cam pe 5 [septembrie]. Așa că, dacă ai ceva urgent să-mi spui, roagă-l pe Lev Izrailevici să-mi trimită o telegramă, ținând cont de faptul că scrisoarea mea de răspuns nu va ajunge la timp. Ai putea trimite o scrisoare și la Kirov, la post-restant. Ca să fim siguri, voi verifica eu la poștă și la biroul de telegraf în perioada în care mă voi afla la Kirov.

Zece zile mai târziu Sveta scria ca să confirme planurile de călătorie:

> Toate planurile mele rămân valabile, adică plec pe 15 spre Kirov, iar pe 21 o să fiu cu tine. Dacă apare vreo urgență, scrie la indigo și pentru M[oscova], și pentru Kirov la post-restant sau cere-i tizului tău să trimită o telegramă.

Între timp, vara era pe sfârșite la Peciora. „Toamna s-a apropiat”, i-a scris Lev Svetei pe 4 septembrie.

> Alaltăieri a fost prima dată când a căzut bruma de dimineață, care a înghețat toți cartofii din grădinile din împrejurimi, în afară de ai noștri, pentru că jumătate dintre ei sunt acoperiți pe timpul nopții, iar cealaltă jumătate a scăpat pentru că este aproape de uscătorie, unde nu cade brumă. Chiar și așa, nu vor fi de prea mare folos. Vara a fost prea scurtă. Nopțile lungi au devenit deja o realitate, e întuneric de la 9 până la 2:30.

Lev a primit scrisoarea Svetei de pe 20 august pe 5 septembrie, așa cum anticipase. Acum, că era încredințat de

venirea ei, trebuia să facă planuri ca să fie primită undeva și introdusă clandestin în combinat. Până pe 7 septembrie făcuse destule progrese cât să-i scrie:

> Svet, așa cum ai anticipat, scrisoarea ta a sosit pe 5 septembrie [...], dar nu am răspuns chiar imediat pentru că trebuia să clarific aici ceva legat de planul tău. S-ar putea ca scrisoarea aceasta să nu ajungă la tine înainte să pleci. Încă nu pot să scriu nimic concret, cel puțin nu înainte de seara asta, dar trebuie să-ți scriu acum pentru ca scrisoarea să mai aibă vreo șansă să ajungă la tine. Vei avea adresa exactă a verișoarei tale[3] – la care vei putea sta pentru câteva zile – printr-o telegramă trimisă la Kirov (la post-restant, la oficiul poștal din Kirov). Trimite o telegramă tizului meu cu amănuntele plecării tale. Va trebui să mergi acasă la el ca să afli mai multe detalii și să-ți lași bagajele în plus. Ține minte asta ca obiectiv de bază. Îți vei face griji despre ce va urma la momentul respectiv. Sunt supărat pe mine în privința cărților. Mă tem că ți-am creat greutăți în plus – cel mai bine ar fi să mi le trimiți într-un pachet sau, dacă acceptă lucrul acesta, tizului meu, așa cum ai dorit inițial, împreună cu materialele fotografice.

În ziua în care a scris acea scrisoare, pe 7 septembrie, Sevta era acasă pentru că Moscova își sărbătorea cea de-a 800-a aniversare. I-a scris lui Lev din camera ei:

> Tocmai s-au terminat focurile de artificii. Mama a ieșit să se plimbe prin jur, dar eu și Papa am făcut deja o plimbare

lungă ieri. De la

13. Moscova iluminată noaptea.

ferestrele noastre se vede totul foarte bine – sunt două portrete mari și radioase [ale lui Stalin și Lenin], suspendate de niște baloane deasupra Pieței Roșii, cerul de deasupra întregului oraș este plin de steaguri roșii strălucitoare (suspendate și ele de baloane), sunt cascade de lumini pe inelele de centură A și B [pe Bulvarnoie Kolțo

> și Sadovoie Kolțo] și plase uriașe în nuanțe de albastru și liliachiu plutesc pe cer (alte baloane) însoțite de salve colorate de artificii. Ador artificiile. [...] Toate podurile au fost ornate cu lumini albe și acoperite cu lampioane și ghirlande colorate. Întreaga flotilă de pe râu [...] a fost împodobită. Centrala electrică a Moscovei e complet iluminată. [...] Ieri, eu și Papa am ieșit în oraș la ora 10. [...] Ne-am croit cu greu drum până în centru prin mulțimea compactă de oameni. În toate piețele sunt orchestre pe scenele construite pentru concertele în aer liber, 120 de reflectoare portabile, piețe cu căsuțe de turtă dulce pretutindeni. [...] Nu cred c-a mai văzut cineva așa ceva pe undeva. [...] Toată Moscova a ieșit pe străzi.

Trei zile mai târziu, pe 10 septembrie, Sveta împlinea treizeci de ani. Lev nu mai avea vești de la ea. Era îngrijorat de călătoria iminentă și se simțea descumpănit și frustrat, lipsit de putere ca să o ajute să înfrunte numeroasele primejdii care ar fi putut-o pândi în cale. Abia dacă îndrăznea să mai spere că ea va putea veni.

> Niciodată nu iese ceva așa cum te aștepți. Pentru o vreme, nu voi mai putea să aflu nimic. Nici măcar nu am reușit să-l văd pe I[zrailevici]. Trimit o telegramă după ce îl văd – cam peste vreo două zile. Azi este ziua ta. Întotdeauna îmi place ca într-o asemenea zi să stau singur o vreme, așa că, pentru moment, sunt singur la muncă. [...] Și mă gândesc la tine. Gândurile nu-mi sunt mereu limpezi sau fericite, uneori sunt confuze – ei bine, așa cum ar trebui să fie, bănuiesc. Doar un lucru mi-e clar – că aceste gânduri sunt

tot ce contează în viața mea și e păcat că nu le pot face să ducă la ceva folositor sau să le pun în practică.

Sveta a avut parte de o aniversare frumoasă, așa cum i-a scris ca să i-o descrie pe 12 septembrie:

La institut mi-au dat două buchete enorme de flori (gladiole, dalii și ochiul-boului), iar mama mi-a dat un al treilea (de garoafe). Se zice că florile sunt un semn bun. Am lăsat câteva flori de ochiul-boului într-o sticlă la laborator pentru mine și altele într-un recipient pentru Mih[ail] Al[eksandrovici]. Restul sunt acasă. Irina și Șura mi-au dat ceva special de îmbrăcat, o haină pe care o cerusem pentru expediția nordică. Șura n-a venit la ziua mea. [...] Dar a fost Irina și a venit și Lidia de la institut. [...] Mama a făcut o plăcintă cu varză grozavă și am mâncat două prăjituri (obținute pe cartelele de alimente, în loc de zahăr).

Veștile proaste au fost că Sveta nu avea să fie gata de plecare la Kirov pe 15, așa cum îi spusese lui Lev. La institut existau niște întârzieri. „Am detaliile călătoriei de serviciu în servietă, dar casieria e goală și nu ne promit niciun ban până pe 20”, i-a scris Sveta lui Lev. Prietenii și rudele au început să strângă bani și au adunat aproape 1.000 de ruble pentru Sveta, mai mult decât salariul ei pe o lună. Între timp, Sveta a primit „alte 300 sau 400 de ruble” de la institut (bani care i se cuveneau pentru că preluase conducerea laboratorului în timpul absenței lui Țîdjik), după ce scrisese un raport „despre salariile și discrepanțele de pe statele de plată” și-l pusese într-un teanc de hârtii pe care directorul le semnase fără să le

verifice cum trebuie. Dacă ar fi cerut ea însăși banii, ar fi fost refuzată (institutul nu avea suficienți bani și întotdeauna căuta pretexte pentru a nu-și plăti angajații) și ar fi putut fi acuzată că-i lipsește spiritul civic de lider al unei echipe de cercetare. Ar fi putut să apară chiar și unele întrebări incomode legate de motivul pentru care avea dintr-odată nevoie de bani. Sveta se simțea jenată că-l păcălise pe director în felul acesta, ceea ce se adăuga neliniștii generale pe care o simțea în legătură cu riscurile mai mari pe care urma să și le asume odată cu călătoria. „Sunt foarte agitată din pricina pregătirilor", i-a scris ea lui Lev. „Totul se reduce la același sentiment superstițios că, dacă voi avea totul pregătit, atunci nu voi mai pleca (sau voi pleca, dar se va întâmpla ceva rău)."

Lev încă nu luase legătura cu tizul său ca să finalizeze planurile pentru sosirea Svetei. Nu mai primise nicio veste de la Lev Izrailevici de pe 5 septembrie și nici măcar nu-l mai văzuse, i-a explicat el Svetei, „așa că nu am putut să-i comunic ce mi-ai spus în scrisoarea ta, să-l previn dinainte sau să-l întreb ceva". Mai erau încă pregătiri importante de făcut pentru vizita ei, pe care plănuia acum să i le comunice trimițându-i o telegramă la Kirov imediat ce va fi luat legătura cu Izrailevici. „Una peste alta", i-a scris el Svetei pe 17 septembrie, „nimic n-a mers prea bine în ultimele zece zile". O complicație majoră ivită de curând era că Lev era mult mai frecvent reținut în sectorul barăcilor – fusese o alertă de securitate în Colonia Nr. 2 –, ceea ce făcea și mai dificilă întâlnirea cu Sveta în incinta zonei industriale.

Cinci zile mai târziu, pe 22 septembrie, Lev încă nu primise vești de la tizul său. A crezut că, probabil, Izrailevici e bolnav. Și nici scrisoare de la Sveta nu mai primise încă de pe 5.

Presupunând că ea plecase deja din Moscova, unul dintre muncitorii liberi a trimis o telegramă post-restant la Kirov, în numele lui Lev, cu adresa lui Lev Izrailevici din Kojva unde ea ar fi trebuit să meargă când ajungea în Peciora, ca să aștepte acolo noi îndrumări.

Detaliile călătoriei Svetei nu sunt foarte clare, ele devenind destul de nesigure chiar și pentru ea în anii următori. Se pare că a pornit-o la drum din Moscova puțin după 20 septembrie. Tatăl și fratele ei au condus-o la gara Iaroslavl și au urcat-o în trenul spre Kirov, unde trebuie să-și fi petrecut cel puțin trei zile îndeplinindu-și îndatoririle de serviciu la fabrica de pneuri. După cum era plănuit, Sveta a trimis din Kirov o telegramă lui Țîdjik (care făcea și el parte din plan) ca să-l anunțe că „avea să întârzie câteva zile”. Apoi a luat un tren către Kojva folosind un bilet cumpărat ilegal de tatăl ei de la un ofițer din armată care fusese de acord s-o ia cu el ca „asistentă personală”, cu condiția ca ea să-i dea biletul înapoi la sosirea în Kojva. Sveta a avut patul de sus din cușeta vagonului de dormit, „un lux nemaiauzit” pentru ea, după cum își amintea.

Ce anume a simțit Sveta în timpul călătoriei spre nord, schimbând trenul la Kotlas ca să-și continue călătoria spre Kojva? I-a fost teamă când a văzut primele turnuri de pază și gardurile de sârmă ghimpată de-a lungul căii ferate? S-a gândit măcar un moment la riscurile pe care și le asuma aventurându-se ilegal în zona Gulagului? Gândindu-se la călătorie câteva luni mai târziu, în aprilie 1948, Sveta considera că nu-i fusese teamă, pentru că era „pregătită pentru un deznodământ dezastruos și eram oarecum lipsită de orice emoție”. Pe jumătate așteptându-se la un eșec, nu-și

investise emoțiile în promisiunea unui succes, și asta o ajutase să-și păstreze cumpătul. Dar, pe măsură ce trecea timpul, își reamintea călătoria mirându-se tot mai mult de propria-i îndrăzneală. Așezată în bucătăria ei, mai bine de șaptezeci de ani mai târziu, Sveta și-a amintit că la vremea respectivă i se păruse un lucru „firesc” să întreprindă acea călătorie. Dar a adăugat: „Cum am reușit să merg acolo fără măcar să mă gândesc la pericolele care pândeau? Nu știu. A fost o nebunie. Cred că-mi intrase un diavol în cap!”.

Pentru partea ilegală a călătoriei, când ar fi fost în pericol de a fi arestată, Sveta primise de la prietena ei Șura o rochie croită din stofa de lână kaki a vechii uniforme militare a acesteia. „Rochia m-a salvat”, a scris Sveta mai târziu.

> Încercam să evit controlorii care treceau prin vagon, verificând biletele și actele tuturor, și reușisem să-mi țin capul plecat și să-mi pun uniforma, în tot acest timp încercând să nu le atrag privirea. Dar unul dintre ei s-a apropiat de mine și mi-a spus că ceva nu era în regulă cu biletul meu, nu era legal, și a vrut să mă dea jos din tren și să mă ducă la interogatoriu. Cum să explic biletul fals? Habar n-aveam cui îi aparținea – probabil că numele bărbatului aceluia era scris pe el, dar eu eram femeie și nici măcar nu știam unde se presupunea că merg. Nici nu-mi puteam permite să spun unde mergeam de fapt. În plus, trebuia să dau biletul înapoi ofițerului din armată. Dar atunci ceilalți pasageri, care erau cu toții, fără excepție, militari și mă priveau ca pe una de-a lor, au sărit în apărarea mea și au început să discute prietenește cu

controlorul: dacă ceva nu-i în regulă, nu-i vina ei, au spus! Iar controlorul m-a lăsat în pace.

Sveta a călătorit până la Kojva, la câțiva kilometri de Peciora, unde a găsit casa lui Lev Izrailevici, un bordei săpat în pământ în care el ocupa o „cămăruță”. Tatăl lui, venit de la Leningrad, stătea cu el – acesta fiind probabil motivul pentru care nu ajunsese la combinat ca să-l întâlnească pe Lev –, așa că au dormit destul de incomod. În ziua următoare, Izrailevici și Sveta au mers împreună la Combinatul de prelucrare a lemnului.

Din gara de la Peciora au străbătut pe jos toată Strada Sovietskaia, un bulevard nepietruit mărginit de locuințe din lemn cu câte opt apartamente și cu „trotuare” făcute din scânduri așezate pe pământ. Au luat-o pe Strada Moskovskaia, trecând pe lângă o clădire mare și albă, în stil neo-clasic, prima clădire de piatră din oraș, care tocmai fusese ridicată pentru administrația Lagărului de Muncă Feroviar din Nordul Peciorei, recent mutat de la Abez. În fața clădirii erau gardieni, dar nici unul nu a oprit-o pe Sveta și nici nu i-a

14. Gara din Kojva, la sfârșitul anilor ’40.

cerut actele, deși trebuie să fi arătat străină de locurile acelea. De pe Strada Moskovskaia, Izrailevici și Sveta au trecut pe lângă barăcile Coloniei Nr. 1 și pe lângă garajul de pe Strada Garajnaia (Strada Garajului) în drumul către poarta principală a combinatului, unde plănuiau să le spună gardienilor că Sveta era soția unuia dintre muncitorii voluntari care trăia în complexul de locuințe.

Sistemul de securitate din combinat era într-un haos total. Erau aproape o sută de gardieni care patrulau în zona de detenție. Cei mai mulți erau țărani care, după ce-și îndepliniseră serviciul militar, se angajaseră ca gardieni ca să

evite să se întoarcă acasă, în colhozurile înființate la sfârșitul războiului. Mulți erau analfabeți, majoritatea erau bețivani înrăiți și mai toți luat mită sau furau de la deținuți. Mai jefuiau și depozitele combinatului, în special grajdurile din zona industrială sau joagărul de la marginea Coloniei Nr. 1, unde cel puțin doisprezece gardieni au fost implicați într-o încăierare gravă ca să fure ovăz și să-l transforme în votcă, pe care s-o vândă deținuților și muncitorilor liberi. În felul acesta, au dispărut mai multe tone de ovăz în anul 1946.

Starea de beție aproape permanentă era problema principală a gardienilor. Arhivele partidului de la combinat erau pline de rapoarte ale audierilor disciplinare în care gardienii erau mustrați pentru „consum de alcool în timpul serviciului”, pentru „pierderea cunoștinței din cauza beției când erau de pază de pază în gheretă”, pentru „beție și absența de la muncă pentru mai multe zile” și așa mai departe. Șefii de partid erau cu toții de acord că beția gardienilor era cel mai mare pericol la adresa siguranței în lagăr. Deținuții ieșeau din lagăr în timp ce gardienii beți dormeau în ghereta principală. Alții mituiseră gardienii ca să-i lase să meargă în vizită la femeile din oraș, oferind altă mită ca să fie lăsați să se întoarcă în zona barăcilor și să fie trecuți „prezenți” când se stingeau luminile. Depărtarea la care se afla Peciora – la mii de kilometri de orice așezare în afara altor lagăre de muncă – era o închisoare în sine.

15. Gardieni la Combinatul de prelucrare a lemnului la sfârșitul anilor ’40.

Mai existau și cazuri de gardieni care luau mită ca să permită accesul persoanelor din afară în zona de detenție. La o ședință de partid din 1947 de la combinat au fost raportate numeroase incidente în care „unor străini” li s-a îngăduit intrarea fără permis ca să-i viziteze pe muncitorii liberi din complex. Odată ajunși în zona industrială, intrușii puteau să scape fără să fie prinși: slaba iluminare stradală – vreo șapte felinare electrice – servea scopurilor producției mai degrabă decât ale siguranței. Existau opt turnuri de supraveghere cu reflectoare localizate în jurul perimetrului împrejmuit cu garduri din sârmă ghimpată, dar trei dintre ele nu aveau becuri.

Lev Izrailevici și Sveta au ajuns la poarta principală fără probleme. Poarta era șubredă, nu cu mult mai sigură decât gardul din lemn și sârmă ghimpată, cu un cadru pătrat făcut din placaj acoperit cu lozinci propagandistice și având deasupra denumirea lagărului de muncă, precum și o seceră și un ciocan. În dreapta intrării se afla ghereta de pază, unde toți cei care intrau sau ieșeau din combinat trebuiau să arate permisul gardianului înarmat de serviciu. Deținuții din convoaie erau numărați și la intrarea, și la ieșirea din combinat.

Când Sveta i-a spus gardianului că era soția unui muncitor voluntar care locuia în complex, el a refuzat s-o lase să intre, declarând că bărbatul trebuia să vină la ea. Izrailevici, care avea permis de intrare, a spus că-i va găsi el „bărbatul” în zonă și-l va aduce la gheretă. A lipsit mai mult timp. Gardianul începuse să-i vorbească nepoliticos Svetei, blestemându-le pe „nevestele din nord” (femei ale căror soți erau prizonieri în Gulag) într-un fel care sugera că-i ghicise subterfugiul. Într-un sfârșit, Izrailevici și-a făcut apariția însoțit de „bărbat” – ud leoarcă și evident beat –, un muncitor liber din complex căruia îi fusese încredințat rolul de soț al Svetei. Când a sosit momentul intrării sale în scenă însă, acesta căzuse într-un somn adânc după beție și a trebuit ca Izrailevici să-l trezească turnând pe el o găleată de apă rece. „Omul părea încurcat”, a povestit Sveta. „Ca să evit să-l sărut, am tăbărât pe el și am început să-l ocărăsc: «Ți-am scris! Și nici măcar nu te-ai sinchisit să vii să mă întâmpini!». Făcând pe rușinatul, el a rostit doar: «Hai să plecăm! Hai să plecăm!».” Înainte ca gardianul să apuce să-i ia la întrebări, Sveta și „soțul” ei intraseră în zona de detenție.

Au ajuns la casa unde locuia „soțul”. S-a dovedit că acesta avea o soție căreia nu îi spusese nimic despre promisiunea făcută lui Lev de a-l ajuta să o întâlnească pe Sveta. Furioasă, soția a început să țipe la soțul ei, a cărui respirație mirosea greu a alcool. „Nu era gelozie”, își amintește Sveta, „ci teama că ar putea fi descoperiți și băgați la închisoare” pentru că înlesniseră și fuseseră părtași la infracțiunea lui Lev și a Svetei. Lev ajunsese mai devreme la acea casă și stătea ascuns afară, așteptând ca Sveta să vină și ea. Apoi și-a făcut apariția în mijlocul scenei, dornic să o apere pe Sveta de soția cea furioasă. Cu siguranță nu așa își imaginaseră întâlnirea lor – în casa aceea părăginită, alături de o femeie care țipa și un bărbat beat –, însă așa s-a întâmplat. Timp de șase ani așteptaseră momentul și acum era diferit de tot ce își imaginaseră: că vor fi doar ei doi, fără ca nimic să-i tulbure. Era o situație atât de încordată și periculoasă – soția era speriată și mânioasă și ar fi putut chema gardienii pentru a-și dovedi nevinovăția –, încât pentru moment nu puteau decât să-și arunce priviri unul celuilalt, dintr-un capăt în celălalt al încăperii. „Trebuia să ne ținem emoțiile în frâu”, își amintește Lev. „Nu era genul de situație în care să ne putem arunca unul în brațele celuilalt. Ceea ce făceam noi era întru totul ilegal și trebuia să fim prudenți.”

Cei doi soți locuiau în două camere la etajul superior al uneia dintre casele de lemn din așezare: o încăpere era mobilată, cealaltă complet goală. „Ne-au adus două scaune”, și-a amintit Sveta, „și ne-am așezat amândoi în camera goală, în timp ce prietenii lui Lev au plecat să caute un alt loc unde am fi putut să ne ascundem”. În cele din urmă, li s-a spus că puteau să stea la familia Aleksandrovski.

Familia Aleksandrovski locuia într-o casă vecină din complex, dar Maria, telefonista, era singură acolo cu cei doi fii ai săi. Soțul ei, Aleksandr, se afla în închisoarea din Peciora (se luase la bătaie cu cineva care încercase să-l jefuiască în bufetul din gară și fusese acuzat de „huliganism”). Maria trebuia să lucreze în tura de noapte la centrala telefonică de pe Strada Sovietskaia. În acea după-amiază aștepta vizita unui gardian și a soției lui, dar, imediat ce aceștia plecau, Maria avea să stingă luminile ca să dea de veste că Lev și Sveta se puteau apropia în siguranță de casa ei.

De îndată ce s-a lăsat întunericul, Lev și Sveta s-au strecurat afară și s-au deplasat cât de repede au putut spre casa Mariei. Ascunși în spatele unei grămezi de bușteni din fața ferestrelor, au așteptat să plece gardianul. În timp ce stăteau ascunși, un alt gardian s-a apropiat de locul în care se aflau. Au crezut că-i descoperise și s-au temut de ce era mai rău: Sveta ar fi fost arestată și acuzată de crimă împotriva statului, iar Lev ar fi primit mulți ani de lagăr în plus și ar fi fost trimis în nord cu un convoi disciplinar. Dar l-au auzit pe gardian urinând la capătul celălalt al grămezii de bușteni. A urinat și a plecat.

În cele din urmă, oaspeții Mariei au plecat și luminile s-au stins. Lev și Sveta au ieșit din ascunzătoarea lor și au intrat în casă. Nu erau decât două cămăruțe, cu un singur pat într-una, cel în care de obicei dormea Maria, și o masă, scaune și așternuturi întinse pe podea pentru fiii ei în cealaltă. Când au intrat, cei doi băieți dormeau în camera Mariei, așa că Lev și Sveta au ocupat-o pe cealaltă. „În noaptea aceea nu am dormit deloc”, și-a amintit Sveta. Iar Lev a adăugat: „De-abia când am rămas singuri, doar noi doi, când nu am mai avut de ce să ne

temem, iar cei doi băieți au adormit buștean, am putut să ne purtăm mai fără rețineri, să ne sărutăm și să ne îmbrățișăm după placul inimii și așa mai departe. Însă [...] nu spun mai mult". Ceea ce Lev nu a vrut să mărturisească a fost mai târziu dezvăluit de Sveta: „L-am întrebat: «Vrei?». Iar el s-a gândit și mi-a răspuns: «Dar ce se va întâmpla după?»".

Lev și Sveta au petrecut două nopți împreună în casa Mariei. Ziua, în timp ce el lucra la centrala electrică, ea rămânea în casă și se juca cu băieții Mariei. În a doua seară, Lev și Sveta s-au aventurat pe afară ca să-l viziteze pe Strelkov în laboratorul său. Câțiva dintre prietenii lui Lev au venit să o salute – erau cuprinși de admirație față de această tânără care riscase atât de mult ca să-i viziteze. Cu toții i-au dat scrisori pe care să le ia și să le trimită în numele lor.

În ziua următoare, a venit cineva care s-o ajute pe Sveta să se strecoare afară – nu-și mai amintea cine. A mers de una singură până la gară și a așteptat în hol, lângă ghișeul pentru bilete, care se deschidea doar cu puțin timp înainte de sosirea trenului. Așezată pe valiză, cu capul în mâini, a adormit epuizată și s-a trezit abia după ce trenul a oprit în gară și toată lumea se urcase în vagoane. Luându-și repede lucrurile, și-a cumpărat bilet și a fugit la tren. Vagonul de pasageri în care avea locul era deja plin, dar i s-a permis să urce într-un fel de „vagon sanitar care era complet gol". S-a întins pe o banchetă și a adormit la loc.

S-a trezit la Kojva. Era noaptea târziu. A mers la Lev Izrailevici acasă și a dormit acolo până dimineața. Înainte să plece, Lev Izrailevici i-a făcut două fotografii ca amintire pentru Lev – una în care era așezată pe un scaun de răchită având ca fundal o pătură atârnată, ca într-un studio foto,

cealaltă cu paltonul pe ea, cu bagajele în mână, pe când pleca de la el de acasă.

Din Kojva, Sveta, i-a trimis lui Lev aceste rânduri:

> Dragul meu Lev, sunt încă în Kojva. N-a fost niciun tren direct aseară, dar azi o să încerc să-mi iau bilet la unul. L. Ia. [Izrailevici] îți va povesti mâine despre plecarea mea. A fost foarte bine. […] Am dormit în gară [la Peciora] și în timpul călătoriei [către Kojva]. Am ajuns acasă la I[zrailevici] la miezul nopții și l-am scuturat ușurel ca să-l trezesc. Și apoi am dormit din nou până dimineața, fără să mă trezesc nici măcar o dată.
>
> Pentru moment sunt bine, nu vărs apă prin niciunul din micile orificii prin care privesc. Poate pentru că totul pare încă a fi fost un vis. Levenka, ieri am uitat să-i spun lui G. Ia. [Strelkov] că nu am găsit-o acasă pe A[leksandov]skaia [Maria] – nu uita să-i spui. […] Lev, mulțumește-le iarăși tuturor din partea mea. Nu pot să pun în cuvinte ceea ce simt, dar poate că și așa mă vor înțelege.
>
> Toate cele bune, dragul meu. Te sărut și îmi iau la revedere de la tine încă o dată.
>
> L. Ia. [Izrailevici] îți pregătește o surpriză – pentru moment e secret.

Lev i-a răspuns Svetei în aceeași zi:

> Dulcea mea Sveta, până și vremea e supărată astăzi. Vântul e aprig și a căzut grindină în dimineața asta, totul e mohorât și trist. Îmi aștept tizul să vină – poate va veni mâine. Și sunt îngrijorat, bineînțeles. […] Azi-dimineață am stat de vorbă puțin cu Gleb [Vasilev] până pe la ora 9. Am

băut ceai. Toată lumea era la Strelkov și, după ce a plecat, am înrămat *Ziua de toamnă*[4] sub un geam și am atârnat pictura deasupra patului lui Strelkov, apoi m-am așezat sub el ca să-mi aducă „noroc”. […] Nikolai [Lileev] voia să treacă în seara asta pe la mine. Oleg [Popov] va trece probabil ceva mai târziu, dar eu vreau să fiu singur.

Lev era nerăbdător să afle că Sveta a ajuns cu bine înapoi. Riscul de a fi prinsă pe drumul de întoarcere era mare. „Draga mea Sveta cea curajoasă”, îi scria el două zile mai târziu, „până astăzi, 3 octombrie, încă nu am aflat nimic despre tine. E groaznic. Și nu mă pot gândi la nimic altceva”.

În cele din urmă, scrisoarea trimisă din Kotlas a ajuns odată cu cele două fotografii ale Svetei – „surpriza” pregătită de Lev Izrailevici:

Sveta, dulcea mea dragă, […] în sfârșit! Slavă Domnului că totul e bine. Sincere mulțumiri absolut tuturor. Când ți-am citit biletul, am ghicit imediat care era surpriza despre care vorbeai, iar când am primit-o, nu a fost cu nimic mai puțin neașteptată sau lipsită de bucurie. Vei fi exact la fel și peste 10 ani (într-un fotoliu), așa cum ești acum. Dar ești întotdeauna încântătoare în orice privință. […]

Sveta mea cea atât de încântătoare, toți cei de aici îți trimit salutări, iar eu nu știu ce să-ți trimit. Vreau doar să mă gândesc la tine și să scriu despre tine. Evit orice fel de conversație cu excepția unora cu Liubka [Terleț ki], iar cititul nu mă atrage. […] Mă uit mereu la *Zi de toamnă* și nu mă pot desprinde de tablou. […] Dulcea și blânda mea, îți strâng lăbuțele.

16-17. Fotografiile făcute Svetei de Lev Izrailevici

Pe 5 octombrie, Sveta ajungea înapoi la Moscova. Nu i-a trimis o telegramă lui Lev Izrailevici, așa cum plănuiseră, pentru că una anterioară fusese interceptată de cineva de la oficiul poștal din Kojva și „devenise imediat proprietatea tuturor localnicilor” (însemnând că, probabil, conținutul acesteia fusese comunicat celor de la MVD). Dar două zile mai târziu i-a scris lui Lev relatându-i călătoria ei spre casă:

> Cu 250 de ruble am putut să-mi iau un loc într-un tren direct. Tizul tău mi-a dat biletul și m-a urcat în tren. Am făcut [o fotografie] căsuței tizului tău, unde am petrecut trei nopți, ca amintire. La început, conductorul m-a așezat

într-un compartiment gol, dar de-abia adormisem când mi-a sugerat să-mi schimb locul cu un bărbat care ajunsese într-un compartiment pentru femei, iar eu am fost întru totul de acord. Acolo erau trei fete drăguțe, tehniciene foto aflate într-o expediție de cartografiere aeriană. Călătoriseră de la capătul liniei [Vorkuta] și mergeau tocmai la Moscova. Nu aveam absolut nimic de făcut – nu mă gândisem să-mi iau o carte pentru drumul de întoarcere –, așa că am dormit tot drumul. […] Nu m-am trezit nici măcar atunci când trenul a ajuns la Moscova.

Am ajuns acasă în dimineața de 5 (la 4:30), am tras un pui de somn și m-am jucat cu Alik o vreme. Apoi am mers la saună și am pregătit prânzul. În ziua aceea, mama a făcut din nou temperatură, 39 de grade. […]

Moscova m-a întâmpinat mohorâtă – rece și ploioasă (dar nu lipsită de speranță) –, iar grijile de zi cu zi legate de procurarea pâinii sunt legate acum de cartofi, greu de găsit în magazine, în vreme ce la piață costă deja 7 ruble (cândva erau doar 3). Toată lumea face provizii. […] Zahărul a dispărut odată cu produsele de patiserie și cu franzelele. E deprimant. Copacii au rămas aproape goi, iar în florăriile din piață nu mai sunt flori. Ei bine, Levi, dragule, îți spun la revedere pentru moment. Multă, multă dragoste. Toți cei de aici pe care am avut timp să-i vizitez îți transmit salutări. Sveta.

Transmite salutările și mulțumirile mele tuturor celor de acolo.

1. Cântec popular rusesc („*Tonkaia riabina*”), trist și frumos, ale cărui cuvinte aveau o rezonanță specială pentru Lev și Sveta:

De ce te legeni și foșnești,
Scoruș firav și trist,
Cu crengi plecate te smerești
Până-n pământ, boltit?

Când peste drumul colbuit
Și peste râu-nvolburat,
Tot singur șade ș-adumbrit
Stejarul falnic, nemișcat.
Asemenea scorușului cel trist cum aș putea
Să mă asemăn cu stejarul?
Să-mi fie cu putință, nici eu nu mi-aș pleca
Până-n pământ amarul.

Cu ramurile mele delicate
În falnicul stejar m-aș cuibări
Și dintre frunze întunecate
Întruna, zi și noapte, aș tot șopti.

Dar scorușul nu poate niciodată
S-ajungă dincolo, la falnicul stejar.
E condamnat să-și plece coroana legănată
De-a pururi trist și singur!

1. Articolul 58-1a însemna trădare de patrie – o sentință similară cu a lui Lev bazată pe articolul 58-1b (trădarea de patrie a unui cadru militar).
2. Anton Franțevici Gavrilovski, prizonier în Peciora din 1938, a lucrat ca asistent în laboratorul lui Strelkov.
3. Formulă codificată pentru muncitorul liber care acceptase să o ascundă în incinta zonei industriale.

4. O reproducere a faimosului peisaj pictat de Isaak Levitan pe care Sveta i-o adusese în dar.

7

La scurt timp de la plecarea Svetei, la Peciora a venit iarna. Lui Lev, cele două evenimente i s-au părut legate între ele. „Aseară a căzut prima ninsoare”, îi scria el Svetei pe 13 octombrie.

> Pământul a înghețat de două zile și dintr-odată iarna a pus stăpânire pe tot. N-am mai reușit să scriu. […] Nu iarna e de vină, bineînțeles, ci dispariția luminii[1], fapt ce coincide cu sosirea iernii. Iarna emoțiile amuțesc. Gândurile își pierd suplețea, neliniștea și motivația se estompează. Însuși timpul pare să-și încetinească mersul și să înghețe în pustiul cel alb.

Starea de spirit a lui Lev se îmbunătățise la venirea Svetei. Dar plecarea ei l-a lăsat mai trist ca înainte. I-a scos în evidență ceea ce-i lipsise atât de mult – ființa fără de care trebuia acum să trăiască. „Svetinka”, scria la șase zile de la plecarea ei, „cu cât mă gândesc mai mult la tine, cu atât mai repede îți uit chipul. Nu mai pot să mi te zugrăvesc în minte – văd doar frânturi din tine. Cred că vreau să plâng”. Autocompătimirea îi era străină lui Lev, dar suferea în mod evident. „Ei bine, e de

ajuns", a continuat. „O să mă opresc din văicăreală acum, deși tot ce-mi doresc cu adevărat este să-ți scriu numele, Sveta, în toate variantele gramaticale, formale și familiare. O să trec cumva și peste asta."

Trei săptămâni mai târziu, Lev încă mai încerca să se împace cu soarta, după ce renunțase la orice speranță de eliberare:

> M-ai întrebat cândva dacă e mai ușor să trăiești cu speranță sau fără. Nu mai am nicio urmă de speranță, dar mă simt împăcat fără ea. Puțină logică și observație nu mai lasă loc fanteziei. Nu știu de ce tocmai am scris lucrul acesta, dar, pentru că l-am scris deja, o să-l las așa. Nu este tocmai ceea ce simt și cum simt, dar în momentul acesta nu pot să-mi duc niciun gând până la capăt – pentru așa ceva trebuie să gândești, dar e mult mai bine să nu gândești.

Curând a trimis o altă scrisoare cu unele considerații asupra fericirii, un sentiment pe care-l redescoperise în timpul cât Sveta fusese la el. Gândurile acelea îi fuseseră inspirate de vestea că unchiul Nikita și soția sa, Elizaveta, fuseseră dezamăgiți de vizita fiului lor Andrei în timpul permisiei:

> Este un truism că oamenii sunt rareori capabili să se folosească de ceea ce au și chiar și mai rar să-și dea seama de propria lor fericire. Uneori e necesar să te privești din afară și să faci o dare de seamă – în mod conștient, nu intuitiv – asupra a ceea ce ești. Să spui: ceea ce simt e fericirea – mai mult decât am simțit vreodată, așa că orice fel de schimbare va fi probabil în mai rău. […] Sunt

recunoscător destinului și naturii, ție și mie însumi, pentru fericirea care mi-a fost oferită, pentru că am reușit s-o văd în momentul când am avut-o, și nu doar după ce a trecut.

Lev și-a reluat rutina zilnică din lagărul de muncă. La începutul lui decembrie a avut loc o schimbare de personal la centrala electrică. Vechiul șef de centrală, Vladimir Aleksandrovici, un fost deținut, a fost transferat la stația electrică centrală din oraș. Înlocuitorul său a fost Boris Arvanitopulo, un alt fost deținut. Lev s-a înțeles bine cu amândoi. Inginer electrician cu o carieră promițătoare înainte de arestarea sa din 1938, Aleksandrovici era un bețivan înrăit, tipul sentimental, îndurerat de moartea unei fiice și înclinat spre autocompătimire din cauză că își ratase cariera, dar „bun din fire" și „educat", după părerea lui Lev. Aleksandrovici stătea cu soția lui, Tamara, în complexul de locuințe din zona industrială. Era unul dintre muncitorii liberi care făceau trafic ilegal de scrisori pentru Lev. Uneori îi dădea bani lui Lev în schimbul lucrurilor și al altor articole casnice pe care Sveta i le trimitea de la Moscova. Atunci când Aleksandrovici s-a mutat la centrala electrică din oraș, a încercat să-l convingă și pe Lev să meargă cu el, dar Lev a respins propunerea, pentru că „mă simt mai în siguranță aici", așa cum i-a explicat el Svetei. Îi plăcea noul șef, Arvanitopulo, pe care-l găsea „inteligent, drăguț, nu chiar grozav de educat și sensibil". Autoritățile din Gulag trimiteau prizonieri în recent deschisa și îndepărtata Colonie Nr. 4, din pădurile nordice. Ultimul lucru pe care Lev și l-ar fi dorit era să fie selecționat pentru unul dintre convoaie – și avea mai puține șanse să fie transferat dacă rămânea în slujba lui din acel moment.

„S-au făcut niște schimbări pe la fabrică”, i-a scris Svetei. „Se aleg oameni care să fie trimiși în Colonia Nr. 4 ca să transporte lemn și să ridice locuințe de-a lungul drumului până acolo (15 km), iar femeile sosesc aici în număr tot mai mare pentru a le lua locul. Sunt duse în Colonia Nr. 3. Unele dintre ele lucrează deja în ateliere.” Trecuse mult timp de când nu mai văzuse atât de multe femei – lagărele în care se aflase în timpul războiului avuseseră zone separate pentru femei – și faptul că le vedea obligate să facă muncă fizică îi provoca o „impresie tulburătoare”. Impresia lui despre femei era încă marcată de atitudinea de dinaintea războiului, caracterizată de venerație și cavalerism romantic. Discuția cu aceste femei îl tulbura încă și mai mult. „Multe dintre femeile care sosesc aici vorbesc cu teamă despre locurile de unde vin [alte lagăre de muncă și colonii de exilați]”, îi relata Lev Svetei. „Puținele femei care reușesc să evoce locurile acelea fără teamă sunt ele însele capabile să stârnească în sufletul observatorului, dacă nu frică, atunci măcar un sentiment clar de stânjeneală. E o imagine atât de dureroasă.”

Sveta s-a simțit descurajată după întoarcerea de la Peciora. Poate resimțea efectele emoționale ale revederii lui Lev – consecințele despre care el o avertizase atunci când se întreba dacă o întâlnire n-ar fi făcut „să-ți fie și mai greu să fii fericită acolo unde ceilalți sunt fericiți”.

Modul ei de a face față despărțirii era să aibă tot timpul o ocupație. S-a cufundat în muncă, chiar dacă mintea nu-i stătea acolo. A inspectat fabrici în Tbilisi și Erevan; a făcut campanie electorală pentru alegerile de district din sovietul Moscovei; a ținut cuvântări la întâlnirile de sindicat; a editat ziarul institutului; a preluat instruirea noilor cercetători; și-a scris

disertația; a tradus articole; a luat lecții de franceză și engleză; a cântat într-un cor; a exersat la pian; și a organizat un Club de Matematică. Lui Lev îi venea greu să și-o imagineze în toate aceste ipostaze noi. „Când mă gândesc la tine”, i-a scris el pe 4 februarie 1948, „și mă gândesc la tine în fiecare moment când sunt liber, te văd limpede doar în anumite ipostaze”.

> Aceea în care, după ce te gândești la ceva, ridici brusc privirea ca să răspunzi. Aceea în care stai atunci când vorbești cu cineva. Cum dormi (asta e ceva ce nu poți să-ți imaginezi, nici măcar cu aproximație!). Cât de repede îți împletești părul (o îndemânare care pentru mine este de nepătruns). Dar nu prea pot să-mi amintesc vocea ta – doar râsul tău din când în când și anumite fraze și tonul tău. Teama îmi împiedică imaginația să mi te înfățișeze în împrejurări necunoscute, teama că ceva nu ar fi tocmai bine, nu cum ar fi în realitate, ci mai rău.

Sveta avea multe vești pentru Lev. În decembrie, guvernul denominalizase rubla (1 rublă nouă = 100 de ruble vechi) și abolise raționalizarea. Toată lumea se grăbea să cumpere bunuri cu banii vechi, ceea ce ducea la cozi lungi la toate magazinele, dar treptat situația s-a îmbunătățit. Pentru familiile relativ înstărite, precum a Ivanovilor, noile oportunități de consum erau atrăgătoare. „Viața fără sistemul de raționalizare are partea ei negativă – multe tentații fără nicio constrângere”, îi scria Sveta lui Lev pe 24 ianuarie.

> La început, oamenii cheltuiesc totul, apoi își dau seama că trebuie să fie mai atenți, dar la următoarea chenzină totul

se reia de la capăt. Nimeni nu mai mănâncă pâine neagră (noi avem un kilogram de trei zile și pare să mai țină încă vreo câteva) și toată lumea vânează franzele (4 ruble bucata – înainte era 1 rublă și 40 de copeici). [...] La început, era imposibil să pui mâna pe produse de patiserie – dar acum foamea noastră de astfel de lucruri e satisfăcută. [...] Magazinele din preajmă care închid noaptea târziu sunt un dar de la Dumnezeu. În clădirea noastră e o băcănie, la gara Kursk e un magazin de delicatese, un Țentrosoiuz [o Cooperativă Centrală] lângă Porțile Pokrovski. După ora 10, nu mai e nimeni pe acolo și e ușor să cumperi ceai, zahăr și unt etc. Pâine și cartofi se mai găsesc de vânzare și la cantinele instituțiilor. Mama iese în oraș devreme ca să cumpere carne (dar asta pentru că îi place să obțină calitate la prețuri negociabile). Sunt cozi la făină și încă și mai multe la lapte, pentru că, în comparație cu orice altceva, este ieftin – 4 ruble litrul. [...] Încă un lucru pe care pot să-l menționez este că începând cu Anul Nou salariul mi-a fost rotunjit la 1.000 [de ruble]. [...] Traiul de zi cu zi – lumină, gaze, încălzire –, totul e bine, tramvaiele etc. s-au îmbunătățit. La metrou sunt vagoane noi, refăcute cu ceea ce pare a fi un lemn roșu de sequoia, și s-au pus lumini deasupra scaunelor și pe mijloc, iar ferestrele sunt mari. [...]. Și cu aceasta închei buletinul de știri.

Sveta voia să împartă noua bunăstare generală cu Lev și tovarășii lui de detenție, trimițându-le pachete în mod regulat. A refuzat să-i mai asculte protestele. „Așa că, dragul meu, prostuțul meu Lev”, scria ea pe 30 martie, „cum să spui că nu

mai ai nevoie de nimic până anul viitor? Doar aceleași coji uscate. [...] Chiar crezi că pot să stau aici și să beau un ceai delicios cu gem sau să ciugulesc un biscuit cu lapte fără să mă gândesc să-ți trimit și ție ceva?".

Lev a continuat să protesteze atunci când ea îi trimitea alimente dar, într-adevăr, i-a cerut medicamente pentru prietenii lui bolnavi și pentru ceilalți deținuți. Strelkov încă mai suferea de dureri de stomac, pe care Lev i le-a descris cu lux de amănunte, astfel încât Sveta să poată obține un diagnostic de la prietena ei doctoriță Șura și să-i trimită medicamentele potrivite.

> Pacientul în vârstă de 49 de ani are o dispoziție în general veselă și pare tânăr. [...] Din 1938, suferă de hernie (de mărimea unui ou de gâscă). În 1920, a fost împușcat în piept: încă se mai poate vedea cicatricea de 5 cm a rănii la intrarea glonțului sub sfârcul drept, precum și cicatricea de 4 cm de la ieșirea glonțului aproape de șira spinării, între aceleași coaste. În octombrie 1947, a început să sufere de crize periodice de durere acută la și în jurul stomacului – o durere localizată pe o porțiune lată de 2-3 degete la același nivel cu coastele a șaptea și a opta, începând din partea dreaptă, cam la o palmă distanță de mijloc, și deplasându-se către stânga, la o depărtare de 2-3 degete de mijloc. [...] Durerea e foarte intensă, acută și sâcâitoare, și durează între 8 și 14 ore, fără nicio ameliorare. Dacă se întinde pe spate în timpul unei astfel de crize, durerea se intensifică, dar, dacă-și strânge genunchii la piept, se diminuează. Dieta obișnuită (din ultimii câțiva ani) a constat din: pâine neagră proaspătă,

> supă diluată făcută din orz fin măcinat, boabe de orz sau terci de ovăz și sare cu apă, cașă cu exact aceleași „ingrediente”, dar mult mai puțin concentrată, ceai și înlocuitor de cafea fie cu zahăr, fie fără. Dintre toate acestea, doar pâinea neagră proaspătă îi provoacă o criză. […] Sunt puține șanse să i se schimbe dieta.

Sveta i-a răspuns cu un diagnostic din partea Șurei, care consultase doctori de la Primul Institut Medical din Moscova și fusese de acord cu ei că explicația cea mai plauzibilă era o problemă de ficat. A trimis o serie de medicamente, niște sonde medicale, pentru a-i lua mostre de bilă, și sfaturi cu privire la ce anume să mănânce, promițându-i că-i va trimite pâine albă uscată.

Liubomir Terleți, vecinul de pat al lui Lev, era și el bolnav. Suferea de scorbut, rezultatul a opt ani petrecuți în lagărul de muncă, și era distrus din punct de vedere psihic. „Liubka este posomorât și de-abia mai vorbește”, i-a scris Lev Svetei. „Îi este teamă de tot ce-i frumos și nu vrea să vadă frumosul nici în natură, nici în cărți, pentru că-i aduce aminte de casă.” Ca să combată scorbutul, Sveta a început să-i trimită pliculețe de vitamina C pudră și, treptat, Terleți și-a recăpătat puterile. Dar efectele psihice devastatoare ale vieții în lagăr încă îl marcau. „Liubka al meu se întoarce foarte greu la civilizație”, i-a spus Lev Svetei.

> Azi l-am întrebat de ce face grimasele acelea urâte atunci când dă mâna cu oamenii și de ce-i salută atât de ciudat. Părând oarecum stânjenit, mi-a răspuns că în ultimii 8 ani se obișnuise ca oamenii să nu spună niciodată bună ziua sau la revedere, ci doar să mormăie înjurături unul către

altul și să-și folosească mâinile doar ca să lovească pe cineva – așa că el nu e niciodată sigur dacă sunt sinceri atunci când îi întind mâna să le-o strângă. El își oferă mâna ca și când ar îndeplini vreun ritual medieval de reverență. „Dar”, spune el, „mă surprind făcând așa și uneori reușesc să nu par chiar atât de timid”. Cu ceva noroc, într-un an va reuși iarăși să salute oamenii în mod normal.

În mai 1948, Tamara, soția lui Aleksandrovici, care era și ea bolnavă, a venit la Moscova ca să o vadă un doctor. Sveta a ajutat-o să se descurce în capitală și, la întoarcerea la Peciora, i-a dat o cutie cu medicamente pentru prietenii lui Lev.

Nici Sveta nu era prea bine. Slăbea, dormea prost, era nervoasă și ușor impresionabilă – semne clare de depresie, deși nimeni nu vorbea despre astfel de lucruri în Uniunea Sovietică, unde optimismul era obligatoriu și așteptarea generală era ca oamenii cu probleme să se mobilizeze și să depășească obstacolele. Familia Ivanov avea mulți prieteni doctori, iar Sveta a fost să-i consulte pe mulți dintre ei. Cu toții au presupus că problema ei era de natură fizică. I-au făcut analize de sânge, au crezut că au descoperit o inflamație a tiroidei și au trimis-o la endocrinologi, care i-au dat iod și barbifen (fenobarbital), dar nimeni nu a întrebat-o cum se simțea din punct de vedere emoțional. Sveta nu știa cum să interpreteze părerile doctorilor. Nu era convinsă că era ceva în neregulă cu ea din punct de vedere fizic. Tot ce știa era că se simțea și arăta rău. I-a scris lui Lev:

La endocrinologie, doctorița mi-a spus că e convinsă că există o intensificare a activității tiroidei (dureri de cap,

temperatură, cardiodinie, pierdere a greutății, nervozitate etc. etc., inclusiv o strălucire ciudată a ochilor – după părerea mea asta se datorează pur și simplu temperaturii). M-aș mulțumi cu un astfel de diagnostic – chiar urăsc incertitudinea. Mi-a prescris tablete simple cu iod, pe care să le iau împreună cu potasiu iodat, barbifen, brom, camfor și extract de valeriană. Trebuie să le iau pe toate timp de 20 de zile, apoi să fac o pauză de 10 zile, apoi să le iau alte 20 de zile și să mă întorc la consult. Toate-s bune în afară de faptul că acum nu există valeriană, așa că nu pot să încep tratamentul. Azi am fost din nou la doctorul nostru ca să-i dau rezultatele analizelor și să-i spun de vizita mea la endocrinologie. Chiar a fost surprins de VSH-ul[2] meu. A crezut probabil că toate afecțiunile mele erau pe fond nervos, însă doar nervozitatea nu mărește VSH-ul. S-a referit la recomandările endocrinologului într-un mod destul de condescendent: „O să vă facă bine să le luați, dar după părerea mea nu acesta este lucrul cel mai important”. (Nu mi-a spus ce anume era important.) „Sfatul meu este să luați untură de pește până la vară.” (Și dacă nu ajută?) Nu găsesc niciun cântar ca să mă cântăresc, așa că nu pot spune în mod obiectiv dacă chiar am slăbit sau dacă scăderea în greutate e doar o părere subiectivă a celorlalți. Mie mi se pare că nu-s mai slabă decât eram și că am fost și mai slabă vara trecută, dar e adevărat că sunt trasă la față, ceea ce nu mă prea avantajează și face pe toată lumea să exclame: „Ce se-ntâmplă cu tine?”. Și în fața mea, și pe la spate se discută despre cum arătam atunci când mergeam la Kromnik[3] („o fată atrăgătoare”) și cum arăt acum (în

mod evident referindu-se la faptul că sunt bătrână și prăpădită, că am ajuns o babă).

Lev era singura persoană cu care putea să vorbească despre cum se simțea. În februarie 1948, la câteva săptămâni după întoarcerea de la Peciora, i-a scris:

> Dragul meu Levi, îmi doresc atât de mult să fiu cu tine, dar nu am mai primit nici măcar o scrisoare de la tine. Încerc să ajung la suprafață și să nu mai fiu nervoasă. Cuvântul „nu pot” mi-a reintrat în vocabular. Nu suport să văd oameni care nu sunt fericiți în condițiile în care, obiectiv vorbind, au tot ce le trebuie ca să fie fericiți. Nu pot să îi înțeleg și nu mă pot abține să nu fiu aspră sau impulsivă cu ei. Irina m-a sunat sâmbătă și m-a invitat să merg o zi la Losinka, dar am refuzat-o. Nu pot să accept alinarea pe care mi-o oferă prietenii. Îmi trebuie totul sau nimic. Încă o dată totul e colorat în alb și negru. Dar toți acești „nu pot” își găsesc explicația doar printr-un singur „vreau”. Înăuntrul meu totul se înăsprește și mi-e imposibil să mă opun. De aceea o reped pe Irina, închid telefonul și apoi încep să plâng.

Scrisorile trimise lui Lev erau o defulare a depresiei ei. El îi înțelegea stările de spirit. „N.A. [mama lui Gleb] a sunat mai deunăzi și m-a întrebat dacă totul e în regulă, iar eu, ascunzându-mi tristețea, i-am spus că totul e bine”, i-a scris lui Lev pe 2 martie,

dar adevărul este că nici măcar eu nu știu ce să fac cu mine însămi în starea asta de deprimare. Levi, dragul meu, dacă îți voi scrie vreodată scrisori urâte, știu că nu am dreptul, dar cui altcuiva pot să mă plâng dacă nu ție? Când îți scriu ție, devin mai puțin nervoasă. Așadar, încă o dată, Levi, să nu te superi dacă primești vreo astfel de scrisoare. Oricum, când o vei primi, probabil că starea mea de spirit proastă va fi trecut, iar eu voi țopăi de fericire. Da, dragul meu? Nu scriu niciodată ca să te supăr sau să-ți sporesc durerea. Plâng deja de vreo câteva zile în șir, nu doar când merg la culcare, ci și după ce mă trezesc, dimineața devreme, înainte de prânz și după. Lucrul cel mai important, Levi, lucrul cel mai important, ei bine, tu știi bine care e. [...]

Levi, sper că nu ne vom simți niciodată vinovați unul față de celălalt și că ne vom ierta unul pe celălalt pentru orice lucru important, iar dacă nu e ceva important, vom încerca să nu ne supărăm (deși persoanele cele mai apropiate sunt cele care poartă de obicei povara supărărilor noastre).

Sveta nu voia să-l împovăreze pe Lev cu ideea că depresia ei ar fi legată în vreun fel de întemnițarea lui. Avea și așa destule probleme de înfruntat. Iar ea știa că trebuia să rămână puternică pentru a-l ajuta pe parcursul anilor care vor urma. În multe dintre scrisorile ei vorbea despre alte motive ale stării ei proaste. „M-a lovit o depresie și aștept să se termine”, i-a scris. „Nu știu de ce luna ianuarie este atât de grea. Poate pentru că odinioară era luna cea mai fericită, fie datorită zilei de naștere a mamei, fie Crăciunului și Anului

Nou. Poate este din cauză că nu mă simt bine încă de dinainte de Anul Nou. Sunt nervoasă și sunt obosită tot timpul.” Dar depresia Svetei nu avea nimic de-a face cu ziua mamei ei, ci doar cu faptul că ea și Lev erau despărțiți, așa cum lăsa uneori să se înțeleagă printre rânduri:

> După ce am înghițit tot felul de pastile (la propriu, nu la figurat), am uitat cum să plâng (așa că, dacă trebuie să înghit ceva la figurat, sunt pregătită). În ultimul timp am dormit prost, poate pentru că încăperea noastră e atât de neaerisită – noaptea este frig afară, iar lui Papa îi este teamă de curent, așa că ține ferestrele închise. Oricum, ferestruica mea nu se deschide destul de larg. Te-am văzut în visele mele cel puțin de cinci ori. Poate pentru că sfârșitul sentinței tale devine tot mai real sau tot mai aproape. Probabil e o superstiție că nu te voi vedea acum, ci, dintr-un motiv sau altul, va trebui să aștept până la toamnă, ceea ce, oricum, poate că e mai bine.

Schiatul și patinajul îi ridicau moralul. „Pentru moment”, i-a scris ea lui Lev pe 10 martie, „să schiez este singurul lucru care mă bucură fără rezerve – mai mult decât literatura, concertele, chiar și decât oamenii”.

> Este atât de frumos în pădure atunci când soarele se ivește printre frunze, atât de curat (în toate sensurile cuvântului), încât te surprinzi gândindu-te (și apoi, din întâmplare, o spui cu voce tare) că viața e frumoasă. Nu știu de ce se întâmplă așa, dar nu e ceva atât de dureros. Un fel de psihologie a fericirii.

Sveta voia să petreacă mai mult timp practicând sporturile de iarnă, deși mama ei încerca să o țină în casă, simțind că nu îi era bine din punct de vedere fizic. Doar Lev era cel care o încuraja să iasă mai mult, să înfrângă depresia trăindu-și viața. „Du-te undeva”, i-a scris el pe 15 aprilie. „Pe lângă starea fizică, mai e vorba și de starea ta interioară, care are un efect la fel de mare asupra psihicului tău ca și factorii externi și uneori poate fi chiar cauza originală.” Îngrijorat din pricina sănătății Svetei, i-a scris unchiului Nikita, sperând că o va ține sub observație. „Îi este foarte greu”, i-a scris el acestuia în aprilie, „greu în toate privințele, deși nu o spune în mod direct”.

Sveta avea un cerc restrâns de prietene în care putea avea încredere. În afară de Irina Krauze și de Aleksandra Cernomordik, mai erau alte trei femei cu care petrecea mult timp împreună. Fiecare dintre ele pierduse un soț și un copil, totuși fiecare găsise un mod de a trăi cu acea suferința care trezise simpatia Svetei și o făcuse să se identifice cu ele. Prima era o colegă de la institut pe care o chema Lidia Arkadievna, o sportivă și o alpinistă experimentată care i-a alimentat Svetei entuziasmul pentru schi și patinaj. „Așadar de ce m-am apropiat de Lidia?” îi scria Sveta lui Lev pe 25 februarie.

> Pentru că este deșteaptă, ageră la minte, plină de viață, puternică, interesată de multe lucruri etc. etc. Este o schioare minunată și merge adesea să patineze și face toate astea deși este cu aproape 10 ani mai mare decât mine, soțul i-a pierit în război, și-a pierdut fiul în vârstă de 14 ani

> acum un an (într-un groaznic accident de circulație[4]) și a rămas singură pe lume. Privesc și învăț.

Mai era și o femeie mai tânără, pe nume Klara, asistent tehnic la unul dintre institute, a cărei familie fusese persecutată înainte de război. Klara însăși fusese exmatriculată de la Institutul de Tehnologie Chimică din Harkov în timpul primului ei an de studiu, după care petrecuse câțiva ani în exil, judecând după comentariul Svetei dintr-una din scrisorile ei, cum că o „supra-cunoaștere a geografiei" era originea problemelor Klarei. Au fost câteva încercări de a o înlătura de la institut, dar ea și-a menținut slujba, așa prost plătită cum era. Și Klara pierduse un copil. Soțul ei era deținut la Peciora, iar ea călătorise într-acolo de câteva ori ca să-l vadă și locuise la Tamara Aleksandrovici. Lev avea o impresie bună despre Klara și a apărat-o împotriva acuzației lui Vladimir Aleksandrovici cum că și-ar fi așteptat soțul doar pentru că acesta provenea dintr-o familie înstărită. Totuși, părerile personale ale lui Lev despre ea erau „prea superficiale" ca să fie sigur („drăguță, aproape anostă, cu o manichiură și inele de vampir [...] părea modest de inteligentă, deloc capabilă de astfel de calcule josnice"). Comentariile Svetei despre Klara erau sincere și deschise, în felul ei tipic:

> Îmi imaginez că Tamara o place pe Klara mai ales din pricina feminității ei mai accentuate, a dragostei sale pentru ordine, confort, haine etc. Probabil mai sunt apropiate și pentru că amândouă sunt mame și amândouă și-au pierdut copiii, în vreme ce eu sunt doar mireasa

ierbii[5]. Asta este, probabil, adevărata diferență, dar mi-e greu să hotărăsc eu ce e mai rău. Klara mai este și afectuoasă, iar eu, nu. Klara, bineînțeles, i-a plâns pe umăr, în vreme ce eu, nu.

Ultima din cele trei era Nina Semașko, prietena lui Lev și a Svetei de la Facultatea de Fizică, care-și pierduse și ea soțul, pe Andrei, în război, apoi își pierduse și bebelușul. Scriindu-i lui Lev despre moartea copilașului Ninei, Sveta s-a referit în treacăt și la propria ei suferință:

> Întotdeauna e greu să îngropi pe cineva, dar pe cineva mic și foarte tânăr e cu totul altceva. Cineva din afară percepe un copil doar în prezent, dar pentru mamă prezentul se întinde în urmă, către trecut, și învăluie totul în viitor. Nu sunt doar cele nouă luni de așteptare și cele unsprezece luni de alăptat, ci, cu mult înainte de astea, dorința sau împotrivirea (sau neliniștea că s-ar putea măcar întâmpla). Nu știu dacă mă fac înțeleasă, dar viitorul este totul, toate planurile și visele, chiar și dorința de a avea nepoți. Și astfel [moartea unui copil] smulge o bucată din acest tot, încât se pare că nu mai există nimic care să-l umple. Din fericire, lumea este astfel clădită încât durerea se domolește cu timpul. [...] Nina e încă destul de tânără și are libertatea să hotărască dacă un alt copil poate să umple golul lăsat, dar acum nu este momentul să i se vorbească despre asta. Pe moment, spune doar că dacă o persoană nu are noroc, nu mai are rost să lupte pentru nimic și nici să caute fericirea.

Sveta își dorea să aibă un copil. Avea treizeci de ani. Știa că trebuia să mai aștepte alți opt ani, cel puțin, pentru ca Lev să fie eliberat și că se putea ca el să nu se mai întoarcă deloc. Poate la asta s-a referit când a scris că aștepta ca „viața să înceapă”. După călătoria la Peciora, Sveta era sigură că viitorul ei – acel „tot” al ei – era legat de Lev. Dar hotărâseră să nu aibă copii câtă vreme el rămânea în detenție. Mulți ani mai târziu, Lev va cugeta asupra hotărârii lor:

> Nu am vrut să-i compromit viitorul cu prezentul sau viitorul meu. Nu voiam ca, din dragoste pentru mine, să se sacrifice, să-și lege soarta de a mea. Din cauza asta nu am vrut să fim legați prin copii. Nimeni nu știa ce avea să se întâmple atâta vreme cât Stalin era viu. Nu mă puteam aștepta la nimic bun. S-o împovărez pe Sveta cu un copil într-o asemenea situație – în care nu puteam s-o ajut și aș fi putut să-i supun și pe ea, și pe copil unui trai groaznic – era ceva ce nu puteam să fac. Pe vremea lui Stalin, deținuții eliberați din lagărele de muncă, „dușmani ai poporului” ca și mine, nu puteau să ducă o viață normală. Erau adesea arestați din nou sau trimiși în exil. […] Nu puteam s-o împovărez pe Sveta și familia ei cu greutățile cumplite, cu nefericirea de care sigur ar fi avut parte dacă noi doi am fi avut un copil. Dar Sveta își dorea unul.

Sveta și-a investit toată afecțiunea sa maternă în Alik, fiul lui Iara. Scrisorile ei conțineau dări de seamă regulate asupra nepoțelului ei, pe care evident îl adora. „Leva”, scria ea, „Alik împlinește șapte, nu opt ani, și sâmbătă i-am sărbătorit ziua de naștere”.

> Astăzi Lena [mama lui Alik] l-a luat cu noi ca să vadă *Motanul încălțat* al lui Obrațov. A zis că i-a plăcut pentru că a fost atât de scurt și, deși înțelege că animalele nu sunt reale (este el însuși un actor destul de bun cât să-și dea seama de asta), totuși crede că oamenii intră în pielea păpușilor (la propriu) – ceea ce înseamnă că nu a observat că erau prea mici. A fost deja la teatre adevărate – a mers la *Povestiri*, la Teatrul pentru Copii. Îți amintești *Terem-Teremok* și *Despre capră*?[6] Cred că noi doi le-am văzut ultima dată când am fost împreună, nemaipunând la socoteală ultima noastră incursiune la cinema – nu-mi amintesc ce film a fost. Alik a crescut mult, așa că e mai zvelt, dar nu e slab deloc. Treptat, i se dezvoltă curajul fizic și încrederea în sine. […] Are note de zece la rusă și la aritmetică, mai puțin la educație fizică. Ți-am spus că deja înțelege că 1/7 e mai mic decât 1/5, iar Lera [de la școala lui] l-a învățat cum să scadă fracții (nu cele prea dificile) din numere întregi. Acum e interesat de inginerie – încearcă mereu să desfacă ceva și să se cațere înăuntru și să pună la loc bucățile invers. Nu e prea ordonat. Dar habar nu am cum se „educă” un copil.

De fapt, Anastasia, mama Svetei, îi sugerase să se gândească să profeseze ca educatoare la o grădiniță. Sveta se îndoia de abilitățile sale de cercetătoare, iar mama ei credea că ar fi mai fericită dacă ar petrece mai mult timp alături de copiii mici. Lev a susținut ideea. Dar, într-un final, Sveta a respins propunerea pe motiv că îi lipsea experiența de mamă și că „nu știu cum se cresc copiii”.

Între timp, îi făcea plăcere ca Alik să vină și să stea cu ea. Năzbâtiile lui îi aminteau de propria ei copilărie:

> Alik este în stare să mă trezească la 6 dimineața (după ce a dormit bine toată noaptea, bineînțeles). Îi place să facă zgomot, uită să se spele pe mâini, se joacă fericit cu o bicicletă care-și petrece cea mai mare parte a timpului cu roțile în sus, și se bagă complet îmbrăcat într-o cadă plină cu spumă de săpun. Nu știu dacă m-aș mai fi supărat și m-aș fi enervat dacă aș fi fost eu însămi vreo Cumințică, dar îmi amintesc foarte bine cum puneam stăpânire pe apartament, răsturnând toate scaunele și târându-ne pe sub paturi și mese. Nimeni n-a țipat la mine, nici măcar atunci când am sărit și mi-am spart un dinte de tăblia patului sau când mi-am spart capul de radiator (poate Iara să fi fost certat, dar eu nu am fost). Vezi tu, sunt un mentor și un educator destul de prost, din moment ce mă bazez pe ereditate și pe cursul firesc al lucrurilor în credința că e imposibil ca din ceva atât de mic și extraordinar să crească ceva rău. Dar cel mai rău lucru este că sunt „un educator teoretician”, foarte departe de experiența practică.

Ca o coincidență, Lev juca și el rolul de „mentor și educator”. Pe 5 octombrie, în ziua în care Sveta s-a întors la Moscova de la Peciora, Lev primise un vizitator:

> La centrala electrică a venit o fetiță, iar eu i-am spus „Vii să ne vezi?” „Da.” „Ei bine, atunci hai.” Privindu-l bănuitoare pe Nikolai Bogdanov [un mecanic de la centrala electrică], m-a întrebat: „Domnule, matale de ce nu ești murdar?”. Și,

apucându-mă de centură, m-a tras de jur împrejurul camerei generatorului și a început să mă întrebe dacă mașinile se odihneau și de ce erau atât de multe ceasuri peste tot și dacă ar mai fi fost lumină în cazul în care furnalele nu ar fi fost alimentate. Ne-am împrietenit repede și am aflat că o cheamă Tamara Kovalenko, vine din regiunea Vinnița, iar tatăl ei lucrează la grajduri.

Tamara avea unsprezece ani. Avea o soră mai mare pe care o chema Lida și un frate mai mic, Tolik (Anatoli). Erau copii desculți, zdrențăroși, neglijați de mama lor, care muncea ca spălătoreasă, și erau mereu flămânzi, pentru că tatăl lor cheltuia cea mai mare parte din venitul casei pe votcă. Membrii familiei Kovalenko se numărau printre cei aproximativ 500 de „exilați speciali” din combinatul de prelucrare a lemnului, mulți dintre ei trăind în barăcile Coloniei Nr. 1, chiar la ieșirea din zona de detenție, dar copiii lor, ca și Tamara, erau liberi să hoinărească prin lagărul de muncă. Nu erau niciodată opriți sau percheziționați de gardieni, așa că puteau face comisioane pentru deținuți, care le dădeau dulciuri și bani sau le confecționau jucării din lemn în ateliere. Copiii din oraș căutau jucării în apropierea perimetrului zonei închisorii, acolo unde deținuții le aruncau uneori peste gard. Aceste daruri anonime puteau fi găsite în multe din casele din jurul lagărului, ca un simbol al dorului deținuților pentru proprii lor copii, câștigându-le simpatia oamenilor.

Tamara a început să-l viziteze pe Lev zilnic. O îndrăgea, îi dădea de mâncare și începuse să o învețe să citească și să

socotească. „Astăzi iar am fost luat drept tată”, i-a scris Svetei pe 25 octombrie.

> Am ajuns în tură și dintr-odată au apărut Tamara cu surioara și frățiorul ei. Ți-am scris despre Tamara – are unsprezece ani și e nespus de sinceră și iubitoare. Totuși, după ce m-a zărit, și-a abandonat mica ei familie (sora ei are paisprezece ani și frățiorul, șase), spunându-le să plece acasă fără ea, și a venit în fugă la mine. M-a luat în brațe – nu știu cum a reușit – și m-a anunțat că îi fusese foarte dor de mine, că mai venise de două ori, dar nu a putut să mă aștepte și că avea de gând să stea cu mine până la fluierul sirenei (la sfârșitul turei, la 5). Mi-a spus că acum mergea la școală, că e în clasa a doua, așa că părinților se pare că le-a venit mintea la cap. A scos o panglică roșie veche, de mătase, ca să-și facă o fundă și mi-a spus cu părere de rău că nu avea decât una. Sveta, dacă poți, strecoară câteva panglici într-un pachet cu cărți – și câteva cărți pentru copii.

N-a trecut mult până când Lida a venit și ea. „E mai mare și [...] se poartă mai matur. Au devenit fiicele adoptive a trei electricieni și ale unui mașinist, dar se pare că pe mine mă consideră principalul «papa».” Datorită lecțiilor lui Lev, notele fetelor la școală s-au îmbunătățit. Apoi Tamara a șterpelit niște mărunțișuri de la unul dintre deținuți. Lida a înapoiat lucrurile luate, dar Lev a fost dezamăgit. „Mi-am pierdut încrederea în mine însumi”, i-a scris el Svetei. „Nu mai e nevoie de alte panglici. Tamara nu va mai veni la centrală.”

Lev studia din greu, citind orice carte de inginerie electrică pe care o putea găsi, în efortul de a îmbunătăți funcționarea centralei electrice a cărei slabă capacitate ținea în loc producția combinatului. Fără suficientă electricitate, atelierele erau adesea forțate să se închidă (în mai 1948, s-a calculat că mașinile nu au funcționat cam un sfert din timpul total de lucru). Deținuții stăteau toată ziua, fumau, jucau cărți, până când revenea curentul, apoi trebuiau să muncească fără pauză ca să îndeplinească planul de producție. „Munca noastră nu are ritm”, s-a plâns unul dintre șefii de partid din combinat la ședința din 12 mai. „Ne poticnim între o pană și alta, încercând să îndeplinim planul.”

Lev era foarte critic în privința regimului haotic de muncă din combinat. Considera că era condus de „idioți” și scria adesea despre „tâmpeniile” comise de șefii a căror hotărâre de a mări producția cu orice preț ducea adesea la defecțiuni mecanice, la accidente, incendii și haos general – fenomene care îngreunau și mai mult îndeplinirea planului. Pe 12 mai, de exemplu, Lev a descris reparațiile care aveau loc la centrala electrică:

> E o harababură groaznică la realizarea noilor pardoseli de ciment. A trebuit să facem o mare parte din munca brută – să înlocuim circuitele electrice ale motopompei pe care departamentul electric le realizase lamentabil, instalând disjunctoare noi și așa mai departe. Motivul pentru care lucrul la podea merge atât de prost este că niciunuia dintre șefii care supraveghează nu-i pasă câtuși de puțin, căci nu vor fi pedepsiți dacă e prost făcut. Un volum enorm de muncă, materiale, timp și energie sunt de-a dreptul

> irosite – nimic nu se face cu simț de răspundere. Lucrări pentru a căror realizare s-a muncit 10 ani sunt abandonate după un an; instalații menite a fi temporare sunt refăcute ca să dureze ani de zile și doar să pară că îndeplinesc planul. Totul e făcut la întâmplare – dacă nu e supravegheat de cineva ca Strelkov, care se îngrijește de fiecare amănunt; dar el este unul dintr-o mie și nici măcar el nu este întotdeauna în măsură să facă ceva împotriva prostiei și a stagnării care fac parte din sistem.

Eforturile lui Lev de a îmbunătăți funcționarea uzinei electrice au fost întru totul benevole. Motivația lui nu era politică, cum era pentru Strelkov, un vechi bolșevic care credea în sistem și încerca să-l facă să meargă. Dar, ca și el, Lev era conștiincios din fire, se mândrea cu munca lui și era interesat de ea. „Nu reușesc să rămân calm într-o încăpere dacă ticăitul ceasului nu este în regulă”, i-a scris el Svetei. „Nu mă pot odihni dacă intervalele dintre «tic-tac» și «tac-tic» nu sunt regulate. Când îi văd pe electricienii noștri la treabă, chiar și pe cei mai buni, mă gândesc ce tortură ar fi pentru ei dacă aș fi directorul lor.” Și acei electricieni ar fi fost de acord:

> Ieri, unul dintre operatorii noștri a observat că îmi găsesc întotdeauna câte ceva de făcut. „Lev”, mi-a zis, „tu dacă nu ai de lucru ești ca un prost căruia îi lipsește o scatoalcă” (o lovitură după ceafă, adică). E o comparație grosolană, dar sugestivă: unul caută ceva constructiv de făcut și este mulțumit atunci când găsește, iar altul arde gazul de pomană, își bagă nasul unde nu-i fierbe oala și îi

deranjează pe ceilalți, iar în final și-o ia în freză, dar, după ce și-a primit lecția, nu face nimic.

Dar eforturile lui Lev dovedeau mai mult decât conștiinciozitate. Dovedeau stima lui de sine, dorința de a realiza ceva pozitiv ca deținut, poate recunoașterea că voia să învețe ceva nou în anii aceștia, ca să nu-i irosească pe de-a-ntregul și să iasă din lagărul de muncă cu o stare de spirit potrivită pentru a-și reface viața (privind în urmă, la anii de detenție, Lev a fost întotdeauna mândru de ceea ce realizase, îmbunătățind capacitatea centralei electrice astfel încât să furnizeze combinatului necesarul de energie). Mai avea nevoie și să-și abată atenția, să alunge gândurile negative și autodistructive și să se cufunde în muncă pentru a face zilele să treacă mai repede – o metodă de supraviețuire adoptată de mulți prizonieri[7].

Autoapărarea juca și ea un rol important. Făcându-se folositor la centrala electrică, putea să-și mențină poziția privilegiată și să reducă astfel riscul de a fi transferat cu un convoi – cea mai mare frică a lui – sau să fie retrimis în echipa de cărat bușteni. Încă mai spera să-și reducă sentința. Pe 1 mai 1948, în combinat a fost introdus un nou sistem de credit pentru „operațiunile auxiliare” (inclusiv pentru centrala electrică): zilele în care un deținut îndeplinea între 100% și 150% din norma de producție erau socotite ca 1,25 zile; între 150% și 200%, ca 1,5 zile; între 200% și 275%, ca 2 zile; și mai mult de 275%, ca 3 zile. „Așadar”, îi scria Lev Svetei, „poate să ni se scadă un sfert de zi, ceea ce înseamnă 6,5 zile pe lună sau 2½ luni pe an, și mai există și posibilitatea unor credite adiționale în eventualitatea unei evaluări excelente făcute de

responsabilul de sector sau pierderea completă a creditelor în eventualitatea unei evaluări slabe. […] E un fel de loterie”.

Riscul de a fi trimis cu un convoi era cât se poate de real în 1948, când Colonia Nr. 4 era în plină expansiune și mulți deținuți din combinat erau trimiși acolo. Deținuții pricepuți erau și ei transferați către Colonia Nr. 3 – formată cu precădere din infractori și muncitori care încălcaseră regulile lagărului –, unde disciplina muncii se prăbușise cu totul, abia dacă se realiza o treime din planurile de producție, și unde aveau loc revolte de protest împotriva condițiilor proaste de trai. În vara anului 1948, câteva evadări individuale și chiar în masă din Colonia Nr. 3 i-au încurajat și pe prizonierii din Colonia Nr. 2 să-și plănuiască evadarea. Nu au fost descurajați de veștile că mai mulți evadați din Colonia Nr. 3 fuseseră împușcați în pădure, în timp ce alții se întorseseră pentru că nu suportaseră țânțarii[8].

Se zvonea că „un mare contingent de deținuți” va fi transferat spre lagărele din nordul Siberiei pentru a potoli nemulțumirile, i-a scris Lev Svetei pe 24 iunie. A avertizat-o să nu mai trimită niciun pachet până când se va lămuri situația, pentru că se aștepta ca deținuții politici, inclusiv el, să fie primii selectați pentru convoi, posibil „peste câteva zile”. Pe 25 iunie i-a scris din nou, de data aceasta sfătuind-o să nu mai plănuiască o altă călătorie la Peciora și cerându-i să-i scrie prin Aleksandrovici, în cazul în care ar fi fost transferat:

> Ei bine, Svetișce, câteva recomandări în vederea evenimentelor următoare: nu-ți petrece concediul de odihnă făcând o călătorie. Gândește-te să vii aici doar dacă o altă călătorie de serviciu nu implică un efort deosebit,

adică dacă se ivește ocazia de a face vreuna. Șansele de reușită vor fi reduse aproape la zero începând de poimâine. Se pare că toți cei condamnați în baza articolului cel mai grav [58] vor fi dați afară din slujbe – cu excepția celor care fac o muncă „generală” – și vor fi relocați în Colonia Nr. 3 (de lângă râu), care se redefinește ca una cu „regim forțat”[9]. Îți va fi cu totul imposibil să rămâi, chiar și numai pentru puțin timp, în zona industrială (unde muncim pentru moment). Singurul mod în care s-ar putea întâmpla ar fi dacă ar exista o excepție individuală. Dar, repet, o astfel de posibilitate este practic egală cu zero – de data aceasta va fi mult mai greu. [...] În cazul tău, cel mai bine ar fi să nu încerci deloc să faci o vizită. Mă asculți, Svet? Fă ce-ți spun. Acceptă lucrul acesta ca pe ultima mea hotărâre. [...] De acord, Svet? Așa stau lucrurile. Cât despre viitor, vom discuta mai târziu, pentru că în momentul acesta nu putem decât să ghicim ceea ce urmează să se întâmple. [...] În caz că vei avea nevoie, îți voi trimite o nouă adresă peste câteva zile, când „J[ava]” [Aleksandrovici] va obține o slujbă nouă. Dar să nu o folosești prea des. Va funcționa pentru moment. Încă un lucru, Svetișce. Nu trebuie să păstrezi această scrisoare – de aceea nici nu are număr. Și scrie-mi ca să-mi dai de veste că ai primit-o – spune doar că scrisoarea cu data de 25 a sosit.

Sveta nu a făcut ce a rugat-o Lev. Scrisorile lui erau prețioase – le-a păstrat pe toate. Și nici nu a abandonat planul de a-i face o vizită.

Lev și Sveta discutaseră despre o a doua călătorie încă din aprilie. De data aceasta, era mult mai temătoare decât înainte.

Planul inițial era să plece în timpul verii. Țîdjik, șeful Svetei, a încurajat-o, sfătuind-o să petreacă mai mult timp decât cu un an înainte. „Ieri, M.A. [Țîdjik] m-a întrebat când plănuiesc să merg la Kirov”, i-a scris Sveta lui Lev pe 16 aprilie.

> I-am spus că făcusem cerere să-mi iau concediu de odihnă în august și mă înscrisesem deja pentru o inspecție programată la o fabrică de pneuri din Kirov în acea lună. Dar mi-a spus: „Du-te în iulie, când e mai cald, și «șezi» acolo o vreme, ca să nu mai trebuiască să faci cum ai făcut anul trecut”. Așa că, iată-ne! Dar de data asta mi-e frică, mult mai mult ca înainte. Atunci eram oarecum mai pregătită pentru un eșec și eram lipsită de orice emoție. Dar acum nici măcar nu mai pot gândi.

La sfârșitul lui mai, planurile Svetei de a călători spre nord la finalul deplasării în interes de serviciu la Kirov au fost puse sub semnul întrebării. Institutul amenința să amâne inspectarea fabricilor de către cercetători pentru că sumele datorate de organizațiile partenere nu sosiseră încă. „Dacă deplasările de serviciu vor fi anulate pe tot parcursul verii”, îi scria Sveta lui Lev, „îmi voi lua vacanță în iulie și gata. Nu e chiar ceea ce vreau. Sunt prea vizibilă în institut pentru ca absența mea să nu fie observată, așa că unii mă vor întreba unde am fost și ce-am văzut”. Lev nu a fost de acord. Simțea că Sveta trebuia să-i urmeze sfatul lui Țîdjik, atâta vreme cât se baza pe ajutorul lui ca să mascheze scopul călătoriei. Se mai temea și că făcând călătoria mai târziu de luna iulie „ar putea întâmpina greutăți”. Pe 8 iunie i-a scris Svetei ca să-i spună ca pe viitor să-i scrie și să-i dea detalii despre călătoria ei pe

adresa Tamarei Aleksandrovici, care se oferise să o aștepte când avea să sosească la Peciora.

Dar cum deja apăruseră zvonurile despre convoiul spre Siberia, iar Lev credea că urma să fie transferat în Colonia Nr. 3, i-a trimis vorbă Svetei, pe 25 iunie, să renunțe la toate planurile ei. Așa cum s-a dovedit, în ziua următoare, pe 27 iunie, situația s-a schimbat din nou. „Ultima decizie a capricioaselor puteri locale (sau nu chiar atât de locale) este ca totul să rămână cum a fost, sau aproape cum a fost, cel puțin în următoarea lună, pentru că îndeplinirea planului ar putea fi serios afectată dacă reforma propusă (îți amintești scrisoarea mea de pe 25 iunie?) va fi pusă în practică”, i-a scris Lev. În Colonia Nr. 2 tocmai sosise un convoi de prizonieri din Siberia, „locul unde plănuiseră să ne mute după Colonia Nr. 3”, a explicat Lev, crezând că lucrul acesta dădea „o oarecare credibilitate” hotărârii de a amâna trimiterea deținuților spre alte lagăre. „E posibil”, credea Lev, „să transforme locul ăsta într-un spațiu unde să-i concentreze pe «indezirabilii» cu cele mai grave sentințe. Sveta, sfatul meu din scrisoarea de pe 25 rămâne valabil. Această hârtie trebuie să fie citită urgent. Voi scrie în curând, dar trebuie să o trimit imediat pe aceasta”.

Pe 1 iulie Lev a confirmat că statutul Coloniei Nr. 2 urma să fie unul de „regim forțat” pentru deținuții politici și că deținuții cu sentințe mai ușoare, așa-numitele „articole comune” (hoție, ucidere, huliganism, dezertare de la locul de muncă și așa mai departe), urmau să fie ținuți în Colonia Nr. 3, unde condițiile de trai erau mai bune. „Aparent, asta nu ne va aduce nicio restricție în plus [deținuților politici din Colonia Nr. 2]”, a adăugat Lev, „însă muncitorii liberi care locuiesc în prezent în incinta zonei industriale vor fi mutați, împreună cu

micile unități de producție unde sunt angajați muncitorii liberi și exilații speciali”. Plecarea muncitorilor liberi din zona industrială elimina din discuție repetarea aranjamentelor din anul precedent, când Sveta îl întâlnise pe Lev la familia Aleksandrovski.

Lev avea dreptate în privința intensificării măsurilor de securitate în interiorul zonei industriale, deși zvonurile despre iminenta mutare a muncitorilor liberi nu erau cu totul demne de încredere. Șefii Gulagului din combinat luaseră într-adevăr hotărârea de a fi mai vigilenți și a curma orice contact între muncitorii liberi și deținuți. La o ședință cu ușile închise a partidului, pe 12 mai, s-a decis că aceste contacte erau motivul multor încălcări ale normelor de securitate, inclusiv al traficului clandestin de scrisori, al pieței negre de votcă și al intrării ilegale a vizitatorilor neautorizați în lagărul de detenție. A fost luată în discuție mutarea muncitorilor liberi în afara zonei industriale, dar, în cele din urmă, au renunțat, pentru că propunerea era prea puțin practică, necesitând construirea unor noi locuințe. În schimb, șefii au hotărât să separe mai bine complexul de locuințe unde trăiau muncitorii liberi de restul zonei industriale prin ridicarea unui nou gard de sârmă ghimpată cu propria lui gheretă de pază.

Sveta continua să își facă planuri de călătorie la Peciora în acea vară. „Problema este rezolvată”, i-a scris ea lui Lev pe 25 iunie, tocmai când el îi scria să nu vină. „Voi merge la Kirov și apoi, imediat, ca și anul trecut, îmi voi prelungi șederea și voi petrece cât de mult timp voi putea în locul unde îmi doresc cu adevărat să mă aflu.” Patru zile mai târziu, contabilul-șef al institutului a anunțat-o că nu mai erau bani pentru deplasările în interes de serviciu până la sfârșitul lui august

cel devreme, așa că a făcut o cerere, solicitând schimbarea datelor pentru concediu în iulie; atunci avea să călătorească la Peciora. Se aștepta să plece până pe 10 iulie și îi scrisese deja lui Lev Izrailevici ca să-l anunțe de sosirea ei. Țîdjik fusese de acord cu concediul, dar o sfătuise pe Sveta să meargă oricum la Kirov – sfat cu care ea a fost de acord –, ca să-și mascheze adevăratele planuri.

Pe 8 iulie, Sveta a primit scrisorile lui Lev privind intensificarea măsurilor de securitate și conținând recomandările lui de a-și anula călătoria. I-a răspuns că nu va întreprinde nimic până nu va primi noi vești de la el. Cineva trebuia să rămână de serviciu la laborator pe timpul lunilor de vară, așa că va sta la Moscova pe toată durata lunii august, în timp ce Țîdjik va fi plecat în concediu, iar în septembrie urma să plece ea, fie la Peciora, fie, dacă acest lucru nu va fi posibil, la Pereslavl-Zalesski, localitate aflată la 100 de kilometri nord-est de Moscova, unde urma să stea o săptămână sau două cu fratele ei, Iaroslav, în *dacea* pe care el o închiriase.

Lev resimțea deja efectele intensificării măsurilor de securitate. „Pe aici se introduc treptat tot felul de noi reguli stricte”, îi scria el Svetei pe 7 iulie, „deși până acum nu au provocat nicio neplăcere mai serioasă”. Nu mai primise scrisori de la Sveta de zece zile și nu știa dacă acest fapt se datora sau nu noului regim. „Totul se poate schimba, o mișcare și culorile se pot schimba ca într-un caleidoscop.”

În ziua următoare, Lev a luat legătura cu Lev Izrailevici. L-a sunat din centrala electrică, unde exista un telefon în caz de incendiu, și a aflat de la el că Sveta încă mai plănuia călătoria. Măsurile de securitate sporeau cu fiecare zi ce trecea. Pe la

mijlocul lui iulie, „exilații speciali” au fost mutați din zona industrială, ca pregătire pentru sosirea unui nou convoi de deținuți politici, întărindu-i lui Lev convingerea că și combinatul va deveni un lagăr cu regim special. Pe 21 iulie a avertizat-o iarăși pe Sveta că era prea dificil ca să plănuiască o întâlnire în vara aceea. „Poate că 1949 va fi un an mai bun”, i-a scris. „Se pare că așa-numitul regim forțat urmează să intre în vigoare aici nu mai târziu de săptămâna viitoare.”

În pofida hotărârii de a-și amâna concediul, Sveta a fost convinsă de mama ei să ia o pauză și să se alăture familiei fratelui ei la Pereslavl-Zalesski începând cu mijlocul lui iulie. Casa lor de vară, construită din lemn, avea o livadă și dădea înspre un lac liniștit, înconjurat de o pădure de pini. Era un loc frumos și calm. Plecau cu barca pe lac și apoi căutau ciuperci. Dormea mult. Dar fără Lev simțea că nu-și putea afla tihna. „Dragul meu Lev”, i-a scris ea pe 23 iulie,

> a trecut deja o săptămână și nu am scris nimic. Am recuperat orele de somn, am stat la soare, toți îmi spun că m-am mai luminat puțin. Sunt cuminte, mă port rezonabil, nu plâng. Încerc să nu mă gândesc la tine, dar am vise în care te văd ca prin ceață. Îmi impun o disciplină severă așa încât să nu mă gândesc la scrisorile tale, la ce conțin ele, la ce se poate și ce nu. Nu mă simt prea rău aici, dar acum vorbește capul meu, nu inima. Nu reușesc să mă bucur de lac, de pădure sau de aerul curat cu toată ființa mea. Trupul meu se relaxează, dar sufletul nu.

Pe 31 iulie, mama Svetei a sosit de la Moscova, aducând trei scrisori. Sveta a reușit cu greu să-și stăvilească emoția atunci

când le-a deschis. Dar speranța s-a transformat în dezamăgire după ce a citit ultima scrisoare, cea mai scurtă dintre cele trei, în care Lev elimina posibilitatea oricărei întâlniri în anul acela și remarca, în mod rațional, chiar dacă în treacăt, „Poate că 1949 va fi un an mai bun”. Sveta a fost furioasă – pe toți și pe toate – și și-a vărsat supărarea pe Lev. Nu înțelegea cum putea să fie atât de resemnat încât să mai aștepte un an întreg, de vreme ce ea voia cu disperare să-l viziteze. Deznădăjduită, l-a certat pentru că el își imagina că putea să o lase să aștepte fără nicio certitudine că-l va putea revedea. „Sunt curioasă, Levi”, i-a scris pe 2 august, „cum vezi tu lucrurile? Că mi-ar fi mai bine dacă nu ar exista atâția de «doar dacă». Nu poți să răspunzi la asta – nu e o întrebare, ci un reproș”. De-abia pe 9 august i-a putut scrie lui Lev cu mai mult calm.

> Nu ți-am mai scris de o săptămână pentru că sufletul meu nu și-a găsit (și nici nu își găsește încă) pacea și tihna. Când mama a venit să ne vadă la Pereslavl și mi-a adus scrisorile tale, m-am prăbușit din nou cu totul. (Ceea ce nu înseamnă că nu trebuia să-mi scrii.) M-am supărat pe toți adulții cei înțelepți, care m-au împiedicat să plec la Peciora mai devreme, și pe mama, care m-a obligat să-mi iau concediul de odihnă (deși a avut perfectă dreptate), dar cel mai mult pe mine însămi, bineînțeles, pentru că la vârsta de treizeci de ani ar fi trebuit să iau singură hotărâri. M-am supărat pentru că nu m-am grăbit să te văd mai devreme, pentru că nu m-am grăbit imediat să mă întorc acasă și să merg la institut ca să-mi oficializez deplasarea în interes de serviciu când încă mai era posibil să o fac. Acum e deja prea târziu. Și fierb de necaz și habar n-am ce-o să fac.

Îngrijorată că „reproșurile” ei de mai înainte ar fi putut părea prea dure, s-a făcut mai bine înțeleasă: „În ultima mea scrisoare te-am certat ca să nu crezi niciodată că viața mea ar putea fi mai bună fără tine. O repet ca să fiu sigură, în caz că nu ai primit scrisoarea aceea”.

Sveta își dorea cu disperare să-l vadă pe Lev. Dacă i-ar asculta sfatul, ar mai trece încă un an până să-l revadă. Ar avea treizeci și doi de ani în 1949. Cât de mult ar mai putea aștepta ca viața ei să înceapă? Cât timp va mai trece până să aibă un copil? Știa care era prețul legăturii ei cu Lev (o avertizase în privința asta de mai multe ori): posibilitatea tot mai mare de a nu avea niciodată un copil. Ceea ce, uneori, îi părea greu de îndurat.

În ambele scrisori, pline cu „reproșuri”, Sveta adusese în discuție problema copiilor. I-a scris lui Lev despre o conversație pe care a avut-o cu unchiul Nikita, când el insistase că nimeni nu avea „dreptul de a da viață” și că „oamenii fac copii din motive egoiste, gândindu-se doar la ei înșiși”. Sveta i-a răspuns că „o viață nouă aducea cu sine posibilitatea sporirii binelui într-o lume care avea nevoie de așa ceva”. Credea că Nikita îi vorbise cu amărăciune pentru că „se simțea vinovat față de fiul său căruia îi dăduse viață pentru că nu putea să-i asigure un trai mai decent și mai plin de bucurii”. Răspunsul era să ai mai mulți copii, nu doar unul, a tras Sveta concluzia. Dacă Nikita ar mai fi avut un copil,

> unul mai mic sau chiar, și mai bine, unul mai mare, astfel încât acum să aibă deja niște nepoți de care să aibă grijă și care să-i dea un rost vieții, atunci asemenea gânduri nu i-ar

> mai fi trecut nicicând prin minte. Poate că diferența vine din faptul că e bărbat. Pentru o femeie, viața este deja împlinită dacă iubește și are copii. Pentru (aproape) oricare femeie acesta este punctul central al vieții ei, oricât de mult ar fi implicată în viața publică, în muncă etc.

Revenită la Moscova, Sveta a decis din nou să meargă la Peciora – și asta înainte de sfârșitul verii. Natalia Arkadievna pleca la Peciora pe 18 august ca să-l vadă pe Gleb, fiul ei. Căzuseră de acord ca Sveta să găsească o cale pentru a-i convinge pe cei de la institut să deblocheze fondurile ca să o trimită într-o inspecție la Kirov. Natalia avea să trimită o telegramă la oficiul poștal din Kirov ca s-o anunțe pe Sveta dacă era sau nu posibil să încerce o a doua vizită în lagărul de muncă. Era în criză de timp, dar riscurile pe care le presupunea plecarea în pripă erau mari. „Pe de o parte, șansele scad cu fiecare zi care trece”, i-a scris ea lui Lev pe 13 august, „dar, pe de altă parte, este imposibil să călătorești fără să fi făcut pregătirile necesare – și să faci toate aceste pregătiri este foarte greu”.

> Așadar, mișcarea cea mai înțeleaptă pare a fi să aștept până când sosește N.A. – apoi va putea să-mi trimită o telegramă. […] Urmează să plece pe 18, așa că e puțin probabil să poată s-o trimită mai devreme de 19, ceea ce înseamnă că eu ar trebui să ajung la Kirov înainte de 20. Mi-e frică să mai aștept. Nu pot să găsesc o ocazie mai prielnică. Poate că ar fi mai bine să călătoresc împreună cu ea, dar atunci am putea avea o problemă la procurarea biletelor. Dacă nu primesc vești de la ea, voi risca pe cont propriu, în care caz

voi sosi pe 22 sau pe 23. Voi trimite o telegramă de la Kirov, bineînțeles, dar aceasta ar putea să nu-ți ajungă la timp. Ar fi frumos să ne vedem într-o zi fără toate planurile astea. Conform noului orar (de anul acesta), trenurile nu mai ajung noaptea, ci undeva între ora 10 și 11 dimineața (potrivit spuselor lui I[van Lileev – tatăl lui Nikolai]) –, dar poate că asta nu va fi o dificultate în plus. Dacă nu are cine să mă aștepte, îi voi căuta pe oameni la lucru (cu un bagaj ușor și fără semne evidente că tocmai am sosit), mai degrabă decât să merg direct la apartamentul lor[10]. Cred că așa ar fi cel mai bine – sunt așa de speriată să nu cumva să fac vreo mișcare greșită. Capul meu cel prost a reușit să-i uite numele [al lui Arvanitopulo] și prenumele în timpul concediului (deși îmi amintesc inițialele) și nu pot să obțin informația necesară nici din scrisori, pentru că le-am pierdut. Îmi amintesc că am pus scrisoarea cu cele mai importante detalii deoparte, undeva la îndemână, dar unde să fie acel „undeva”? O să mă uit din nou prin toate scrisorile. Încă îmi mai pun ceva speranțe în tizul tău [Lev Izrailevici]. I-am scris și lui ca să fiu sigură că nu pleacă niciunde în zilele acelea și la momentele acelea. La urma urmei, știe cât de puțin cunosc lucrurile pe acolo. Mi-e atât de teamă că soarta se va întoarce împotriva mea, încât nu spun nimănui datele călătoriei și durata, ca să nu o provoc. Sper s-o păcălesc și să mă strecor, în ciuda faptului că e an bisect. Din cauza temerii acesteia nu plănuiesc să aduc absolut nimic cu mine. […] Am trei rugăminți: 1. trimite-mi imediat o telegramă. 2. înțelege-o pe a mea, 3. hai să ne întâlnim.

Cinci zile mai târziu, Sveta nu plecase încă din Moscova. Au fost dificultăți la procurarea biletelor de tren (ceva obișnuit în Uniunea Sovietică, unde oamenii stăteau la cozi cu zilele la casele de bilete). „Dumnezeu știe când o să plec”, a scris ea pe 18 august:

> De trei luni nu mai există un ghișeu separat pentru cei care călătoresc în interes de serviciu. Dacă ai noroc, îți poți procura într-o zi sau în câteva zile un bilet de la ghișeul care vinde bilete în avans, pentru că se notează cine e la coadă așa încât a doua zi să se păstreze aceeași ordine. […] Dar din prostie am irosit două zile pe nimic. Mi-am ocupat locul la rând, apoi am plecat la lucru cu Iara și mama mi-a luat locul, dar biletele s-au terminat înainte ca ea să ajungă la ferestruică și, nedându-și seama că trebuie să-și asigure locul la coadă, a plecat acasă. A fost supărată pe ea însăși și în ziua următoare a mers dis-de-dimineață ca să stea la coadă, dar când am ajuns să-i iau locul, s-a dovedit că avusese încredere într-un polițist care-i spusese că toate biletele pentru trenurile cu destinația Gorki se vindeau la un alt ghișeu. Ca s-o scurtez, nu stătea la rândul la care stătusem eu, iar eu nu mai aveam timp s-o iau iar de la început pentru că trebuia să ajung la institut. […]

În final, în pofida tuturor încurcăturilor, mama Svetei a reușit să-i obțină un bilet dus pentru data de 21. Biletul era valabil doar șase zile, timp suficient pentru ca Sveta să facă inspecția la fabrica din Kirov și să călătorească la Peciora, deși ar fi însemnat să facă totul pe fugă. Trebuia să se hotărască dacă să meargă la Kirov în drum către Peciora sau la

întoarcere. S-a hotărât să se oprească acolo mai întâi, ceea ce avea să-i permită să verifice la oficiul poștal dacă are vreo telegramă de la Natalia Arkadievna și să-i trimită un mesaj lui Țîdjik că-și amâna întoarcerea. Mai însemna și că putea să-și cumpere un bilet de tren direct spre casă. „E păcat să mă opresc în Kirov”, i-a scris lui Lev, „dar procedând așa voi fi mai puțin îngrijorată”.

Sveta a plecat din Moscova pe 21 august. La sosirea la Kirov a trimis o telegramă pe care Lev a primit-o a doua zi. Dar, contrar instrucțiunilor ei, el nu i-a răspuns, gândindu-se că e prea târziu ca răspunsul să mai ajungă la ea. În schimb, a așteptat să vadă dacă avea să vină. Boris Arvanitopulo, prietenul și șeful său, care fusese de acord s-o întâmpine pe Sveta și s-o cazeze, a mers la gară pe 23. A privit cum trenul s-a oprit în gară și a căutat din priviri o tânără zveltă, cu cozi împletite și rucsac în spate printre pasagerii care-și croiau drum pe lângă el spre holul gării. Sveta nu era printre ei. Pe 24, s-a întors în gară, dar Sveta nu s-a aflat nici în trenul următor. De fiecare dată Boris s-a întors în lagăr fără Sveta și de fiecare dată Lev înnebunea de grija ei. „Așadar, draga mea Sveta”, i-a scris el pe 24, „eu stau aici și mă gândesc, vii sau nu vii? Și dacă nu, atunci e întru totul vina mea pentru că am ascultat-o pe N.A.[11] și nu am trimis o telegramă [la Kirov]. Nu mă pot gândi la nimic altceva. Poate ți s-a întâmplat ceva”.

Sveta avusese într-adevăr probleme. Pe traseul dintre Kirov și Kotlas, câteva dintre vagoanele de la capătul trenului fuseseră decuplate după ce inspectorii descoperiseră o defecțiune la roți. A urmat o goană nebună a pasagerilor pentru a-și găsi locuri în vagoanele din față. Sveta și-a luat în grabă lucrurile și a reușit cu greu să ajungă până la capătul

din față al trenului înainte ca acesta să plece. Ce s-a întâmplat cu ceilalți pasageri care nu au fost la fel de rapizi nu știa. Dar un pericol și mai mare avea să apară. La Kotlas, stătea așezată pe rucsac în curtea gării, așteptând trenul către Peciora și sperând să nu atragă atenția asupra sa, când un polițist s-a apropiat de ea. Pentru că era în haine civile, nu în rochia kaki care o ajutase în prima călătorie, se gândise probabil că cel mai bine era să nu aștepte în sala gării. Polițistul ar fi putut să-i ceară actele la control și s-o întrebe unde anume călătorea, caz în care ar fi avut serioase probleme. Dar acesta s-a dovedit a fi prietenos și preocupat doar de siguranța ei. Erau hoți pe acolo, i-a spus, și ar fi mai în siguranță dacă ar aștepta trenul în clădirea gării.

Pe 25, Sveta a ajuns într-un sfârșit la Peciora. Arvanitopulo a așteptat-o la gară și a condus-o acasă la el, chiar la marginea perimetrului împrejmuit cu gard al combinatului. Familia Arvanitopulo avea telefon. Boris trebuia să fie permanent disponibil în caz de incendiu la centrala electrică, unde de asemenea exista un telefon la care Lev avea acces când lucra în tură. Sveta l-a sunat pe Lev. Legătura telefonică a fost stabilită în centrala telefonică de Maria Aleksandrovskaia, femeia care-i găzduise pe Lev și pe Sveta în casa ei cu un an în urmă. Lev i-a spus Svetei că cineva informase gardienii despre planurile ei de a intra ilegal în lagărul de muncă și că „aceștia așteptau cu nerăbdare ocazia de a o aresta”. Totuși, nu toți gardienii erau atât de ostili, se părea, din moment ce unul dintre ei îl avertizase asupra pericolului. Lev transformase una dintre magaziile din subsolul centralei electrice într-un „apartament conspirativ”, unde ar fi putut să locuiască împreună dacă ea reușea să intre.

Hotărâtă să-l vadă pe Lev, dar nevrând să rişte să fie arestată dacă intră clandestin în lagăr, Sveta s-a dus la cartierul general al administraţiei Gulagului, în marea clădire albă în stil clasic pe lângă care trecuse împreună cu Lev Izrailevici pe drumul către combinat cu un an înainte, ca să solicite permisiunea oficială de a-l vizita pe Lev. Era un act de curaj din partea ei, din moment ce administratorii MVD aproape cu siguranţă ştiau despre intrarea ei ilegală în lagăr din anul 1947, iar acum puteau da ordin să fie arestată. A urcat scările până la etajul al doilea, unde a găsit uşa ce dădea spre birourile lui A.I. Borovițki, directorul lagărului de muncă, la capătul unui coridor larg cu podea de lemn şi ferestre mari prin care se putea vedea coşul centralei electrice. În marea încăpere principală a birourilor lui Borovițki se aflau basoreliefuri din ghips realizate de deţinuţi, înfăţişând scene din pădurile nordice, de pe şantierele de construcţie şi de căi ferate. Când a intrat, Borovițki nu se afla acolo. L-a aşteptat să apară. Era extenuată din pricina călătoriei lungi de la Moscova. „Am aşteptat toată ziua să apară şeful administraţiei, iar noaptea târziu încă îl mai aşteptam”, îşi aminteşte ea.

Ca toţi ceilalţi şefi ai Gulagului, Borovițki lucra noaptea, aşa cum făcea şi Stalin. Ceasurile din fiecare birou erau potrivite după ora Moscovei. Niciun şef nu-şi permitea să doarmă dacă MVD-ul din capitală ar fi sunat. În cele din urmă, Borovițki a sosit şi a primit-o pe Sveta în biroul său, aşezat între masa de lucru şi un seif voluminos. Politicos şi curtenitor, Borovițki a acceptat imediat cererea Svetei şi a semnat un ordin pe care i l-a înmânat în timp ce o conducea spre ieşire. „I-am mulţumit plină de entuziasm”, îşi aminteşte Sveta. Dar, odată ajunsă în

stradă, a privit mai atentă hârtia pe care o ținea în mână. „Acolo era un felinar cu lumina mai puternică sau poate un reflector, iar în lumina acestuia am citit documentul: «Se autorizează o întâlnire de 20 de minute sub pază militară»”.

Întâlnirea a avut loc în ziua următoare în mica gheretă de la intrarea în complexul de barăci pentru deținuții din Colonia Nr. 2. Gardianul de serviciu s-a dovedit a fi mai cumsecade decât șeful lui. Le-a permis să se întâlnească singuri într-o anexă privată a încăperii principale, unde se aflau o bancă și o masă. Cămăruța avea o ușă care a rămas deschisă, dar gardianul nu a intrat. Pe masă era un registru în care gardianul trebuia să țină evidența vizitatorilor. Svetei i se oferiseră douăzeci de minute, dar gardianul nu a notat ora sosirii ei. Dacă ar fi întrebat cineva, i-ar fi spus că tocmai sosise și nu apucase să o noteze încă în registru. În felul acesta, Lev și Sveta au putut să stea câteva ore împreună. Înainte de a ieși din tură, gardianul le-a spus să revină a doua zi la prânz, când avea să fie din nou de serviciu. Sveta s-a prezentat la ora stabilită. Apoi a apărut și Lev și au petrecut toată după-amiaza împreună stând pe banca din cămăruță. În tot acest răstimp, în spatele ușii, ascunși privirii lor, deținuții și gardienii intrau și ieșeau din ghereta de pază. Timpul petrecut a fost mai lung decât ar fi putut spera, dar, din nefericire, cu totul insuficient.

Sveta a plecat din Peciora pe 30 august. A fost condusă la gară de Stanislav Iakovici, prietenul de încredere al lui Lev, care a ajutat-o să-și facă rost de bilet și a suit-o în trenul de Moscova. „Dragul meu Lev”, a scris ea pe drumul spre Kotlas, „o a doua zi fără tine a venit deja și a trecut”.

> Vagonul meu este o combinație (vagon de dormit deasupra, normal jos), ceea ce înseamnă că oamenii vin și pleacă mai des [decât într-un vagon de dormit]. Dar toată lumea din compartimentul meu merge până la Kotlas, unde trenul este programat să staționeze timp de cinci ore. Kotlas este un loc înfricoșător – niciun altul de pe toată ruta nu este la fel de murdar. Voi dormi. Este o noapte răcoroasă, dar am o cămașă de lână cu mine. Și m-am înfășurat într-o pătură și nu voi îngheța. [...] Deja pădurile nu mai sunt atât de mlăștinoase, ci sunt frumoase în felul acela tomnatec. [...] Sub mine, în patul de jos, sunt câțiva copii – o fetiță de zece ani, o fată și un băiat de câte cinci ani și o altă fetiță de trei ani. Sunt copiii a trei surori ai căror soți au fost cu toții uciși – și care locuiesc acum împreună ca o familie. Copiii sunt adorabili. Ei bine, Levi, asta-i tot pentru moment. Ai grijă de tine și transmite salutări tuturor.

A sosit acasă abia în seara de 4 septembrie, găsindu-și părinții foarte îngrijorați (nu primiseră niciuna din telegramele pe care ea le-a trimis, așa cum promisese, ca să le dea de veste că era bine). Sveta i-a scris lui Lev în seara aceea:

> Levi, dragul meu drag, sunt în sfârșit acasă. Aș fi vrut să-ți mai trimit o scrisoare din Gorki, dar nu am mai avut timp. Ți-am scris de două ori în timpul călătoriei – o dată dintr-o gară oarecare, apoi din Kirov. Ploaia a făcut ca toate străzile lăturalnice din Kirov să fie impracticabile, dar era doar noroi, nu mlaștini, ca la Kotlas. Trenul de la Kirov la Gorki a fost un hârb, dar cușeta mea era în regulă și oamenii au fost drăguți, așa că am ajuns într-o stare de

spirit bună. În patul de jos al cușetei erau o mamă și o bunică cu un băiețel de trei ani care nu vorbea și nu mergea încă. Doctorii zic că nu e nevoie de tratament și că în pace și liniște, cu atenție și grijă, se va face bine până la vârsta de șase ani. Băiatul e frumos la chip – cu ochi mari și gene lungi, dese și curbate – și e atât de drăgăstos! [...] A mai fost o femeie care a călătorit cu mine, moscovită și ea, care-și așteptase soțul zece ani [ca să se întoarcă din lagărul de muncă], iar când s-a mutat la Kirov ca să fie cu el, a aflat că el se căsătorise cu altcineva. Pentru ea, lumea a devenit un loc pustiu.

Am ajuns la Moscova cu aproape trei ore întârziere. Pe la ora 8, eram deja acasă și mama m-a întâmpinat pe scări. [...] Acum e ora 9 și afară e întuneric beznă. Ei, dragul meu, acum o să-mi iau rămas-bun. Amintește-ți totul. Sper ca sufletul să ți se liniștească și inima să nu-ți mai fie tulburată de prea multe gânduri. În cazul în care, totuși, îți va veni în minte ceva urât, să-mi scrii imediat despre ce este vorba și voi încerca să găsesc o soluție. Toate cele bune și salutări tuturor.

Sveta a fost dintotdeauna atrasă de oamenii care pierduseră pe cineva drag, dar acum a fost prima dată când a întâlnit o femeie al cărei soț fusese luat de o altă femeie din lagăr. Povestea moscovitei nu era neobișnuită. Multe cupluri se destrămaseră din cauza sentințelor de zece ani: neveste care renunțaseră sau nu-și mai putuseră aștepta soții închiși în Gulag sau care-i crezuseră morți, așa că începuseră o viață nouă alături de altcineva; soți care încurajau divorțul ca să-și salveze soțiile și copiii de la discriminarea cu care erau tratate

„rudele unui dușman al poporului”; sau care renunțau la soții și se căsătoreau cu femei din lagăr deoarece puteau înțelege mai bine greutățile prin care treceau.

De data aceasta, călătoria la Peciora i-a adus alinare Svetei. „M-am privit în oglindă astăzi”, i-a scris ea lui Lev la o zi după ce s-a întors. „Arăt mult mai bine decât atunci când m-am întors de la Pereslavl[-Zalesski].” Trei zile mai târziu, se simțea „binecuvântat de fericită și bună cu toată lumea”. Chiar și după trei săptămâni încă mai simțea efectele călătoriei. „Sunt copleșită de fericire”, scria. „Nu numai că nu mai plâng, dar mai zilele trecute chiar m-am surprins zâmbind în tramvai.”

Între timp, Lev nu-și putea lua gândul de la Sveta. „Scumpa și iubita mea Sveta”, scria el pe 4 septembrie, când încă mai aștepta să afle dacă ea ajunsese cu bine acasă. „Nu știu cum să-ți descriu situația mea. «Dor» nu e cuvântul potrivit – pentru că există și îngrijorare. Nu mă gândesc decât la tine și nu te văd decât pe tine, nu pe tine în întregime, îți văd doar ochii, sprâncenele și rochia gri.” Cinci zile mai târziu, fără să fi primit încă vreo veste de la Sveta, i-a scris ca să-i ureze la mulți ani de ziua ei, de pe 10, dar de data asta era mai trist:

> Draga mea Sveta, mâine e ziua ta. Mi-e atât de greu să-ți urez ceva, draga mea – e un contrast atât de mare între ceea ce-mi doresc pentru tine și ceea ce e cu putință acum și în viitor! Așa că tot ce-ți doresc probabil că sună ca bâiguielile unui nebun pe care nu-l crede nimeni. Dacă scrisoarea aceasta ar putea ajunge la tine până mâine nu aș mai scri-o. Nu vreau să te supăr tocmai în ziua asta, aducându-ți aminte de situația în care ne aflăm. Sveta, Sveta, dacă soarta ar fi fost mai generoasă cu noi, dacă ne-

> ar zâmbi și nouă. […] Nu știu ce se va întâmpla în viitor, cum va fi, dar vreau să cred că vom avea un viitor. Să fie prea mult ce-mi doresc? […] Ai grijă de tine, Svet. Să fii sănătoasă, Svetinka.

Pe 22 septembrie, la trei săptămâni de la plecarea Svetei, încă nu primise nicio veste. Alți deținuți primiseră scrisori expediate din Moscova doar cu câteva zile mai înainte, dar pentru Lev nu sosea nimic. Fierbea de îngrijorare:

> Draga mea Sveta, n-am mai primit nicio scrisoare de la tine. Dumnezeu știe la ce mă gândesc acum când îți scriu. Nu mi-e rușine să mă port ca un nătâng de 32 de ani care vorbește ca un puști de 16 ani, caraghios de sentimental, și ca o mamă în vârstă îngrijorată, temându-mă doar că te bat la cap și că te voi enerva cu lamentările mele, încercând să aflu dacă ești bine, când totul nu-i decât o problemă a poștei. Acesta e motivul?

În cele din urmă, pe 23, a primit o scrisoare:

> Îmi imaginam lucrurile cele mai nebunești și eram într-o stare de nedescris, când deodată a venit un bărbat pe care nici măcar nu-l cunosc prea bine și mi-a înmânat o scrisoare, și imediat ce am văzut scrisul tău am și uitat să-i mai mulțumesc. Svetik, ești a mea, draga, curajoasa mea Svetlaninka. Singura problemă e că nu mi te pot zugrăvi în minte atunci când îți citesc scrisorile. Sunt două Svete – una văzută cu ochii mei, alta care apare în scrisorile tale. Dacă o vreau pe Sveta aceasta, îmi amintesc fraze pe care

le-ai scris, dar ele îmi vin în minte nerostite de o voce și nu sunt asociate cu chipul tău. Dacă vreau să te văd pe tine, atunci mi-e mai ușor fără scrisori. Să nu mă înțelegi greșit, prin asta nu vreau să zic că viața fără scrisorile de la tine mi-e mai ușoară, Sveta, draga mea.

Treptat, Lev a reintrat într-o rutină. Venise din nou iarna. Lagărul de muncă nu era pregătit. Avea geamuri sparte, găuri în acoperișurile multor clădiri și nu existau suficiente surse de căldură sau lumini electrice în barăcile din Colonia Nr. 2. Administratorii discutau despre schimbarea întregii instalații electrice din combinat, dar nu s-a făcut nimic. În noiembrie, imediat ce fluviul a înghețat, a început curățenia anuală a lagărului de muncă, cu focuri imense aprinse pe gheață, care mistuiau deșeurile lemnoase.

Lev era ocupat cu reparațiile la uzina electrică. „Zilele trec foarte repede", i-a scris el Svetei, „și seara adorm imediat pentru că alerg toată ziua făcând diverse munci la centrală. Liubka și cu mine – slavă Domnului că nu a plecat încă – am terminat instalarea unuia dintre panouri și pentru prima dată de când s-a deschis centrala echipamentul nou instalat merge ca uns".

Lev era îngrijorat și din cauza ultimelor zvonuri legate de un convoi către lagărele cele mai nordice „cu regim special". Când lista de deținuți pentru acel convoi a fost într-un final anunțată, aceasta cuprindea și numele celui mai bun prieten al său, care-i era și vecin de pat, Liubka Terlețki. Pe 2 noiembrie, Terlețki a fost trimis la Inta, unul din lagărele miniere cele mai dure din Gulag, la 180 de kilometri nord de Peciora pe calea ferată înspre Vorkuta. A fost o catastrofă

pentru Lev, care-l iubea pe Liubka mai mult decât pe un frate și-și făcea griji pentru el din pricina tinereții și a constituției lui fizice delicate. „În seara asta, într-un final, l-au transferat pe Liubka. Nenorociții, toți sunt niște nenorociți”, i-a scris disperat Svetei, târziu în noaptea aceea. Lev era dezamăgit mai cu seamă de faptul că Arvanitopulo nu făcuse nimic ca să-l ajute pe Terlețki, care lucrase din greu pentru el la centrala electrică, în timp ce noul șef al Grupului Electric, Aleksandr Semenov, care nici nu-l prea cunoștea pe Terlețki, „încercase să facă tot posibilul” ca să-l salveze. „De-ar fi avut puțin mai multă libertate de mișcare”, scria Lev, „poate ar fi reușit ceva. E strigător la cer”.

Lev se temea că prietenul său nu avea să supraviețuiască drumului în convoi. „Liubka se îmbolnăvise destul de rău după atâta muncă istovitoare, era chinuit de stări nervoase și slăbise”, i-a scris Svetei pe 3 noiembrie. „O călătorie în gerul de acum e destul de anevoioasă chiar și pentru cei care sunt mai puternici, dar în situația lui mă tem de ce-i mai rău. [...] Nu am crezut că aș putea vreodată să mă simt atât de apropiat de cineva. Crezi că va rezista în următoarele 11 luni?”[12].

Supraviețuirea în Gulag depindea mult de sprijinul prietenilor, iar Lev îl considera pe Liubka singurul lui prieten apropiat din lagărul de muncă, așa cum i-a explicat Svetei pe 9 noiembrie:

> Nu am putut niciodată să plâng pe umărul cuiva, dacă acel cineva nu erai tu, dar avându-l pe Liubka aici mi-era mai ușor să trec peste momentele grele. Nu i-am spus niciodată nimic când pricina nefericirii mele era una personală și, în general, prietenia noastră nu a implicat niciun fel de

sentimentalism. Dar până și o ceartă cu el aducea un soi de ușurare sau doar faptul că vorbeam despre lucruri la întâmplare, lucruri banale. [...] Liubka, Liubka, de-aș ști măcar că ești în viață, de-ai putea rezista până în ziua eliberării! Sveta, l-am pus să memoreze adresa ta – nu te superi, nu? Doar în caz că se dovedește a fi singura legătură pe care o are, deși poate că nici nu va încerca să scrie – ar fi ceva atât de tipic pentru el.

Pe 3 decembrie, Lev a început să-i scrie o scrisoare lui Liubka:

Ei bine, prietene, nu te supăra că-ți scriu. Nici măcar nu știu dacă și când va fi trimisă această scrisoare. În ceea ce mă privește, totul vine dintr-un egoism nenorocit, bineînțeles – nu pot trece peste dorința de a spune câteva cuvinte unui suflet viu, fie și măcar prin corespondență, pentru că pe aici nu există niciun suflet viu. Poate ar fi mai bine pentru tine să nu primești scrisori – te cunosc –, dar, dacă poți îndura, scrisoarea aceasta nu-ți va pricinui niciun rău.

Liubka, indiferent cât de rău e pe acolo, gândește-te doar la un lucru: e o nebunie curată să reziști opt ani și jumătate doar ca să cedezi în cel de-al nouălea, indiferent dacă lucrurile vor sta mai bine pentru tine în cel de-al nouălea sau nu.

Lev i-a povestit de-a fir a păr tot ce se întâmplase la centrala electrică în luna de după plecarea lui Liubka. Veștile au ocupat douăsprezece pagini. Apoi a încheiat:

Liubka, nu voiam deloc să-ți zic lucrul acesta, dar chiar nu are niciun rost să nu ți-l zic – și anume că ne lipsești. S. îmi scrie că ar vrea să-ți strângă mâna. Consideră că ți-a strâns-o deja, și eu la fel, și amintește-ți adresa ei: 8, 17, SAI, Kazarm, M. – păstreaz-o în memorie în caz că apare vreun pachet. Și să nu-ți fie teamă dacă apar pachete – i-am cerut doar niște vitamine ca să-ți amelioreze scorbutul și nu costă mai nimic. Ei bine, în orice caz, ține-te bine, omule.

Scrisoarea nu a fost trimisă niciodată, pentru că Lev nu știa cum să i-o trimită lui Terlețki la Inta. Nu era sigur nici măcar că el se afla acolo.

1. Joc de cuvinte: în limba rusă, „Svet” înseamnă „lumină” (n.tr.).
2. Viteza de sedimentare a hematiilor.
3. Institutul aflat în apropiere de Sverdlovsk unde Sveta lucrase în 1943.
4. Stomacul i-a fost despicat de o bară de fier care ieșea din partea laterală a unui camion în mers.
5. O mireasă care și-a pierdut mirele (*solomennaia nevesta*). În folclorul rusesc, iarba era folosită ca plată simbolică la încheierea unui contract.
6. Spectacole de la Teatrul Central pentru Copii bazat pe poveștile poetului sovietic Samuil Marșak.
7. Aceasta este una din temele principale ale romanului *O zi din viața lui Ivan Denisovici* al lui Aleksandr Soljenițîn.
8. În *Nopțile albe*, povestea detenției sale în Gulagul Peciora din 1940 până în 1942, Menachem Begin, care va deveni ulterior prim-ministrul Israelului, citează un deținut care

afirma că „muștele nordice” din Peciora erau chiar mai rele decât țânțarii obișnuiți: „Ele păzesc deținuții mai bine decât orice *strelki* [santinele] cu puștile lor. Cum? Odată, un deținut a ieșit din lagăr și a fugit. Un *strelki* a tras după el, l-a urmărit, l-a vânat cu ogarii, zadarnic. Deținutul parcă se evaporase. [...] Trei zile mai târziu, evadatul s-a întors de bunăvoie. [...] Era de nerecunoscut. L-au dus la «izolare». Dar a jurat că nu va mai încerca niciodată să evadeze. Muștele nordice îi dăduseră o lecție” (Begin, *White Nights*, pp. 160-61).

9. Lev se referă probabil la lagărele cu „regim special” (*osobie lagheria*), dintre care zece au fost deschise în primăvara anului 1948 pentru a-i izola pe „cei mai periculoși” deținuți politici („spioni, diversioniști, teroriști, troțkiști, cei de dreapta, menșevici, revoluționari socialiști, anarhiști, naționaliști, emigranți albi și membri ai altor organizații antisovietice”). Lagărele cu „regim special” erau localizate în cele mai aspre regiuni ale țării, iar câteva erau amplasate în apropiere sau dincolo de Cercul Arctic (Inta, Vorkuta, Norilsk și Kolîma). Deținuții aveau numerele tatuate pe piele, purtau uniforme vărgate și li se permitea doar un „contact minimal cu lumea de afară” (Applebaum, *Gulag*, p. 419).

10. Sveta spune cum va intra în legătură cu muncitorii voluntari, cărora nu le dă numele, cei care o vor găzdui în complexul din incinta zonei industriale: Boris Arvanitopulo (șeful centralei electrice din combinatul de prelucrare a lemnului) și soția acestuia, Vera.

11. Natalia Arkadievna trebuie să-l fi avertizat pe Lev să nu trimită vreo telegramă.

12. Era perioada rămasă din sentința de zece ani a lui Terlețki atunci când a fost trimis la Inta.

8

Draga mea Sveta, a venit deja timpul să-ți urez un An Nou fericit. M-am gândit ca anul acesta să-ți urez lucrurile cele mai simple, iar tu ar trebui să încerci să ți le dorești singură. […] Urările oamenilor care îți sunt aproape nu trebuie să fie neapărat de noroc și, în ceea ce privește fericirea, aceasta e incredibil de vagă și poate nici nu se potrivește prea bine realității noastre. […] Vreau să zâmbești mai des, să cânți mai mult sau să fredonezi ceva pentru tine și vreau să-ți mijești puțin ochii, ca atunci când descoperi ceva amuzant, ori să-i deschizi larg, cu sprâncenele ușor ridicate, ca atunci când vezi ceva care te face fericită. Aș vrea ca toate aceste expresii să zăbovească mai des pe chipul tău. […] Și astfel, Sveta mea dragă și scumpă – ca să continui cu aceste lucruri mărunte –, în primul rând, te rog să nu-ți neglijezi cozile și, în caz că le tai, asigură-te că te îngrijești de buclele tale dezordonate. În al doilea rând, încearcă să nu lași duminicile să treacă pe lângă tine fără să te rupi pentru o vreme de corvezile casnice sau oficiale, ca să schiezi, să patinezi, să tragi la vâsle sau doar ca să mergi undeva. […]

> Dragă Sveta, să-ți fie bine – la urma urmei, nu există un alt mod de a-ți spune ce-ți doresc; aici ar trebui să existe un superlativ care să intensifice verbul, nu adjectivul.

La începutul anului 1949, Sveta avea foarte mult de lucru și multe griji. Era ocupată până peste cap cu sarcinile administrative de la institut, chinuindu-se cu lucrările de construcție și renovările în vederea pregătirilor pentru mutarea laboratorului ei la etajul al patrulea. În același timp, făcea noi cercetări asupra compresiunii cauciucului, alăturându-se bătăliei pentru suplimentarea fondurilor de la minister și făcând estimări pentru planul cincinal. Svetei nu-i plăcea munca aceasta. „Nu oferă nicio bucurie”, a scris ea. Aflată într-un stres continuu, îi era frică să nu aibă probleme din cauza vreunei erori sau pentru că „a permis să se facă ceva nepermis”.

Războiul Rece era la apogeu, iar oamenii de știință sovietici se aflau sub presiunea tot mai mare a statului. Fizicienii erau criticați și înlăturați din funcții pe motivul „prosternării față de Occident” sau pentru că aderau la filozofia „idealistă” a mecanicii cuantice, care era din nou atacată, așa cum mai fusese și în anii 1930, ca fiind incompatibilă cu materialismul dialectic, baza „științifică” a marxism-leninismului. Unii au fost eliminați pentru că erau „cosmopoliți” (de exemplu, evreii), un „grup antipatriotic” acuzat că subminează arta și știința sovietice în lupta lor ideologică împotriva Occidentului. Cel puțin doi dintre colegii Svetei de la institut (Vitali Epștein și Lazar Vinnițĭki) au fost trimiși să-și găsească de lucru în afara Moscovei din cauza campaniei „anticosmopolite” care a debutat în ianuarie 1949 și mulți alți cercetători științifici

sovietici evrei au fost demiși în lumea institutelor de cercetare în care se afla și ea.

Lev era îngrijorat din pricina consecințelor pe care toate acestea le aveau asupra sănătății și stării de spirit ale Svetei. Sveta lua untură de pește și barbifen – „ca să-mi calmez nervii”, așa cum i-a explicat ea lui Lev, „și astfel să nu o mai iau razna și să nu mă mai răstesc la toată lumea”. Barbituricele păreau să aibă un efect pozitiv. „Pastilele acestea mă ajută”, i-a scris ea lui Lev.

> În primul rând, am un fel anume de a rezista, râd și nu plâng (poate râd ca să nu plâng), și, în al doilea rând, deși pofta de mâncare nu mi-a revenit încă, nu mai slăbesc (când m-au cântărit la fabrică aveam 56 de kg) și toți sunt de acord că încep să arăt mai bine.

Deși Sveta nu se lăuda cu asta, alții considerau că era atrăgătoare. La o petrecere dată de Nina Semașko, s-a văzut antrenată într-o conversație târzie, în miez de noapte, cu un mic grup de prieteni care-l includea pe:

> Pavel, o cunoștință (nu foarte apropiată) cu care m-am trezit că vorbesc aceeași limbă pentru prima dată în 13 ani. Trebuie să recunosc că nu mi-aș fi permis niciodată așa ceva dacă aș fi fost complet trează – conversația era despre umanitate, fericire, muncă și alte chestiuni măreațe. Am ajuns acasă la ora 3 dimineața. Și același Pavel (nici el tocmai treaz) mi-a reproșat pe drum că am jucat pe două fronturi în trecut – știind că te aveam pe tine, dar spunându-i lui tot felul de lucruri. Jur că nu-mi amintesc

> să-i fi adresat vreodată mai mult de două vorbe. Întotdeauna am crezut că îi era credincios Ninkăi, iar eu îi eram indiferentă. Dacă i-am zis vreodată ceva a fost probabil ca să evit necesitatea sau posibilitatea de a purta o discuție serioasă cu el.

Pavel nu era singurul bărbat care se arătase interesat de Sveta. La sfârșitul războiului, a mai fost un episod pe care i l-a povestit lui Lev în 1948. Îl pomenise doar în treacăt în contextul unei dispute avute cu prietena ei, Irina Krauze, despre o prietenă comună care avea o aventură cu un bărbat însurat. Sveta nu fusese de acord cu comportamentul acesteia, pe motivul că se baza pe o minciună, și asta-i amintise de un tânăr care

> plănuia să se însoare când am apărut eu brusc la orizont și cu o săptămână înainte de nuntă am avut o discuție cu el. Mi-a spus că nu întâlnise pe nimeni mai bun decât mine, că logodnica lui nu se putea compara în nicio privință cu mine, și că suferea groaznic. I-am răspuns că te aștept pe tine (asta se întâmpla în 1945) și l-am întrebat de ce era atât de grăbit să se însoare dacă nu găsise persoana potrivită. Ar fi trebuit să aștepte până întâlnea pe altcineva. Mi-a spus că nu avea niciun rost să mai aștepte. Pe oricine ai alege, va exista întotdeauna cineva mai bun pe care-l vei întâlni într-o bună zi și, ca să fii moral, odată ce ai făcut o alegere, trebuie să închizi ochii și să nu te mai uiți niciodată la altcineva. Și, din moment ce promisese deja că o va lua de soție, totul era stabilit. I-am spus că era un gest lipsit de respect la adresa ei. Pur și simplu eu nu

pot accepta o astfel de moralitate oarbă. N-am nevoie de genul acesta de moralitate care te ia de ceafă și folosește forța. Să fie poate doar tinerețea și prostia mea?

Poate era și pentru că avea noroc – știind că avea bărbatul pe care-l iubea cu adevărat, chiar dacă nu-l putea avea încă.

Lev a fost de acord. Nu avea nevoie s-o compare pe Sveta cu nimeni altcineva, pentru că ea era singura pe care o iubea.

Cât despre „cel mai bun" și a închide ochii în fața viitorului – bineînțeles că e fals și imposibil să trăiești așa. În mod obiectiv, probabil că există altele mai bune, lumea n-o cuprinde doar pe „ea", dar nu despre asta e vorba. Problema este că „eu", adică „el", ei bine, mie mi-e mai ușor să filozofez la persoana întâi, așa că voi folosi „eu" și „tu". Ideea este că tu ești cea mai bună pentru mine – nu pentru că ai fi așa din punct de vedere obiectiv, ci pentru că *pentru mine* tu ești cea mai bună, iar eu *nu am nevoie de nimeni altcineva*, nici măcar de regina din Saba, pentru că *te* iubesc *pe tine*, pentru toate calitățile tale deosebite – până și defectele tale mi-s dragi –, în vreme ce virtuțile tale îmi sunt un prilej de bucurie. La început [începutul unei relații], desigur, sentimentele vin din calități plăcute, dar apoi acestea joacă un rol secundar. [...] Dezamăgirea sau împrejurările exterioare joacă adesea un rol și ele – pierzând acea putere de atracție și așa mai departe. Dar când o persoană cunoaște pe cineva foarte bine și de mult timp, nu doar de o lună sau de un an, ci de mulți ani, acest pericol se reduce la zero. În orice caz, așa văd eu lucrurile. Nuanța roșeții din obrajii noștri sau numărul firelor albe

devin nesemnificative. Bunul simț nu ne va ajuta deloc în această privință și, mai ales, nu al meu. Eu te iubesc, și asta-i tot. Și pentru cât timp? Ei bine, se pare că pentru totdeauna, așa mi se pare acum. Părea mai puțin sigur înainte, când eram despărțiți, dar acum cred, cred, cred. Ce altceva pot să zic?

Lev credea că o persoană care gândea că ar putea găsi pe „cineva mai bun" și-a pierdut „capacitatea emoțională". Atunci când scria despre „bunul simț", avea în minte „rațiunea cu inimă de piatră" care putea face astfel de calcule și se referea la „Preludiu la un poem despre planul cincinal", ultima poezie a lui Vladimir Maiakovski, în care există un vers despre „bunul simț de ocară".

Mă iubește? Nu mă iubește?
Trosnesc din degete, îmi frământ mintea, și-mi arunc
Degetele astfel frânte în cele patru zări.
Așa cum primăvara, dacă dai de margarete
Care să-ți spună viitorul,
Le rupi și le arunci în vânt.
Tot așa, de dau peste fire cărunte în barbă și-n păr,
Să zboare în aer argintul anilor ninși
Sper și mă rog din tot sufletul
Niciodată s-ajung la acel bun simț sau rațiune de ocară.

Svetei îi era dor de Lev. „Pentru cine știe care motiv te-am văzut în visele mele toată săptămâna", i-a scris ea pe 5 martie. „Asta nu m-a făcut chiar atât de fericită pentru că, deși te puteam vedea, nu te puteam atinge (Alik spune la fel despre

Dumnezeu, a cărui existență, se pare, el o consideră reală), iar tu te îndepărtai tot timpul de mine.” Și Lev o visa. Îi auzea vocea, dar nu o vedea. Vedea o scrisoare pe care ea o trimisese, dar nu putea s-o atingă sau s-o deschidă. O vedea nu doar în visele lui, „ci și în realitate, necontenit, și situația chiar se înrăutățește”.

Lev o vedea pe Sveta tot timpul. Când era în tură se gândea adesea la ea și în mintea lui purtau discuții. Devenea iritat când colegii de muncă încercau să-l țină de vorbă. „Nikolai [Lileev] a trebuit să treacă în tura de noapte”, i-a scris Lev Svetei, „iar eu mă simt eliberat de nevoia de a da socoteală pentru gândurile mele («La ce te gândești, Lev?» Ce întrebare prostească!)”.

La începutul lui 1949, Lev era ocupat cu reparațiile de la centrala electrică. În toamna care trecuse, proiectase un încălzitor cu aburi pentru motor, dar când a fost livrat, după Anul Nou, s-a dovedit că-l lucraseră la dimensiunea greșită, așa că a trebuit să fie returnat pentru remediere la atelierele principale. Pe 18 ianuarie, a avut prima zi liberă după mai bine de jumătate de an. „Vor mai fi și alte zile libere”, i-a scris el Svetei, „deși nu-mi fac prea mult bine”.

După plecarea lui Terlețki, Lev și-a găsit prea puțină alinare printre prieteni. Devenea tot mai singuratic și nu voia să se apropie de nimeni. „Îmi place să fiu singur la muncă”, i-a scris Svetei pe 19 ianuarie. „Oamenii vin să-mi vorbească, bineînțeles, însă asta nu mă deranjează atâta vreme cât nu mă simt stânjenit de obligația de a le răsplăti prietenia sau bunătatea, deschizându-mi sufletul în fața lor, ceea ce nu pot face absolut deloc cu Nikolai [Lileev] sau cu oricine altcineva care crede că-mi este prieten.” Lev era dezgustat de bășcălia

din barăci unde, fără Terlețki, se simțea mai izolat decât înainte. „Azi a fost o zi tâmpită”, scria pe 20 ianuarie. „La barăci se petrec atât de multe lucruri prostești și nebunești, se fac atât de multe glume și farse, încât nu pot să nu mă enervez și mă minunez cum e posibil ca o persoană ca A.A. [Semenov][1], cu o minte normală, să intre în jocul lor, mai ales când farsele sunt făcute pe socoteala cuiva care e de față în acel moment.” Nu se simțea în stare să li se alăture celorlalți deținuți atunci când aceștia se distrau. Era enervat de cum beau și cântau, chiar și de jocurile lor zgomotoase de domino din barăci, de după muncă. În timp ce Lev stătea întins pe pat, încercând să citească *Anna Karenina*, tovarășii lui deținuți făceau larmă în jurul lui. Uneori, totuși, și lui îi plăcea distracția. „Oamenii din baraca noastră se distrează azi”, i-a scris Svetei pe 25 ianuarie. „Nu au un motiv anume. Podeaua și ferestrele se cutremură de dansurile lor și de sunetele de chitară și, surprinzător, s-a dovedit că muzicantul cel mai bun e Aleksandrovici. Îmi scot pălăria în fața lui!”

Trei săptămâni mai târziu, a fost o petrecere mai liniștită la aniversarea de cincizeci de ani a lui Strelkov. Lev s-a dus împreună cu Lileev ca să bea ceai în laborator. „A fost o zi tristă”, i-a scris Lev Svetei, „iar eu nu m-am încumetat să-i urez la mulți ani. A înțeles, firește, de ce veniserăm, dar nu a spus nimic”. Strelkov suferea în continuare de scorbut și de crize tot mai acute provocate de pietrele de la vezica biliară. Doctorii de la infirmerie, cărora le lipsea experiența necesară operației dificile de care el avea nevoie, nu puteau să îl ajute nimic. Lui Lev îi părea rău de Strelkov, după cum i-a explicat Svetei:

> Nimeni nu a făcut ce a făcut el pentru producția din combinat și nu doar că nu a primit vreun cuvânt de mulțumire, dar cei care au beneficiat de pe urma lui încearcă să treacă totul sub tăcere ca să nu iasă la iveală faptul că munca lor e îndeplinită de alții. Șefii locali nu ridică nici măcar un deget să-l ajute, dincolo de rația lui individuală, pe care oricum ar trebui s-o primească pentru că e bolnav.

Au existat aniversări încă și mai triste, pe 17 aprilie, de pildă, aniversarea celor douăzeci și cinci de ani ai fiicei lui Strelkov, Valia, care locuia la Moscova împreună cu soțul și fiul ei – pe care Strelkov nu îl văzuse niciodată – și cu soția lui Strelkov.

> Doar 25 [de ani]! Și dacă G.I. [Strelkov] va trăi s-o vadă, va avea 37! – sub 40! Dar va exista vreodată o astfel de întâlnire? Îi este foarte greu și uneori când plec de la el, nefericirea și situația lui cumplită sunt de ajuns ca să mă facă să plâng. […] Ajung în punctul în care vreau să mă dau cu capul de pereți și să scrâșnesc din dinți de neputință și indignare pentru tot ce i s-a întâmplat. Este o persoană minunată, chiar dacă ne certăm adesea (destul de civilizat, bineînțeles).

În 1949, primăvara a sosit târziu la Peciora. A fost zăpada în mai și primele zile calde au venit abia pe la mijlocul lui iunie. Iarna lungă și rece a pus și mai multă presiune pe toată lumea. În condițiile în care fluviul era încă înghețat, lemnul nu putea fi adus în combinat. Erau numeroase pene de curent

pentru că centrala electrică se baza pe arderea lemnului. La joagăr și în ateliere mașinile nu puteau fi puse în funcțiune, muncitorii trebuiau să recurgă la uneltele de mână, iar combinatul a rămas în urmă cu planul, astfel încât autoritățile Gulagului au redus livrările de alimente. Pe toată durata iernii au lipsit hainele groase, ghetele și mănușile pentru deținuți. Mulți s-au îmbolnăvit pentru că au fost obligați să muncească mai multe ore la temperaturi foarte scăzute ca să recupereze deficitul de producție. În Colonia Nr. 2, unde Lev era deținut, s-a estimat că unul din zece deținuți s-a îmbolnăvit în primul trimestru al anului 1949, însă oficial doar 1% aveau voie să fie bolnavi pe zi.

Lev era îngrijorat pentru Konstantin Rîkalov, deținut politic și tăietor de lemne la centrala electrică, un om voinic care fusese boxer în tinerețe, dar acum era vlăguit de greutățile vieții în lagăr. Riscul era să devină neputincios din cauza unei forme acute de TBC care-i îngreuna foarte tare respirația. Lev ținea la Rîkalov. I l-a descris Svetei ca pe „un om educat, puternic, cinstit până la pedanterie și, în pofida celor doi ani petrecuți aici, un căutător incorigibil al adevărului”. Lev a mers să-l vadă pe Rîkalov la infirmerie:

> L-am găsit îmbrăcat și odihnindu-se pe un coridor, plângându-se că în loc de antrenament tăiase niște lemne și obosise peste măsură. „Dar unde naiba îți e toporul?” l-am întrebat. Iar el a răspuns: „Am dat peste un nod în lemn, așa că am lovit ceva mai tare și mânerul toporului s-a rupt în două. Îmi vor face unul nou”.

Rîkalov muncea ca să-și recapete puterea și spera să devină electrician la uzina electrică cu ajutorul lui Lev și al lui Semenov. Îl vizita pe Lev în pauza de prânz a acestuia:

> Acum două sau trei zile, fiindu-mi rușine de reproșul său că nu mai merg să-l văd, i-am făcut o vizită și am petrecut seara bând ceai. I-am ascultat amintirile legate de un teanc de fotografii și, deși totul îmi era cam peste mână, nu m-am supărat că mi-am petrecut timpul în felul acesta – mai întâi pentru că în mod neîndoios este un om de treabă, cu o inimă bună, interesant prin ceea ce-i place și prin ce poate face, și pentru că este tăcut; iar în al doilea rând, pentru că e singur pe aici și știu că îi vine ușor să-mi vorbească, iar asta îi aduce o oarece ușurare, ceea ce mă face să mă simt bine că am ajutat pe cineva. Acum analizez întreaga situație, dar în acel moment pur și simplu mă simțeam bine.

Rîkalov a devenit fochist în sala boilerului din unitatea de uscare, dar nu a putut face față muncii grele și s-a accidentat la coloană (fostul boxer își supraestimase capacitatea fizică). Refuzându-i-se accesul la infirmerie, a fost dus într-o celulă de pedeapsă după ce a fost surprins fumând într-un loc nepermis. Dându-i-se doar pâine și apă, s-a îmbolnăvit foarte rău și a trebuit să fie eliberat la solicitarea doctorului. A fost dus într-o zonă specială a infirmeriei pentru suferinzii de TBC și i s-au repartizat munci mai ușoare în incinta zonei industriale.

Când l-a vizitat pe Rîkalov la infirmerie, Lev a fost impresionat de bunătatea uneia dintre asistentele de acolo

care nu „părea să fie o localnică, ci una care moștenise slujba sau avea familie”. Erau multe asistente medicale exilate în infirmeriile de la Peciora. Pe 20 aprilie, Lev i-a scris Svetei despre o asistentă medicală de la infirmeria din lagărul de tranzit, pe nume Nina Grin,

> o femeie pe la vreo patruzeci de ani care va împlini cincizeci la capătul călătoriei de lucru [sentinței] aici. Dar cred că numele ei real ar trebui să fie Grinevskaia. Când pacienții îi cer ceva de citit, ea le dă *Pânze stacojii* sau *Plutind pe valuri*[2]. Toți pacienții o iubesc.

Așa cum, în mod evident, Lev ghicise, Nina era văduva scriitorului Aleksandr Grin (sau Grinevski), ale cărui fantezii romantice marine, citite des și apreciate de Lev la momentul acela, se situau foarte departe de realitățile sumbre ale Gulagului. După moartea soțului ei, în 1932, Nina se calificase ca asistentă medicală și lucra ca soră în Feodosia, în Crimeea. În timpul războiului, nemții au trimis-o într-un lagăr de concentrare din apropiere de Breslau. Pentru colaborarea cu inamicul, sovieticii i-au dat în 1945 zece ani de detenție la Peciora.

O altă asistentă din lagărul de tranzit era Svetlana Tuhacevskaia, fiica mareșalului Tuhacevski, care fusese judecat în secret și împușcat ca spion în 1937. După arestarea tatălui ei, Svetlana a fost trimisă împreună cu mama, frații și surorile sale la Astrahan și apoi, când mama a fost arestată, a fost dusă la un orfelinat, unde a rămas până în 1941. În haosul primelor zile de război a fugit din orfelinat, dar a fost găsită de NKVD și condamnată la cinci ani la Peciora. A fost scoasă

de pe lista deținuților și ascunsă la infirmerie de una dintre doctorițe, o femeie persecutată, de origine germană, pe nume Agata Rempel, care a înțeles că Svetlana, o tânără frumoasă, pe atunci în vârstă de douăzeci și patru de ani, și fiica unui faimos mareșal sovietic, nu avea să supraviețuiască dacă va fi lăsată să-și poarte singură de grijă printre deținuți. Svetlana muncea la infirmerie și locuia prin diferite case din oraș, unde era luată de muncitoarele voluntare care o ascundeau.

Pe 2 iulie 1949, conducătorii partidului din combinat s-au întâlnit ca să discute cum să pună în aplicare un decret (Nr. 10.190) al MVD-ului care impunea o mai strictă izolare a deținuților. Nu se făcuse nimic pentru implementarea decretului de când fusese emis, în martie 1947. Nu existau percheziționări sistematice ale prizonierilor și ale barăcilor, așa că tot felul de lucruri puteau fi introduse și scoase ilegal din zona de detenție. Încă nu se făcuse o segregare serioasă între zona industrială și așezările lucrătorilor liberi. Gardienii din ghereta principală erau corupți și luau mită ca să permită intrarea bunurilor și a persoanelor. Mulți dintre ei erau în cârdășie cu deținuții pe piața neagră: un deținut pe nume Liașuk era un croitor priceput care făcea haine multor gardieni, un altul, Kozarinov, era bucătarul care le făcea de mâncare. Exista până și o piață neagră a „secretelor guvernamentale” (a documentelor oficiale) furate din cartierele-generale ale MVD-ului din așezări și vândute deținuților, unii dintre ei făcându-și rost chiar și de dosarele lor personale și schimbând articolele sentințelor sau data eliberării.

Rezultatul întâlnirii a fost un nou sistem de permise; controale mai stricte ale vizitelor; mai multe percheziții în

barăci, interzicerea uniformelor militare (care încă erau purtate de unii deținuți); eliminarea rațiilor uscate (care puteau fi folosite în caz de evadare); repararea gardului de sârmă ghimpată (care avea mai multe găuri); curățarea tufișurilor dintre gard și joagăr (unde se găseau topoare, clești, fierăstraie și alte unelte care fuseseră aruncate din tufișuri în zona barăcilor); mărirea personalului la turnurile de pază (dintre care trei fuseseră lăsate nepăzite timp de mai multe luni); și, în final, după un an de discuții, construirea unui gard și a unei noi gherete de pază între complexul de locuințe și zona industrială.

„Nu știu cum o să ne mai descurcăm cu vizita anul acesta”, i-a scris Lev Svetei. „Noile proceduri nu oferă nicio portiță.” Încă o dată, Sveta era hotărâtă să nu se lase descurajată în încercările ei de a-l vedea pe Lev: „Hotărârea nu a prea contat anul trecut, dar învingătorii nu sunt judecați niciodată[3]. M-am descurcat până acum, dar poate că soarta nu-i va zâmbi întotdeauna celui curajos”.

Anul acesta se adăugaseră noi complicații. Institutul nu avea fonduri să o trimită într-o deplasare tocmai până la Kirov, iar Țîdjik nu voia să o piardă timp de o lună lăsând-o să inspecteze fabricile „de-a lungul întregului drum” – în Omsk, Sverdlovsk și Kirov –, care ar justifica cheltuielile, dar ar periclita îndeplinirea planului în institut, pentru că Sveta era indispensabilă pentru coordonarea ultimelor proiecte de cercetare din laborator. Până pe 4 iulie, Sveta făcuse deja rost de o deplasare în interes de serviciu până la Omsk și Sverdlovsk, de unde spera să călătorească mai departe înspre Peciora, dar nimic nu era sigur: o colegă, care obținuse

călătoria la Kirov, întârziase foarte mult plecarea, iar Sveta nu putea să plece înainte de întoarcerea ei.

Trei săptămâni mai târziu, colega Svetei încă nu plecase din Kirov, iar ea se resemnase cu ideea că avea să meargă să-l vadă într-o săptămână de concediu din toamnă, „care până acum ne-a purtat noroc”. Lev o avertizase că vizitele erau restricționate prin reguli mai stricte între „treizeci de minute și două ore, cu obișnuitul cod «vestimentar» [codificarea pentru: în prezența unui gardian]”. Mama lui Litvinenko îl vizitase în iunie. Chiar și după ce dăduse mită, i se acordaseră numai trei întâlniri de câte trei ore, singură cu Nikolai. Tatăl lui Lileev nu fusese nici el mai norocos, primind doar două întâlniri de aceeași durată cu fiul său. Într-o scrisoare codificată, în caz că ar fi căzut în mâinile autorităților, Sveta i-a cerut lui Lev să-i trimită mai multe amănunte despre riscurile și șansele de a mitui gardienii cu votcă („vitamina C”)[4] și cu bani („vitamina D”) ca să obțină mai mult timp sau intimitate. „Soțiile îmi par mai interesante decât mamele”, a scris Sveta, subliniind dorința ei de a-l vedea pe Lev într-un context în care să poată fi singuri, „dar mă interesează pur și simplu problema practică a locului în care se poate desfășura întâlnirea”. În răspunsul lui la fel de codificat, Lev a avertizat-o pe Sveta să nu aibă prea multe așteptări de reușită dând mită:

> Probabil că ai primit deja sfaturi în urmă cu trei zile de la I. S. [tatăl lui Lileev] asupra diverselor probleme tehnice și ți-ai dat seama că nici măcar condițiile optime nu asigură prea multe șanse de succes. Fermentarea ca urmare a folosirii preparatului D sau a echivalentului lui organic

> [alcoolul] ajută foarte puțin. În orice caz, nu poate schimba detaliile spațiului și timpului [durata și locul unde se putea desfășura întâlnirea] și, în cel mai bun caz, poate doar reduce numărul componenților [să facă astfel încât gardianul să iasă din încăpere], dar nici măcar așa nu reușește mereu. Așa stau lucrurile. Statisticile ne arată că ai dreptate, soțiile sunt mai puțin interesate de soții lor decât sunt mamele de fii. Potrivit datelor locale, raportul dintre primul caz și al doilea este zero, așa că nu există informații specifice legate de primul. Dar e puțin probabil că va fi diferit de cel de-al doilea.

Sveta nu s-a lăsat descurajată de greutățile sau de posibilitatea de a-l vedea pe Lev pentru doar câteva ore, dacă putea totuși să-l vadă. „Ne-am putea gândi la o opțiune de vacanță «mai interesantă»”, i-a scris ea lui Lev, „dar nu voi mai fi în stare de niciun fel de «relaxare» dacă nu mă întâlnesc cu tine mai întâi”.

> Mă întreb de ce alții se tem atâta de tot ce-i puțin și preferă să nu aibă nimic mai degrabă decât să aibă puțin, în vreme ce mie mi se pare că trei ore sunt mai mult decât nimic. Să fie oare amărăciunea de vină? Cred că sunt în stare să hotărăsc singură dacă ceva e mai bun decât nimic. Și la fel în cazul tău. Ce e mai ușor pentru tine, Levi? La urma urmei, vom avea șansa să ne vedem, nu-i așa? Și să ne atingem – să ne asigurăm că existăm și în realitate, nu doar în scrisori. Este cu siguranță mai mult decât nimic. Dar poate că fac prea mult hotărând ceva în locul tău.

Lev i-a răspuns:

> Nu contează cât durează întâlnirea noastră, atâta vreme cât ne vedem. Nu asta e problema. Lucrul acesta nu-mi va face așteptarea mai dureroasă după aceea. Și chiar dacă e dureros, tot va fi mai bine, mai bine pentru că va exista certitudinea nu doar că *a fost*, dar că încă mai *este* și poate să mai fie și pe viitor – dar, în orice caz, că *este*. Și dacă niciodată nu pomenesc despre asta este pentru că eu cred că e ceva egoist, o formă de presiune indirectă, în condițiile în care nici nu ar trebui să fie menționată deloc. Nu e vorba că n-aș crede în tine, Sveta, așa că, te rog, nu te supăra.

În august, Svetei i s-a ivit o ocazie să călătorească la Uhta, un orășel industrial subordonat Gulagului, aproape de Izma, aflat pe calea ferată dintre Kotlas și Peciora. Fabrica ceruse institutului să trimită un specialist care să verifice activitatea laboratorului, iar Țîdjik a ales-o pe Sveta. Țîdjik nu avea habar unde se afla Uhta: atunci când a informat-o că va trebui să meargă acolo, și nu la Omsk, s-a scuzat că-i stricase planurile de călătorie la Peciora ca să-l vadă pe Lev. „L-am întrebat pe Mihail Aleksandrovici dacă știe unde e Uhta”, își amintește Sveta, „pentru că se afla la doar 250 km de Peciora, și că nu-mi imaginam nimic mai potrivit atâta vreme cât nu se va îngrijora dacă îmi voi prelungi călătoria cu două sau trei zile”. Sveta a plecat cu trenul spre Uhta pe 30 august și a petrecut cel puțin o săptămână acolo, stând într-un sat din apropierea fabricii. După ce și-a terminat treaba, cei din conducerea fabricii i-au sugerat să zboare cu avionul înapoi la Moscova –

exista o cursă ce urma să plece de pe aeroportul din Uhta –, dar Sveta a spus că prefera trenul. „M-au dus cu mașina la gară [la Izma]”, povestește Sveta „și am încercat din răsputeri să-i conving că nu era nevoie să aștepte să mă urc în tren. Din fericire, trenul spre Moscova și cel de la Moscova cu destinația Peciora soseau în Izma cam în același timp”. Imediat ce gazdele ei au dispărut, Sveta a cumpărat un bilet pentru trenul către nord și s-a urcat în vagon.

La Peciora, Sveta a stat la Boris Arvanitopulo și la soția lui, Vera, la care stătuse și cu un an înainte. A rămas în Peciora de pe 9 până pe 12 septembrie, dar de data aceasta a petrecut și mai puțin timp împreună cu Lev – nu mai mult de câteva ore și în prezența unui gardian, fie în ghereta principală, fie în cea mică, unde se întâlniseră cu un an înainte. Așa cum o avertizase Lev, întărirea măsurilor de securitate făcuse practic imposibilă obținerea unei întrevederi mai lungi, chiar și cu mită. Dar amândoi s-au simțit încurajați de scurta lor întâlnire – care făcea ca despărțirea din lunile ce vor fi urmat să fie mai ușor de îndurat –, drumul ei până la Peciora meritând astfel efortul. Ca să fie cu Lev în acest răstimp atât de scurt, străbătuse o distanță dus-întors de 4.340 de kilometri.

Sveta a plecat de la familia Arvanitopulo în dimineața zilei de 12 septembrie foarte devreme. În aceeași seară a pus la poștă o scrisoare din gara de la Tobîs, ceva mai la sud de Uhta:

> Dragul meu Lev, călătoria e frumoasă.
>
> Transmite mulțumirile mele Javei [Aleksandrovici][5]. Nu am mers niciunde ieri-seară, doar m-am schimbat, mi-am strâns lucrurile și m-am culcat la ora 10. Vera m-a trezit la 4 – se luminase deja. Nu era nimeni la ghișeu și am reușit

să-mi iau bilet doar atunci când a intrat în gară un tren întârziat, venind dinspre nord, și s-a declanșat nebunia – toată lumea voia să cumpere bilet sau să-și pună viza pe vreun bilet la Peciora. I-am dat lui Boris 125 pentru transfer și Verei 50. Ea i-a refuzat, bineînțeles, dar apoi i-a luat repede. Am promis să-i trimit un tipar pentru o fustă evazată la modă, iar ea încă mai plănuiește să trimită bani pentru o haină de blană. Am încercat s-o conving să și-o cumpere singură când va veni în vacanță. Dar marea mea speranță e că nu va putea să economisească atâția bani. [...]

L-am văzut pe Lev. Iak. [Izrailevici] la Kojva. [...] Mi se pare că arată la fel. [...]

Trecând prin Uhta și Izma, m-am simțit ca și când aș fi trecut prin propriul meu oraș, atât de familiar îmi părea totul. În mare parte, satul se putea vedea din tren, dar nu și fabrica – care e în spatele dealului. Soarele apune deja și ni se promite o oprire de treizeci de minute, așa că-ți voi putea trimite scrisoarea aceasta.

Ai grijă de tine, dragul meu.

Pare a fi o scrisoare ciudat de obișnuită după o întâlnire atât de arzătoare cu bărbatul pe care-l iubea – ca și când ar fi simțit nevoia să-și controleze sentimentele pe lungul drum de întoarcere acasă. „Am ajuns la Kotlas”, a scris ea în „cea de-a doua scrisoare de pe drum”, pe 14 septembrie. „Noaptea a trecut cu bine. [...] Nu se deranjează să verifice pasagerii în mod regulat, dar patrulează tot timpul de-a lungul coridoarelor și fac controale selective.”

Spre deosebire de ea, Lev era mult mai liric. „Draga mea Sveta”, i-a scris pe 16 septembrie,

> încă ești alături de mine oriunde sunt. Dacă-mi vine ceva drăguț în minte – o melodie sau un fragment din Pușkin sau Burns, sau vreo pictură –, mă gândesc la tine și te văd, îți văd chipul și ochii, și mi-e mai ușor să-mi amintesc zâmbetul tău. Nu știu dacă e bine că-ți scriu despre toate astea – le-aș scrie pentru mine, și nu pentru tine, dar nu pot să nu scriu. Sveta, Svet a mea, draga mea Sveta. Când aud o melodie care știu că-ți place, mi se pare că o ascult împreună cu tine și sunt mai liniștit, mai apt să îndur totul. Devin mai bun cu oamenii. Sveta mea, cât de minunat e că *exiști*, că întotdeauna și în toate – în poezie sau în proză, în muzică sau chiar în diagramele circuitelor mele – te văd doar pe tine.

La douăsprezece zile după plecarea ei, Lev a început din nou să o vadă pe Sveta în vis, „doar că acum te văd fără trăsături sau chip, dar cumva știu că ești tu”. Timp de câteva nopți a avut coșmaruri, apoi, trei nopți la rând a avut același vis extrem de clar pe care îl mai visase în pușcăria SMERȘ din Weimar, în 1945, visul cu Sveta într-o rochie albă.

Câteva săptămâni mai târziu, Lev a citit *Un cuib de nobili* de Turgheniev, un roman despre piedicile puse în calea iubirii de împrejurări și de natura fugară, dacă nu de neatins, a fericirii. A citit până târziu în noapte și apoi i-a scris Svetei gândurile sale:

> Am înțeles că lucrul cel mai cumplit în viață este lipsa oricărei speranțe. […] Să elimini toți acei „poate” și să renunți la luptă când încă mai ai puterea să lupți e cea mai

groaznică formă de sinucidere. Este aproape de nesuportat s-o vezi întâmplându-se altora. Speranța care nu are nici un temei – o salvare pentru cei slabi de spirit și intelect – mă enervează. Dar pierderea speranței este paralizia, chiar moartea sufletului. Sveta, hai să sperăm atâta vreme cât încă mai avem puterea să sperăm.

1. Șeful Grupului Electric, Semenov era deținut politic, condamnat la zece ani în 1944.
2. Romane ale scriitorului rus Aleksandr Grin (1880-1932), al cărui nume real era Grinevski.
3. Sveta citează o frază celebră atribuită Ecaterinei cea Mare („*pobeditelei ne sudiat*”), rostită, se pare, în 1773, când generalul Suvorov a fost adus în fața unui tribunal militar după ce a luat cu asalt o fortăreață turcă de pe Dunăre, ieșind învingător, în pofida ordinelor mareșalului Rumianțev.
4. Cuvântul rusesc pentru „votcă” începe cu a treia literă a alfabetului.
5. Probabil că o ajutase în vreun fel pe Sveta în timpul vizitei ei.

9

„1950. O jumătate de secol se apropie de final”, îi scria Lev Svetei pe 8 ianuarie. Încă de la începutul noului an, număra zilele. Peste două săptămâni avea să împlinească 33 de ani.

> Simt că sunt la jumătatea vieții – ceea ce e bine, atâta vreme cât e doar la jumătate. Oare câți din anii care mi-au mai rămas vor intra în contul bătrâneții? Calculele acestea au rost doar dacă nu există niciun „dacă” – oricare din acești „dacă” ar putea pune capăt calendarului meu personal într-o clipă.

Pentru moment, prioritatea lui Lev era să supraviețuiască temperaturilor foarte coborâte: „Începe gerurile cumplite. Ieri au fost minus 47°C, iar alaltăieri au fost minus 49. Astăzi s-a mai «înmuiat» puțin până la minus 36, dar temperatura este iarăși în scădere”.

Populația Gulagului a atins punctul maxim pe la începutul anilor 1950. Potrivit statisticilor oficiale, lagărele de muncă și coloniile sistemului Gulagului numărau la acea vreme 2.561.351 de deținuți, cu un milion mai mulți decât în 1945. Deși reprezenta doar 2% din totalul forței de muncă a țării,

contribuția reală a Gulagului la economia sovietică era mult mai însemnată. Munca din Gulag era cu precădere importantă în domeniul exploatării miniere a metalelor prețioase din regiunile reci și îndepărtate, unde era foarte scump, dacă nu imposibil, să angajezi muncitori liberi. A jucat un rol major și în așa-numitele Mărețe Proiecte de Construcție Comuniste de la finalul anilor 1940 și începutul anilor 1950, care au ajuns să simbolizeze – cel puțin la nivel oficial – realizările de după război ale sistemului sovietic: canalul Volga-Don, hidrocentrala de la Kuibîșev, căile ferate Baikal-Amur și Transpolara, extinderile sistemului de metrou moscovit, noul și vastul complex al Universității din Moscova de pe Dealul Lenin, una din cele șapte structuri etajate ca un tort de nuntă („catedralele lui Stalin”) în stilul ostentativ al „imperiului sovietic” care invadase capitala în anii aceia.

Sveta era impresionată de noua universitate, a cărei clădire principală, de departe cea mai înaltă din oraș, se putea vedea de aproape oriunde din centrul Moscovei. „E ca un întreg oraș luminat noaptea, iar contururile clădirii principale sunt cu adevărat frumos iluminate”, i-a scris ea lui Lev. E puțin probabil ca Sveta să fi știut că noul complex fusese construit prin munca Gulagului. Își exprima același entuziasm naiv față de multe alte Mărețe Proiecte de Construcție Comuniste care, fără ca ea să știe, au fost construite cu deținuți. Și Lev era impresionat de imaginea propagandistică a acestor vaste șantiere de construcție. În clubul combinatului, unde li se proiectau uneori filme, a văzut un documentar despre canalul Volga-Don și, „timp de o oră întreagă”, după cum îi va scrie mai târziu Svetei,

n-am mai avut alte gânduri sau sentimente decât un sentiment de mândrie și admirație față de puterea minții omenești și de transformarea sistematică și armonioasă a miilor de idei într-o minune palpabilă. Filmul avea multe neajunsuri, bineînțeles, o anume grabă și, mai ales, lăsa senzația de improvizație, dar chiar și așa producea o impresie puternică.

Cum putea Lev să fie atât de impresionat? Știa că la canalul Volga-Don era folosită forța de muncă din Gulag, chiar și numai pentru că unuia dintre camarazii lui de detenție, lui Aleksandr Semenov, șeful Grupului Electric, i se aprobase cererea de a fi transferat ca inginer pe șantierul canalului. Vederile politice ale lui Lev se schimbaseră cu siguranță de la arestarea lui de către SMERȘ, în 1945. Nu mai avea iluzii în privința comunismului sau a justiției sovietice. Totuși, încă mai credea cu mândrie în forța progresistă a științei și a tehnologiei sovietice, chiar și din interiorul Gulagului. Propriile-i eforturi conștiente de a îmbunătăți activitatea la centrala electrică erau o dovadă a acestei credințe.

Gulagul era un vast arhipelag de lagăre de muncă și șantiere de construcție, de mine și de căi ferate în lucru, o economie bazată pe munca sclavilor, care arunca o umbră asupra întregii Uniuni Sovietice, însă prea puțini oameni erau conștienți de prezența acestuia printre ei. În anii de după război, s-a înregistrat o contopire treptată a economiei civile cu cea a Gulagului. În fiecare an, aproape o jumătate de milion de muncitori din Gulag erau transferați prin contract sectorului civil, mai ales în construcții sau în oricare alt domeniu în care ministerele civile se plângeau de lipsă de

forță de muncă, și cam același număr de muncitori liberi erau plătiți ca să muncească în industriile Gulagului. Sistemul din Gulag era obligat într-o măsură tot mai mare să recurgă la bonificații materiale ca să-i motiveze până și pe deținuți. Populația lagărelor devenise tot mai nesupusă și greu de controlat odată cu influxul de după război al militarilor Armatei Roșii, al prizonierilor de război străini și al „naționaliștilor" ucraineni și baltici ostili regimului sovietic. Toți acești prizonieri nu se temeau de violență. Dacă nu erau recompensați, exista posibilitatea ca ei să refuze să-și îndeplinească sarcinile.

În 1950, Lagărul de muncă al Căii Ferate Peciora Nord a fost reorganizat ca Peciorlag (Lagărul de muncă Peciora) și a fost însărcinat cu construcția unei a doua căi ferate între Kotlas și Vorkuta. Singura cale ferată temporară, care fusese construită într-o grabă foarte mare în anii de război, era incapabilă să facă față creșterii masive a producției de cărbune din bazinul carbonifer al Vorkutei sau nevoilor Peciorei, devenită un centru industrial important datorită producției Combinatului de prelucrare a lemnului.

Construirea unei a doua căi ferate a fost o provocare pentru conducerea Peciorlagului. Se impunea o muncă fizică grea pentru defrișarea pădurii, pentru săparea terasamentelor, pregătirea și amplasarea traverselor și a șinelor de cale ferată. Era nevoie de mii de noi deținuți pentru lagărele de muncă și coloniile situate de-a lungul căii ferate. Productivitatea combinatului trebuia să crească ca să satisfacă cererea tot mai mare de traverse, barăci și alte elemente de construcție. Cei din conducerea Gulagului se aflau sub presiunea uriașă de a finaliza calea ferată într-un an. Fără noi

recompense, nu aveau nicio șansă să o termine în mai puțin de doi sau chiar trei ani. Deținuții erau pur și simplu prea demoralizați.

La o serie de ședințe din ianuarie 1950 la care s-a discutat eșecul combinatului în îndeplinirea planului de producție din anul precedent, s-au menționat toate motivele obișnuite: lipsa materiilor prime și a energiei, deficiențele de organizare, lipsa expertizei deținuților etc. Însă șefii au remarcat în special „o scădere alarmantă a gradului de îndeplinire a normei” și „refuzul tot mai frecvent al deținuților de a munci”.

Pentru a accelera construcția căii ferate, autoritățile Gulagului au introdus un nou sistem de recompense materiale, inclusiv plata unor salarii. Propunerea de a-i plăti pe deținuți fusese introdusă printr-un decret al guvernului din noiembrie 1948. Decretul prevedea ca anumite lagăre selectate să acorde unele „bonusuri” bănești de până la 30% din ceea ce primeau muncitorii din sectoarele civile similare. Începând din primăvara anului 1950, aceste bonusuri au fost extinse în tot Gulagul (cu excepția lagărelor cu regim special).

La Combinatul de prelucrare a lemnului sistemul salarial a fost introdus pe 1 mai. Muncitorii obișnuiți erau plătiți cu 90 de ruble pe lună, iar muncitorii calificați cu dublul acestei sumei[1]. Cu noul sistem, combinatul trebuia să obțină profit pentru a putea primi în continuare bani și provizii din partea administrației de la Moscova a Gulagului. Nimeni nu știa precis dacă creșterea estimată a productivității avea să fie suficientă ca să acopere și salariile deținuților, și costurile necesarului minim de hrană, care continua să fie garantat. Până și conducerea combinatului avea îndoieli, în pofida pancartelor afișate pretutindeni – în club, în ateliere și

barăci –, care făceau reclamă noilor condiții. În Colonia Nr. 11, unul dintre lagărele îndepărtate din pădure, unde sistemul salarial fusese anterior testat, existase o creștere a productivității, dar nu suficientă încât să compenseze cheltuielile, din moment ce mulți deținuți nu munceau mai cu spor ca înainte. Pentru deținuți existau două mari probleme legate de sistemul salarial: le era greu să-i împiedice pe gardieni să le fure salariile sau să le ia banii prin mită; și nu exista mai nimic de cumpărat. Chioșcul din colonia îndepărtată avea doar câteva conserve cu cârnați, niște bomboane și mai nimic altceva, deși votca și tutunul puteau fi ușor procurate de pe piața neagră.

Lui Lev îi plăcea să câștige bani. Banii îi permiteau să-și plătească ceea ce el considera a fi datoriile sale față de mătușii, de unchiul Nikita și de alte rude care îi trimiseseră pachete și, în felul acesta, să nu se mai simtă ca „un copil căruia oamenii îi dau cu linguriță să mănânce”, când, după părerea lui, era de datoria sa „să se îngrijească de ei”, așa cum îi explicase Svetei în primele scrisori. În iulie, Lev i-a trimis mătușii Olga niște bani. „Suntem amenințați că vom deveni capitaliști odată cu trecerea la un sistem de plată în numerar”, i-a spus el vesel Svetei. Mai târziu, în același an, i-a trimis Svetei 200 de ruble pe care le economisise pentru ca ea să i le poată da mătușii Katia pentru o internare pe termen scurt într-un sanatoriu.

O altă concesie față de deținuți a fost o hotărâre aprobată de conducerea combinatului, în primăvara lui 1950, care le permitea să-și cultive propriile legume pe câteva terenuri alocate. Lev și prietenii săi din Grupul Electric au organizat o „fermă colectivă” în care cultivau salată, ridichi, mazăre, sfeclă și mure, toate fiind surse bogate de vitamine. Strelkov,

„președintele” fermei, „se îngrijea părintește” de aceasta, i-a scris Lev Svetei, „și-i plăcea să ne audă lăudându-i grădina de zarzavaturi și felul cum gătește”. A pus până și lumini ca să păzească recoltele pe timpul nopții, deși Lev era sceptic în privința acestui efort și credea că numărul hoților va fi redus cu „doar 1%, în cel mai bun caz”. Strelkov și „muncitorii agricoli” mai cultivau năsturei și ochiul-boului în cutii cu capac de sticlă și creșteau iepuri în pivnița centralei electrice (au făcut rețouri electrice pentru cuști), ceea ce le permitea să gătească niște tocane de iepure delicioase. „Am început prea târziu munca în grădina de legume”, i-a scris Lev Svetei pe la mijlocul lui octombrie.

> Recolta este mică și nu prea profitabilă, dar e satisfăcătoare, mai ales pentru G.I. [Strelkov]. Încă mai are niște roșii care se coc pe pervazul ferestrei și, în afară de astea, nu ne-a mai rămas altceva în magazie decât cartofi (că veni vorba, în momentul acesta cartofii nu ne lipsesc). Toate celelalte roade ale pământului au fost mâncate. Am avut chiar și rubarbă și spanac – un fel de Europă Occidentală pe sol de Komi. Nikolka [Litvinenko] se bucură din plin de grădină. În prezent, a trecut la creșterea iepurilor – încă nu există reglementări împotriva acestui lucru –, așa că avem un grup de șase urecheați care trăiesc în subsolul centralei, pe care N. intenționează să îi pună într-o tocăniță. […] Nu fac parte din complot, eu doar observ animăluțele cu mare
> plăcere. Obiectul atenției noastre în acest moment este motanul nostru, pe nume Mitka (nu cel care locuiește cu G.I., ci motanul din baraca noastră), care a luat un soi de

boală ce îi afectează mai ales ochii – îi curg. [...] În lipsa unui veterinar, îl tratăm noi înșine dându-i să bea vitamina C și spălându-i ochii cu acid boric. Merită o îngrijire bună: e un mare devorator de șoareci, purtarea îi este fără reproș și are o fire minunată.

18. Strelkov și Lev (rândul din spate) împreună cu Lileev (stânga) și Litvinenko în afara laboratorului.

Au mai fost și alte mici îmbunătățiri la combinat. S-au construit barăci mai mari pentru deținuți și un club nou în complex, accesibil acum tuturor deținuților, cu o bibliotecă, un radio la care se puteau recepționa posturi naționale, o masă de ping-pong și un loc pentru jocurile de cărți și domino. Lângă ghereta de pază s-a deschis un oficiu poștal și un mic magazin de unde deținuții puteau să cumpere pâine și uneori

chiar și unt, cârnați, zahăr, votcă, tutun și stofe pentru haine – deși livrările erau nesigure (magazinul avea 600 de metri de material pentru prosoape, dar nimic altceva mai călduros de vândut deținuților). „De ce să-mi trimiți zahăr când pot să-l cumpăr de aici? Și pastă de dinți, și săpun – acum avem de toate”, îi scria Lev Svetei. Cu ajutorul muncitorilor voluntari putea să-și mai cumpere unele lucruri și din micile, dar tot mai numeroasele magazine din oraș, unde exista o gamă ceva mai variată de hrană conservată, pește uscat și, uneori, legume, ceai și cuburi de cafea[2].

Peciora însăși se dezvolta rapid, oferind noi oportunități de muncă și chiar de distracție pentru deținuți. În 1949, în centrul orașului se deschisese un Palat al Culturii. Construit în întregime de deținuți, clădirea clasică cu colonadă adăpostea o sală de spectacole în care tot mobilierul a fost confecționat de dulgherii de la combinat. Filmele difuzate în sală erau proiectate separat pentru muncitorii voluntari și pentru deținuți (conduși la palat sub pază armată). Exista o orchestră locală și, începând cu 1951, o trupă de teatru locală, alcătuită din deținuți. Cei din conducerea Gulagului se mândreau cu aceste „teatre de sclavi” și „orchestre de sclavi” și se tocmeau între ei pentru cei mai buni muzicieni și actori. Mai erau și echipele de fotbal alcătuite din deținuții și muncitorii voluntari din diferitele sectoare ale orașului (o echipă a celor de la calea ferată, una a constructorilor de nave și alta a combinatului). Meciurile se jucau pe noul stadion din apropierea Palatului Culturii. Când aveau loc meciuri mai importante între o echipă din Peciora și una în deplasare, venită din alt oraș al Gulagului, deținuții erau duși în marș până la stadion ca să încurajeze echipa locală.

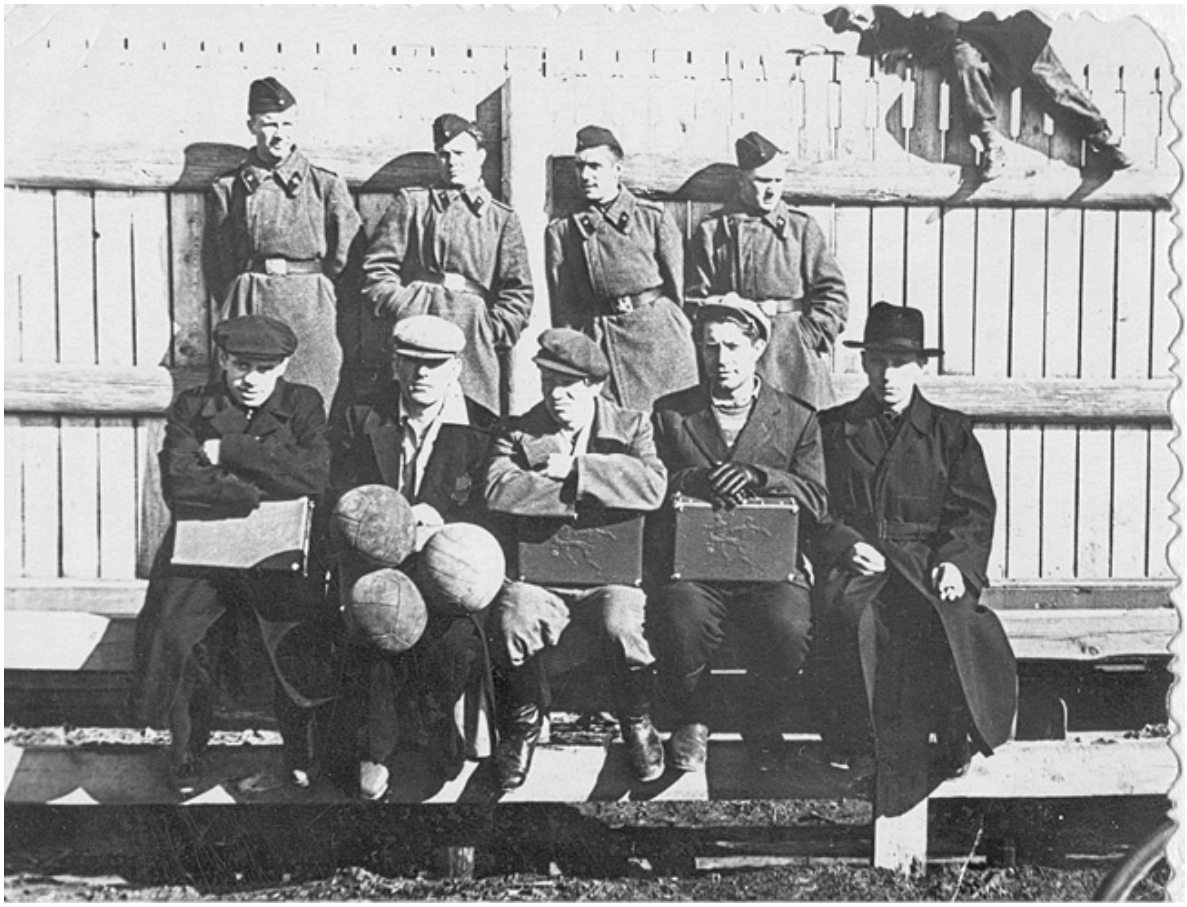

19. Cinci prizonieri din echipa de fotbal Peciorlag.

Izvorul acestor îmbunătățiri era ideea că Gulagul ar trebui să funcționeze ca o civilizație paralelă a societății sovietice, că ar trebui să-i reeduce pe deținuți, să-i „recreeze” ca adevărați cetățeni sovietici cu ajutorul propagandei și al activităților culturale. Ideea reeducării deținuților prin muncă a fost centrală în ideologia fondatoare a Gulagului la începutul anilor 1930. Mai târziu, în același deceniu, a fost în mare parte uitată, pe măsură ce interesul major al lagărului a fost exploatarea la maximum și pedepsirea „dușmanilor poporului”. Dar, pe la sfârșitul anilor 1940, atunci când conducerea Gulagului căuta mijloace pentru a-i motiva pe

deținuți, s-a revenit la ideea originală. Șefii de partid din combinat au introdus un program de pregătire pentru a-i ajuta pe deținuți să dobândească deprinderi industriale. În 1950, au organizat un „complex de instruire” pe locul Coloniei Nr. 1, recent desființată, de pe Strada 8 Martie, unde deținuții „merituoși” erau instruiți în timpul orelor de lucru în domeniile geodeziei, topografiei, construcțiilor de căi ferate și ingineriei. Profesorii erau cu toții foști deținuți.

Lev nu s-a numărat printre cei selectați pentru perfecționare, dar începuse să dea lecții neoficiale unui mic grup de muncitori de la centrala electrică, din care făcea parte și un fochist de douăzeci și trei de ani, care îl solicitase pentru a-i da lecții de matematică, și un instalator de treizeci de ani, căruia îi preda un fel de curs de inginerie. Rolul de profesor i se potrivea. Era blând, abordabil și în general agreabil, așa că oamenii veneau adesea la el pentru sfaturi practice. Iar faptul că îi ajuta pe alții îi satisfăcea nevoia de a da un scop mai înalt vieții lui în lagăr.

Lev era conștient de poziția lui privilegiată în lagăr și simțea că trebuia să o folosească din plin ca să-i ajute pe deținuții mai asupriți ca el. Timp de optsprezece luni, scrisese autorităților MVD solicitându-le adresa bietului său tovarăș Terlețki. Într-un sfârșit, în luna iulie, a aflat că Terlețki fusese eliberat din lagărul cu regim special de la Inta și trăia în exil într-un sătuc din regiunea Krasnoiarsk, în Siberia. I-a scris și i-a trimis bani, dar banii i-au fost înapoiați cu o scurtă notiță care spunea că „ajutorul financiar nu este necesar”. Lev a văzut în refuzul de a-i accepta ajutorul ceva tipic mândriei lui Terlețki. „Așadar, fără îndoială este în viață, probabil sănătos și încăpățânat ca întotdeauna”, i-a scris Svetei. „Îmi pare

foarte rău de el și nu-i port deloc pică pentru că nu-mi răspunde. Dacă aș putea fi sigur că scrisorile mele nu-i vor provoca durere, aș continua să-i scriu, chiar și fără să primesc vreun răspuns. Vai, Liubka, prostule! În ciuda inteligenței lui remarcabile, câteodată se poartă ca un copil.”

Lev era la fel de preocupat de Oleg Popov, tânărul pe jumătate leton din Grupul Electric. În februarie 1948, Popov fusese mutat în

20. Terleţki în exil în Siberia, cu Irina Evghenievna Preobrajenskaia, fiica economistului bolşevic Evgheni Preobrajenski.

Colonia Nr. 3 şi se întorsese două luni mai târziu, evident traumatizat de experienţa regimului dur din lagărul de pedeapsă, unde lucrase într-o echipă de cărat buşteni. „Mâinile îi sunt acoperite de degerături, a slăbit mult şi are o privire ciudată", remarca Lev. Era tulburat de cum se schimbase înfăţişarea prietenului său. „După ce Oleg a trecut să mă vadă, nu m-am mai putut gândi la nimic", i-a scris Svetei. „Conştiinţa mi-e tulburată din două pricini: că, într-un fel, poate că sunt parţial vinovat pentru soarta pe care a avut-o[3], dar şi pentru că propria mea situaţie este incomparabil mai bună decât a lui."

În aprilie 1948, Oleg a fost trimis într-un lagăr de tranzit din apropiere, unde deţinuţii erau selectaţi pentru a fi trimişi mai departe cu vreun convoi. Înainte să plece, Lev i-a scris şi i-a dat adresa Svetei. Timp de zece luni nu au mai primit veşti, apoi Oleg i-a scris Svetei. Se afla într-un lagăr cu regim special din Kosiu, la 100 de kilometri nord-est de Peciora, pe calea ferată spre Vorkuta, şi spărgea pietre într-o carieră. Condiţiile de muncă din lagăr erau foarte proaste, se rănise la mână, dar voia ca ea să-i trimită câteva cărţi. Îngrijorat din pricina lui, Lev a început să strângă bani de la alţi deţinuţi şi să-i trimită pachete lui Oleg. Sveta i-a trimis şi ea unele lucruri. Apoi a început să primească scrisori în care i se cerea să trimită aceleaşi lucruri pe care deja i le trimisese. Unele erau scrise într-o engleză ciudată, cu greşeli în redactarea adresei. S-a

dovedit că ceilalți deținuți îl forțau să-i scrie și să-i ceară pachete pe care le păstrau pentru ei. Oleg încercase să împiedice înșelăciunea greșind adresa.

Imediat ce Lev a început să câștige bani, punea deoparte cât de mult putea pentru Oleg. În februarie, i-a trimis 150 de ruble pe care Oleg „le-a cheltuit pe pâine". Sveta a fost intrigată la auzul veștilor: era posibil, deși ciudat, se gândea ea, să „i se permită să cheltuiască atât de mult pe pâine". Bănuind că încă mai era hărțuit de ceilalți deținuți, ea nu i-a mai trimis pachete, ci doar niște sume mici de bani pentru următoarele câteva luni. Dar Lev a aflat de la un alt prizonier care-l văzuse pe Oleg că, de fapt, era obsedat de pâine: după ce se îmbolnăvise la carieră din pricina foamei și a extenuării, cheltuia fiecare rublă pe care o avea pe mâncarea procurată de la chioșcul din Kosiu. Aflând asta, Sveta a început din nou să-i trimită pachete, dar și bani ca să-și cumpere pâine. „Am primit trei scrisori de la Oleg", i-a scris ea lui Lev pe 19 iulie.

> Este ceva mai vesel și a primit pachetul meu, deși nu are voie să primească bani până când chioșcul nu se reaprovizionează – e gol pentru moment. [...] Văd că nu i-am planificat bine pachetele. Urmând firul minimei rezistențe, i-am trimis cașa (a cerut fie cruste din pâine neagră, fie cașa din cea mai ieftină), dar nu mi-e deloc clar cum o va găti. Ar fi trebuit să usuc eu niște coji. Duminică, i-am trimis un alt pachet cu orz bine măcinat și cu tăiței și fulgi de porumb. I-am mai pus și un bilet în pachet și 25 de ruble. N-am crezut niciodată că este posibil să trimiți bani, dar cei care trimit pachete în mod regulat spun că este

(până la cca 100 de ruble), iar Oleg mi-a scris că este o metodă mai sigură.

Lev continua să-și facă griji pentru Rîkalov, aflat tot în infirmeria pentru suferinzii de TBC. „Nu e bine”, i-a scris Svetei. „Se simte fără chef [...] și slăbit. Este foarte greu să pătrunzi în infirmerie în momentul acesta, dar o să încerc să-l vizitez. Încă un asemenea caz și voi deveni fatalist – e de-a dreptul uimitor cum toți oamenii pe care îi îndrăgesc sunt atât de nefericiți.” În 1949, după câteva evadări, infirmeria fusese împrejmuită cu un gard de sârmă ghimpată, iar accesul a fost restricționat. Lev le-a spus gardienilor că trebuia să verifice instalația electrică din salon – o minciună care i-ar fi adus mari probleme dacă ar fi fost dată în vileag – și în felul acesta a putut să-l viziteze pe Rîkalov de mai multe ori. Fostul boxer era grav bolnav. „Am crezut că acesta era sfârșitul”, i-a scris el mai târziu lui Lev, „boala mă doborâse și m-am gândit că nimeni nu mai avea nevoie de mine”. Dar vizitele lui Lev i-au ridicat moralul.

Lev a luat legătura cu sora lui Rîkalov de la Moscova, iar ea i-a trimis pachete cu mâncare proaspătă și medicamente, pe care Lev i le ducea la infirmerie. Rîkalov devenise atât de deprimat încât credea că fiul său de nouă ani nu va mai vrea să-l vadă. Fața i se îngălbenise din cauza icterului și îi era teamă să se întoarcă acasă arătând atât de rău. Dar Lev l-a convins să nu mai gândească în acest mod. „Cu încăpățânare, l-am făcut să-și dea seama – și încă îl fac – că fiul lui are nevoie de el, indiferent în ce stare se află”, i-a explicat el Svetei. „Asta înseamnă că trebuie să reziste cu orice preț.

(Întâmplător, eu nu aș reuși niciodată să mă conving pe mine însumi de același lucru).”

Lev făcea tot ce-i stătea în putință ca să-l ajute și pe Strelkov. În ianuarie, starea lui Strelkov s-a agravat dintr-odată, cu „dureri ascuțite la vezică”, așa cum i-a explicat el Svetei într-o scrisoare care scotea la iveală multe lucruri despre felul cum erau tratați bolnavii în Gulag:

> Starea lui este cu adevărat gravă. Practic, aici e imposibil să obții vreun ajutor eficient din partea sistemului de îngrijire medicală. Orele de „chirurgie”, la care toți au acces, sunt practicate de regulă de cineva care a fost instruit până la un anumit nivel, nu cu mult mai sus decât al unui felcer [asistentul unui doctor de țară] – metodele și tratamentele fiind deopotrivă cele din povestirile lui Cehov. Așa-numita comisie medicală – care se ocupă de „supravegherea generală” – e o păcăleală. Vreo doi doctori consultă aproape 200 de oameni pe oră în regim de primul venit, primul servit, evaluându-i mai ales după cum arată. Comisia nu este motivată financiar să facă ceva diferit și probabil că o mare parte a localnicilor nu au trăit niciodată experiența unui altfel de tratament. […] Oamenii sunt salvați doar de mecanismele de apărare ale propriului lor corp. Un amănunt al „examinării” lui G.I. [Strelkov] arată cât de atenți sunt cei din comisie: după ce s-a plâns de probleme la inimă, o femeie a dat să-l „asculte” la inimă, uitând să-i ceară să nu respire, în timp ce ea purta o conversație cu un coleg, iar după ce s-au scurs vreo 15 secunde în felul acesta, și-a amintit brusc ceva și i-a spus să se îmbrace și să plece.

În principiu, se presupune că specialiștii (urologi, neuropatologi etc.) îi examinează din când în când pe pacienți la clinică, dar oamenii de aici așteaptă să fie consultați de ani de zile și sunt trimiși la clinică doar în împrejurări excepționale. Unul dintre operatorii noștri se plânge de dureri la stomac de mai bine de un an, dar i s-a prescris drept „remediu universal” o cărămidă fierbinte, iar în cele din urmă, acum o lună, am fost nevoiți să-l ducem la infirmerie, unde așteaptă și în prezent să vadă dacă moare înainte sau după o operație de extirpare a unui cancer avansat. [...]

Tratamentul la infirmerie este folositor doar pentru că permite un scurt răgaz de odihnă – de care doctorii sunt conștienți – sau pentru izolarea infecției. Infirmeria se limitează la aceste două funcții, cu excepția cazului în care e nevoie de operație. Atunci pacienții sunt trimiși la spitalul de chirurgie. Spitalul este mai bun decât clinica și are personal specializat. Dar beneficiile lui sunt acordate doar după ce integritatea fizică a trupului a fost deja avariată.

Opțiunea cea mai bună în cazul lui G.I. ar fi trimiterea la spital. [...] Dar este aproape imposibil să ajungi de aici acolo fără să ți se recomande o operație. G.I. nu are prea multă „influență” în rândul personalului medical, în pofida serviciilor enorme pe care le-a adus (de la aprovizionarea farmaciei cu apă distilată, pentru care altminteri ar fi trebui să călătorească 5 km ca s-o procure, până la a produce specule). Dar, ca orice persoană decentă, nu se pricepe să le reamintească aceste servicii, iar ei uită

repede, mai ales pentru că nu-și fac griji în privința nenorocirii altor oameni.

E de-a dreptul descurajant să-l privești pe G.I. A îmbătrânit mult în ultimul an. Dacă nu primește tratament anul acesta, și dacă o vezi pe Valia [fiica lui Strelkov], sfătuiește-o să fie mai fermă în intenția ei [de a-l vizita] în vara asta. Altminteri, poate că nu va mai avea șansa să-și mai vadă tatăl. Și spune-i să nu dea nicio atenție obiecțiilor lui (în caz că are vreuna). Chiar dacă nu pomenește niciodată despre asta, știu că mai speră în secret că ea va veni și, dacă nu vine, va fi foarte mâhnit. Așa că încearcă să-i vorbești despre asta, Svetka.

Sveta i-a făcut o vizită Valiei ca s-o convingă să-și viziteze tatăl, dar soția lui Strelkov și restul familiei s-au opus. „Ea [mama Valiei] a sosit când tocmai mă pregăteam să plec”, i-a scris Sveta lui Lev.

Chipul îi era lipsit de orice emoție, nu a pus nici măcar o întrebare și mi-a răspuns într-o doară la salut. Cred că e împotriva mea pentru că o duc pe Valia pe căi greșite, sfătuind-o să nu mai aștepte alți 12 ani [ca să-l viziteze pe Strelkov] față de cei 13 care au fost deja irosiți. G.I. nu a fost de acord până acum, dar ar trebui să fie convins că cel mai bine ar fi ca ea să-l viziteze cât mai curând. Totuși, chiar dacă G.I. și-ar da consimțământul, iar Valia ar vrea să vină, toate rudele ei sunt împotrivă (cu excepția unei mătuși care trăiește prin Siberia).

Valia nu s-a dus la Peciora. Fără medicamente și un tratament adecvat pentru pietrele de la vezica biliară, Strelkov s-a îmbolnăvit grav. Singura alinare a durerii venea de la o lumină spectrală terapeutică albastră (reflectorul Minin, folosit pe scară largă în Uniunea Sovietică), deși Lev se îndoia că i-ar face vreun bine.

Sveta l-a ajutat pe Lev să facă față acestei suferințe. Trimitea bani, mâncare și medicamente. Poate ca o consecință a eforturilor ei de a-i ajuta pe cei mai necăjiți decât ea, era mult mai capabilă să țină lucrurile sub control în propria ei viață. „Nu mai plâng", i-a scris ea lui Lev pe 25 martie. „Nu evit oamenii, iar ei nu mă mai enervează așa cum se întâmpla cândva."

S-a enervat totuși când a fost sunată de mătușa Olga, care pretindea că era grav bolnavă. Când Sveta a ajuns la apartamentul la comun al Olgăi, a găsit-o „mergând prin cameră – ceea ce înseamnă că nu este încă pe moarte". Poate că tocmai contrastul cu suferința adevărată a lui Strelkov și Rîkalov era ceea ce o enerva pe Sveta. „Nu sunt creștină", îi va scrie ea mai târziu lui Lev, „și nu suport dramele ieftine din viața reală".

> M-am descărcat în fața mamei. Mi-a înțeles enervarea, dar a spus că dramele Olgăi erau slăbiciuni omenești. Ce să fac dacă sunt o persoană atât de dură? Am promis să merg s-o văd pe Olga în timpul vacanței. Apoi, la 6 dimineața, când eram ocupată până peste cap cu spălatul rufelor, cu curățenia și lucrurile gospodărești în general, Serg. Nik. [„unchiul Serioja"] a sosit pe nepusă masă – ideea era că-l sunase o vecină [de-a Olgăi]. De data asta, nu m-am grăbit

să mă duc, ci am așteptat să treacă prânzul. Se pare că se simțise destul de bine cu o zi înainte și hotărâse să calce niște rufe și să coasă câte ceva, drept urmare începuse din nou să aibă probleme cu inima. Dar, când am ajuns acolo, am găsit-o destul de veselă (judecând după cât era de vorbăreață). În acel moment, m-am cam răstit puțin la ea – dacă e atât de bolnavă, ar trebui să se întindă și să nu mai facă lucruri care nu sunt necesare. Și nu ar trebui să se plângă atât de mult, ci ar trebui să-și amintească faptul că boala ei nu este cea mai gravă și groaznică de pe lume, că mii de oameni mor de cancer și de cine știe ce alte afecțiuni după o mult mai mare suferință.

Deoarece cunoștea mai puțin condițiile materiale din Gulag, dar știa multe lucruri despre sacrificiile pe care oamenii le fac din iubire, pe Sveta o mai exasperau și unele dintre prietenele ei, care aveau tot ce-și doreau, fără să poată să-și găsească fericirea sau măcar să-și recunoască norocul. Într-o zi, pe la mijlocul lunii mai, s-a dus să o vadă pe Nina Semașko, vechea ei prietenă, care tocmai se mutase într-o casă nouă împreună cu soțul ei, Oleg. Cu trei ani înainte, își pierduseră fiul, un bebeluș, dar acum începuseră să-și revină, cel puțin în sens material.

M-am așteptat să găsesc patru pereți, ca să zic așa, câțiva oameni pe care-i cunoșteam și câteva obiecte familiare (piese vechi de mobilier), dar am găsit o încăpere plină de lucruri recent cumpărate: un șifonier, o bibliotecă, o vitrină cu porțelanuri, două mese extensibile, un birou, o măsuță de toaletă cu suprafața din marmură și cinci oglinzi, o

masă de bucătărie, două canapele și am uitat de patul dublu din lemn. E bine, și ar trebui să fiu încântată că viețile oamenilor încep să se îmbunătățească, dar ideea că toate acestea sunt necesare vieții și fericirii m-a întristat. Oamenii care obișnuiau să bea ceai dintr-un castron și-au cumpărat ceainic – e un lucru mărunt, dar e ceva de care te bucuri. Deși, în cazul lor, au cumpărat o casă întreagă, totuși sunt departe de a fi fericiți. E adevărat, totul e cumpărat pe credit, ceea ce mai domolește oarecum bucuria, dar totuși… Am ajuns la nouă și jumătate. Nina termina de dereticat și mi-a sugerat să profit de baie (finisată foarte frumos, cu duș). Am fost de acord. Oleg a sosit la 10, când îmi uscam părul, iar Nina intrase în cadă. Și toată seara, el a ținut-o într-un șir de replici caustice. Nina îi cerea să facă ceva (să ducă gunoiul, de pildă), iar Oleg răspundea „Mâine” sau „De ce mi-am luat nevastă?”. Genul ăsta de lucruri. M-a întristat.

Noua achiziție a Svetei era un aparat de fotografiat. L-a cumpărat ca să-i poată trimite fotografii lui Lev. „Datorită lor”, îi scria el, „simt că sunt lângă tine”. Lui Lev îi plăcea să primească fotografiile Svetei, dar era interesat și de aspectele tehnice ale aparatului ei:

Ieri am primit câteva scrisori și o fotografie. Calitatea tehnică a fotografiei e slabă, așa că e posibil ca aparatul să fie de vină, dar, chiar și așa, tu tot arăți minunat, Sveta, și îmi placi foarte mult. Așadar, în baza

21. Sveta și mătușile lui Lev, Olga (stânga) și Katia (dreapta).

acestei opinii și a celei a mamei tale (însă nu și a ta, normal!), poți să ridici fruntea sus (potrivit spuselor unor oameni de pe aici, arăți mult mai în vârstă [în fotografie] decât în realitate). E limpede din fotografie că mătușa O. este destul de bine cât să facă față grijilor ei legale privind *dacea*. Arăta cu mult mai rău în ultima fotografie pe care mi-ai trimis-o. Cât despre mătușa Katia, e invers – în fotografia făcută cu o lună înainte arăta mai plină de viață și mai tânără, iar expresia chipului ei era mai naturală. E păcat dacă fotografia aceasta e mai aproape de realitate. E foarte bine că ți-ai luat propriul aparat de fotografiat. Ce diafragmă are, ce obiectiv și ce adâncime de câmp?

Existau motive să spere că intimitatea fotografiilor ar putea în curând să devină reală. În 1950, una dintre îmbunătățirile de la combinat a fost construirea unei „Case a Întâlnirilor” (*Dom svidanii*), unde, pe baza unui permisiuni oficiale, deținuții puteau să rămână o vreme singuri cu vizitatorii lor. Amplasată în apropierea gheretei de la intrarea în Colonia Nr. 2, casa era o cabană de bușteni cu o cameră în care se găseau un pat, o masă, niște scaune și o mică bucătărie. Dar era un loc retras: un deținut își putea întâlni soția acolo fără să fie în prezența unui gardian și putea să petreacă o noapte cu ea.

La finalul lui iunie a fost emis un decret prin care se anunțau regulile acelei case: un deținut se putea întâlni acolo cu orice vizitator, nu trebuia neapărat să fie soție sau rudă. După ce depunea o cerere adresată administrației centrale a lagărului de muncă, fiecărui vizitator i se acorda un timp anume, care depindea de statutul și comportamentul deținutului.

Sveta era hotărâtă să nu piardă ocazia, chiar dacă trebuia să călătorească de la un capăt la altul al Uniunii Sovietice. La sfârșitul lui august, urma să plece în vacanță în Caucaz. Plănuise să călătorească la Erevan, Tbilisi și Batumi și apoi să petreacă ceva timp în munți. Dar acum s-a hotărât să-și scurteze excursia acolo, așa încât să-l poată vizita pe Lev înainte să se întoarcă la muncă. „Concediul meu se termină pe 23 [septembrie]”, i-a scris ea pe 13 august,

> 24 e zi liberă și apoi trebuie să-mi mai găsesc alte șase zile prin orice mijloace pot (fără salariu, pentru „motive familiale”, „concediu sabatic” sau orice altceva). Ziua de

> întâi este din nou duminică, iar pe 2 mă voi întoarce la lucru. Am hotărât că voi veni la tine indiferent ce s-ar întâmpla (doar dacă nu se întâmplă ceva extraordinar), iar dacă apare vreo problemă mă voi ocupa de ea din mers. Aș prefera asta în loc să îmi mai irosesc timpul prin Caucaz, lucru care mi-ar pune în pericol călătoria spre tine. Înțelegi, Levi? Încă mi-e teamă de amânări și întârzieri.

Sveta a plecat din Moscova pe 26 august. Așa cum stabilise dinainte cu Țîdjik, a trimis o telegramă din Batumi anunțându-l că trebuia să-și amâne revenirea la Moscova cu șase zile. De la Batumi a cumpărat un bilet de tren direct la Peciora. Călătorind mai întâi la Moscova, unde s-a oprit ca să-și mai ia niște haine mai groase, o pătură de lână și un cearșaf, a luat apoi trenul către nord, până la Peciora. De la Batumi a călătorit 4.200 de kilometri cu trenul ca să fie cu Lev.

Sveta a primit permisiunea de a petrece trei zile cu el în Casa Întâlnirilor, o perioadă de timp care probabil că li s-a părut un lux. De la gară, Sveta s-a dus direct la administrația centrală a Peciorlagului, aceeași clădire albă unde mai fusese cu un an înainte, ca să ia documentul necesar. Se pare că a sosit pe 26 septembrie, pentru că în aceeași zi Lev i-a scris lui Nikita că „s-a întâlnit cu S.”. Cearșaful și pătura pe care le adusese de la Moscova erau evident destinate patului din Casa Întâlnirilor. Sveta și-a amintit că Lev a rămas în tot acel timp lângă ea. Nu a trebuit să plece în turele de lucru, așa cum ar fi făcut în mod normal deținuții care primeau vizitatori, pentru că șefii, cu care el se înțelegea bine, i-au permis să stea cu ea. Au fost niște zile minunate pentru ei. Pentru prima dată s-au

bucurat de fericirea obișnuită – aceea de a locui împreună ca soț și soție.

Sveta a plecat în seara de 28 septembrie. I-a scris lui Lev, probabil că în timp ce aștepta trenul în gara de la Peciora. Ca de obicei, a umplut scrisoarea cu amănunte banale, ca să-și abată atenția de la emoțiile puternice pe care probabil că le resimțise atunci când plecase de lângă el.

Rămas-bun, Levi,

Am reușit ușor să-mi iau bilet, însă doar pentru un pat într-un vagon combinat.

Am fost la casa fetelor – le-am văzut pe Lida și Nelly [Kovalenko]. Se pare că au deja panglici de culoare albastru-închis, dar au fost foarte încântate de cele roșii. Ca să fiu sigură, mi-am scris o notiță ca să nu uit că nici Nelly, nici Tolia [Tolik] nu au cărți de exerciții. Iar Lida nu studiază pentru moment, are grijă de copilul cuiva. Plănuiește să plece la Dnepropetrovsk împreună cu sora ei, Tamara, ca să studieze la o școală tehnică. Am fost de acord cu planul și le-am dat adresa mea.

Îți voi trimite o descriere a călătoriei. Dar acum am rămas fără puteri și o să mă opresc din scris.

Vezi cum faci, Levi, și ai grijă de tine. Și salutări tuturor.

A revenit la Moscova pe 1 octombrie, duminică dimineața devreme, și s-a întors la lucru în ziua următoare. Nimeni nu a întrebat-o unde a fost.

Lev i-a scris pe 29 septembrie. Voia ca ea să știe că făcuse o impresie puternică asupra tuturor prietenilor săi, care veniseră să o vadă la Casa Întâlnirilor, unii ca să-i

mulțumească pentru pachetele și medicamentele pe care le trimisese:

> Draga mea Sveta, toată căldura a pierit odată cu tine – ieri-seară aerul era deja destul de tomnatic și a nins noaptea, deși s-a transformat în zloată până dimineața.
>
> Am primit multe complimente adresate ție. Unul dintre ele suna în felul acesta: „Cât de frumos vorbește fata asta! Le-ar putea vorbi și morților!” (în sensul de a-i readuce la viață – a nu se confunda cu „a vorbi cu morții”). I.Z. [Bașun, un mecanic mai în vârstă de la centrala electrică] nu prea intră în vorbă cu străinii, dar spune că i-a fost lesne să discute cu tine.
>
> Iar N. L[itvinenko] și-a făcut apariția cu câteva seri în urmă oarecum uimit. Mi-a spus că se așteptase să întâlnească o femeie impozantă, „în orice caz, mult mai impozantă decât tine” (decât mine, adică), dar se dovedește (și să mă ierte Dumnezeu și tu pentru îndrăzneala de a ți-o spune) că „nu-i decât un boț de fată”. Gata – ia-o cum vrei. Bineînțeles, am fost foarte încântat! Vă mulțumesc, vouă, tuturor oamenilor inteligenți!

În următoarele săptămâni, pe măsură ce Lev și Sveta au reintrat în rutina obișnuită, au început o discuție despre cum își vor petrece cei patru ani până la eliberarea lui. Sveta a fost cea care a început, schițând în linii mari „viața ei ideală” pentru iarna care urma, adică mult patinaj, schi, înot și muzică. „Nu mă pot hotărî”, a scris ea pe 14 octombrie, „dacă e rău să te gândești la lucruri menite doar să aducă plăcere și să visezi să-ți petreci timpul fără niciun rost”.

> Pentru că ceea ce-mi doresc acum cu adevărat mai mult decât orice este să fiu sănătoasă pentru viața noastră viitoare. Condițiile nu par să devină mai ușoare, iar eu va trebui să fiu puternică și rezistentă. Poate e doar o scuză pentru lenea mea. De obicei, prefer ieșirile care au un scop (să culeg ciuperci și fructe de pădure sau să ajung la o anumită destinație) în loc să cutreier fără rost. Dar acum am un singur scop: să te aștept. Cuvântul „aștept" este prea pasiv: durerea de cap îmi seacă energia și mă împiedică să-mi văd de viața mea. Îmi vine în minte ceva ce mi-ai spus cândva: „N-aș merge nicăieri fără tine". E adevărat, Levi. Dar vreau ca lumea să ți se pară bună și interesantă chiar și fără mine. Asta va fi o adevărată victorie pentru mine, pentru că atunci nu-mi voi mai face griji pentru tine. Nu e bine să contezi doar pe o singură persoană (e la fel cu a avea doar un singur copil).

Lev i-a răspuns cu una dintre cele mai pasionale scrisori. A fost scrisă în primele trei zile ale lui noiembrie.

> Sunt de acord cu tine că lumea este un loc bun și interesant, indiferent cine s-ar afla în ea, însă doar în sensul cel mai general cu putință. Pentru că nimic din toate astea nu-i adevărat decât dacă se leagă de tine, Svet. Svet, lumea este bună, fără îndoială, dar este cu mult mai frumoasă dacă este luminată de tine, încât nu mi-aș dori – și n-am să-mi doresc niciodată – s-o privesc fără lumina pe care i-o aduci tu[4]. Chiar vrei să mă bucur de lume în întuneric sau, în cel mai bun caz, în semiîntunericul pe

care-l lași după ce pleci de lângă mine? „Să nu contez doar pe o singură persoană?” Sveta, Seta, dacă n-ai fi fost tu cea care a scris cuvintele acestea, dacă n-ar fi fost vorba de generozitatea ta nemărginită (nu există alt cuvânt pentru asta), dacă aș fi primit scrisoarea ta de la altcineva, m-aș fi oprit din scris. Chiar dacă sunt de acord cu teoria generală, e un exemplu de raționament greșit.

„Asta va fi o adevărată victorie pentru mine, pentru că atunci nu-mi voi mai face griji pentru tine.” Măcar de-ai fi scris-o la modul condițional, Sveta.

Așa ceva nu se poate întâmpla, și nu se poate întâmpla pentru că ar însemna sfârșitul oricărei emoții omenești care mai este încă înăuntrul meu. Ar fi o sinucidere morală, nu o victorie. A cui victorie și asupra cui? A ta asupra ta înseți? În acest sens, să proclami o victorie asupra ta însăți nu are sens, iar ca să te învingă cineva sau ceva pe tine, cea dinăuntrul meu, este imposibil – din pricina vârstei, a temperamentului și a trecutului nostru comun și nefericit. Și de ce ai vrea să mă convingi de o astfel de „victorie” fără valoare? Asta e cruzime, nu bunătate. Atât de puțin să se fi vorbit, scris și cântat oare în ultimele milenii de ființele umane care au o inimă și un suflet? Svetlie, nu am nevoie de aceste false consolări. […] Serios, ți-ar fi mult mai bine dacă ai petrece iarna la schi, la bazinul de înot și la țară, având grijă de tine însăți.

Sveta i-a răspuns:

Dragul meu Lev, am primit ieri scrisoarea ta din 1-3 noiembrie. Levi, nu am reușit să mă exprim corect și nici

măcar nu știu care e modul cel mai bun de a transmite ce am vrut să spun – doar că ferească Dumnezeu să vreau ca cineva (sau ceva) să mă învingă pe mine, cea din sufletul tău. Când am scris despre victorie, m-am referit la victoria noastră. Nu victorie asupra nouă înșine, ci victorie asupra tuturor cruzimilor pe care le-am avut de înfruntat, asupra poverilor care ne-au făcut să ne împiedicăm și ne-au pricinuit durere. Nu vreau ca durerea să te facă să uiți nici măcar pentru un moment tot binele din lume – pământul și soarele și apa și, cel mai important, oamenii și relațiile dintre ei. Nu vreau ca bucuria asta să piară și vreau să fim tineri mult timp. Asta nu implică judecata la rece – niciun fel de judecată la rece. Lev, dacă lumea s-a luminat deja, atunci sper să rămână la fel de strălucitoare, în pofida legilor fizicii și indiferent de distanța la care se află sursa de lumină. Și în realitate nu este niciun fel de distanță, din moment ce sursa de lumină este atitudinea ta față de ceilalți, ceea ce înseamnă că se află mereu înăuntrul tău. […] Totuși, am dreptate când spun că nu ar trebui să contăm doar pe o singură persoană, Levi. Viața ar trebui să fie înfruntată cu atâta fermitate încât nici măcar durerea cea mai mare să nu poată schimba această atitudine, atâta vreme cât nu este o atitudine meschină, inferioară, ci una înțeleaptă, aproape tolstoiană, superioară. În cazul de față, aceasta se află departe de distrugerea a ceea ce este uman, dimpotrivă, este chiar ceea ce ne face umani. Sunt frustrată de faptul că nu pot să mă exprim mai bine – ai putea la fel de bine să rupi scrisoarea asta. Simt compasiune pentru cineva care-și pierde dragostea de viață la impactul cu aceasta (dragoste și compasiune în aceeași măsură), dar

nutresc cel mai mare respect față de cei care rămân în picioare (dacă o fac nu din bravadă deșartă, ci din voință, inteligență și caracter). [...] Între oameni, par mai curajoasă decât sunt cu adevărat, dar încerc să merg mai departe și cred că așa trebuie să fie. Uf, renunț – nu pot s-o fac. Am vrut să scriu o scrisoare drăguță, amuzantă, veselă și să-ți spun că scrisoarea ta a fost ca un cântec în auzul meu, dar în loc de asta m-am supărat pe mine însămi, aproape până la lacrimi, din pricina bâiguielilor mele lipsite de sens. Ei bine, ce-ar fi de spus despre vreme? Doar că e groaznică.

1. Prin comparație, în 1950, muncitorii voluntari din Combinatul de prelucrare a lemnului câștigau în medie cam 800 de ruble pe lună, iar personalul din administrație aproximativ 1.200 de ruble pe lună. (GU RK NARK, fond 173, vol. 5, doc. 1, f. 2).
2. Cuburi mici de cafea instant, amestecată în prealabil cu lapte praf și zahăr.
3. Lev nu avea niciun motiv să creadă așa ceva, dar se simțea vinovat pentru că el nu se numărase printre cei trimiși în Colonia Nr. 3.
4. Din nou, Lev face asocierea între numele Svetei și cuvântul rusesc pentru „lumină” (svet).

10

„Draga mea Sveta, Anul Nou a început ca o continuare a celui vechi”, a scris Lev pe 4 ianuarie 1951. „Am petrecut ajunul Anului Nou tăcuți și liniștiți în baracă, unde mulțumită lui Lioșa [Anisimov] am avut și un brad rămuros de Crăciun, decorat în mod destul de onorabil printr-un efort colectiv.” În momentul când numărau trecerea ultimelor secunde din 1950, Lev se gândea că mai rămăsese doar un an până în ziua eliberării lui.

În acel moment, când se lupta cu temperaturile de minus 40°C din ianuarie, Lev nu se mai prea putea gândi la altceva decât la Sveta. „Draga mea”, a scris el pe 13,

> încă nu ți-am trimis scrisoarea de ieri, dar hârtia mă atrage iarăși – fără niciun motiv anume, doar ca să mai găsesc un loc unde să-ți scriu numele: nu a mai rămas spațiu în capul meu, unde l-am repetat necontenit cu orice intonație și în toate formele gramaticale permise și nepermise. […] Am încercat să muncesc și mai mult, astfel încât să nu mă gândesc prea mult la Domnia Voastră, și mi-a ieșit destul de bine – așa că iată-mă-s!

Lev avea mult de muncă la centrala electrică. În Peciora apăruseră pe neașteptate două „generatoare compensatorii” nemțești[1], „aflate probabil în drum spre altundeva”, presupunea Lev, și el a trebuit să ia parte la montarea unuia dintre acestea, care urma să suplimenteze producția centralei electrice a combinatului. Al doilea generator a fost instalat la centrala electrică a orașului. Industriile care se dezvoltau rapid la Peciora cereau în mod imperios tot mai multă energie electrică. Înainte de 1951, combinatul acoperise o mare parte din necesitățile de electricitate ale orașului, chiar dacă el însuși o cumpăra de la Celiabinsk, pentru că centrala electrică de la Peciora era prea mică pentru a face față cererii. Aveau loc dispute frecvente pe tema energiei între oraș (unde șefii Gulagului doreau căldură și lumină permanente pentru confortul căminelor lor) și combinat (unde combustibilul era necesar pentru îndeplinirea planului de producție). Sosirea generatoarelor nemțești avea să scutească combinatul de „nevoia de a aproviziona orașul”, cum îi explica Lev Svetei pe 7 aprilie, „așa că vor fi mai puține conflicte, pentru că fără noile motoare întreruperile de curent ar fi inevitabile”.

Între timp, centrala electrică a fost închisă trei săptămâni pentru reparații în urma unei avarii din luna ianuarie. Combinatul a rămas în urmă cu îndeplinirea planului din primul trimestru al anului. În discuțiile aprinse care au avut loc, conducătorii lagărului de muncă au încercat să arunce unul asupra celuilalt vina pentru eșecurile care puteau atrage asupra tuturor furia MVD-ului din Moscova. Când rezervele de energie au fost în cele din urmă refăcute, producția a fost accelerată în încercarea disperată de a recupera timpul pierdut, ceea ce a dus la și mai multe accidente și întreruperi.

Pe 9 mai, „ofițerul însărcinat cu siguranța” combinatului a raportat nu mai puțin de douăzeci și nouă de „accidente grave” – cu treizeci și șase de decese – de la începutul anului: normele de protecția muncii erau ignorate și pretutindeni era „haos”, a spus. Doisprezece oameni au fost uciși în Colonia Nr. 5 când un camion cu șaptezeci de lucrători a derapat pe gheață și s-a răsturnat. Doi deținuți din Colonia Nr. 3 au murit striviți de bușteni căzuți dintr-un vagon de marfă. „Trăim și muncim exact la fel ca întotdeauna”, a scris Lev sarcastic pe 10 iunie.

> Pentru mulți dintre unchii noștri [șefii din MVD], proiectul de construcție este un fel de joc. Directorii ies din birourile lor cam o dată pe săptămână și vin cu mașinile (o călătorie de un kilometru), dau o tură și urlă: de ce dracu merge treaba atât de lent?! Nu se face nimic! – ceva de genul acesta, dar într-un limbaj mai violent. Nimeni nu oferă nicio indicație practică și precisă despre cum să se accelereze treaba. Unchii de rang inferior stau jur-împrejur părând a fi interesați, făcând când și când comentarii utile, dar care sunt prea vagi ca să fie aplicate și, prin urmare, n-au nici un rost. Niciunul dintre inginerii din conducere nu se sinchisește să analizeze cauza problemelor (principala – din nefericire de nerezolvat – fiind că nu s-au gândit temeinic la proiect atunci când ar fi trebuit s-o facă) și cu toții consideră, din câte se pare, că simplul fapt al venirii lor ne-a oferit îndrumarea și ajutorul necesare. Of, acești indivizi de prisos!

Șapte dintre acei „indivizi de prisos” au fost concediați în aprilie și ulterior arestați, după ce au fost găsiți vinovați de furt în masă și fraudă în urma unei anchete speciale a MVD-ului. Furaseră și vânduseră pe ascuns 8.000 de metri de cabluri de tractare, 200 de kilograme de roșii, șapte cutii de unt, șase de cârnați și cincizeci și șapte de saltele. Ca reacție la acest scandal, liderii de partid din combinat au hotărât să fie mai vigilenți.

Una din primele victime ale noii campanii a fost Boris Arvanitopulo, șeful centralei electrice, cel la care locuise Sveta în timpul vizitelor ei din 1948 și 1949. Arvanitopulo avea o lungă listă de neînțelegeri cu autoritățile. În martie 1950, fusese adus în fața liderilor de partid din combinat și sancționat cu o „mustrare severă” (*stroghi vigovor*) pentru că „se îndepărtase de răspunderile funcției de conducere”, adică fraternizase cu deținuții și uneori se îmbătase laolaltă cu ei. Arvanitopulo a mai fost mustrat de încă șase ori în anul următor, o dată pentru că „găzduise persoane neautorizate” la el acasă (o posibilă referire la Sveta), iar în ianuarie 1951 a fost învinovățit pentru accidentul survenit la centrala electrică. Acum era acuzat de „furt din proprietatea socialistă”. Plătise să i se facă un șifonier pentru soția sa, Vera, în atelierul de mobilă, și încercase să-l scoată ilegal din zona industrială, mituindu-l pe unul dintre gardieni cu 300 de ruble. Au existat voci care au cerut să fie demis și trimis în fața Tribunalului Poporului. Președintele de partid și directorul adjunct al combinatului, Zotikov Serditov, a scris un denunț oficial către MVD-ul din Moscova, iar Arvanitopulo a fost dat afară. A continuat să locuiască împreună cu familia în Peciora, dar a plecat să-și caute de lucru în alte orașe, unde nu

a fost dorit din cauza petei ce-i mânjea acum numele. Lev se simțea prost din pricina întregii situații. „E o catastrofă”, i-a scris el Svetei. „Vera nu-i poate hrăni și crește pe cei doi copii ai lor așa cum ar trebui. Este adevărat că are de lucru – e bucătăreasă –, dar cum ar trebui să se descurce nu e prea clar (deși e prea devreme să vorbim încă despre asta). […] Boris rezistă bine, dar Vera (a cărei lăcomie a provocat toate problemele) plânge tot timpul.”

22. Administrația Combinatului de prelucrare a lemnului, 1950. Novikov (al doilea din dreapta), Serpunin (al doilea din stânga) și directorul MVD al combinatului, Boris Popov (al treilea din stânga), se află pe rândul din mijloc. Cei trei bărbați din dreapta

rândului din față și cei șase din mijlocul rândului din spate sunt cu toții deținuți.

Arvanitopulo nu a fost singurul membru din administrație care a avut legături strânse cu deținuții. Vladimir Novikov, șeful de producție, fusese deseori văzut jucând domino la barăci, iar Ivan Serpunin, economistul-șef, număra mulți deținuți printre prietenii săi. O fotografie de grup a membrilor administrației din vremea aceasta ne prezintă o combinație de membri MVD și oficiali de partid, muncitori voluntari și deținuți. Amănuntul care șochează în această fotografie este cât de relaxat arată fiecare. În pofida rangurilor diferite în sistemul din Gulag, nu există o ierarhie adevărată în felul în care sunt așezați și niciun semn de tensiune între ei. Directorul MVD al combinatului pare să se simtă în largul lui în mijlocul grupului, cu unii deținuți așezați la picioarele lui și alții stând în picioare, adunați laolaltă în spatele lui.

Începând din 1951, securitatea lagărului era în declin. E greu de spus dacă situația se datora amestecului tot mai evident dintre funcționarii statului și deținuți, ocaziilor favorabile de mituire sau creșterii masive a proviziilor de votcă. Fără îndoială că toți acești factori jucau un rol. La o ședință de partid din 6 iunie 1951, comandantul gardienilor, Ivan Kovalciuk, a scos la iveală faptul că, în ultimele trei luni, existaseră douăzeci și șapte de evadări ale deținuților, individuale și în grup. Au fost chiar și cazuri în care gardienii – mituiți cu un litru de votcă de om – îi ajutaseră pe deținuți să evadeze. Unii deținuți scăpaseră sărind pe vagoanele de marfă care părăseau zona industrială, alții

ieșeau pur și simplu pe porți în timp ce gardienii erau beți sau treceau de ei amenințându-i cu cuțite, ferăstraie și lame ascuțite.

Siguranța era slabă în special în Colonia Nr. 2, unde era deținut Lev. Kovalciuk descoperise o conspirație a patruzeci de deținuți care plănuiau o evadare în grup. Deși gardienii au știut de plan, nu au făcut nimic ca să-i pedepsească pe conspiratori. Ca lucrurile să fie și mai complicate, un grup mare de deținuți se afla în grevă. Nu veneau la apel, ci rămâneau în barăci și jucau cărți. Nu erau intimidați de gardieni, majoritatea lor fiind băieți de la țară, se plângea Kovalciuk, „mulți dintre ei fiind ostili față de MVD”. Dacă nu simpatizau cu deținuții, gardienii nici nu le erau împotrivă atunci când li se ofereau bani, un pahar de votcă sau favoruri sexuale în cazul vreunei deținute. Pe 25 aprilie, liderii de partid din combinat au discutat despre o revoltă plănuită ce fusese descoperită în Colonia Nr. 2. Un grup de deținuți intenționau să provoace un incendiu în ateliere pe data de 1 Mai, ca să faciliteze o evadare în masă, plecând de la premisa că toți gardienii urmau să fie beți, fiind o zi liberă. Liderii de partid au preluat controlul siguranței lagărului. Și-au spus că revolta avea un caracter politic, fiind în legătură cu Războiul Rece. „Dușmanii noștri din lagăr așteaptă un nou război”, a declarat unul dintre ei. „Urmăresc evenimentele internaționale și se bucură că au aliați peste hotare.” Pe 1 Mai, toți membrii de partid din lagăr (douăzeci și cinci de membri de bază și douăzeci de comsomoliști) au fost mobilizați, li s-au dat arme și au fost puși să păzească atelierele din incinta zonei industriale. Pentru deținuți, ziua de 1 Mai a fost o zi normală de muncă și a trecut fără niciun incident. Probabil că

au fost conștienți de măsurile luate pentru întărirea securității și au hotărât să-și anuleze revolta. Dar, așa cum era de așteptat, mulți gardieni s-au îmbătat. Seara s-a stârnit o încăierare între gardieni la club.

Sveta și-a petrecut ziua de 1 Mai mărșăluind spre Piața Roșie cu colegii ei de la institut. „Ne-am distrat bine”, i-a scris ea lui Lev. Plouase și s-au „udat cu toții”.

> Oamenii cântau: „Toarnă-ți apă rece-n cap de vrei să fii sănătos” și „Tare ca oțelul”[2]. Am trecut prin Piața Roșie la 2.30, dar ploua atât de tare la 2.45, când eram pe Maroseika, încât a trebuit să punem capăt demonstrației. Am mers acasă prin apa până la glezne (încă nu mi s-au uscat pantofii de tot). Oamenii râdeau, zicând că decupajele de la vârful sandalelor lor au fost făcute special ca să lase apa să se scurgă. Asupra unei părți a orașului s-a abătut grindina. Bucăți mari de gheață au acoperit pământul în apropierea institutului și au rămas acolo timp de 3 sau 4 ore.

La ce se gândea oare Sveta în timp ce trecea în marș pe lângă Stalin, prin Piața Roșie, în acea după-amiază? A privit oare înspre liderii sovietici urcați pe Mausoleul Lenin care făceau cu mâna mulțimilor? S-a gândit vreun pic la Stalin? Sau la sistemul care îl luase pe Lev de lângă ea? Sunt puține referințe politice în scrisorile Svetei. E clar că nu-i place birocrația sau jargonul acesteia. Disprețuiește „Diamat”-ul (materialismul dialectic) pe care a fost obligată să-l studieze la institut. Este tulburată de epurările din lumea științifică și de campania „anticosmopolită” împotriva evreilor și sătulă până

peste cap de MVD, ai cărui agenți o deranjau din când în când cu întrebări despre Lev (după ce au interceptat cel puțin una din telegramele Svetei din timpul călătoriilor ei la Peciora, cu siguranță că o urmăreau). Totuși, participă activ la viața politică și publică. Se oferă voluntară pentru munca în campania de alegere a sovietului pe sector. Își reprezintă institutul la o conferință a sindicatelor. Este membră a Partidului Comunist și scrie procesele-verbale ale ședințelor de partid din institut. Bineînțeles că pentru cineva aflat într-o poziție importantă – era implicată într-un proiect de cercetare cu semnificație militară – era de așteptat să-și demonstreze loialitatea prin astfel de activități politice. Nefăcând toate acestea, ar fi atras atenția asupra sa. Dar, judecând după scrisorile ei, Sveta îndeplinea aceste sarcini de partid la fel de conștiincios ca și munca de cercetare. În ciuda tuturor îndoielilor sale, credea în idealul socialist de progres prin știință și tehnologie, care includea mesajul propagandist al Măreților Proiecte de Construcție Comuniste realizate de muncitorii din Gulag.

Ca milioane de alți cetățeni sovietici, Sveta trăia într-o lume dual a credinței și îndoielii. În viața publică, era o funcționară a sistemului sovietic, iar cercetările ei din domeniul producției de pneuri erau importante pentru complexul militar-industrial, care se baza și pe exploatarea deținuților cum era Lev. Dar în viața privată, din punct de vedere emoțional, se identifica total cu acești deținuți și încerca să le ușureze suferința trimițându-le bani, mâncare și medicamente. Tensiunea dintre cele două tipuri de conștiință trebuie să-i fi provocat anxietate. Cu aproximativ o săptămână înainte să ia parte la festivitățile de 1 Mai din Piața Roșie,

Sveta îl visase pe Lev. Visul o tulburase pentru că era o imagine exactă a situației lui din lagărul de muncă – condițiile despre care știa că erau groaznice. „Levi”, i-a scris ea pe 23 aprilie, „conștiința și suferința mă rod pe dinăuntru”.

> Fie din cauză că ieri am fost obosită, fie pentru că am dormit cu fața la cearșaf, nu știu, dar până dimineața am visat că plecasem să te văd, în împrejurări ca acelea de acum, și în visul meu totul era atât de real – toți oamenii, gesturile, cuvintele. Oamenii nu erau doar familiari, ci exact așa cum îi văzusem. M-am trezit cu un dor nespus.

Anxietatea Svetei poate să fi fost datorată faptului că în acel moment își amânase planurile de a merge în anul respectiv să-l viziteze pe Lev. Pe 2 aprilie Lev îi scrisese ca s-o avertizeze că hotărâse să-și ceară transferul la canalul Volga-Don ca să lucreze ca electrician pe un șantier de construcție aproape terminat:

> Aș vrea să-i calc pe urme bărbosului [Aleksandr Semenov, a cărui cerere de transfer la canalul Volga-Don fusese aprobată]. Motive pentru: 1. Îmi va aduce o reducere a sentinței cu un an. 2. Munca va fi mai interesantă, iar creierul meu are nevoie de așa ceva. 3. Este în sud. Împotrivă: 1. Nu a mai rămas mult timp până la terminarea muncii pe șantier. 2. Ce se va întâmpla cu mine după? Unde voi fi trimis? 3. Călătoria. Una peste alta, nu poate să fie mai rău pentru sănătatea mea acolo decât este aici. Dar sunt și probleme de alt ordin, care mă îngrijorează mai mult – dacă ne vom mai putea vedea anul

> acesta și neputința meu de a-l lăsa pe G. Ia. [Strelkov] singur aici.

Lev voia ca Sveta să fie de acord cu planul lui de a se transfera. „Ultimul cuvânt îți aparține”, i-a scris el trei zile mai târziu. A fost „foarte mulțumit” atunci când ea i-a dat „undă verde”. Dar, astfel, planurile lor de a se întâlni în timpul verii erau puse în pericol. Pe 25 aprilie, Lev i-a spus Svetei că ar trebui să renunțe la orice planuri pentru „expediții speciale” în nord până când el nu va primi vești din partea autorităților. „Decizii ca aceasta pot fie amânate luni de zile”, i-a scris el, „așa că nu are rost să aștept să primesc vești”.

> Dacă se întâmplă ceva, o să-ți dau de veste printr-o telegramă – sau, mai degrabă, te va anunța cineva, din moment ce eu nu voi mai avea timp, de obicei fiind o chestiune de ore, mai degrabă decât de zile, de la notificare până la plecare. Din cauza încăpățânării tale [legată de trimiterea pachetelor] […] am acumulat o greutate moartă – un dulap de haine – pe care le voi da lui Ant. Mih. [Iușkevici, un tovarăș de detenție invalid] sau voi încerca să ți le trimit înapoi înainte să plec, fie prin familia Litvinenko, fie prin alte mijloace. Poate – și cu voia ta – ar fi cel mai bine să le „re-direcționăm” spre Oleg. Voi încerca să-mi iau câteva cărți cu mine dacă va fi posibil. Și voi întreba dacă restul cărților (nu toate, bineînțeles, ci doar cele mai importante) îmi pot fi trimise – fie direct, fie prin tine. Nu organiza niciun fel de expediții speciale, Svet, fă doar ce ți se pare mai potrivit, pentru că e foarte greu de ghicit ce se va întâmpla. Să sperăm că totul va fi bine.

Dacă Lev spera să prindă transferul în sud, Sveta plănuia să se alăture unui grup de turiști într-o vacanță estivală cu cortul în Tuva, în Siberia. Aștepta cu nerăbdare vacanța, dar își făcea griji că nu va avea timp să-l viziteze. „Mă macină conștiința”, a mărturisit ea pe 22 iunie. „De ce țin morțiș să merg în Tuva când ar trebui să fiu cu tine?” Excursia în Siberia ar fi durat o lună, întregul ei concediu, în timp ce o vacanță în Caucaz, unde fusese cu un an înainte, i-ar fi lăsat răgaz să călătorească și la Peciora. O săptămână mai târziu, excursia cu cortul a fost anulată, dându-i Svetei libertatea să-l viziteze pe Lev, care deja aflase că „nu mai era nevoie de forță de muncă nici pe [canalul] Volga-Don”, nici pe alte șantiere, precum hidrocentrala Kahovka din Ucraina, unde i-ar fi plăcut să fie transferat. Sveta i-a împărtășit dezamăgirea, dar era mulțumită că va putea să-l vadă. În seara de 29 iunie i-a scris:

> Levi, vreau să merg la culcare și, mai mult de-atât, vreau să-ți spun chiar acum că soarta mi-a fost hotărâtă, deși nu așa cum ai propus tu – acea opțiune nici măcar nu mi-a intrat vreodată în minte. Deci, ca să nu tărăgănez lucrurile, nu voi mai merge în Tuva, e stabilit, și mă simt ușurată să știu că voi fi mai aproape de tine.

Lev a fost sincer dezamăgit că ea renunțase la vacanță. „Să nu crezi că mă bucur că nu mai mergi în Tuva”, i-a răspuns el pe 7 iulie.

> Se poate să fi fost seara când tocmai am aflat despre planurile tale de a merge în Tuva, și am fost puțin deprimat – recunosc. Dar după aceea am simțit chiar

contrariul – întotdeauna mi-am dorit să ai o vacanță și mi-a fost rușine că am putut gândi altminteri.

Acum Sveta continua să-și facă planuri pentru Peciora. Urma să meargă în august, după o excursie în Caucaz, când, din nou, ca în 1950, ar fi obținut o prelungire de patru zile a concediului, care să-i permită să călătorească la Peciora înainte de a se întoarce la lucru. „Dragul meu Lev”, i-a scris ea pe 15 iulie,

> ieri am primit de la director permisiunea pentru cele patru zile în plus, așa că, dacă nu se întâmplă ceva rău, totul va fi bine. Tichetul de călătorie este valabil șapte zile. Mă voi întoarce acasă pe 9-10, ceea ce înseamnă că voi fi cu tine pe 13 sau pe 14 și că mă voi întoarce la serviciu pe 20.

Sveta a ajuns în Peciora pe 15 august și a stat, se pare, la familia Arvanitopulo, unde a primit acest bilet de la Lev:

> Bine ai venit, Sveta. În timp ce noi ne felicităm unul pe celălalt, de data asta s-ar putea să fie mai puțin vesel decât ultima oară. În primul rând, de aproape o lună nu s-au mai acordat permisiuni pentru vizite decât în ghereta centrală, nu și în ghereta coloniei, adică nu „la noi”, ca anul trecut, și nu cum a fost în cazul lui I.S. [Lileev, tatăl lui Nikolai] și Litv[inenko]. Așadar, e puțin probabil că ne vom mai putea spune tot ce ne-am dori, din pricina prezenței obligatorii a unuia dintre ei [a gardienilor]. Un motiv în plus, deci, să nu cerem mai mult de o singură întâlnire, mai ales pentru că timpul tău este atât de scurt și trebuie să te întorci pe 20,

așa cum ai anunțat. Chiar trebuie să pleci mâine dacă datele concediului tău nu s-au modificat? Ai putea să-l iei pe A.G. [Arvanitopulo] cu tine, căci el te-ar putea ajuta să muți întâlnirea în ghereta noastră și, din moment ce n-o să fie decât una, poate reușește s-o prelungească mai mult de două ore. Dar nu-mi fac prea multe speranțe în privința asta. În general, restricțiile s-au înăsprit acum și nu vei identifica nici o singură persoană însărcinată cu respectarea lor. Așa că, Svete, fii pregătită pentru ce-i mai rău și încearcă să nu te indispui în fața lor. Nu-i lua în seamă. În orice caz, îmi vei putea povesti despre călătoria ta și despre mătușile mele, despre unchiul N., E.A. [mătușa Katia] și A[leksandr Ivanov], și toți ceilalți, inclusiv despre Alik. […]

Lev confecționase câteva jucării pe care Sveta avea să le ducă acasă copiilor din familie și celor ai prietenilor ei înainte de începutul școlii, pe 1 septembrie:

Că veni vorba, în legătură cu cele trei jucărele – poate vrei să le dai lui Alka la începutul anului școlar (sau când e cel mai bine), lui Alenka [Semașko, fiica de unsprezece ani a Ninei] de ziua ei, iar a treia cui crezi că e mai potrivit (sau să fie o rezervă în cazul în care pierzi vreuna pe drum). Mă tem că doar par a fi bine făcute, dar, în realitate, sunt stânjenit de ce ar putea spune cineva căruia i-ar fi arătate. Deși nu-ți vei da seama de nimic fără explicațiile mele, fiecare are destule defecte încât să nu fie niciodată acceptate de către Departamentul de Control al Calității.

Sunt potrivite, totuși, ca jucării pentru copii – doar că trebuie să le oferi cu condiția să nu plângă dacă le pierd.

Probabil că Sveta a reușit să-l vadă pe Lev de mai multe ori, pentru că se mai afla încă la Peciora (deși nu mai stătea la familia Arvanitopulo, din câte se pare) când a primit acest bilet pe data de 17:

Bună dimineața, Svetlie,
Să nu uiți să treci pe la B.G. [Arvanitopulo] câtă vreme e acasă – o vizită de curtoazie, printre altele. Am uitat să-ți transmit ieri rugămintea lui K.S.[3], dacă mai este lapte condensat în magazinele locale și dacă ai timp să treci, ai putea oare să-i cumperi 4 cutii și să le aduci cu tine când vii să mă vezi? Te întreb pentru că lui îi este greu să-ți transmită mesajul în alt fel. Ai putea chiar să-l rogi pe Viktor să le cumpere și atunci va trebui doar să le aduci cu tine.

Dar nu face nimic dacă nu reușești.
Ei bine, Sveta, atât pentru moment. Lev.

Mai târziu, în aceeași zi, a sosit un bilețel scris de mână care confirma întâlnirea aranjată pentru seara aceea: „Păi, în regulă, Sveta – după ora 7. (Se face un control la 7.) E posibil să sosești la 7 și să aștepți. Sper că totul va fi bine.”

Sveta a plecat a doua zi dimineață. Lev îi dăruise un buchet de flori cultivate pe parcela închisorii, ca să le ducă acasă. Trei zile mai târziu, ajungea la Moscova:

> Așadar, am ajuns acasă, Levi. Oamenii din tren au fost cumsecade, deși a fost mare înghesuială – ei bine, cu cât mai mulți, cu atât mai bine – și, într-un fel sau altul, am reușit cu toții să dormim. […] Am ajuns cam pe la ora 1. Am fugit acasă să fac un duș, apoi am luat masa de prânz și pe la 4 adormisem. M-am trezit la 8, dar de atunci și până acum nu m-am trezit cu adevărat și în curând o să merg iarăși la culcare. Am găsit acasă ultimele tale două scrisori și una de la Oleg, care este un strigăt din abisuri și-ți este adresată. […] Absolut nimeni nu mai avea flori în tren, bineînțeles. Le-am adus acasă, deși pe durata călătoriei nu am putut să le pun în apă – o parte dintre ele au trebuit să stea pe grilajul lateral pentru bagaje, iar cealaltă parte, pe podea, chiar sub scaun. […] Ei bine, Levi, asta-i tot pentru moment. Ai grijă de tine.
>
> În ziua următoare plecării ei, Lev i-a scris:
>
> Draga mea Svetin, totul pare întotdeauna mai sumbru fără tine atunci când trebuie să mă trezesc la ore inumane – chiar acum am mers să comut posturile de transformare și pretutindeni te văd și te aud pe tine. Astăzi am avut mult de muncă și mi-am făcut treaba ca prin somn. Mâine voi fi de serviciu singur, așa că îmi va fi greu să-ți scriu și îmi va fi și mai greu să nu mă gândesc la tine. Dar mă simt bine chiar și așa, draga mea.

Ca și mai înainte, starea de spirit a lui Lev se îmbunătățise după vizita Svetei. „În zilele din urmă m-am simțit mai bine”, i-a scris el pe 23 august. „Munca e ușoară și nu mă supără

nimic și dacă mai bombănesc din când în când e doar de formă, nu de supărare.”

Dimpotrivă, Sveta s-a simțit descurajată la întoarcerea acasă. „A trecut exact o săptămână de când am ajuns acasă și tot atâta timp de la ultima mea scrisoare către tine”, i-a scris ea pe 28.

> Clima din Moscova are un efect negativ asupra mea. În primul rând, peste tot este înăbușitor – la cinematograf, la locul de muncă, în metrou, în tren, în tramvai. În al doilea rând, tot ce vreau să fac e să dorm. În al treilea rând, mintea mi-e oarecum pustie. Pare puțin probabil ca vremea să fie de vină pentru asta. De vină nu este mintea, ci faptul că o chinui cu întrebări imposibile. Chiar și în tren, pe drumul de întoarcere, totul mă frământa: ce ar trebui să fac – să spun un „nu” ferm [unui nou proiect de cercetare de la institut] și să-mi distrug cariera „științifică”? Sau să încerc să-mi adun toate puterile ca să-l fac? Știu că trebuie să încerc, dar nu văd nicio șansă reală. […] Așa că umblu în fiecare zi cu dureri de cap și sunt apatică în ce privește activitatea ce se desfășoară în laborator.

Sveta se simțea atât de descurajată încât s-a gândit chiar să renunțe la fotografie. „Ce persoană rea ești, Sveta”, i-a răspuns Lev pe 12 septembrie, „cauți mereu alt motiv ca să te dojenești singură.”

> Nu am văzut poze mai recente, bineînțeles, și se poate să fie și proaste. Dar dacă se dovedesc a fi bune, tot nu vei fi mulțumită – vei spune că e o întâmplare și că următoarele

> fotografii vor fi cu siguranță proaste. În orice caz, sper că nu vei neglija fotografia și că voi primi și eu niște mostre ale muncii tale. Aș prefera să am imagini în care ești la modul pasiv [adică ești fotografiată] – acelea care nu-ți prea trebuie, căci înțelegi că egoismul meu e contrar intereselor tale [de a face fotografii] în această privință –, dar îmi place și cealaltă muncă a ta. Îmi poți trimite imaginile fără teamă – nu le voi arăta nimănui, nici măcar dacă se dovedesc a fi bune. [...] Le vreau doar pentru mine.

În toamna aceea Sveta a muncit ore în șir, scriind rapoarte pentru standardele de stat unionale (care monitorizau calitatea bunurilor fabricate), inspectând fabricile din Leningrad și alăturându-se echipelor de lucrători care ajutau la strângerea recoltelor în colhozurile din zona Moscovei. Răspunderea ei administrativă a crescut și mai mult când Țîdjik s-a îmbolnăvit și a intrat în spital, în primele luni ale anului 1952. Sveta a avut o criză acută de urticarie și de-abia mai putea ține stiloul în mână. „Urticaria nu este deloc o boală de piele", i-a scris lui Lev. „E dureroasă și neplăcută. Singura ușurare este că nu-i cancer, nu-i tuberculoză, nu-i etc. etc."

Depresia a cuprins-o din nou. Încurajată de mama ei, Sveta s-a dus să consulte un medic homeopat, care i-a prescris un tratament cu anacardium, larg folosit în pierderile de memorie și stările de iritabilitate. „Pare să meargă", i-a scris lui Lev. „Toată lumea mă cunoaște la institut, însă în fiecare toamnă eu mă lupt să-mi amintesc numele fetelor noi [...] și întotdeauna mă rățoiesc la oameni." Nici măcar Lev nu scăpa întotdeauna de furia ei. Pe 19 martie, Lev îi spusese despre o scrisoare primită de la unchiul Nikita, în care acesta îi scria că

singura lui mângâiere era gândul la Lev și la toate calitățile lui remarcabile și că singura lui dorință era să poată trăi alături de el. „Nu știu cum să-i răspund fără să sune a falsă modestie”, îi scrisese Lev Svetei. Ea i-a răspuns pe 26 martie:

> Îmi doresc să-ți tragă cineva o mamă de bătaie, Lev! După mine, ar fi mai bine să nu-i scrii lui N.K. pe marginea acestui subiect. Mai întâi nu va crede ce-i vei spune, apoi, chiar dacă te-ar crede, de ce crezi că e ceva necesar? Ca să nu mai existe și alte minciuni? Încă nu s-a dovedit că adevărul e cel mai bun. Ca să-ți satisfaci propria vanitate („Vai, uite ce cinstit sunt”), ai lipsi pe cineva de idealul lui, adică ai provoca durere altei persoane. Să fii dezamăgit acum ca să nu existe o altă dezamăgire mai târziu – ce mai logică! Mai ales din moment ce nu știi dacă chiar va fi mai greu mai târziu. Uneori și eu simt nevoia să distrug iluziile oamenilor. Dar asta se întâmplă când mă simt rea, altminteri cred că e mai bine să-i lași pe copii să se distreze. Cu toată sinceritatea, Lev, sunt serioasă. […] În plus, defectele tale nu vor scădea doar pentru că le enumeri. Nu zic asta pentru tine, Levi, ci în general: și probabil că mai mult pentru mine. […] Ești un om bun, Lev. Cât despre mine, aș putea scrie pe îndelete cât de rea sunt (însă cred că asta reiese clar din multe dintre scrisorile mele, încât nu merită să irosesc o scrisoare separată pe această temă).

Între timp, Lev se lupta să supraviețuiască celei de-a șasea ierni la Peciora. Încă o dată lagărul de muncă era nepregătit în fața frigului. Aveau loc pene de curent. Multe din barăcile din

colonia lui Lev aveau nevoie urgentă de reparații. Deținuții se chinuiau prin infirmerie după vreo gripă sau vreo epidemie de scorbut, pentru care nu existau nici medicamente, nici vitaminele necesare. Doctorii nu făceau față. Zilnic, între 120 și 130 de deținuți (aproximativ 10% din numărul deținuților din combinat) au fost declarați bolnavi începând cu luna ianuarie a anului 1952. Lev a trecut pe la spital ca să-și viziteze câțiva colegi din barăci. „Nu este suficientă mâncare sau acid ascorbic”, i-a spus el Svetei, „așa că oamenii sunt destul de slăbiți”. Hepatita era la fel de răspândită. Konon Tkacenko a petrecut opt luni la infirmerie după o formă severă de hepatită. „Cu greu îl mai recunoști – e numai piele galbenă și os”, i-a scris Lev Svetei, care cumpărase pentru el lapte condensat. „Abia dacă mai poate să se miște sau să vorbească.” Și Strelkov cedase în fața hepatitei – o altă complicație adăugată pietrelor la vezică și bolii de ficat care-l chinuiseră atât de rău în ultimii ani –, deși, treptat, își revenise mâncând legume crescute în „ferma colectivă”. În 1952, Strelkov trăia cu o dietă compusă din varză albă și ulei vegetal[4].

În fiecare an, Lev îi scria Svetei pe 8 Martie ca s-o felicite de Ziua Internațională a Femeii. În 1952, i-a trimis urările târziu, pe 12 martie, dar scrisoarea a fost una specială. Cele mai importante persoane din viața lui fuseseră femei – bunica, mătușile, Sveta, căreia îi scria cu venerație și recunoștință:

> Svetlaia, draga mea, nu ți-am trimis încă felicitările mele de 8 Martie, deși nimeni nu merită această cinstire mai mult decât tine. De fapt, probabil că modestia te împiedică să recunoști că e nevoie de un semn special de respect cu

acest prilej. Eu, pe de altă parte, nu am nicio problemă în privința aceasta și, fără teama de a fi mustrat, pot să mărturisesc cât de bucuros sunt că există femei pe pământ. Nutresc cel mai înalt respect față de voi toate, mai înalt decât cel pe care îl am față de omenire, în general. E greu să pui un asemenea sentiment în cuvinte dacă-ți lipsește talentul, pentru că, în mod inevitabil, totul ajunge să sune a retorică goală, dar eu aș vrea totuși să încerc, chiar și după Nekrasov[5]. Pentru că în decursul vieții mele, încă din fragedă copilărie, oamenii buni cărora le datorez cel mai mult au fost femei. Încă mă mai chinuie conștiința faptului că nu voi putea niciodată să le răsplătesc nici pe cele care au avut grijă de mine fără să se gândească la ele însele, precum bunica, și nici pe cele care au servit ca modele de omenie, combinând bunătatea cu puterea în toate încercările vieții, înțelepciunea tăcută cu umorul viu al felului în care percep realitatea, efortul neostenit cu o afecțiune constantă.

Au existat atât de multe femei în viața mea ale căror calități le admir, încât niciunul dintre exemplele negative, fie din cele observate în mod direct, fie din cele relatate, nu ar putea să-mi schimbe părerea. E adevărat că pentru fiecare persoană bună de pe lume există câteva rele, dar există atât de multe calități minunate în acea singură persoană, încât compensează tot răul din celelalte. Nu mă pot gândi la acele femei – la bunica mea Lidia Konstantinovna, la sora ei, la mătușa Liza, Eliz[aveta] Al[eksandrovna] [soția unchiului Nikita], la mătușa Lelia și la multe altele – fără respectul cel mai profund. Cât de multă tristețe a îndurat Lidia Konstantinovna, cât de multe

nenorociri care ar fi putut s-o doboare și să-i distrugă puterea spirituală. Câtă rezistență trebuie să fi avut ca să nu cadă pradă disperării, să rămână mărinimoasă și curată spiritual, în timp ce-și păstra capul limpede și continua să-i susțină pe cei lipsiți de puterea de a ține piept unor asemenea dificultăți de unii singuri. Câte asemenea femei există! Femei precum bunica mea. Și cât întuneric ar fi pe lume dacă ele nu ar exista! Sveta, trebuie să-ți spun că văd în tine calitățile tuturor femeilor celor mai vrednice pe care le-am cunoscut vreodată.

Scumpa mea, draga mea Sveta.

Începând din primăvara anului 1952, populația combinatului a început să scadă. Tot mai mulți deținuți au fost eliberați, pe măsură ce sentințele lor se încheiau, și nu s-au mai făcut arestări în masă care să îi înlocuiască. Același fenomen se petrecea și la scară națională. Treptat, sistemul din Gulag lua sfârșit. Ca rezultat al acestor plecări, rețeaua de prieteni și rude care asigura legătura între deținuții rămași și susținătorii lor din lumea din afară a crescut ca grad de acoperire și importanță. Odată întorși în societate, deținuții recent eliberați îi puteau ajuta pe cei rămași în lagăre. Aceste rețele neoficiale erau la fel de importante pentru numeroșii deținuți care nu aveau familie, nu aveau o casă sau o slujbă la care să se poată întoarce în clipa eliberării. De obicei, foștilor deținuți le era interzis să locuiască în orașele mari, unde exista temerea că ar putea demoraliza populația cu perspectiva lor deprimantă, așa că aveau nevoie de ajutorul rudelor și al prietenilor ca să-și găsească un loc unde să se

stabilească și banii necesari până să-și poată găsi ceva de lucru.

În martie 1952, Rîkalov a ajuns la sfârșitul celor opt ani ai sentinței și a plecat spre Moscova, acolo unde sora lui a condus un „consiliu de familie” care urma să hotărască unde și cum trebuia el să trăiască. Sănătatea îi era șubredă, căci nu se recuperase complet în urma tuberculozei. Lev a rugat-o pe Sveta să-l ajute:

> Nu are decât un singur plămân și nici acela întreg. Merge greu, își pierde repede suflul și se simte foarte slăbit. Se gândește să se mute în Kârgâzstan (deși nu e sigur în privința climei) sau poate în nordul Kazahstanului. Problemele lui personale, în afara relației cu mama și surorile lui, nu-l fac prea fericit. Nu mi-a dat amănunte, nu a fost timp, iar o conversație telefonică nu ar fi foarte sinceră, dar a promis că o să-mi scrie. Dacă va avea timp, i-ar plăcea să treacă să te vadă. I-am spus că nu ar trebui să facă un efort special, deoarece fiecare kilometru îl costă scump, dar i-am promis – în numele tău – că, dacă te vei simți bine, vei merge tu să-l vizitezi.

Zece zile mai târziu, Sveta nu primise vești de la Rîkalov. Dispăruse. „Poate este prea devreme”, i-a scris ea lui Lev pe 26 martie. „Voi încerca să-l găsesc mâine sau poimâine. […] Cred că pe sora lui o cheamă Marusia. Va trebui să ghicesc apartamentul, dar în mod clar îmi amintesc clădirea și scara.”

Anisimov era următorul care avea să fie eliberat. „Lioșka și-a primit actele de eliberare”, i-a scris Lev Svetei pe 5 martie. „Va fi plictisitor fără el. Dintre toți cei de-un leat cu noi, el e

singurul – după Liubka [Terleţki] – cu care pot să port o conversaţie cu adevărat interesantă.” Anisimov era moscovit.

> Dacă reuşeşte să-şi depăşească timiditatea, va trece să te vadă la un ceai în drum [către locul unde se stabilise, dincolo de Moscova]. E un tip de treabă, aşa cum ţi-am spus de multe ori, sincer şi sensibil, dar atunci când se află printre oameni pe care nu-i cunoaşte devine foarte timid şi reţinut. Îi place să bea ceai cu gem de zmeură (îţi spun asta în mod confidenţial).

Anisimov a plecat pe 12 martie. Lev era îngrijorat că va fi prea jenat ca s-o viziteze pe Sveta în hainele sărăcăcioase ale unui deţinut recent eliberat. Anisimov a ajuns la Moscova pe 16 martie şi i-a scris Svetei din gara Iaroslavl ca să-i spună că nu putea s-o vadă pentru că avea gripă şi o durere de stomac. Sveta făcuse gem pentru el. „Dacă aş fi ştiut că stă în gară, m-aş fi dus eu însămi acolo. Dacă şi iar dacă”, a scris ea. „Poate va reuşi să vină când vremea va fi ceva mai caldă.” A pus gemul la păstrare, dar Anisimov nu a apărut. Cinci luni mai târziu, el i-a scris lui Lev oferindu-i o explicaţie: „Am ajuns în gară, am stat pe o bancă timp de o oră şi jumătate, mi-am luat la revedere [de la Moscova] şi mi-am continuat drumul.” Anisimov era inginer calificat, dar statutul lui de fost deţinut îl făcea să-şi găsească cu greu o slujbă, poate doar de instalator în vreo fabrică, aşa că, în schimb, a căutat slujbe temporare ca reparator.

Pe măsură ce exodul deţinuţilor a crescut, lagărul de muncă a început să decadă. „Pleacă tot mai mulţi oameni”, scria Lev. „Din cauza lipsei de materii prime, profitabilitatea

combinatului a scăzut, iar personalul trebuie redus. Din păcate, tocmai cei care lucrează prost sunt încă aici.” Povestea era aceeași pretutindeni: lipsă de forță de muncă și ineficiență, productivitate scăzută și cheltuieli tot mai mari, mai ales pentru paza deținuților, care deveneau cu atât mai rebeli cu cât aveau mai mult de muncă. Nici economia Gulagului nu mai avea vreo noimă. În 1953, MVD cheltuia de două ori mai mult cu întreținerea Gulagului decât venitul obținut din producția lagărului. Unii oficiali importanți din MVD puneau serios la îndoială eficiența muncii forțate. Se vorbea chiar despre desființarea unor sectoare ale Gulagului și schimbarea statutului deținuților, care să devină muncitori parțial civili. Dar Stalin era un ferm susținător al Gulagului și niciuna din ideile acestea nu a fost propusă în mod serios.

Declinul Gulagului era tot mai vizibil și în Combinatul de prelucrare a lemnului. Arhivele partidului din 1952 sunt dominate de discuțiile despre risipă și ineficiență, furturi, revolte și refuzul de a munci al deținuților care nu fuseseră plătiți. În prima jumătate a anului 1952, mai mult de 5.000 de zile de muncă se pierduseră și planul fusese îndeplinit doar în proporție de 66%. Administrația a răspuns forțându-i pe deținuți și mai mult, prelungindu-le turele până la paisprezece ore sau obligându-i să muncească chiar și când erau bolnavi. Singurele rezultate au fost și mai multe revolte, greve și încetiniri ale ritmului de muncă, și tot mai multe pierderi ale celor apți de muncă. În primele șase luni ale lui 1952 au fost trei tentative de evadări în grup din combinat, două dintre ele terminându-se cu succes.

Din punct de vedere fizic, locul dădea semne de degradare. De ani de zile se luaseră prea puține măsuri pentru curățarea

lagărului de muncă de deșeurile de lemn, scoarța de copac, rumegușul, cărămizile și instalațiile vechi care stăteau grămadă în jurul joagărului și al atelierelor. O parte din aceste reziduuri au fost arse în timpul iernii în focurile aprinse pe fluviul înghețat, dar restul a rămas pe loc, sporind riscul de incendiu. În timpul primilor ani petrecuți în lagărul de muncă, Lev observase în jurul lui semne sporadice de frumusețe. De prin 1952, acestea dispăruseră. „Obiectiv vorbind”, scria el, „mai rămâne prea puțină frumusețe în zona noastră. A fost acoperită de construcții, compromisă de grămezile de gunoi și distrusă. În timpul verii nu mai sunt flori sau fructe de pădure, așa cum erau acum trei ani, și nu mai poți vedea nici măcar iarba. Tot ce-a mai rămas e cerul”.

De când venise la Peciora, Lev privise înspre cer. A fost singura lui „evadare” din lagăr. Găsea frumusețe în luminile nordului și vasta întindere a stelelor. „Natura a binecuvântat acest pământ sărăcăcios din Komi cu un cer frumos, nu doar colorat, un cer care-ți taie răsuflarea!”, i-a scris Lev Svetei pe 12 august.

> Apusurile târzii, care se prelungesc în amurguri și mai lungi, sunt pline de asemenea culori și efecte magice, încât îți este imposibil să te rupi de priveliștea pe care ți-o oferă – stai, cu capul dat pe spate, până când dinții încep să-ți clănțănească de frig (toamna se simte deja). Azi a fost înnorat și groaznic de cenușiu. Dar spre seară norii cei palizi dinspre răsărit s-au transformat brusc într-un albastru atât de intens și opac, încât până și albastrul senin al munților Caucaz ar fi fost probabil invidios. Apoi, după o jumătate de oră, soarele, deja retrăgându-se dincolo de

> orizont, a căutat deodată o fantă delicată în mijlocul norilor de furtună și a început să se reverse prin ea cu o strălucire portocalie atât de aprinsă, încât toți pinii din calea ei au început dintr-odată să strălucească – nu cu o lumină roșie, ci cu una caldă, de un verde-gălbui palid. N-am văzut nicicând ceva asemănător – nu mai erau copaci, ci siluete aprinse proiectate pe fundalul unei flăcări strălucitoare. Iar fumul coșului care se încolăcea printre ei, pictat în tonurile cele mai blânde și punctat de ondulările sticloase și incolore ale aerului, îi făcea să pară vii. Stelele s-au ivit din hibernarea lor de peste vară[6], și sunt recunoscător și pentru acest lucru.

Cerul era acea parte de lume pe care putea s-o privească și să-și imagineze că și Sveta o privea. Obișnuia să-l contemple atunci când îi era dor de ea.

În 1952, la centrala electrică s-a mai construit un coș nou din cărămidă. După ce a fost terminat, șefii au realizat că uitaseră să-i măsoare înălțimea și au chemat voluntari care să se cațăre până în vârf cu o sfoară de măsurat. Lev și Serghei Skatov, fochist la uzină, s-au cățărat până în vârf ajutându-se de mânerele din fier înfipte în cărămizi și au ajuns amândoi pe marginea îngustă din vârful coșului. Erau la aproape 40 de metri de pământ. Cu fața către sud, au privit în zare peste fluviu și peste pădurile de pini, cât de departe puteau să vadă cu ochii în direcția Moscovei. Era prima dată în aproape șapte ani când Lev zărea lumea de dincolo de lagărul de muncă. Iată cum a relatat episodul:

> Am vrut să aflu ce era în afară, în jurul lagărului, cum curgea fluviul, încotro se ducea și ce se afla dincolo de el. Am rămas acolo o vreme și apoi am coborât. De cum am atins pământul cu picioarele, am simțit o durere ascuțită în spate. Aveam o criză de sciatică. M-am prăbușit. Dacă m-ar fi lovit cu câteva clipe mai devreme, aș fi fost terminat.

Oricât de profundă era încrederea lor reciprocă și legătura dintre ei, Lev și Sveta erau vulnerabili în fața tensiunilor enorme provocate de orice întrerupere a rutinei sau a comunicării. Anul 1952 a fost primul, începând din 1947, când Sveta nu a reușit să-l viziteze pe Lev. Plănuise să ajungă la sfârșitul deplasării de serviciu la Omsk și Kirov, în iunie, dar a revenit la Moscova pentru că avea nevoie de tratament pentru urticarie. Călătoria a fost reprogramată pentru luna septembrie, când Anastasia, mama ei, s-a îmbolnăvit, iar Sveta a trebuit s-o îngrijească. „Mamei tot nu-i este bine", a scris ea pe 19 iulie. „Dacă nu o să stea nimeni lângă ea ca să o facă să mănânce, nu va mânca și starea ei se va înrăutăți din nou. Pentru o vreme, îmi va fi greu să plec, iar mama ar trebui și ea dusă undeva mai apoi." Lev i-a răspuns pe 6 august.

> Cred că ar trebui să-ți anulezi călătoria spre nord anul acesta. Chiar dacă ai fi pe deplin sănătoasă, ai face un efort mai mare decât de obicei pentru că ai atât de multe obligații care îți ocupă timpul și nu le poți face pe toate. Trebuie să ai grijă de mama ta și să mergi undeva cu ea, trebuie tu însăți să te faci bine, trebuie să încerci să-ți pui de acord concediul cu al Irinei [Krauze]. Iar la serviciu e complicat să programezi concediile, să-l corelezi pe al tău

cu al lui M.A. [Țîdjik]. Sveta, poate ar trebui să așteptăm să treacă ce a mai rămas din acest an?

Sveta și-a petrecut vara însoțind-o pe mama ei pe la diferite clinici și spitale. În august, Anastasia a fost diagnosticată cu osteoartrită spinală. Plângea întruna și nu putea să doarmă noaptea. Apoi, în septembrie, i s-a spus că avea tuberculoză. Anastasia a căzut la pat, convinsă că era în pragul morții, lăsând-o pe Sveta să se îngrijească și de mama, și de tatăl ei, Aleksandr, care suferea de o boală nediagnosticată de ficat. „Papa a slăbit mult (4 kilograme în vara aceasta)", scria Sveta pe 28 septembrie, „și are dureri într-o parte". Din iulie până în octombrie, Sveta a alergat cât au ținut-o puterile, venind acasă de la muncă pentru ca să-și îngrijească părinții, dând fuga de acasă la spital, unde tatăl ei era internat pentru analize, făcând cumpărăturile familiei și scriindu-i lui Lev noaptea târziu, când era deja epuizată și în lacrimi. Scrisorile ei sunau a rapoarte medicale.

Chiar și în octombrie încă mai spera să găsească timp ca să îl viziteze pe Lev. Dar el a făcut-o din nou să-și schimbe hotărârea. „Cred că-ți va fi greu să-ți iei concediu", i-a scris pe 20 octombrie, „dacă nu ești sigură de starea mamei tale. [...] Cel mai bine ar fi să aștepți până se va mai însănătoși și apoi să-ți iei un concediu adevărat și să schiezi, de pildă, ceea ce te va ajuta să te relaxezi. În orice caz, nu-l folosi ca să vii aici. Anul acesta totul e împotriva noastră – sănătatea ta și a mamei tale și iarna care se apropie". Patru zile mai târziu i-a scris mătușii Katia ca să-i împărtășească grijile lui: „Sveta mi-a scris că i-ai promis că o vizitezi duminică, dar nu te-ai dus. A fost îngrijorată că ai putea fi bolnavă, dar nu a putut să treacă

pe la tine pentru că mama ei e bolnavă. Situația e foarte grea la ei acasă”.

În cele din urmă, Sveta și-a luat liber în noiembrie: a petrecut tot timpul acasă, ca să își îngrijească mama. „Concediul mi se termină foarte repede”, i-a scris ea lui Lev pe 8 noiembrie. „A trecut deja o săptămână, un sfert din timpul pe care-l am. Asta-i rău. Mama se obișnuiește să mă aibă în preajmă. Ieri s-a plâns că am uitat-o, pentru că am lipsit câteva ore. Iar astăzi, când s-a trezit, m-a rugat să nu plec niciunde. E ca un copil mic.”

Cu cât Lev stătea mai mult fără Sveta, cu atât mai des o vedea în visele lui. „Am calculat greșit, Sveta”, i-a scris el pe 24 decembrie. „Azi nu am primit nicio scrisoare de la tine. Am început din nou să te visez, des, dar visele nu-mi aduc nicio bucurie, pentru că sentimentele care vin odată cu ele sunt atât de deprimante și nu pot să scap de ele după ce mă trezesc.” Trei zile mai târziu a scris din nou:

> După ce îmi pun cărțile și hârtiile deoparte, după ce închid ochii, după ce alung din minte toate gândurile despre câmpuri electrice, regulatoare centrifugale și rotații coerente, te văd pe tine. Te văd atât de limpede, încât mi se usucă gâtul și vreau să-ți cuprind mâinile și să plâng, îngropându-mi fața în ele, și să mă plâng că ești atât de departe. Îți văd jacheta cea roșie tricotată (pe care nici măcar n-o mai ai), o șuviță de păr care îți cade rebelă pe obraz, luminițele din ochi și pleoapele umede. Văd fiecare detaliu al liniilor din palmele care ți se odihnesc în poală. Vreau să-ți spun iar și iar că nu există nimeni mai bun

decât tine, că gândul la tine alungă orice altă grijă, face ca orice altceva să pară banal și neînsemnat.

Lev a mai petrecut un ajun al Anului Nou cu grupul lui obișnuit de prieteni în laboratorul lui Strelkov. I-a povestit Svetei despre ajun pe 2 ianuarie.

Pe aici gerurile au fost necruțătoare toată săptămâna, de la minus 42°C în jos, până la minus 47°C, iar atelierele nu mai lucrează. Este imposibil să stai afară fără mănuși mai mult de un minut sau două. Rândunicile îngheață. Una se încălzește în baraca noastră și trăiește aici de vreo două zile. E o mititică drăgălașă. Am întâmpinat Anul Nou alături de G.I. [Strelkov], doar noi trei, pentru că Înaltul N. [Litvinenko] este încă în spital, iar lui K. [Tkacenko] i-a fost teamă de frig și nu a venit. Valia i-a trimis lui G.I. o pipă frumoasă, tutun și o șapcă. M-am bucurat de bucuria lui. Asta chiar l-a înveselit.

Lev nu mai primise nicio scrisoare de la Sveta de trei săptămâni. Visele lui deveniseră mai neliniștite. „Svetloe, totul e atât de trist fără scrisorile tale”, i-a scris el pe 6 ianuarie.

De trei nopți la rând te văd în visele mele. Am visat că livram niște echipament institutului tău și că tu ai fi sosit ca să-l recepționezi, dar eu nu eram în stare să-ți spun nimic. Apoi nu te-am mai găsit, plecaseși deja, se pare, și tot ce-a mai rămas în urma ta a fost semnătura de pe chitanța de livrare. Dar s-a dovedit că nici măcar semnătura aceea nu era a ta.

A mai trecut o altă săptămână fără nicio scrisoare de la Sveta. Pe 10 ianuarie, Lev a scris:

> Svetka, de ce nu-mi scrii? Sunt atât de multe lucruri la care am început să mă gândesc de când scrisorile tale au încetat să mai sosească – vai, cât de multe – și logica cea mai rațională, de care par a mai fi încă în stare în momente rare, nu reușește să alunge presupunerile cele mai ilogice, mai ales că în viață nu totul e logic. Nu trebuie să fie mult – doar două rânduri.

Și după încă alte trei zile:

> Mâine vine poșta. Acum aștept zilele astea cu ceva ce pare a fi o mică doză de disperare, în timp ce înainte, după fiecare din zilele acelea, mă gândeam – ei bine, totul e în regulă, ziua de azi se termină, dar poate că mâine va sosi o scrisoare.

Teama cea mai mare a lui Lev era că Sveta îl abandonase. De fapt, fusese plecată într-o deplasare în interes de serviciu la Sverdlovsk și Omsk, o deplasare care durase mai mult decât anticipase din cauza problemelor de la fabricile de pneuri. Fusese atât de ocupată, încât nu mai avusese timp să scrie nici măcar un bilet oricât de scurt. Într-un final, i-a scris lui Lev la întoarcerea la Moscova, pe 18 ianuarie:

> Nu știu de ce, dar nu mi se pare deloc ușor să scriu două rânduri. De fapt, mi-e mai ușor să compun o scrisoare lungă, deși îmi ia mai mult timp. Călătoria mea de serviciu trebuia să dureze 7 zile (dintre care 5 erau doar drumul),

dar cred că ți-am scris asta. Și chiar dacă m-am gândit că o săptămână nu va fi un motiv de îngrijorare, totuși mi-am luat cu mine plicuri și hârtie și le-am purtat peste tot cu scopul de a-ți scrie, dar, nu știu cum, n-am mai ajuns s-o fac. [...] Așa cum se întâmplă adesea, te hotărăști să faci ceva în ziua următoare, dar atunci când vine „mâine" te trezești muncind și mai din greu și-ți zici că o vei face peste vreo 3 sau 4 zile. [...] Singurul lucru care m-a alinat a fost gândul că nu te vei supăra pe mine atâta vreme cât mă iubești. Acesta este unul dintre privilegiile iubirii, că poți să faci prostii. Totuși, îmi pare rău. Am încercat din greu să mă țin de cuvânt. [...] Când am ajuns acasă și ți-am citit scrisorile, am vrut doar să plâng, dar nu aveam nici loc, nici timp să plâng.

Lev i-a răspuns pe 27 ianuarie:

Scumpa, draga mea Svetloe, iartă-mă – din nou. Știu și eu că toată treaba cu scrisorile e datorată prostiei mele. Draga mea Svet, iubirea mea, m-am pierdut cu firea, nu mai știam ce e cu mine. Știam doar că nu trebuie să urlu sau să mă înfurii, dar mai erau și toate celelalte – neliniștea din pricina ta, teama că s-ar putea să nu mă mai iubești, dorul de tine și mai multă neliniște, apoi gelozie, furie împotriva mea din cauza propriei prostii, dorința de a mă plânge ție pentru toate. Îmi pierdusem sângele rece și eram aproape în pragul disperării. [...] Mi-e rușine s-o scriu, Sveta, dar m-am gândit – iartă-mă, dragă Sveta – că poate nu din cauza lipsei de timp îți era greu să-mi scrii. Dar Svetka, Svetinka, încă nu știam nimic: nu știam cât de mult ai plănuit să fii

plecată – probabil că ai uitat să-mi spui programul tău și n-am putut decât să ghicesc că deplasarea ta se va sfârși în decembrie, deoarece acesta fusese planul în 1952 – și nu am știut despre problemele din Sverdlovsk sau despre situația din O[msk]. Evident, teoretic aș fi putut bănui toate astea, și chiar am făcut-o, de fapt, în momentele mele mai lucide. Dar ce pot să fac când asemenea momente sunt atât de puține?

Sveta, draga mea, mă doare că aproape te-am făcut să plângi, dar nimic nu se mai poate schimba acum, oricât de mult mi-aș dori să mă fi purtat mai frumos.

Am primit scrisoarea ta din data de 18 acum o oră, tocmai când plecam de la muncă. Sveta, îți voi scrie despre toate celelalte mai târziu, deși nu prea am multe de spus pentru moment. Draga mea Sveta. Vom încerca să ne asigurăm că totul e bine între noi, nu-i așa?

1. O parte din captura de bunuri industriale a forței de ocupație sovietică în Germania, care fusese agreată de Aliați la Conferința de la Yalta din februarie 1945, ca o despăgubire pentru daunele produse de ocupația germană a Uniunii Sovietice.
2. Ambele sunt versuri ale unor cântece din filme sovietice populare în anii 1940.
3. Konon Sidorovici Tkacenko, unul dintre tovarășii de detenție ai lui Lev, inginer și asistent în laboratorul lui Strelkov, era responsabil cu menținerea compoziției chimice corecte a apei în sistemul de încălzire al centralei electrice.

4. Varza albă era considerată un tratament pentru bolile de ficat, hepatită și ulcer.
5. Poetul rus Nikolai Nekrasov (1821-1878). Lev se referă la poezia acestuia „Rusoaicele”, scrisă ca un omagiu adus celor două prințese, Maria Volkonskaia și Ekaterina Trubețkaia, care-și urmaseră soții în exil în Siberia, unde fuseseră trimiși în urma participării lor la revolta din decembrie 1825. Lev face o comparație între Sveta și cele două eroine celebre.
6. Nopțile albe nordice fac ca stelele să fie invizibile.

11

Stalin a murit pe 5 martie 1953. Suferise un accident vascular și a zăcut inconștient timp de cinci zile înainte să moară. Boala sa a fost raportată în presa sovietică abia pe 4 martie. „Cât de neașteptată a fost știrea”, i-a scris Lev Svetei două zile mai târziu. „În astfel de ocazii, neputința medicinei moderne devine tragic de evidentă. Doar atunci când oameni importanți sunt atinși și ei, neputința de a menține sănătatea oamenilor mai mult decât o îngăduie natura devine cu totul evidentă.”

Moartea lui Stalin a fost anunțată publicului pe 6 martie. Până la funeralii, trei zile mai târziu, trupul i-a fost expus în Sala Coloanelor din apropierea Pieței Roșii. Mulțimi imense de oameni au venit să-și ia rămas-bun. Centrul capitalei a fost luat cu asalt de oameni îndoliați în lacrimi care călătoriseră spre Moscova din diverse colțuri ale Uniunii Sovietice. Sute de oameni au fost striviți în înghesuială. Pierderea lui Stalin a fost un șoc emoțional pentru sovietici. Timp de aproape treizeci de ani – perioada cea mai traumatică din istoria țării lor – trăiseră în umbra lui. Stalin a fost reperul lor moral – învățătorul, călăuza, părintele lor protector, liderul național și salvatorul lor în fața dușmanilor, garantul dreptății și al

ordinii („Întotdeauna îl avem pe Stalin!”, obișnuia să spună Olga, mătușa lui Lev, atunci când se comitea vreo nedreptate). Durerea poporului a fost o reacție firească la sentimentul de dezorientare pe care trebuie să-l fi avut la moartea lui, aproape indiferent de experiența pe care o avusese fiecare sub regimul lui. Până și victimelor lui Stalin le părea rău.

Ca toți ceilalți, Lev și Sveta au auzit știrea la radio pe 6 martie. În stare de șoc, cuprinși de teamă și emoție, niciunul dintre ei nu putea să spună ce simțea cu adevărat. „Moartea lui Stalin a fost atât de neașteptată”, a scris Lev pe 8 martie, „încât la început era greu să crezi că putea fi adevărat. Sentimentul a fost același ca în prima zi de război”. Nu mai avea nimic de adăugat despre știrea cea importantă, deși probabil că sperase ca aceasta să ducă la o schimbare a politicii în ceea ce privește lagărele de muncă și, posibil, la eliberarea lui anticipată. Și Sveta era precaută, deși nu-și putea ascunde bucuria că fuseseră uniți de radio în acel moment care le putea schimba viețile. „N-am văzut niciodată așa ceva în Moscova cum a fost săptămâna trecută“, i-a scris ea lui Lev pe 11 martie. „Și de multe ori m-am gândit ce bine că a fost inventat radioul, astfel încât oamenii să audă aceleași lucruri în același timp. Și e bine că există ziare. Voi încerca să-ți spun mai multe altă dată, dar nu acum, pentru că trebuie să mă gândesc cum să spun ceea ce simt în câteva cuvinte clare.”

Singurul loc unde moartea lui Stalin a fost întâmpinată cu o bucurie nedisimulată au fost lagărele de muncă și coloniile Gulagului. Au existat, bineînțeles, și excepții, lagăre unde vigilența autorităților sau prezența informatorilor i-au împiedicat pe deținuți să-și manifeste bucuria, dar, în general, știrea sfârșitului lui Stalin a fost întâmpinată cu izbucniri

spontane de bucurie. „Nu a plâns nimeni după Stalin”, își amintește Lev. Deținuții nu aveau nicio îndoială că Stalin era de vină pentru necazurile lor și nici nu aveau vreo teamă să-și exprime disprețul față de el atunci când o puteau face în siguranță. Lev și-a amintit un incident din octombrie 1952, când deținuții din barăci ascultau o transmisiune radio a rezultatelor alegerilor electorale pentru prezidiul Comitetului Central. Voturile primite de candidați au fost citite cu voce tare pe rând și după fiecare crainicul rostea: „Za Stalina! Za Stalina!” („Trăiască Stalin!”). Unii deținuți au început în schimb să intoneze „Zastavili! Zastavili! („Au fost forțați!”), referindu-se la faptul că voturile fuseseră aranjate. Ceilalți li s-au alăturat și gluma i-a distrat pe toți.

Printre deținuți, faptul că aveau să fie eliberați la moartea lui Stalin era ceva de la sine înțeles. Pe 27 martie, guvernul a anunțat acordarea unei amnistii pentru deținuții care ispășeau sentințe de până la cinci ani, pentru cei condamnați pentru infracțiuni economice, bărbații trecuți de cincizeci și cinci de ani, femeile de peste cincizeci de ani și deținuții cu boli incurabile – o măsură care a dus la eliberarea a aproximativ unui milion de deținuți în următoarele câteva luni. La combinatul de prelucrare a lemnului amnistia a înjumătățit populația închisorii (de la 1.263 până la 627 de deținuți) în decursul anului 1953. Mulți dintre cei eliberați erau infractori. Au continuat să aibă ieșiri violente, să jefuiască magazine, să spargă case, să violeze femei și să împrăștie panica în tot orașul. „Unii dintre ai noștri au ieșit deja și rătăcesc în voie prin Peciora”, i-a scris Lev Svetei pe 10 aprilie.

> Profită de orice prilej ca să jefuiască și să fure. Cei mai răi sunt liberi. Makarov, un tip arătos, cu barbă [...] a ispășit 8 ani pentru jaf armat. Kolea Nejiski pleacă și el – a luat zece ani pe când era deja aici, în 1947, pentru că furase 6 kilograme de cașa. Apoi anul trecut a furat 300 de ruble de la unul din deținuți și a stors puțin câte puțin tot ce-a putut de la N. și de la ceilalți vecini ai lui. În ciuda tuturor acestor lucruri, nu poți decât să-l compătimești pentru prostia și nedreptatea sentinței inițiale, fără de care poate că nu ar fi devenit hoț.

Lev spera că amnistia îi va include și pe „politici”. Unii dintre tehnicienii de la centrala electrică fuseseră încurajați de MVD să solicite eliberarea. Cu toții fuseseră condamnați în baza Articolului 58-11 (apartenența la o organizație antisovietică), o clauză mai puțin severă decât cea a lui Lev, deși destul de apropiată cât să-i dea speranța că, dacă aceștia vor intra sub incidența amnistiei, ar putea să fie și el eliberat. Curând avea să fie dezamăgit. „S-a dovedit”, i-a scris Svetei pe 14 aprilie, „că totul a fost o greșeală a gardienilor noștri locali. Nu va exista nicio extindere a amnistiei. [...] Ce greșeală crudă! Oamenii își făcuseră deja speranțe, iar familiile lor le așteptau eliberarea”.

Reducerea populației închisorii a avut ca rezultat o criză majoră a forței de muncă în combinat. Fără suficienți deținuți care să taie și să care bușteni, provizia de combustibil și materie primă a scăzut dramatic. Administrația lagărului, transferată de la Gulag la Ministerul Transporturilor în mai 1953, a încercat să compenseze pierderea forței de muncă păstrându-i la Peciora pe deținuții recent eliberați. Oficialii

MVD care supravegheau eliberarea deținuților au folosit diferite subterfugii: le-au refuzat actele de eliberare, au refuzat să le dea bani pentru bilete de tren sau i-au avertizat că nu vor putea să-și găsească de lucru în alte părți și le-au propus anumite bonusuri ca să rămână în continuare ca muncitori angajați. Unora li s-au oferit cursuri de specializare ca să-i înlocuiască pe muncitorii calificați, pe lucrătorii și tehnicienii amnistiați. Până la sfârșitul anului, 224 dintre foștii deținuți au fost calificați ca șoferi, tâmplari, operatori-mașiniști, mecanici și electricieni (Lev a fost implicat în pregătirea unora dintre ei în vederea preluării turelor de la centrala electrică). Dar, în ciuda acestor eforturi, productivitatea combinatului a scăzut în mod drastic. Planul nu era îndeplinit, salariile și rațiile au fost reduse, iar muncitorii liberi au dispărut, plecând în căutarea unor condiții mai bune în alte lagăre de muncă (care întâmpinau probleme similare). „Aici, la Peciora, se fac reduceri generale”, scria Lev, „și oamenii nu știu ce să mai facă, în special cei care au o haină de ploaie în bagaj [adică foștii deținuți]”[1].

Deținuții recent eliberați care s-au întors acasă au întâmpinat într-adevăr dificultăți în a-și găsi de lucru. În general, funcționarii sovietici nu aveau încredere în foștii deținuți și mulți angajatori continuau să-i privească bănuitori că ar putea fi potențiali agitatori și „dușmani ai poporului”. Problema șomajului era atât de acută, încât unii foști deținuți au sfârșit prin a se întoarce în lagărele de muncă. Fără familii sau prieteni care să-i ajute să-și refacă viața, nu prea aveau de ales. Lagărul era singurul loc în care puteau fi siguri că vor primi de lucru ca muncitori liberi sau semiliberi (care primeau un salariu, dar nu li se permitea să plece din

așezare). În iulie 1953, existau mai mult de o sută de foști deținuți angajați ca muncitori semiliberi la combinatul de prelucrare a lemnului, iar până la sfârșitul lui 1954, numărul lor a crescut la 459. Mulți trăiau în barăcile din fosta Colonie Nr. 1, situată lângă gardul zonei industriale. Erau plătiți cam cu 200 de ruble pe lună, un salariu minim fără „prima nordică" ce-i atrăgea pe muncitorii liberi în zona arctică, sumă pe care o primeau doar dacă făceau rapoarte administrației lagărului de muncă de două ori pe săptămână. Un astfel de muncitor era Pavel Bannikov, un deținut din baraca lui Lev care s-a întors la combinat după ce eșuase în încercarea de a-și găsi de lucru în preajma Moscovei. „[Bannikov] S-a întors deja la noi de patru zile", i-a scris Lev Svetei. „Privește situația lui ca pe o oprire temporară și plănuiește să plece din nou la toamnă ca să caute ceva mai bun. Mi-a mărturisit impresiile sale despre Moscova, destul de interesante atât ca un prilej de evocare a detaliilor sfințite de memorie, cât și ca un portret al orașului nou."

Bannikov fusese s-o vadă pe Sveta. Ea a găzduit mulți deținuți ajunși la Moscova după eliberarea din Peciora. Lev le dădea adresa ei și o înștiința, rugând-o să-i ajute să se descurce în capitală. „Dragă Svetloe", i-a scris el pe 12 iunie, „Konon Sidorovici [Tkacenko] poate că ți-a spus – dar dacă nu a făcut-o, atunci ți-o voi spune eu, cu siguranță – că Vitali Ivanovici Kuzora va trece pe la tine. Așa că iată-l. E foarte de treabă și modest. Nu știu cum se va descurca la Moscova. S-ar putea să aibă nevoie de găzduire pentru o noapte sau două. E neplăcut, știu, mai ales în acest moment; dar asemenea situații nu vor mai dura mult, un an și jumătate maxim". Trebuie să fi fost frustrant pentru Sveta să-i primească pe toți acei străini

din lagăr, în timp ce Lev mai avea încă optsprezece luni de ispășit din sentință. Nu-l văzuse de doi ani, cea mai lungă despărțire a lor după reîntâlnirea din 1946.

Nu numai deținuții au fost cei care au dormit pe podeaua familiei Ivanov. Mulți dintre muncitorii liberi care-i ajutaseră pe Lev și Sveta au stat la ea când au ajuns la Moscova. În condițiile mai permisive de după moartea lui Stalin, călătoriile se puteau face mai ușor și salariile muncitorilor crescuseră semnificativ odată cu adăugarea „primelor nordice" care să-i țină în lagărele de muncă. Stanislav Iakovici, de la centrala electrică, mecanicul polonez care făcuse trafic ilegal cu scrisorile lui Lev, introducându-le și scoțându-le din zona industrială, plănuia să treacă prin Moscova pe drumul de întoarcere către Peciora dintr-o vacanță petrecută în Crimeea. „Ar dori să aibă la dispoziție o saltea și vreo câțiva metri pătrați de podea timp de 8 ore într-o zi", i-a scris Lev. „O să te anunțe printr-o carte poștală ziua când va ajunge. Dacă l-ai uitat, îl vei recunoaște ușor după ochiul mijit și pronunția poloneză a literei «l» («ună» în loc de «lună»)."

Lev Izrailevici, care o ajutase pe Sveta să pătrundă clandestin în zona de detenție în prima ei călătorie la Peciora, a fost unul dintre vizitatorii din iunie 1953. În luna aceea Sveta i-a mai găzduit și pe cei din familia Bașun. Ivan Bașun, mecanic la centrala electrică, îi dusese scrisori lui Lev. Felul provincial de a se purta al celor doi soți o călcase pe nervi pe Sveta – nu făcuse niciun efort ca să-și ascundă disprețul –, dar cu toate astea a făcut tot posibilul să-i trateze cum se cuvine. „Nina și Iv[an] stau la mine de o săptămână", i-a scris lui Lev pe 3 iulie.

> Le-am spus că o să le dau 3 puncte din 5 (puțin mai jos de medie) pentru comportamentul lor din Moscova, dar, sincer, ar fi trebuit să le dau nota 1. Nu au mers niciunde altundeva decât prin magazine. Dacă nu aș fi insistat eu să-i duc la Mausoleu [Lenin] și la Universitate, nu s-ar fi sinchisit câtuși de puțin să le vadă. Nimic nu i-a impresionat – nici metroul, nici clădirile înalte, nici priveliștea orașului văzută de pe Colina Lenin, nici Teatrul Bolșoi. Eram la capătul puterilor, epuizată de efortul de a găsi ceva interesant pentru ei. Nu au cumpărat nimic, cu excepția câtorva sacoșe pentru cumpărături și ceva pentru Slavik, pentru că sunt convinși că tot ce iei din Moscova poți să cumperi și din Kotlas și că nimic din ce lipsește acolo nu poate fi găsit aici.

Pentru deținuții rămași la Peciora, moartea lui Stalin a adus câteva îmbunătățiri. Pe măsură ce populația din zona de detenție scădea, barăcile deveneau mai puțin aglomerate. În 1953 s-au construit noi barăci cu paturi individuale în locul celor suprapuse care fuseseră standardul la sosirea lui Lev aici, în 1946. Existau mai multe activități culturale pentru deținuți – filme obișnuite, piese de teatru și concerte la club, chiar și formații de muzică de dans – și mai multe ieșiri la Palatul Culturii și la stadionul de fotbal din sectorul civil al Peciorei (care căpătase tot mai mult aspectul unui oraș, cu o populație de 25.000 de locuitori, magazine și tarabe la piață, un restaurant, un serviciu de transport în comun asigurat de camioane și o stație radio care transmitea prin difuzoarele amplasate pe străzi). La stația radio a combinatului, cea pentru deținuți, se puteau asculta acum, pentru prima dată, și

emisiunile naționale. Deținuții aveau voie să primească mai multe scrisori, iar cenzorii le dădeau și mai puțină atenție decât înainte.

În ianuarie 1954, autoritățile de la combinat au anunțat că Sovietul Suprem a emis o lege prin care gardienilor li se interzicea folosirea violenței împotriva deținuților și se promitea că justiția va judeca orice plângere cu privire la asemenea comportamente: gardienii găsiți vinovați aveau să fie condamnați la închisoare sau chiar trimiși la moarte. În trecut existaseră cazuri în care unii deținuți fuseseră uciși sau bătuți de gardieni – uneori ca răzbunare pentru o insultă sau pentru vreun act de contestare a autorității lor, cel mai adesea doar din plăcere –, dar niciun gardian nu primise vreodată mai mult de o „mustrare severă" sau o tăiere din salariu. Noul decret a adus o îmbunătățire importantă a tratamentului deținuților. Numărul gardienilor a scăzut oricum, pe măsură ce lagărele de muncă se închideau sau se transformau în zone economice speciale care foloseau forța de muncă a muncitorilor liberi.

Această atmosferă mai umană nu l-a ajutat deloc pe Lev să-și rezolve problemele mai vechi pe care le avea cu șeful lui, directorul centralei electrice. Om aspru, aproape analfabet, Ilia Șerman avansase la funcția de inginer-locotenent în MVD, în pofida cunoștințelor lui minimale de inginerie. Lev îl descria ca pe o „persoană îngustă la minte, care găsește nod în papură la absolut orice [...] și bănuiește pe toată lumea". Șerman considera orice neregulă din centrala electrică drept sabotaj. De obicei, încerca să dea vina pe Lev, pe care îl antipatizase din prima clipă. Îl teroriza, îi dădea ordine care nu puteau fi îndeplinite și l-a amenințat de mai multe ori că îl

va trimite cu un convoi disciplinar la un alt lagăr, ca simplu muncitor. Asta era teama cea mai mare a lui Lev.

Strelkov a intervenit ca să-l salveze pe Lev. În iunie 1953, Tkacenko, asistentul lui de laborator, urma să fie eliberat și trebuia înlocuit. Inginer și chimist, Tkacenko era însărcinat cu monitorizarea calității apei din sistemul de încălzire al centralei electrice, o funcție de mare răspundere pentru că orice calcul greșit putea să ducă la accidente grave. Lev lucrase ca asistent chimist în zilele studenției și astfel putea prelua slujba, care mai avea și beneficiul că-l punea sub autoritatea Departamentului de Control Tehnic (OTK), un corp aflat mai presus de puterea de influență a lui Șerman. Cu consimțământul lui Strelkov, Tkacenko a început să-l instruiască pe Lev. „Înainte de a pleca”, i-a scris Lev Svetei pe 13 aprilie, „K.S. [Tkacenko] plănuiește să-mi lase moștenire ceva din înțelepciunea lui în privința controlului apei de alimentare. Începând chiar din această seară, mă apuc să-i citesc notițele și orice text pe care-l are. Apoi promite că mă va mai învăța și alte aspecte practice”. Pe 1 iunie, Lev a preluat noua slujbă. Deși continua să lucreze la centrala electrică, unde Șerman era director, noua lui funcție de chimist al apei sub îndrumarea lui Strelkov și a OTK-ului îl proteja ca să nu mai fie trimis cu vreun convoi. Lev i-a scris Svetei pe 9 iunie:

> Mă simt foarte liniștit în comparație cu luna trecută și totodată mult mai bine decât anul trecut, în pofida sarcinilor de muncă imense. Nikolai [Lileev] a crezut, din cine știe ce motiv, că ar fi greu să lucreze pentru G.Ia. [Strelkov] și în special pentru mine. N-am crezut asta niciodată și chiar și simpla lui idee mi se pare ciudată. În

orice caz, nu-mi pot imagina vreo neînțelegere serioasă între mine și G.Ia., indiferent de împrejurări. Certurile pe care le-am avut în trecut au fost uneori zgomotoase, dar niciodată serioase, și se datorau lipsei mele de înțelegere. Faptul că sunt conștient de asta mă va ajuta cu siguranță să mă controlez, deși poate că respectul meu pentru G.Ia. – care a crescut de atunci zi de zi – e destul ca să asigure acest lucru.

Dacă Lev era mai puțin stresat muncind pentru Strelkov, în schimb dădea semne tot mai evidente de iritare față de ceilalți prieteni și față de mai toți colegii de baracă. După atâția ani în care trăiseră într-un spațiu închis, era puțin surprinzător că deținuții deveneau acum nervoși și se certau unii cu alții. Până și prieteniile cele mai trainice au fost supuse acestei presiuni.

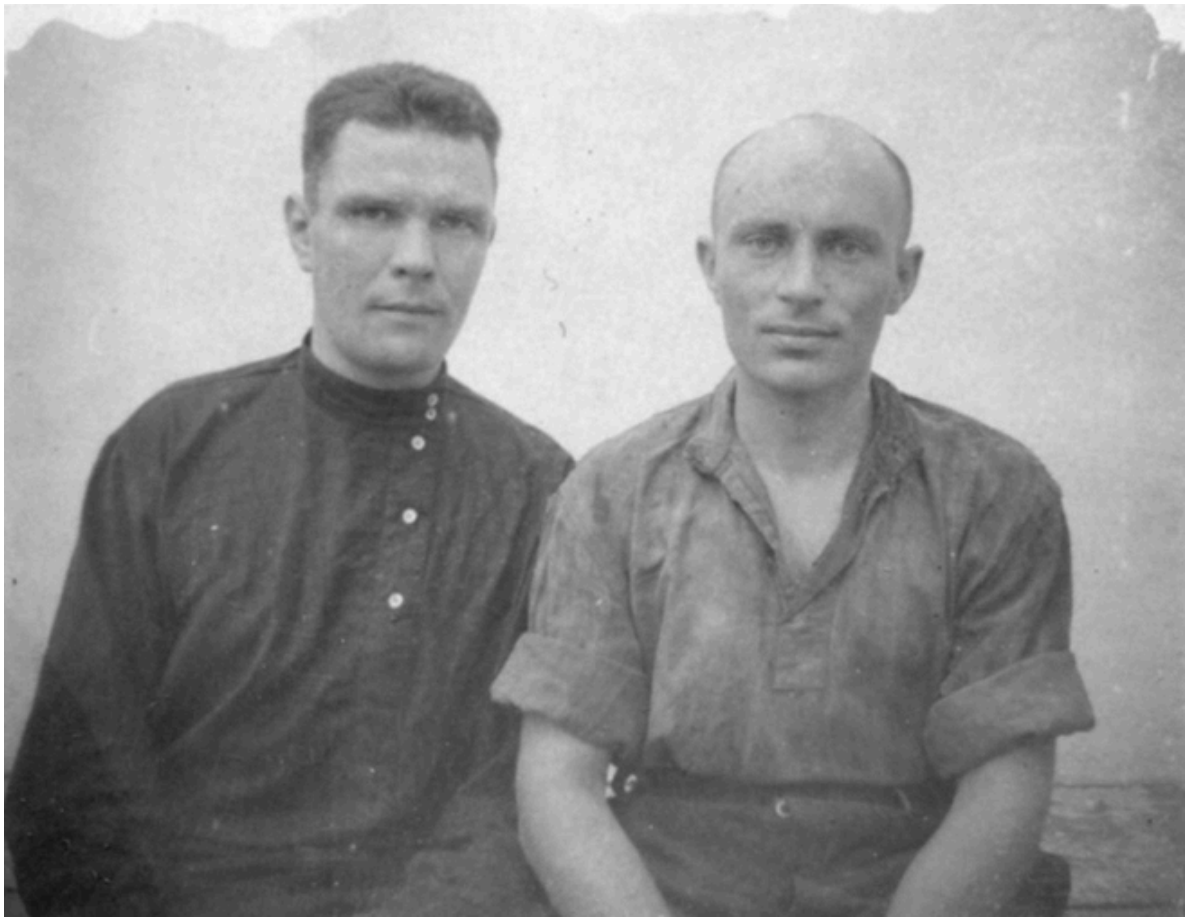

23. Lileev (stânga) și Lev, 1949.

Relațiile lui Lev cu Nikolai Lileev, cel mai vechi prieten al lui de la laboratorul lagărului, au devenit încordate spre finalul lui 1952. Fuseseră prieteni timp de șapte ani, din momentul când ajunseseră la Peciora cu același convoi, iar Lev avea o mare admirație pentru bunătatea, sinceritatea și curajul lui Lileev. Lileev dăduse dovadă de un curaj extraordinar în cel puțin două ocazii: o dată când a oprit un cal care stârnise panică în lagărul de muncă, iar altă dată când i-a salvat viața lui Strelkov alungând trei criminali înarmați care-l atacaseră ca să se răzbune pentru un incident

anterior, când Strelkov își apărase laboratorul de ei. Totuși, în ciuda simpatiei și a respectului pentru Lileev – și poate datorită lor –, Lev își exprima tot mai des iritarea față de el, mai mult decât față de oricine altcineva. Se plângea de „caracterul lui copilăresc”, de „perspectiva lui frivolă asupra vieții” și de „lipsa de tact”, în special în barăci. „N. mă enervează tot mai mult cu fiecare zi care trece”, îi scria Lev Svetei pe 24 decembrie.

> Se pare că pur și simplu ne-am plictisit unul de celălalt. Chiar nu mai găsesc niciun subiect de discuție cu el. Nu este interesat de provocările practice ale tehnicii. Este indiferent față de orice tip de instalație, fie ea și electrică, și la nivel practic, și la nivel teoretic, ba chiar a rămas în urmă cu matematica și își petrece tot timpul jucând tenis de masă sau studiind germana cu Vadim. Nu am nicio îndoială că studiul limbii e ceva folositor, dar lui Vadim, ca și lui N. le-ar fi mult mai de folos ingineria electrică și matematica. Iată de ce lecțiile cu Nikolai sunt o pură pierdere de timp și tot ce pot să fac e să nu i-o spun. Dacă nu ar fi G.I. [Strelkov], Ivan [Valiavin][2] sau A.M. [Iușkevici], tot mi s-ar părea de zece ori mai interesant să vorbesc cu un operator mașinist sau cu absolut oricine privește viața drept în ochi, decât să vorbesc cu N.

Lev era nedrept de critic. Cu ce greșea un deținut care voia să se relaxeze jucând șah sau tenis de masă sau învățând germana în locul matematicii? Seriozitatea lui Lev se amplificase în aceeași măsură cu iritarea lui față de alți tovarăși de detenție.

Orice fapt legat de colegii lui de baracă îl exaspera pe Lev: dacă vorbeau în somn noaptea, instinctul de turmă, glumele și gălăgia, jocurile nesfârșite de domino, amintirile sentimentale și „tandrețea excesivă” pe care a observat-o la mai mulți deținuți și pe care o găsea deosebit de „respingătoare”. Lev era dezgustat de afecțiunea care se manifesta în mod firesc între bărbații din interiorul lagărului. Nu o mai întâlnise până atunci și era deranjat de aceasta. „În privința idealului de familie”, i-a scris el Svetei,

> mi se pare că e cu totul greșit când apare într-o prietenie între doi bărbați. După părerea mea, e mai mult decât greșit – este o anormalitate care pentru mine e respingătoare până la dezgust. Sunt sigur că prieteniile mele cu Andriuṣka [Semaṣko], Zenka [Bukke], Nat [Grigorov] și Vaska Gusev [cu toții studenți, prieteni de-ai lui dinainte de război] au fost sincere și trainice, de felul celor fără de care fiecare dintre noi ar fi considerat viața mai greu de îndurat. Orice l-ar fi afectat pe vreunul dintre noi era resimțit de toți ceilalți și fiecare era întotdeauna fericit pentru toți ceilalți – dar în exterior aceste sentimente nu se exprimau prin nimic mai mult decât o strângere de mână.

Departe de a fi doar iritat, Lev era îngrozit de degradarea umană pe care o vedea peste tot în jurul lui. Oameni care fuseseră cândva decenți erau acum brutali, egoiști, răi, aspri și insensibili. „E o evoluție psihologică inevitabilă în ființa umană”, i-a scris el unchiului Nikita. „Gradul ei depinde de individ, dar direcția e una generală – atenuarea oricărui

sentiment. […] Ceea ce se dezvoltă este acceptarea unor calități și acțiuni care înainte ar fi fost de neacceptat.”

Primul fapt pe care Lev l-a observat a fost destrămarea sentimentului de camaraderie. „Ostilitatea reciprocă infinită care sufocă relațiile dintre oamenii de aici mă uimește”, i-a scris el Svetei.

> Nu mai există nici urmă de solidaritate între prieteni, nici chiar solidaritate la muncă – toată lumea bănuiește pe toată lumea și fiecare încearcă să profite de pe urma celorlalți; toți sunt în gardă și stau în așteptare. Mai sunt totuși, se pare, câteva grupuri mici de muncitori care sunt uniți de interese comune în ceva ce seamănă cu prietenia, dar această legătură este ușor distrusă din cauza lipsei de încredere care macină orice relație.

Indivizii descurcăreți erau în mod invariabil hoți:

> Privindu-i pe cei din jurul meu, sunt o dată în plus dezgustat de faptul că, imediat ce cunoști pe cineva care e energic și iute la minte, acesta e aproape întotdeauna interesat de profit până la hoție, într-o măsură care depinde doar de ocazie. Dacă este meșteșugar, a furat și a vândut material, cu acceptul superiorilor. Dacă este electrician, a câștigat bani pe șest într-un fel asemănător. Nici măcar nu mai e nevoie să vorbim despre șoferi.

Lagărul de muncă îl învățase să creadă, așa cum spunea el, „că în 999 de cazuri din 1.000, principiile comune ale decenței conduc o persoană obișnuită la sapă de lemn sau la înfometare în lupta pentru supraviețuire”.

Lev era îngrijorat din pricina schimbărilor pe care le observa chiar și la el însuși. „Încă o dată sunt copleșit de teama care crezusem că a dispărut”, i-a scris el Svetei: „că în decursul timpului chiar devii un animal sălbatic și rău și, în plus, încet la minte, așa încât o glumă nu te mai face să zâmbești și nu mai ești capabil nici măcar să mai spui vreo poveste unei Liudmile sau unei Taniușka”.

Oare ce fel de tată avea să fie după toți acești ani petrecuți în lagărul de muncă? Lev s-a gândit mult la întrebarea aceasta. Experiența îi schimbase perspectiva asupra a ceea ce conta în educația copiilor. Lev nu era un om violent, dar existaseră momente în lagăr când fusese obligat să se apere singur. După un astfel de incident, îi scrisese Svetei că lagărul îl învățase importanța puterii fizice, pe care încercase să și-o dezvolte ridicând greutăți (confecționate din osiile vagoanelor de tren din curte). Credea că puterea era cu precădere importantă pentru copiii care cresc într-o lume crudă:

> Puterea fizică este condiția cea mai necesară în viață. Acei părinți care nu-și pun copiii să se dezvolte fizic fie că vor, fie că nu ar trebui să fie pedepsiți. În orice caz, cultura fizică ar trebui să joace un rol mai mare decât îi este atribuit la școală. Este o crimă că Nikolai Lileev, care este aproape de două ori mai înalt decât mine, nu e mai bun decât sunt eu la ridicat greutăți și că într-o încăierare doar înălțimea i-ar aduce un oarece avantaj. Dacă-l privești, ai crede că e destul de puternic cât să joace *gorodki* [un fel de popice] cu stâlpii de telegraf.

Experiența îl mai învățase pe Lev și că toți copiii au nevoie de însușiri practice ca să supraviețuiască:

> La ce e bună o persoană care a terminat, așa cum am făcut eu, un curs universitar sau a absolvit un institut de învățământ superior? Dacă persoana în cauză nu rămâne în institut și nu devine profesor, va trebui să-și modeleze acea materie primă în vederea unei profesiuni viitoare, deși materia primă ca atare nu este rea. Mi se pare că toți copiii ar trebui să meargă la școală timp de doar 7 ani. Ar trebui să petreacă apoi 3 sau 4 ani într-un colegiu vocațional – de construcții, de inginerie electrică, de mașini, mecanic etc. – și apoi 1 sau 2 ani într-un stagiu de ucenicie, ca să dobândească experiență practică. O astfel de educație, care încurajează cunoașterea aprofundată a unui domeniu anume, îi va ajuta să depășească situațiile dificile. […] Paza bună împotriva zilelor grele este importantă până și în timpurile noastre strălucite – nu trebuie să mergem prea departe ca să căutăm exemple. Ca să crești un copil, trebuie să fii pregătit să-l pedepsești sever pentru tot felul de lucruri – să-l pedepsești pentru momentele când prietenii îl lovesc, iar el nu ripostează, și să-l pedepsești chiar și mai tare dacă tot refuză să se bată. […] Ceea ce spun este valabil și pentru sexul feminin – cu excepția bătăilor, bineînțeles.

Lev fusese martor al felului în care mulți deținuți pierduseră ceea ce fusese bun în firea lor și deveniseră răi, violenți, alcoolici sau nebuni. Din punct de vedere psihologic, nu exista nimic mai tulburător pentru un deținut decât să

urmărească degradarea altui deținut, nu în ultimul rând din pricina implicațiilor înspăimântătoare pe care acest lucru le avea pentru el însuși. Acest fapt explică reacțiile destul de aspre ale lui Lev la schimbările pe care le-a observat la Oleg Popov, letonul pe jumătate rus pe care-l îndrăgise atât de mult, cel care fusese trimis cu un convoi ca să spargă pietre și ajunsese obsedat de pâine. Lev și Sveta au continuat să-i trimită pachete lui Oleg. Au fost încurajați de interesul lui pentru literatură – lor li se părea a fi o urmă de speranță – și discutau între ei ce cărți i-ar plăcea. Oleg nu putea să-i scrie lui Lev din carieră (unde existau reguli care interziceau corespondența cu un alt deținut), dar îi putea scrie Svetei:

> Îți sunt foarte recunoscător pentru toate eforturile pe care le-ai făcut pentru mine, pentru străduința dumitale, pentru atenția și prietenia pe care mi le-ai arătat. Nu pot exprima ce e în sufletul meu, și poate că asemenea sentimente nici nu ar trebui să fie exprimate. Uneori mă gândesc că Lev trebuie să fie o persoană foarte norocoasă, cel puțin așa mi se pare mie, pentru că nu găsești prea des o persoană atât de bună ca dumneata.

În decembrie 1952, Oleg a fost trimis înapoi la Peciora. I-a scris lui Lev dintr-unul din lagărele din pădure. „Azi am primit o înștiințare”, i-a scris Lev Svetei, „și n-o să ghicești niciodată de la cine – de la Oleg! Am fost nespus de fericit. Acum e la doar 3 kilometri depărtare de aici și se simte ca și când ar fi fost eliberat din Iad”.

În anul următor, Lev a încercat să-l transfere pe Oleg la combinat vorbind cu șefii de aici, iar în ianuarie 1954, în cele

din urmă, a reușit. Oleg a fost adus într-o echipă de cărat bușteni formată din deținuți din regiunea baltică. „Ieri a venit Oleg în vizită la noi – după 6 ani de chin în sălbăticie”, i-a scris Lev Svetei pe 8 ianuarie. „Contrar tuturor așteptărilor, pare să-i fie bine – e sănătos și tânăr. Doar înfățișarea lui este mai serioasă și sunt semne ale unei dezordini interioare.” Cu toate acestea, emoția lui Lev s-a transformat în doar câteva zile în mâhnire. „Cu cât ajung să-l cunosc mai bine pe Oleg, cu atât îmi place mai puțin de el”, i-a scris Lev Svetei pe 24 ianuarie.

> Mă gândesc din ce în ce mai mult că nu are absolut nimic interior – niciun fel de opinii serioase, de principii sau sentimente. Tot ce are este o „originalitate” ostentativă. Am pus ghilimele pentru că, de fapt, nu are nimic de felul acesta, a trecut mult timp de când era original. Nu folosește niciodată un limbaj normal, iar când vorbește o face mereu cu pretenția că e spiritual. […] Nimic din toate astea nu era vizibil înainte, în mod evident pentru că audiența lui din ultimii ani l-a dezvățat de obiceiul de a folosi un camuflaj mai subtil. […] E o situație cât se poate de tristă, bineînțeles, pentru că e încă un exemplu al dezamăgirii mele față de oameni – chiar mai neplăcut, pentru că nu este primul. După ce am observat falsitatea la o persoană, o văd acum la mai multe.

Cinci zile mai târziu, Lev i-a scris Svetei să rupă orice legătură cu Oleg. „Ne-am certat cu el – nu numai eu, dar și ambii Nikolai. G.Ia. [Strelkov] nu l-a plăcut niciodată prea mult, iar acum îi displace și mai mult.”

Înspăimântat de perspectiva a ceea ce i s-ar putea întâmpla și lui dacă ar mai rămâne mult timp în lagărul de muncă, Lev avea adesea coșmaruri că nu va putea să plece: întotdeauna a existat un obstacol în calea lui care l-a împiedicat să ajungă acasă sau să se întâlnească cu Sveta, ținta speranțelor sale.

Nu se mai văzuseră de doi ani și jumătate. Ea nu reușise să ajungă la Peciora în 1952 și nici în 1953. Mama ei era țintuită la pat, bolnavă de TBC, tatăl era slăbit și fragil, iar ea trebuia să aibă grijă de amândoi. La institut se chinuia să facă față sarcinilor suplimentare administrative datorate bolii lui Țîdjik. „Totul e pe umerii mei, Levi", i-a scris ea în martie 1953. „Nu mă pot relaxa acasă și nici nu pot să merg la vreun sanatoriu sau stațiune de vacanță. Aș plânge acolo la fel cum fac și acasă." Lev a încurajat-o să-și ia concediu – se ivise posibilitatea unei excursii cu cortul în regiunea Altai din Siberia – și i-a spus să nu vină la Peciora. Aștepta să fie eliberat cândva în anul următor, posibil în iulie, deși poate că nu înainte de decembrie următor, în funcție de decizia finală a MVD-ului. „Sveta", îi scrisese în iunie 1953,

> nu trebuie să respingi ocazia unui concediu în Altai sau la Erevan, oricare ar fi împrejurările. [...] Toate celelalte rute [de pildă către Peciora] sunt prea complicate. Dacă trebuie să mai așteptăm un an sau un an și jumătate, în cel mai rău caz, o putem face. Nu mai e chiar atât de rău, Sveta.

În unele privințe, Lev a fost cel care a susținut-o moral pe Sveta în cursul ultimului an de despărțire. Rolurile se schimbaseră. În ciuda angoaselor lui, Lev devenea tot mai puternic pe măsură ce condițiile de trai din lagărul de muncă

se îmbunătățeau și data eliberării se apropia, în timp ce ea era tot mai epuizată de grija pentru părinți și de muncă.

La începutul lui august, pentru prima dată în viață, Sveta a ajuns la spital. Avea septicemie și făcuse febră. Când și-a revenit, a urmat sfatul lui Lev și a plecat într-o drumeție în Altai. A vrut să meargă la Peciora după aceea, dar nu s-a simțit în stare. Lev era îngrijorat din pricina ei.

> Svetloe, datorită serviciului nostru poștal și livrării telegramei tale, n-am mai fost atât de înspăimântat cum ar fi trebuit să fiu de scrisoarea mătușii Katia privind boala ta. Iată pricina pentru care scrisorile tale din spital nu m-au aruncat într-o panică și mai mare. Totuși, sunt puțin îngrijorat că această afecțiune de neînțeles ar putea reveni în timpul călătoriilor tale.

Pentru el, era chinuitor să lase atâta timp să se scurgă fără să o vadă, dar și-a găsit o consolare paradoxală așteptând-o.

> Sveta, vreau din ce în ce mai mult să-ți spun tot felul de lucruri inutile – și poate chiar dureroase –, dar încerc de fiecare dată să-mi țin gura. Despre cât de greu este să-ți văd fața doar într-o fotografie de atâta amar de vreme. Și despre cum chiar și faptul că îmi este greu reprezintă o sursă de bucurie. Și despre cum devine încă și mai greu cu fiece an care trece și, ca atare, asta îmi aduce o bucurie și mai mare. Și despre cum, drept rezultat, timpul și distanța nu numai că pot să distrugă ceea ce există, ci și să hrănească.

Scriindu-i pe 22 septembrie, cam în lunile vizitelor ei anterioare la Peciora, a implorat-o să nu se simtă prost din pricină că a ratat încă un an. El deja se aștepta să fie eliberat în noiembrie 1954. I-a spus să fie puternică.

> Sveta, draga mea, nu trebuie să te dojenești tu însăți chiar atât de mult – nu-ți risca viitorul, fericirea sau sănătatea. Nu trebuie să te epuizezi din pricina călătoriilor, a deplasărilor de serviciu, a grijii față de mama ta, de tatăl tău, a treburilor casnice și a problemelor tale. Cu atât mai mult cu cât nemernicii din administrația de aici sunt de patru ori mai proști, mai birocrați și mai răi anul acesta decât înainte. Svetin, la urma urmei, nu mai sunt decât 14 luni de așteptat – nu au mai rămas atât de multe. Încearcă să-ți păstrezi sănătatea, Sveta, și nu te mai chinui cu îndoieli și griji.

Sveta a răspuns:

> Bineînțeles, Lev, au mai rămas 14 luni de așteptat, nu 14 ani. Și în momentele mele mai senine îmi amintesc de lucrul acesta, dar atunci când mă simt rău – e rău. Nu trebuie să mă epuizez, dar trebuie să fiu în stare să rezolv lucrurile repede, ușor, bine, fără prea mare efort. Iar eu nu am reușit să fac asta.

Pentru moment, sarcina ei principală era să facă planuri pentru eliberarea lui Lev și să se gândească unde anume ar putea să-și construiască o viață împreună. Lev avea să-și afle opțiunile abia când va primi actele de eliberare de la MVD – când urma să i se enumere orașele în care nu va putea să

locuiască –, dar era puțin probabil să i se permită să vină la Moscova (deținuților proaspăt eliberați li se interzicea aproape întotdeauna să locuiască la mai puțin de 100 de kilometri de oricare din marile orașe). Cu cât s-ar fi stabilit mai departe de capitală, cu atât i-ar fi fost mai ușor să-și găsească un serviciu care să-i pună în valoare abilitățile științifice, dar cu atât mai greu avea să-i fie Svetei să-l vadă, dacă nu ar pleca cu el, lăsându-și părinții la Moscova.

Lev și Sveta discutaseră lucrurile acestea încă de prin 1949. La vremea aceea, ea îi sugerase să se gândească la Poltava, în Ucraina, sau la oricare alt oraș de provincie unde ar putea găsi de lucru ca profesor și unde ea i s-ar putea alătura:

> Levi, de ce respingi ideea de a fi profesor? Nu știu cum stă treaba pe la Poltava, dar, după părerea mea, locurile mai îndepărtate oferă mai multe șanse. În mod evident, Levi, nu am de gând să vorbesc serios despre astfel de subiecte acum, deoarece nu știm absolut nimic despre cum vor decurge lucrurile peste vreo șase ani[3]. Poate că va fi la fel, dar poate că nu, și poate că nici noi nu vom fi la fel. Dacă totul va rămâne ca acum, atunci să știi că sunt pregătită pentru orice – doar că ideal ar fi undeva unde să fie și zăpadă.

Pe la sfârșitul lui 1953, Svetei ajunsese să-i placă Iaroslavlul, pe care-l vizitase în timpul unei deplasări de serviciu pentru inspectarea unei fabrici. Era la distanță de doar o noapte de Moscova – așa că își putea vedea ușor părinții – și avea uzine în care puteau fi angajați amândoi. I-a scris lui Lev din orașul nordic de pe Volga pe 15 decembrie:

> Iaroslavl este un orășel drăguț – nu așa de rural ca Omsk. Are străzi lungi și drepte, cu un număr decent de bulevarde și grădini, și clădiri cu 2 sau 3 etaje. Există și clădiri cu 4 etaje în centru și în apropierea fabricii. Oamenii nu sunt atât de provinciali, cel puțin eu nu am văzut nicio rochie ridicolă la teatru sau vreo față machiată strident. Nu merg la teatru încălțate în ghete și nu ronțăie semințe de floarea-soarelui. Și aprovizionarea este mai bună aici. Sunt multe produse lactate – și la piață, și în magazine (brânză, brânză proaspătă de vaci, frișcă și smântână). Situația cărnii nu este atât de bună, dar se găsesc toate legumele pe care ți le-ai putea dori, și întotdeauna se găsesc cașă, făină, zahăr și dulciuri etc. Există până și diferite soiuri de vin (nu doar rachiu, ca în Omsk). Pâinea este bună și gustoasă și oamenii mănâncă bine în localurile cu autoservire.

Voronej era o altă alternativă. Aflat la 400 de kilometri mai la sud de Moscova, era la o distanță de două ori mai mare decât Iaroslavl, dar avea unele avantaje, iar Țîdjik i-l recomandase. Sveta i-a scris lui Lev pe 10 decembrie:

> M.A. spune că la Voronej este mai bine decât la Iar-l, că vremea este mai blândă (lucru de care nu sunt sigură – verile sunt foarte fierbinți acolo), că întotdeauna adie o briză ușoară și nu există miros de cauciuc în aer (fabricile fiind amplasate dincolo de centru) ca la Iaroslavl. O să arunc o privire prin Voronej la primăvară sau la vară. Durează cam 10 ore să ajungi acolo (se călătorește

noaptea). Lui Papa îi plăcea Voronejul – el și mama au discutat serios să ne mutăm acolo (înainte de război).

„Mi s-au spus lucruri bune despre Voronej”, a răspuns Lev, „dar cred că dacă părinții tăi nu s-au hotărât încă să se stabilească acolo, ar trebui să ne asigurăm că pentru a ajunge la dânșii, adică la Moscova, nu va trebui să călătorim mai mult decât de dimineața până seara sau de seara până dimineața”. Lev era pesimist în privința posibilității de a locui cu adevărat acolo alături de Sveta și nu voia să se stabilească atât de departe încât călătoria între el și părinții ei să devină o povară pentru ea.

Sveta a discutat cu rudele și prietenii ei ideea de a se stabili la Voronej. „Așadar, Levi”, i-a scris ea pe 19 ianuarie,

> indiferent pe cine întreb unde e mai bine, la Voronej sau la Iaroslavl, toată lumea răspunde fără nicio ezitare: Voronej. În primul rând, are o mulțime de instituții de învățământ, care își lasă în mod inevitabil amprenta asupra unui oraș, și are o viață culturală mai intensă. Aparent, oamenii sunt mai prietenoși decât în Iaroslavl. Străzile sunt mai frumoase. E mai cald. Nu știu dacă ultimul lucru este sau nu un plus. Se pare că iernile de acolo sunt tot ierni. Mi-ar părea rău dacă nu ar fi așa. Chiar îmi place iarna. Dar ar fi fără îndoială destul de cald acolo vara.
>
> Iar minusurile: este de două ori mai departe și, deși a fost refăcut [a fost grav afectat în timpul războiului], încă mai sunt multe clădiri distruse, încât probabil că ne va fi mai greu să găsim unde să locuim, deși tuturor celor de aici [de la institut] care au obținut o slujbă la fabrică li s-a

oferit câte o cameră și unora chiar și un apartament. Au mai multă nevoie de ingineri, așa că probabil vor avea mai mare grijă de ei. Deși acum doar îmi dau cu părerea.

Lev prefera Iaroslavl – era mai aproape de Moscova –, deși preocuparea lui principală era să nu fie o povară pentru nimeni și să-și recapete diploma de la universitate ca să-și așeze cariera pe un nou făgaș. „În ceea ce privește posibilitatea stabilirii la Iaroslavl", i-a scris el Svetei,

> încă nu am nicio informație clară. Mulți au fost obligați să se stabilească la periferia unor orașe similare. Dar alții trăiesc în locuri precum Lvov. Nu e clar cum se motivează diferența – dacă e un capriciu al celor care răspund de repartizări sau e din cauza resurselor personale, inclusiv a abilităților de a folosi vitamine [de a da mită]. În orice caz, cred că va fi posibil să ne stabilim undeva între 10 și 15 kilometri depărtare de Iar[oslavl]. Pot să mă cazez la prieteni de-ai lui Nikolai [un deținut de la combinat], unde voi putea să-mi las valiza și să petrec câteva nopți până când îmi voi găsi un colțișor al meu și un loc de muncă. În ceea ce privește ultima problemă: nu vreau și nu am de gând să-mi vizitez familia sau prietenii înainte de a-mi găsi de lucru și un loc unde să trăiesc. Nu mă pot baza pe nimeni ca să-mi găsească diploma. Cred că cel mai bine ar fi să mi-o obțin singur, imediat după ce mă stabilesc acolo unde Dumnezeu are de gând să mă trimită. Între timp, voi căuta de lucru ca instalator sau orice altceva în domeniul electrotehnic, fără niciun fel de pretenții în afară de ≥ 500-600 de ruble pe lună. Cu diploma în mână, voi fi în stare să-

> mi găsesc o muncă diferită – în aceeași uzină sau departament – sau să plec altundeva. […] Această „perioadă de tranziție”, îmi închipui, ar putea dura de la șase luni până la un an.

Lev o avertizase pe Sveta că în timpul „perioadei de tranziție” va putea să o viziteze doar ocazional, timp de câteva ore odată. Era puțin probabil ca termenii eliberării sale să-i permită să petreacă mai mult de douăzeci și patru de ore consecutive la Moscova, iar dacă găsea o slujbă în vreun oraș de provincie, trebuia să lucreze șase zile pe săptămână, ca oricine în Uniunea Sovietică. Dar spera că „odată cu trecerea timpului”, după ce-și va fi obținut diploma și o slujbă mai bună, ar putea „să i se permită într-un final să se întoarcă acasă”. Până atunci, Lev era ferm hotărât ca Sveta să rămână cu părinții ei. După ce așteptase în toți acești ani să fie alături de ea, învățase să aibă răbdare.

> Draga mea Sveta, lucrurile despre care urmează să-ți scriu acum sunt doar gânduri fugare, așa că nu te supăra dacă vei găsi că ceva nu e cum ar trebui să fie. Mai devreme sau mai târziu, într-un fel sau altul, vom găsi ceva care să nu fie prea rău. Dar dacă nu va fi minunat întru totul – ei bine, n-avem ce face. Tot va fi mai bine decât ceea ce am avut înainte sau avem acum. Sveta, bineînțeles că trebuie să fii lângă mama ta și nu doar în cazul în care starea dumisale și a tatălui tău s-ar înrăutăți – așa cum sunt în momentul acesta este destul de rău, încât plecarea ta ar putea face ca situația lor să se înrăutățească. […] Ceea ce înseamnă că nu există cu adevărat decât o singură soluție – ca eu să încerc

să-mi găsesc de lucru cât mai aproape posibil de tine, iar dacă nu vom putea fi împreună tot timpul, să putem cel puțin să fim împreună o zi din șapte. Și asta este deja infinit mai bine decât ceea ce a fost în ultimii treisprezece ani.

Speranțele lui Lev crescuseră în urma dezghețului timpuriu din 1954. „Primăvara a sosit deja pe aici de trei zile", a scris el pe 25 martie. „După zăpada proaspăt căzută de alaltăieri, totul este deja cenușiu și noroios, iar picioarele noastre se tot afundă." Anul acesta Lev considerase primăvara o promisiune. Eliberarea deținuților era în toi, iar el spera să devină liber în lunile următoare. Perspectiva eliberării îl făcea să recite poezii, mai ales Pușkin:

Cu nădejde-n glorie și bine
Privesc-nainte fără teamă.

Sveta era și ea entuziasmată de anticiparea întoarcerii lui Lev. „Dragul meu", scria ea, „aveam de gând să-ți spun cât de bine m-am simțit în ultima vreme – sunt bună cu toată lumea. Sunt foarte binedispusă. Mă simt de parcă mi-ai fi dat binețe în dimineața aceasta, așa cum făceai când mergeam să prind tramvaiul, și de parcă încă am avea tot restul serii în fața noastră".

Unde și cum se vor întâlni în cele din urmă? În primele câteva zile, Sveta îl voia pe Lev doar pentru ea. Pentru a face ca lucrul acesta să devină realitate, era pregătită să călătorească oriunde, chiar și la Peciora, ca să-l ia și să-l aducă acasă. „Îmi imaginez", i-a scris, „că în cele din urmă voi putea

să te las vreo lună sau două, dar acum nu vreau să te pierd din ochi nici măcar pentru o oră”.

> Să-mi spui neapărat dacă ar trebui să vin după tine. Dacă vin, voi putea să te predau mai târziu tuturor mătușilor, pentru câteva minute fiecăreia. […] Nu există niciun motiv pentru care ar trebui să stai singur, absolut niciunul. M-aș putea asigura de asta – aș putea merge în urma ta pretutindeni, aș fi ca o coadă, dar cel puțin nu mi-aș mai face griji că te-aș putea pierde din nou. Nu vreau ca prima noastră întâlnire să se petreacă în fața altor oameni și nu fac excepție pentru nimeni – nici pentru mătușile tale, nici pentru părinții mei, nici pentru prieteni. Am un temperament groaznic.

Lev voia și el să o vadă pe Sveta imediat. Spera să ajungă la Moscova direct de la Peciora, „chiar dacă numai pentru o zi sau două”, i-a scris el pe 10 mai, „și doar ca să te văd pe tine”.

Lev era pesimist în privința șanselor de a se întoarce pentru totdeauna la Moscova. Ca să trăiască la Moscova ar fi avut nevoie de un cazier „curat”, care putea fi obținut doar dacă era reabilitat în mod oficial sau dacă primea o grațiere la eliberare, dar erau puține șanse ca vreuna din aceste două să se întâmple. „Nu cred – după cum înțeleg eu esența problemei – că eforturile din prezent vor aduce ceva bun”, îi scrisese Svetei pe 11 aprilie. „Reabilitarea completă este imposibilă, iar grațierea nu va oferi niciun beneficiu pe viitor, dacă sentințele anterioare nu sunt înlăturate.” Lev nu-și făcea iluzii că infracțiunea lui împotriva statului ar putea fi anulată printr-un recurs. Chiar dacă toate datele purtării sale din

timpul războiului ar fi fost luate în considerare la procesul din 1945, se gândea el acum, tot ar fi fost condamnat, deși i s-ar fi dat o sentință mai ușoară, pentru că acceptase să fie folosit ca translator în lagărele germane. Faptul că a fost condamnat avea să-i rămână în cazier.

Recunoașterea parțială a culpei sale era ceva nou în gândurile lui Lev. În discuțiile lor anterioare pe tema unui recurs (în 1946-1947) nu realizase lucrul acesta sau îl folosise ca argument contra sugestiei Svetei de a încerca să facă apel împotriva sentinței. Poate că anii lungi de detenție în lagăr îi sleiseră puterile până în punctul în care acceptase nedreptatea ce i se făcuse. Îl învățaseră cu siguranță că nu exista nimic special în situația lui. Mai erau mulți alții ca el. „Aș solicita schimbarea încadrării dacă aș crede că aș putea construi un dosar pe ideea că am fost erou de război, să spunem, sau cel puțin că aș fi meritat vreo medalie”, i-a explicat el Svetei pe 10 mai.

> Dar nici măcar eu nu cred așa ceva. Dimpotrivă, cred că sunt vinovat – doar că nu în măsura în care am fost condamnat [prin sentință]. Dacă s-ar fi consemnat totul și ar fi fost luat în considerare în mod corect, poate că mi s-ar fi dat între 3 și 5 [ani] sau chiar mai puțin. Însă tot ar fi fost ceva, „cu toate consecințele care ar fi decurs de acolo”. Și, din moment ce situația se prezintă astfel, este imposibil să cerem să se mai facă ceva ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Ce e de făcut? Și pe ce temei? Vezi tu, multor oameni le-a fost greu, dar acesta nu-i un motiv să ușurezi situația cuiva. Și dacă se ușurează cumva situația unei persoane, de ce ar trebui să fiu eu aceea? Nu am nimic

special pentru care să merit așa ceva. Pentru că pot face o muncă mai interesantă și mai utilă? De fapt, cred că pot să fiu mai util în ultimul domeniu în care am lucrat (ca electrician) decât în domeniul științific, cu atât mai puțin în munca de cercetare. Nu voi mai putea deveni niciodată cercetător științific, ci doar un tehnician acceptabil – asta e posibil.

Sveta se resemnase la gândul că, probabil, ea și Lev aveau să trăiască despărțiți după eliberarea lui. Îi era greu să accepte așa ceva după atâția ani de despărțire, însă părinții ei aveau nevoie de îngrijirea ei. Tot ce puteau spera, credea ea, era ca lui Lev să i se permită să se stabilească undeva nu departe de Moscova, așa încât să-l poată vizita. I-a scris pe 2 mai:

De mult timp simțeam nevoia să-ți scriu o scrisoare serioasă și am tot amânat pentru că asta mă deprimă imediat, fiindcă în adâncul meu pur și simplu nu-mi vine să cred că peste șase luni totul va fi cât de cât aranjat, iar noi ne vom putea vedea împreună de viața noastră. Fie mamei va începe să-i fie rău, fie Papa se va mai îmbolnăvi de ceva, fie va pleca menajera, fie va mai apărea ceva la scară mondială sau locală, iar eu nu voi putea să merg niciunde, ci doar să te vizitez din când în când. Da, trebuie să fiu pregătită pentru asta. Așa încât s-ar putea să nu fie necesar nici măcar să mă gândesc la slujba mea, ci doar la apropiere. Ce e mai aproape? Kalinin, bănuiesc. Dar cu cât e mai aproape, cu atât îți va fi ție mai greu să găsești de lucru. În Aleksandrov, de exemplu (până și trenurile de navetiști ajung acolo), este aproape imposibil să obții o

> slujbă din pricina mulțimii de specialiști de toate felurile. Și totuși, presupun că, dacă chiar o să locuim împreună într-o zi, nu ar trebui să pierdem din vedere și slujba mea. […] Nu trebuie să ne gândim la asta imediat, pentru că sunt alte lucruri mai urgente – sosirea ta și posibilitatea de a fi împreună, pe cât de aproape posibil, absolut liberi și nu într-atât de legați de muncă încât să nu poți veni aici oricând. Va trebui să aranjezi niște întâlniri aici ca să scapi de urmele vechilor umbrele care atârnă deasupra ta [să scape de restricțiile din Gulag]. Dacă asta înseamnă să nu lucrezi o vreme, atunci așa să fie. Nu ai fi prima persoană din lume care trăiește timp de câteva luni fără slujbă. […]

Lev a fost intrigat de ideea de a locui la Kalinin sau Tver, cum se numise odată, un orășel de provincie nu prea departe, în nordul Moscovei, pe linia de cale ferată către Leningrad. Și el se gândise la acest oraș ca la un posibil loc unde să se stabilească după Peciora, dacă autoritățile i-ar permite. „Și eu ar fi trebuit să-ți scriu despre Kalinin”, a răspuns el pe 10 mai.

> Nu știu ce aș putea găsi acolo și dacă sunt aceleași condiții ca în Aleksandrov. Însă, dat fiind cât de nesigure sunt planurile noastre, chiar trebuie să ne fixăm la un oraș anume? Atâta vreme cât există o gară, prin care înțeleg un mijloc de transport convenabil, restul nu prea mai contează atât de mult. Ce anume te-a făcut să te gândești la Kalinin? În orice caz, voi încerca să găsesc pe aici niște localnici din Tver ca să le pun câteva întrebări. Probabil e un loc bun, și mai e și Volga. Dar asta ar putea însemna și că este suprapopulat.

Sveta se referise la Kalinin „aproape întâmplător, însă nu la modul exclusiv”. Auzise că acolo urma să se construiască o nouă fabrică de anvelope și s-a gândit că și ea, și Lev ar fi putut găsi amândoi de lucru. „Orașul se extinde în toate privințele, iar transportul electric metropolitan va ajunge în curând și acolo (deși chiar și acum sunt cel puțin șase trenuri de cursă lungă zilnic care fac legătura). Sunt 167 de kilometri [până la Moscova] și un drum de doar patru ore. Șurka [Aleksandra Cernomordik] a fost acolo vara trecută și a spus că i-a plăcut orașul.”

Între timp, Sveta a aflat mai multe lucruri despre fabricile din Voronej și Iaroslavl. Nu-i plăcea fabrica de pneuri de la Iaroslavl: „e atât de mare încât oamenii se pierd în ea”. Dar asta se putea dovedi a fi un avantaj dacă Lev ar fi mers să lucreze acolo, pentru că nu ar fi atras atenția asupra lui ca fost deținut, în timp ce la Voronej ar fi ieșit „mai mult în evidență”. Pe de altă parte, fabrica din Voronej avea mai puțini specialiști, ceea ce i-ar fi ușurat lui Lev găsirea unei slujbe. „Acasă, mi-am întrebat părinții într-o doară dacă le-ar plăcea să se mute la V[oronej]”, i-a scris ea lui Lev pe 1 iunie.

> Papa a întrebat „De ce?”, iar mama a spus „nu”. Nu am continuat conversația pentru că nu aveam habar cum să discut cu ei lucruri atât de personale. Și de ce să-i supăr? Hotărârea nu trebuie luată chiar imediat și trebuie să rezistăm cu toții până la acel „mai târziu”.

Sveta a consultat mersul trenurilor și a făcut o listă a orașelor și a distanțelor care le separau de Moscova pentru ca

să fie luate în considerare pe termen scurt. „Iacătă”, a scris ea la finalul listei. „Și ce știu despre ele? Nimic. Dar există fabrici și centrale electrice pretutindeni. Apoi, tot ce ne mai rămâne de făcut e să ghicim în zațul de cafea.” Și a expus alternativele:

> Posibile opțiuni:
> 1 Dacă raza este < 100, pot fie să locuiesc și să lucrez aici și să călătoresc ca să te văd, fie să locuiesc cu tine și să călătoresc către slujbă și din nou acasă. Cu cât raza este mai mică, cu atât mai convenabilă devine fiecare opțiune.
> 2 Dacă raza este < 200 dar > 100, singura posibilitate este ca eu să locuiesc și să muncesc aici și să vin la tine doar în vizită.
> 3 Cu o rază > 200 încă mai există acea posibilitate, dar vizitele vor fi evident mai rare, și dacă vreau să continui să muncesc și să locuiesc cu tine, atunci tot Iar[oslavl] ar fi cea mai bună soluție. Iar în acest caz se mai ivesc alte sub-opțiuni: fie părinții mei locuiesc aici, fie (ceea ce Șurka consideră că e perfect fezabil, dar nu cred că mama ar fi de acord) îi iau cu mine. Atunci raza ar putea fi și mai mare, dar dacă Papa nu vrea să renunțe la muncă, atunci ar trebui iar să ne gândim fie la Iar[oslavl], fie la Vor[onej]. Atât de mult ne-am obișnuit la M[oscova], încât nu știu dacă merită să-mi mut părinții. […] Calmul provincial și aerul mai curat ar fi mult mai bune pentru ei decât agitația și aglomerația de aici. Dar tot M[oscova] rămâne mai bună pentru aprovizionare și medicamente (deși Șurka spune că morfina se găsește peste tot). […] Cea mai bună opțiune pentru mine – pentru liniștea mea interioară și ca să nu mă prăbușesc – ar fi, evident, ca toți să locuim împreună,

> altminteri urticaria nu-mi va dispărea niciodată și nu voi înceta niciodată să mă port urât cu oamenii. Și ar fi mai ușor și din punct de vedere financiar. Întotdeauna e mai scump când locuiești în două case. [...] Ca să fiu sinceră, nu știu ce vreau.

Sveta era sfâșiată între datoria de a le purta de grijă părinților și dorința de a fi cu Lev. Conflictul acesta o făcea să se simtă agitată și deprimată. Toată neliniștea ei cu privire la găsirea locului în care urmau să trăiască masca doar parțial o grijă și mai mare: cum avea să fie viața alături de Lev? Așteptase momentul acesta timp de cincisprezece ani, iar acum, că aproape sosise, era măcinată de îndoieli:

> Mă prăbușesc deja cu capul înainte într-un puț și mă tot rostogolesc pe fundul lui, gândindu-mă că nu am învățat destul, că sunt o fiică rea, că muncesc prost – singurul lucru care a mai rămas este nădejdea în mine însămi și în cel numit Dumnezeu (și chiar și așa, altcineva ar fi reușit să se descurce mai bine – iar dacă mi se va îngădui să intru în Rai, asta ți se va datora doar ție). Și dacă acum se dovedește (cum e foarte probabil să se întâmple) că voi fi și o soție proastă – și nu voi fi mai bună nici ca mamă –, atunci tot ce-mi rămâne de făcut e să mă spânzur. Voi înceta să mai mănânc și să dorm. Poate teama de a o părăsi pe mama ascunde teama că nu voi fi o soție potrivită. Sincer, mi-e frică.

Și Lev avea emoții, dar îndoielile lui nu o priveau pe Sveta:

Sveta, draga mea, nu va fi deloc nevoie să te spânzuri, prostuță mică ce ești! Pentru moment, nici nu trebuie să încetezi să mai mănânci și să dormi. Ce înseamnă „soție proastă” într-un sens sau altul? În toate sensurile vei fi tu însăți, și ce altceva îmi – ne – mai trebuie? Cum e posibil să existe ceva la care să nu fii potrivită? Indiferent cum te-ai dovedi că ești, vei fi potrivită. Chiar crezi că un set oarecare de însușiri, precum cele necesare pentru a fi o gospodină, pot fi vreodată lucrul cel mai important – că absența lor anulează acel ceva unic și neprețuit care ne face să ne așteptăm unul pe celălalt? [...] Și nu trebuie să-ți părăsești mama. Sunt la fel de speriat ca și tine, dacă e să spunem adevărul, Sveta, doar că mi-e teamă pentru mine, și nu pentru tine – pentru că, potrivit prietenilor și amintirilor lor în ceea ce mă privește, eu sunt un om dificil. Dar nu de asta spun că trebuie să stai cu mama ta. Ci pentru că nu cred că vom înceta vreodată să ne facem griji dacă-i lași. Și dacă acum mă simt deja vinovat în fața dumisale (și nu doar în clipa asta, ci mereu), cum aș putea împăca faptul că o părăsești cu mustrările mele de conștiință? Pentru moment, nu mă pot gândi decât să așteptăm și să încercăm să ne facem o situație – și anume să găsim un apartament și o locație – care să fie acceptabilă pentru mama ta și unde să ne putem stabili cu toții într-un final. La ce am mai putea spera când încă nu avem absolut nicio informație?

Lev nu avea habar când anume avea să fie eliberat. „Plecarea mea e încă în ceață”, a scris el pe 4 iunie,

> dar am început deja să mă gândesc să-mi trimit cărțile acasă rând pe rând. Singurul lucru pe care nu-l știu este unde anume. Am două valize pline cu cărți de tot felul. O să încerc să reduc cantitatea totală la una și jumătate și să le trimit în pachete mici, din moment ce nu știu unde voi pleca mai întâi și ar fi aiurea să le car după mine peste tot. Dar dacă le trimit în pachete mai mici, unde anume să le trimit? La tine sau la unchiul Nikita?

Șase zile mai târziu încă nu știa „nimic sigur în privința viitorului”. Nu existau „niciun fel de declarație oficială sau acte semnate” legate de procedura de eliberare, i-a scris Lev Svetei, „și cei care pleacă trec printr-un set de proceduri formale într-un fel astăzi și în alt fel în ziua următoare”.

În această stare de nesiguranță, Lev a hotărât să recurgă la un plan temporar care să-i sporească șansele de a locui la mai puțin de 50 de kilometri de Moscova, călătorind mai întâi la unchiul Nikita, la Malahovka, și încercând să-și obțină diploma, lucru care credea că-l va ajuta să-și găsească o slujbă mai bună și un loc unde să trăiască.

> Voi merge să-mi obțin diploma de la unchiul N. și voi căuta de lucru. Și îi voi vizita pe toți cei care mă așteaptă, bineînțeles. Îmi promit mie însumi că-mi voi controla încăpățânarea [de a nu depinde de nimeni] timp de o lună, pentru motivul logic că o persoană are dreptul de a-și lua o lună liberă după o asemenea perioadă de muncă, iar dacă nu moare în cursul anului următor, își va putea plăti datoriile. […] Dacă până la finalul lunii, sau spre finalul ei, va deveni în cele din urmă limpede că treaba nu se va

rezolva [cu diploma și căutarea unei slujbe aproape de Moscova], atunci voi merge la K[alinin] sau în alt loc ce pare potrivit pentru noi amândoi și voi încerca să găsesc de lucru acolo, precum și patru pereți și-un tavan unde să te aștept să vii în vizită, sperând la vremuri mai bune.

Pe 7 iunie, tatăl Svetei s-a dus la un sanatoriu în Șirokoe, nu departe de Kalinin, ca să-și refacă sănătatea pe timpul verii. Pe 1 iulie, a suferit un accident cerebral. Zece zile mai târziu, a avut un altul. Sveta s-a grăbit să-i fie alături. Nu a paralizat, dar era foarte slăbit și avea probleme de vorbire. Sveta i-a trimis o telegramă lui Lev: „Situația lui Papa s-a complicat din cauza unui al doilea accident. Acum se reface încet. Rămân la Șirokoe Bologovskoe".

Lev aștepta eliberarea în zilele următoare. Acum, că venise momentul, nu simțea nimic din euforia la care s-ar fi așteptat. Din unele puncte de vedere, era trist că pleca. Avea prieteniile pe care și le clădise și cărora avea să le simtă lipsa, oameni precum Strelkov care erau bolnavi, pe care nu voia să-i lase în urma lui, așa cum i-a explicat Svetei în ultima scrisoare trimisă din lagărul de muncă. Dacă și-ar fi numerotat toate scrisorile de-a lungul ultimilor opt ani, ar fi fost cea cu numărul 647.

9 iulie 1954 Nr. 29

Svetloe, după telegrama ta am primit scrisoarea datată 29. Sper că mâine va mai veni ceva. Ce mai face Aleksandr Alekseevici [tatăl Svetei]? Dar mama ta? Săptămâna trecută a fost cu adevărat plină pentru mine – a trebuit să-l ajut pe Strelkov să-și „plătească datorii vechi" sub forma unor

diverse comenzi și promisiuni. Oricât de ciudat ar părea, peste o săptămână o să mă despart de vechii mei prieteni. Și – asta e mai puțin ciudat – am unele regrete. Doar legate de oameni, bineînțeles, sau mai degrabă de tovărășia lor, deși în cazul unora va exista posibilitatea de a ne întâlni din nou, probabil destul de curând. Din întâmplare, Strelkov are mai multă libertate de mișcare decât noi ceilalți în acest moment, ceea ce-i ridică moralul, cu siguranță. Din punct de vedere financiar, ultimele două luni au fost de trei ori mai bune pentru el, în primul rând datorită schimbărilor generale care s-au reflectat și în salariul lui, iar în al doilea, pentru că îl înlocuiește pentru moment pe unul din directorii atelierului, care a plecat în concediu. […]

Nu am reușit să găsesc pe nimeni din K[alinin]. Ei bine, nu contează. Dacă nu voi putea să stau la unchiul N[ikita] mai mult de câteva zile, voi pleca oricum la K[alinin]. Încă nu știu cât voi mai rămâne pe aici. În orice caz, nu mai mult de o săptămână. Deja de mai bine de zece zile a fost un val de căldură, ieri au fost aproape 38°C, însă doar azi am reușit să merg să înot pentru prima dată.

Alaltăieri, când eram cu A.M. [Iușkevici], am dat voie unui doctor să mă ciocănească în piept și să mă asculte bine – era același doctor care m-a băgat în spital acum patru ani. A descoperit că încă nu am motive serioase de a mă plânge sau de a-mi face griji, lucru cu care sunt total de acord.

Încă nu le-am scris nimic mătușilor mele. O să-i scriu unchiului N. mâine.

Ai grijă de tine, Svet.

1. Lev și Sveta foloseau cuvinte codificate pentru Gulag asociate ploii (de exemplu „umbrelă” și „haină de ploaie”).
2. Vecinul de pat al lui Lev din baracă. Ivan a fost student la Institutul de Construcții Navale de la Odessa în 1950, când a fost arestat și condamnat la zece ani de lagăr la Peciora.
3. În 1949 mai rămâneau șase ani din sentința lui Lev.

12

Lev a fost eliberat pe 17 iulie 1954. Trecuseră opt ani și patru luni de când sosise la Peciora, dar datorită sistemului de credite introdus în 1948 reușise să-și reducă sentința de zece ani cu un an și opt luni. Se pregătise pentru plecare făcându-și două valize de lemn în atelier, una pentru haine, lucruri și alte articole personale, cealaltă pentru unelte – clești, chei, ciocane și șurubelnițe de care ar fi avut nevoie în munca de inginer mecanic sau electrician. Cu câte o valiză grea în fiecare mână, a lăsat în urmă zona barăcilor. În sfârșit era liber.

Dar n-a putut să plece imediat. Mai întâi a trebuit să-și ia actele de eliberare de la MVD, iar asta a durat aproape o săptămână. În timp ce-și aștepta actele, Lev a stat la familia Aleksandrovski, în incinta zonei industriale, în același apartament unde se întâlnise cu Sveta în 1947. „Trimite scrisorile aici pentru moment, ca și înainte, dar începând cu scrisoarea următoare va fi mai bine să le trimiți la Marusia [Maria Aleksandrovskaia]”, îi scrisese Lev Svetei ca s-o avertizeze cu puțin timp înainte de eliberarea sa.

Și-a petrecut aceste ultime zile la Peciora luându-și rămas-bun de la prieteni și punându-și lucrurile în ordine. Și-a împachetat cărțile în colete și le-a trimis unchiului Nikita, care

avea loc să le depoziteze în casa lui din Malahovka. S-a dus și în piața din Kanin, așezarea vecină Peciorei. În ziua când a fost acolo, l-a luat și pe Igor, fiul de unsprezece ani al familiei Aleksandrovski, care nu mai fusese niciunde în afara Peciorei. A fost foarte cald, iar pe Igor l-a apucat durerea de cap pe drumul lung către Kanin, străbătut pe jos. La piață, Lev i-a cumpărat băiatului o înghețată. A fost prima dată când Igor a mâncat o înghețată – o „delicatețe de care nu se mai auzise la Peciora", își amintește Igor. În vreme ce o savura, un băiat îmbrăcat în zdrențe a început să-l necăjească și n-a mai plecat de lângă el. Acesta nu-și putea lua ochii de la miracolul înghețatei. Făcându-i-se milă de băiat, Lev a cheltuit banii pe care-i strânsese cu atâta grijă și i-a cumpărat și aceluia o înghețată.

Imediat ce a primit actele de ieșire, Lev era în sfârșit gata să plece din Peciora. Și-a luat un ultim rămas-bun de la prieteni și a părăsit lagărul pe poarta principală a combinatului. Ducând cu el valizele de lemn, a luat-o la stânga pe Strada Moskovskaia și apoi la dreapta pe Strada Sovietskaia, lungul bulevard principal care străbătea orașul până la gară, pe o distanță de 4 kilometri de la combinat. La gară, a așteptat trenul spre Moscova ce venea de la Vorkuta, de-a lungul căii ferate construite de deținuți. MVD îi oferise un bilet care-i permitea să călătorească până la Kalinin, unde alesese să meargă ca să-și caute un loc unde să trăiască.

Primul obiectiv al lui Lev era să o găsească pe Sveta. Trenul său a ajuns în Moscova noaptea târziu. Era întuneric peste tot. De la gara Iaroslavl a mers până la casa Svetei, dar „luminile de la ferestre erau stinse" și nu a vrut să trezească familia. Ultimul tren spre Malahovka era pe punctul de a pleca din

gara Kazan, așa că a mers acolo și a rămas peste noapte în casa unchiului său Nikita. În dimineața următoare, s-a întors la Moscova și a bătut la ușa apartamentului Svetei. Nu mai fusese acolo de treisprezece ani, de dinainte de plecarea lui pe front, în 1941. Acum, ca și atunci, ușa i-a fost deschisă de mama Svetei. „Anastasia Erofeevna, ea însăși bolnavă, mi-a spus că Aleksandr Alekseevici a avut un accident cerebral și că Sveta era împreună cu el la sanatoriu", a povestit Lev. Scena pe care și-o imaginase în minte de un milion de ori – felul cum avea să bată la ușa Svetei și cum ea avea să deschidă ca să-l îmbrățișeze – nu a fost să fie așa.

Lev s-a întors la gară și s-a urcat în trenul către Bologovskoe, gara cea mai apropiată de sanatoriul de la Șirokoe, unde a ajuns pe jos. Îmbrăcat cu hainele cu care plecase de la Peciora, slab, palid și extenuat de lunga călătorie cu trenul prin arșiță, avea înfățișarea de neconfundat a unui deținut de curând eliberat, ceea ce a atras atenția personalului de la sanatoriu. Lev a găsit-o pe Sveta lângă tatăl ei în salon. Își dorise să fie singuri în momentul acesta. „Nu vreau ca prima noastră întâlnire să aibă loc de față cu alții", scrisese ea cu șase luni în urmă. Dar nu a mai contat: erau în sfârșit împreună și asta era tot ce mai conta în momentul acela. În timpul acestor prime ore, Aleksandr a fost ținta emoțiilor lor. Au stat împreună lângă patul lui. Iara, fratele Svetei, li se alăturase la sanatoriu. Lev simțea acum că făcea parte din familia Svetei. Mai bine de cincizeci de ani mai târziu, Lev și-a amintit gestul emoționant și plin de bunătate care-i arătase clar că avea binecuvântarea tatălui Svetei, ca un fiu. Aleksandr era în pat. Nu putea să se ridice, dar i-a făcut semn lui Lev să se apropie. Lev l-a sărutat, iar el l-a sărutat pe Lev.

Aleksandr i-a spus că avea 30.000 de ruble în contul lui de economii – suficient cât să cumpere o casă. „Banii aceia sunt pentru tine și Sveta”, i-a spus Alekandr.

În seara aceea Lev i-a scris mamei Svetei din sanatoriu. I-a scris ca și când ar fi fost ginerele ei de ani de zile:

> Dragă Anastasia Erofeevna!
>
> Sveta mi-a spus să vă descriu întreaga situație așa cum este, în mod obiectiv, ceea ce voi încerca să fac. În primul rând, Aleksandr Alekseevici se află într-o formă mai bună decât m-aș fi așteptat după spusele dumneavoastră. [...] Este vesel și face glume. Limpezimea gândurilor și memoriei sale este impecabilă, dar vorbirea încă îi face probleme: vorbește cumva nedeslușit, deși întotdeauna coerent. Dacă vrea să sublinieze ceva, articulează fraza foarte clar, dar cu un efort evident.
>
> Probabil că Sveta este epuizată, deși nu se vede. Cred că arată bine, dar nu am termen de comparație. Ni s-a oferit cazare: Iara stă în a cincea *dacea*, la un minut și jumătate distanță de mers pe jos, iar eu sunt aici cu Aleksandr Alekseevici și Sveta. Până acum nu au existat complicații.
>
> Sveta crede că-l va aduce pe Aleksandr Alekseevici acasă pe 29, dacă până atunci se ia o hotărâre clară în privința externării dumisale. [...] Pe aici vremea e destul de răcoroasă în acest moment și cu averse intermitente, dar am mai reușit din când în când să ieșim din cameră. Svetlana și cu mine am încercat să mergem după zmeură, dar ne-am speriat de tufele pline de apă, așa că ne-am mulțumit cu o plimbare pe jos de o oră și jumătate și o priveliște de ansamblu asupra împrejurimilor.

E un loc cu adevărat frumos. Ar lăsa o impresie puternică chiar și cuiva care nu ar veni, așa ca mine, după o schimbare de peisaj atât de dramatică – și deocamdată asta este tot ce-am avut de spus. Ei bine, pare a fi un raport complet.

Aveți grijă de dumneavoastră. Cu toții vă trimitem urările noastre de bine. L.

Trei zile mai târziu, Aleksandr a fost transferat la un spital din Moscova, iar Sveta s-a dus cu el, în timp ce Lev a plecat spre Kalinin, unde a fost nevoit să-și înregistreze domiciliul la poliție. Le-a fost greu să se despartă după o reîntâlnire atât de scurtă. Dar știau că acum erau împreună.

Înainte de a pleca de la Peciora, Lev găsise pe cineva care să-l ajute să se stabilească în zona Kalinin, un fochist de la ateliere, care era de fel de lângă Kuzminskoe. Acesta i-a dat lui Lev adresa unei femei care, spunea, avea să-l găzduiască peste noapte. Kuzminskoe era o așezare prăpădită de cincizeci de case, cu o biserică ruinată, un pârâu, un iaz și câteva ogoare, la o distanță de o jumătate de oră de mers pe jos de o haltă de pe ruta Moscova-Kalinin. Maria Petrovna și copiii săi locuiau într-o colibă țărănească murdară, cu o livadă mică, la marginea satului. Fiul cel mare, care trebuia să-l ajute pe Lev să-și găsească de lucru, nu era acolo când a ajuns Lev: era vremea recoltei și plecase la muncă la colhoz. Lev sperase să închirieze o cameră, dar cea pe care Maria i-o oferea era atât de murdară încât a ales să stea în fânar și să-și găsească un alt loc unde să locuiască. Pe 1 august, Lev i-a explicat Svetei situația:

Pe femeie am găsit-o repede, dar fiul ei, care urmează să mă ajute să mă stabilesc la K[alinin], este la un colhoz până pe 4 sau 5. Așa că mâine voi încerca să rezolv eu însumi situația, să obțin un pașaport[1] și toate cele. Dar astăzi o să merg la Kalinin ca să cumpăr niște ceai, dulciuri pentru copii și linguri și alte lucruri pentru gospodăria unde mă adăpostesc pentru moment. Sunt oameni buni – mama, din Karelia, la vreo 50-55 de ani, iar fiii ei au 18 și 14 –, dar țin casa potrivit principiului indiferenței și delăsării, așa că nici măcar eu, care la urma urmei sunt obișnuit cu toate, nu pot rezista să rămân aici mai mult decât o cere un minim de politețe, ceea ce înseamnă vreo trei zile. Apoi voi încerca să găsesc un loc la altcineva, într-o altă colibă. E greu, dacă nu cumva imposibil, să-mi găsesc o cameră separată (având în vedere cerința noastră cea mai importantă). Mâine o să mă gândesc pe îndelete la întreaga situație, dar acum mă voi mulțumi cu fânarul Mariei Petrovna. […] Zona e mai degrabă șteasră – în orice caz, în jurul satului: un câmp cu pante ușoare și niște sate prăpădite la fiecare unu sau doi kilometri. Sunt grădini prin sate – ca și în ale noastre – cu meri, cireși și fructe de pădure. Și grădini de zarzavaturi, evident. Cireșele sunt 6-7 ruble kilogramul, castraveții – 2,50. Ieri mi s-au servit cartofi copți și castraveți, iar azi, ouă de gâscă și lapte.

Lev nu putea să înceapă să-și caute de lucru până nu obținea pașaportul, dar plecase din Peciora înainte ca MVD să-i fi emis unul, așa că acum trebuia să irosească mult timp încercând să-și procure unul de la poliția din Kalinin, o sarcină complicată de faptul că nu avea niciunul dintre actele

cerute, cu excepția certificatului de naștere. „Ca să ies din acest cerc vicios”, i-a scris Svetei pe 4 august,

> ieri am fost la șeful departamentului pentru pașapoarte al administrației locale MVD. La început, a fost bănuitor, dar apoi cred că a văzut doar suferință pe chipul meu. Ei nu pot lua hotărârea de a autoriza emiterea pașaportului fără să consulte mai întâi „Moscova”. Din fericire, s-a dovedit că unul dintre reprezentanții Moscovei se află aici în momentul acesta și mi s-a sugerat să trec pe la el. Dar la 16:00, ora stabilită, începuse deja o altă ședință și m-a amânat până azi dimineață. Acum este ora 10 și aștept la poșta mare înainte să merg să-l văd. Așadar, asta-i ceea ce se petrece.

În ziua următoare, Lev s-a mutat din fânar și a devenit chiriașul unei case din apropiere, ai cărei proprietari era familia Roșcin. Spera că mutarea îi va permite să se înregistreze ca rezident la poliția locală și, astfel, să devină eligibil pentru un pașaport. „Primul lucru pe care am de gând să-l fac mâine-dimineață”, i-a scris Lev Svetei, „e să merg la Soviet, care este într-un sat cu un nume evanghelic inexplicabil, Emmaus. Ar trebui să aflăm ce fel de glumeți erau boierii locului care l-au numit astfel”. Lev a pornit-o pe drumul către Emmaus. Ghișeul pentru pașapoarte era închis, așa că i s-a dat un bon și i s-a spus să revină săptămâna următoare. Președinta Sovietului din sat, imediat ce a aflat că lucrase ca electrician, i-a oferit o slujbă la una din centralele electrice mici din zonă, dar Lev a refuzat oferta, intenționând să solicite în schimb o slujbă la Kalinin.

Întârzierea era frustrantă. Lev plănuise s-o viziteze pe Sveta, dar problemele legate de pașaport însemnau că „acea călătorie trebuie să fie amânată”, așa cum i-a scris Svetei pe 7 august.

> Te-am sunat astăzi (o fată a venit la telefon) ca să-ți dau de veste cât de repede pot. Pașaportul meu va fi gata „probabil că azi după ora 4 după-amiază”, dar cel mai probabil nu îl voi primi până a doua zi după deschiderea ghișeului pentru pașapoarte, ceea ce înseamnă marți. Apoi se presupune că va fi luat la Sovietul satului, ca să fie înregistrat, și de acolo la poliție în ziua următoare, după ce se deschide – posibil miercuri sau din nou sâmbătă (ghișeul este deschis doar trei zile pe săptămână). Câtă birocrație obositoare! La dracu cu cretinii ăia de la Peciora din departamentul special.

Între timp, Lev își făcea de lucru pe la Kuzminskoe. Îi simpatiza pe cei doi soți Roșcin, dar, ca orășean, găsea ciudat și primitiv felul lor de viață țărănesc, împărtășit de marea parte a populației rurale. I l-a descris și Svetei:

> Bătrâneii mei – Petr Kuzmici și Marfa Egorovna – sunt analfabeți și nu au copii. Coliba lor din lemn este alcătuită din mici anticamere și o cameră mare, de aproximativ 6 pe 6, cu o bucătărioară într-o parte. E relativ curată, în comparație cu locul anterior este chiar foarte curată. Miroase a amoniac înăuntru – cocina porcilor e alături (sub același acoperiș care se întinde deasupra curții interioare) și se continuă cu toaleta. E ceva nou pentru mine, dar dacă e să crezi o poezioară populară pe care am

auzit-o cu mult timp în urmă, este ceva caracteristic satelor din Tver. După 20-30 de minute nu mai simți mirosul și te bucuri de tăcere și de spațiul larg și de felul în care e luminată masa pe care o folosesc pentru scris (cu o fereastră în față și alta la stânga) și de firea liniștită a gazdelor.

Bătrâneii mă lasă să dorm într-un pat de zi în camera lor pentru 10 ruble pe zi, fiind inclusă și masa care constă din:

1) Mic dejun – luat alături de ei, la fel ca toate celelalte mese – constând din cartofi și castraveți, brânză și ceai.

2) Prânzul – încă nu știu din ce constă.

3) Cina – fie supă, fie cașa și lapte. Nu se bea ceai seara.

Nu au așternuturi. Spălatul rufelor nu a fost luat în discuție, dar e puțin probabil că mamaie are de gând să spele rufele din moment ce are 70 de ani și nu lucrează la colhoz. Tataie repară șei la colhoz. Bea votcă, fumează și are tuberculoză. Dar, cu toate astea, pare a fi un om de treabă. Ar trebui să le cumpăr și lor niște cuțite și furculițe, pentru că nu au în casă decât un samovar și câteva farfurii și linguri. E de-a dreptul surprinzător.

De la Kuzminskoe, Lev putea să meargă pe jos până la Kalinin, la doar 12 kilometri distanță. A vizitat orașul și a relatat despre calitățile acestuia ca loc în care să trăiască. Îl considera un loc „arătos”, cu piețe și străzi frumoase, cu clădiri istorice bine păstrate și „nimic din amestecul fără gust de stiluri sau pretenții de stil ale anumitor clădiri de pe Strada Gorki din Moscova, de pildă”, i-a scris Svetei. Totuși, situația locuințelor nu era bună. Era practic imposibil să găsești un

apartament. Erau mulți „nou-veniți” în oraș, deținuți eliberați atrași de apropierea Kalininului de capitala sovietică. Aceștia plăteau 7 ruble pe zi doar pentru un pat într-un cămin. Gândindu-se la banii pe care tatăl Svetei îi oferise amândurora, Lev se întreba cât l-ar fi costat să cumpere o casă.

> O simplă cămăruță într-o casă de la periferia Kalininului costă 14.000. Presupun deci că nu este imposibil să găsim o casă de locuit pentru 30.000. Ar fi mai bine să nu căutăm în Kalinin și să încercăm undeva prin Iar[oslavl] sau Vor[onej]. Dar dacă suntem hotărâți, cred că însuși tatăl tău ar trebui să analizeze, deși nu e nicio mare grabă. O jumătate de colibă aici în sat a fost de curând cumpărată cu 10.000, ceea ce a fost considerat un chilipir, chiar dacă o să fie nevoie de reparații pe cheltuiala noului proprietar.

24. Familia Roșcin.

Sveta, care făcuse o altă călătorie de serviciu ca să inspecteze fabrica de la Iaroslavl, i-a scris lui Lev despre posibilitățile orașului nordic de pe Volga:

> Momentul de față este încă foarte neprielnic ca să-ți găsești de lucru – toată lumea se așteaptă peste tot la restructurări. Aici numărul celor din conducere se reduce cu 12%. […] Așa că nu o lua în nume personal, Levi. Chiar tu ai scris că în majoritatea cazurilor ți se răspunde pur și simplu „Nu avem nevoie de nimeni”, fără să ți se pună nici măcar o întrebare. Și nu te descuraja, chiar dacă toate astea vor

dura, altminteri voi începe să mă prăbușesc și eu doar uitându-mă la tine.

Spre finalul lui august, Lev reușise cel puțin să obțină pașaportul de la Sovietul din Emmaus. Era înregistrat ca locuind (și prin urmare muncind) în zona Kalinin. Dar în pașaport avea ștampila „Art. 39”, ceea ce le spunea potențialilor angajatori că era fost deținut. Lev a căutat de lucru în mai mult de douăzeci de fabrici. A încercat să obțină o slujbă pe șantierele de construcții, în școli, chiar și într-un teatru și la un muzeu. Dar pretutindeni răspunsul era același: „Nu avem nevoie de absolut nimeni”. După trei luni de căutări, Lev a început să dispere. „Svetloe”, i-a scris el pe 23 noiembrie.

Ziua asta n-a adus nimic nou, dacă nu punem la socoteală speranțele firave de a găsi de lucru în 3 din cele 9 locuri pe care le-am vizitat în ultimele 24 de ore. Am fost la școala de comerț, la liceul textil, la fabrica de textile (una diferită – denumită după Vagjanov), la fabrica de tricotaje, la fabrica de țesături de mătase („Proletară”), la laboratorul de testare a materialelor de construcții din Kalinin și la șantierul de construcții al tipografiei, dar nimeni nu are nimic de oferit. Trei dintre aceste locuri mi-au spus să mai revin: fabrica textilă Voroșilov, care are nevoie de un inginer la sistemul de încălzire, și fabrica de confecții din Volodarski, unde există un post vacant de inginer pentru tratamente chimice (sau un maistru) – „rolul meu de căpătâi” în ultimul an și jumătate, cum prea bine știi. Ambele fac reduceri de personal și nu erau sigure dacă nu

vor ocupa aceste posturi cu proprii lor angajați, așa încât urmează să se consulte și să-mi dea un răspuns în cursul zilei de mâine. Cel de-al treilea loc este departamentul pentru corespondență al colegiului de pregătire industrială, unde profesorii de mecanică teoretică și matematici superioare s-au plâns directorului că au prea multe ore. Directorul intenționează să vadă dacă acești profesori chiar vor să-și reducă numărul de ore, în care caz urmează să mă recomande pe mine pentru orele neacoperite. Dar există o mare diferență între plângerile vagi despre o normă prea încărcată și refuzul real al banilor, așa că nu mă aștept la prea multe luni (sau marți), când trebuie să trec să văd care sunt rezultatele negocierilor directorului. Pentru moment asta-i tot.

În cele din urmă, Lev a renunțat să mai caute o slujbă. În schimb, Sveta i-a găsit de lucru pe cont propriu ca traducător prin Serghei Rjevkin („unchiul Serioja”), prietenul tatălui său, care fusese profesor de acustică la Universitatea din Moscova. Rjevkin avea relații la *Fizica*, o revistă ce apărea la Moscova și care avea nevoie de articole traduse din germană, franceză și engleză – limbi pe care Lev le învățase la școală sau le prinsese în lagărele de muncă. Sveta îi aducea articolele la Kuzminskoe și lua înapoi la Moscova traducerile, unde le dactilografia pe o mașină de scris împrumutată de la un vecin din bloc. Rjevkin prezenta traducerile comitetului de redacție al revistei ca fiind ale lui și-i dădea Svetei banii, pe care ea îi dădea mai departe lui Lev. Dacă s-ar fi aflat că traducerile erau făcute de un fost deținut căruia i se interzisese să muncească în capitala sovietică, ar fi izbucnit un scandal.

Curând, Lev a început să scrie și recenzii la cărți și articole, recenzii pe care Rjevkin le semna cu numele lui, deși toți banii câștigați mergeau la Lev.

Lev venea frecvent s-o vadă pe Sveta la Moscova. Adesea stătea câteva zile, uneori chiar mai mult de o săptămână. Nu avea dreptul legal să stea în capitala sovietică, cel puțin asta indica ștampila de pe pașaport. Dacă ar fi fost prins de poliție, ar fi fost expulzat și, probabil, trimis înapoi într-un lagăr de muncă. La început, gândul de a intra în Moscova îl umplea de neliniște. Dar se alina la gândul că o avea pe Sveta acolo care să-l susțină. „Sveta", îi scrisese când se pregătea pentru prima vizită din august,

> uneori, când mă aflu în locuri aglomerate sau pe stradă, încep brusc să mă simt agitat, dar apoi îmi închipui că ești lângă mine și imediat pot să-mi ridic capul, stingherеala îmi trece și totul pare mai simplu și mai ușor.

Ce mai înțelegea Lev din Moscova? N-o văzuse de treisprezece ani și în tot acest timp tânjise să se întoarcă la ea. Îi plăcuse să vorbească despre ea cu tovarășii lui moscoviți din lagărul de muncă și să afle vești despre oraș de la Sveta. Chiar o văzuse în visele lui. Privind înapoi la ziua întoarcerii la Moscova, Lev și-a amintit că orașul nu i s-a părut chiar atât de mult schimbat. Erau mai multe mașini pe străzi, metroul era mult mai aglomerat, iar oamenii mai bine îmbrăcați, însă altminteri părea „aceeași veche Moscovă" pe care o știuse până la vârsta de douăzeci și patru de ani.

La sfârșitul anului 1954, Lev deja locuia în apartamentul familiei Ivanov. În timpul zilei, în vreme ce Sveta era la

institut, făcea traduceri și avea grijă de mama Svetei, grav bolnavă de tuberculoză. Tatăl Svetei era și el acasă și avea nevoie de îngrijiri, așa încât Sveta angajase o menajeră care dormea în bucătărie, singurul spațiu disponibil pentru ea din apartament. Lev a ocupat camera lui Iara – fratele Svetei, care se afla la Leningrad –, iar Sveta dormea cu părinții ei, astfel încât să-și poată îngriji mama în timpul nopții.

Anastasia a murit pe 28 ianuarie 1955. Lev a fost alături de ea când s-a stins. Tocmai o ridicase mai sus pe pat ca să se simtă mai confortabil și o îmbrățișa, așa cum și ea îl îmbrățișase cu ani în urmă înainte de plecarea lui pe front, când a rostit ultimele cuvinte, „Mulțumesc, Doamne”.

Pentru că stătea ilegal în Moscova, Lev îi evita cu grijă pe vecinii Svetei pe scări, deși unii dintre cei mai de încredere îl știau de ani de zile. Mai trebuia să evite și poliția pe stradă – o sarcină deloc ușoară, dată fiind tendința lui de a traversa prin locurile pe unde fusese obișnuit să traverseze în vremea studenției, fără să știe dacă mai erau treceri de pietoni legale sau nu (Moscova de după război avea legi noi și stricte împotriva traversării la întâmplare). Nu-și lua niciodată pașaportul la el când ieșea din casă, în caz că ar fi fost oprit de poliție. În schimb, lua o plasă goală, o listă de cumpărături și bani, astfel încât să poată spune că locuia după colț și tocmai ieșise la cumpărături. Uneori punea o sticlă de votcă în plasă, ca recuzită, despre care ar fi putut spune că o cumpărase pentru un prieten venit în vizită, ceea ce adăuga credibilitate poveștii lui și oferea poliției ceva de confiscat, în vreme ce pe el l-ar fi lăsat să-și vadă de drum. Totul a decurs bine până într-o zi, când s-a auzit un ciocănit la ușa familiei Ivanov. Era un polițist interesat să afle cine locuia acolo fără drept de

rezidență. Auzind conversația din hol, Lev s-a pregătit s-o ia la fugă. Dar pe polițist îl interesa menajera care, într-adevăr, nu se înregistrase la poliție. Situația s-a rezolvat, iar Lev a putut să respire ușurat.

Pe 17 septembrie 1955, Lev a primit câteva vești bune. Guvernul sovietic a declarat amnistie pentru militarii sovietici care colaboraseră cu nemții în timpul războiului. Anunțul a venit pe neașteptate, la o săptămână după ce Konrad Adenauer, cancelarul Germaniei de Vest, a vizitat Moscova și a cerut eliberarea cetățenilor germani din Gulag. Ca să-și îmbunătățească relațiile cu Germania de Vest, Nikita Hrușciov, liderul sovietic, a ordonat eliberarea a 9.000 de prizonieri de război nemți închiși în Gulag pentru „crime împotriva umanității" în baza articolului 58 din codul penal sovietic. Dar, din moment ce era absurd să eliberezi nemți și să continui să-i pedepsești pe „colaboratorii" lor din Uniunea Sovietică, curând amnistia a fost extinsă și asupra militarilor sovietici precum era Lev, condamnați în baza articolului 58 pentru „trădare de patrie".

Amnistia a însemnat totul pentru Lev – mult mai mult decât recunoașterea formală a reabilitării sale de către guvern. I-a permis să se întoarcă la Moscova ca rezident legal și să-și caute de lucru cu un pașaport curat, adică i-a permis să înceapă o viață nouă alături de Sveta ca soție a lui. În ziua de după anunțarea amnistiei în *Izvestia*, Lev s-a întors la Sovietul din Emmaus, unde i s-a șters din pașaport ștampila cu „Art. 39". Statutul lui a revenit acum la baza legală a pașaportului de dinainte de arestare, al cărui număr a fost înregistrat cu o declarație a acestui fapt pe pagina cu ștampila ștearsă. Cu sentința anulată din cazier, Lev putea să locuiască împreună

cu Sveta în apartamentul ei, fără să se mai ascundă, dacă erau înregistrați ca soț și soție. Câtă vreme nu au putut să locuiască împreună în mod legal, nu plănuiseră să se căsătorească.

Și-au înregistrat căsătoria pe 27 septembrie 1955. Amândoi aveau treizeci și opt de ani. Nu a existat o ceremonie de nuntă, nici o rochie sau vreun costum special pe care să le poarte cu acea ocazie, nici invitați sau martori. Nici măcar nu au avut verighete. Pur și simplu, Lev și Sveta și-au dus pașapoartele la biroului local al registrului de stare civilă, o „încăpere sumbră la subsol", după cum și-a amintit Lev, și s-au înregistrat ca soț și soție. Numele lui Lev a fost adăugat apoi pe lista de locatari în casa Svetei. Tânăra din biroul care le-a înregistrat căsătoria și-a dat seama că Lev era un deținut recent eliberat – poliția îi emisese pașaportul în Kalinin, bine-cunoscut loc de stabilire temporară a foștilor deținuți, și mai era și ștampila ștearsă. Gândindu-se că ar putea-o împiedica pe Sveta să-și distrugă viața căsătorindu-se cu un fost deținut, femeia i-a spus: „Eu nu v-aș recomanda să vă căsătoriți cu dânsul". Sveta a zâmbit. „Nicio problemă", a rostit. „Pur și simplu treceți-i numele ca fiind soțul meu."

Lev și Sveta au mers apoi acasă și i-au spus tatălui ei că se căsătoriseră. „Hai să vă îmbrățișez pe amândoi", a spus Aleksandr. „Cam asta a fost toată nunta noastră", își amintește Lev. „Nu a fost nicio petrecere." Dar, în cele din urmă, rudele și prietenii au sosit cu daruri de nuntă, s-a așternut masa și s-a ciocnit un pahar în cinstea celor doi. Nu a existat un cavaler de onoare care să rostească vreun discurs, dar câteva zile mai târziu Strelkov a venit ca să-i felicite pe tinerii căsătoriți și nimeni nu era mai potrivit ca el pentru acest rol. Strelkov a fost cel care-i salvase viața lui Lev.

Strelkov a fost eliberat în noiembrie 1954. Bătrânul bolșevic ispășise șaisprezece din cei douăzeci și cinci de ani din sentință. Dedicat cauzei sovietice, Strelkov hotărâse să continue să muncească în combinatul de prelucrare a lemnului, preluând funcția relativ bine plătită de director-adjunct al fabricii într-un moment când lagărul de muncă se transforma într-o întreprindere industrială aflată sub controlul Ministerului Transporturilor. Strelkov nu mai locuia în laborator, ci într-o cameră din blocul comun de pe Strada Sovietskaia, deși își ținea cărțile și celelalte lucruri la familia Aleksandrovski, în zona industrială. În ziua nunții lui Lev cu Sveta, Strelkov se afla la Moscova ca să-și vadă fiica, pe Valia, și nepoțelul de șapte ani, pe care nu-l întâlnise niciodată până atunci.

„Lev, am nevoie de sfatul tău”, i-a spus Strelkov când a venit să-i vadă pe el și pe Sveta. „Trebuie să cumpăr un cadou pentru cineva, iar tu ai simț artistic, așa că mă poți ajuta să aleg ceva.” Strelkov l-a dus pe Lev la un magazin de antichități în Stoleșnikov Pereulok, chiar la ieșirea de pe Strada Gorki, în centrul Moscovei, și l-a rugat să aleagă una dintre cutiile cu seturi de tacâmuri placate cu argint ca dar pentru un prieten anonim. Înainte ca Lev să poată alege, Strelkov a ales el un set din aliaj de cupru-nichel placat, care s-a dovedit a fi de departe cel mai scump dintre cele expuse. Lev i-a sugerat să cumpere unul mai ieftin. Nu voia ca prietenul său să-și irosească banii câștigați cu greu. Dar Strelkov nici nu voia să audă. I-a plătit vânzătoarei, apoi s-a întors spre Lev și i-a spus: „Acesta e darul meu de nuntă pentru voi”.

Lev și Sveta și-au început viața de tineri căsătoriți. Ea și-a continuat munca la institut, iar Lev s-a apucat să-și caute o

slujbă. Amnistia nu-i făcuse pe angajatori mai puțin bănuitori, iar la Moscova s-a lovit de aceeași prejudecată ca și la Kalinin. A fost respins de fabrici și institute – chiar și de Grădina Zoologică din Moscova, care căuta un electrician –, până când, într-un sfârșit, a fost angajat ca inginer într-o fabrică ce producea instrumente științifice. Anunțul pentru slujbă solicita un inginer cu experiență în domeniul fizicii. Directorul a fost atât de încântat să găsească pe cineva cu pregătirea științifică a lui Lev, încât a trecut peste avertismentele sale legate de faptul că fusese deținut și l-a trimis direct la inginerul-șef, care l-a întrebat cât câștiga din traduceri și i-a oferit mai mult, un salariu de bază de 600 de ruble pe lună. Era salariul mediu al unui muncitor, dar suficient cât să se descurce, deoarece salariul Svetei era de două ori pe atât.

Lev și Sveta au locuit împreună cu tatăl ei la Kazarmenni Pereulok, tinerii căsătoriți dormind în aceeași încăpere mare cu Aleksandr, astfel încât să poată avea grijă de el în timpul nopții. Treptat, tatăl Svetei și-a mai recăpătat din sănătatea de altădată. După ce s-a pensionat, citea mult și făcea diverse treburi prin jurul casei, în timp ce Lev și Sveta erau la muncă. Cu toții se înțelegeau bine. Pentru prima dată din copilărie, poate chiar pentru prima dată în viața lui, Lev cunoștea fericirea vieții de familie.

În decembrie 1955, la vârsta de treizeci și opt de ani, Sveta a dat naștere unei fiice, pe care au numit-o Anastasia (Nastia), după mama Svetei. În ianuarie 1957 au avut un fiu, pe Nikita, numit astfel după unchiul lui Lev. Faptul că aveau doi copii la vârsta lor, după ce trecuseră prin atâtea, trebuie să le fi părut o minune.

În 1945, după una dintre cele mai grele nopți de interogatoriu luat de către ofițerii de la SMERȘ din Weimar, Lev o visase pe Sveta într-o rochie albă, îngenunchind lângă o fetiță. O văzuse din nou în acel vis aievea din 1949, la câteva zile după ce Sveta plecase de la Peciora.

În 1962, Lev și Sveta locuiau împreună cu copiii la *dacea* unchiului Nikita din Malahovka. Într-o zi, se plimbau înspre lac traversând pajiștea care înconjura pădurea. Lev mergea în față, Sveta era în spatele lui cu Anastasia, care pe atunci avea șase ani. „Când am ajuns la marginea pădurii”, și-a amintit Lev, „am avut un sentiment ciudat. [...] M-am întors și în spatele meu am văzut-o pe Sveta într-o rochie albă îngenunchind pe pământ ca să aranjeze ceva la rochia Nastiei. Era exact ce văzusem în visul meu – Sveta în dreapta și, în stânga, fetița noastră”.

1. Pașapoartele sovietice menționau unde i se permitea unei persoane să trăiască și să muncească.

Epilog

În martie 2008, am revenit la Moscova ca să-i întâlnesc pe Lev și pe Svetlana. Voiam să înregistrez câteva interviuri cu ei și să-i întreb despre scrisori, care erau greu de citit și de înțeles chiar și pentru un vorbitor nativ de rusă, și pline de amănunte, de cuvinte codificate, de inițiale și tâlcuri ascunse pe care numai ei mi le puteau explica.

Am mers împreună cu Irina Ostrovskaia de la Memorial la apartamentul lor de la etajul paisprezece al unui bloc turn din Iasenevo, o suburbie rezidențială din colțul de sud-vest al Moscovei. Când am ieșit din lift, am fost întâmpinați de Lev Glebovici, mic și slab, cu un chip blând și trecut, îmbrăcat elegant într-o cămașă albastru deschis și pantaloni gri, care s-a prezentat într-o engleză stâlcită și ne-a poftit în apartament cu un gest de curtoazie firească. Lev era sprinten pentru cineva de nouăzeci și unu de ani. Când a mutat mobila din holul strâmt de la intrare ca să facă loc echipamentului nostru, am observat că era puternic. Ne-am făcut comozi în mica bucătărie ale cărei ferestre dădeau înspre turnurile din beton și spre coșurile fabricilor din Moscova. Pe o masă cu tăblia din plastic laminat pusese pâine, cârnați, dulciuri și biscuiți, special pentru vizita noastră. Lev ne-a spus că își

trimisese nepotul să mai cumpere pâine. Era îngrijorat că poate nu ne va ajunge – o grijă de care mă mai lovisem cu prilejul vizitelor mele anterioare făcute altor supraviețuitori ai lagărelor de muncă.

Imediat ce ne-am așezat, Lev ne-a anunțat că o va aduce pe Svetlana Aleksandrovna. Am fost surprins să-l aud folosindu-i numele și patronimul în felul acesta, mai degrabă formal. Am pus-o pe seama manierelor lui de gentleman demodat, deși, mai târziu, am ajuns să înțeleg că era un semn al venerației lui pentru femeia care-l salvase. Lev a reapărut curând cu Svetlana într-un cărucior cu rotile. Îl manevra cu ușurință prin bucătărie, ceea ce sugera ani de practică și devoțiune. Svetlana fusese mult timp bolnavă: o boală de inimă și o serie de mici accidente vasculare o aduseseră în situația de a nu putea merge. Părul cărunt și ochelarii cenușii o făceau să pară foarte bătrână. Dar de cum a început să vorbească, a dat dovadă de agerime, ochii albaștri și jucăuși scânteindu-i atunci când făcea vreo glumă și zâmbea.

Svetlana ieșise la pensie de la institut în 1972 și șase ani mai târziu ea și Lev se mutaseră la Iasenevo, care la vremea aceea era o suburbie nouă aflată în afara liniilor de metrou. Au locuit împreună cu fiica lor, Anastasia, care suferea de depresie bipolară cronică și nu putea să muncească. Fiul lor, Nikita, cercetător în medicină, s-a mutat mai târziu împreună cu soția și cei trei copii ai lor într-un apartament din aceeași clădire.

În pofida temerilor că „nu va deveni niciodată cercetător științific”, Lev s-a întors de fapt în lumea fizicii sovietice. În 1956, s-a alăturat Laboratorului de Cercetare a Razelor Cosmice, o parte a Institutului de Cercetare Științifică pentru

Fizica Atomică de la Universitatea din Moscova, la invitația noului director, Naum Grigorov, prietenul lui Lev de la Facultatea de Fizică de dinainte de război. Grigorov îl recomandase pe Lev Institutului de Fizică Lebedev în 1940, și îi scrisese în lagărul de muncă, chiar dacă, făcând așa ceva ca membru de partid, a avut multe de pierdut. Lev a lucrat la Laboratorul de Cercetare a Razelor Cosmice în următorii treizeci și patru de ani. A ajutat la proiectarea și instalarea echipamentului și a înregistrat observațiile în urma experimentelor. Dar pentru el a fost prea târziu ca să-și mai construiască o carieră proprie în cercetare. Trecuseră deja prea mulți ani de când lucrase la Institutul Lebedev, ani de descoperiri uriașe în domeniul particulelor subatomice.

Interesul principal al lui Lev l-a reprezentat familia sa. Ciudat, dar împărtășea cu Sveta grija față de copii, făcea cumpărături, gătea și făcea curățenie în apartamentul din Kazarmenni Pereulok, unde au locuit până s-au mutat în Iasenevo, și a avut grijă de Aleksandr Alekseevici, care a murit în 1962. Sveta era personalitatea dominantă în gospodărie și lua toate hotărârile practice de zi cu zi. Dar în chestiunile importante îl lăsa pe Lev să hotărască.

Aveau aceeași filozofie despre creșterea copiilor. Era ceva ce discutaseră în corespondența lor de-a lungul multor ani, iar experiența lor le limpezise valorile comune. După spusele lui Nikita, nu au fost niște părinți stricți în felul obișnuit. „Nu încercau să ne controleze comportamentul”, a explicat el. Dar familia respecta un cod strict al principiilor etice:

> Autoritatea morală a părinților noștri a fost într-adevăr foarte mare. Ne-au indus un anumit auto-control: ne-am

înfrânat dorințele și am învățat să vedem lumea așa cum o vedeau ei. Ne-au educat prin intermediul exemplului personal, vorbind cu noi deschis și cu respect. Tata, mai ales, încerca să petreacă alături de noi cât mai mult timp posibil. Ne spunea povești din viața lui, evaluând felul în care oamenii se comportaseră în împrejurările cu care se confruntaseră.

Astăzi, privind în urmă la influența pe care au avut-o asupra noastră, aș spune că a fost întru totul pozitivă, deși, într-o anumită măsură, ne-au impus valorile pe care le căpătaseră prin propria lor experiență și au încercat să ne modeleze conștiințele ca atare. Pe măsură ce am crescut, a trebuit să ne eliberăm de unele aspecte ale felului lor destul de didactic și strict de a privi lucrurile. Educația copiilor este un proces dificil și e greu de spus ce e bine și ce e rău.

Lucrul cel mai important în privința părinților noștri este că au fost întotdeauna gata să asculte și să ne ajute să ne îndreptăm greșelile, mai degrabă decât să ne pedepsească. În familia noastră a existat o atmosferă de încredere totală. Dacă cineva spunea ceva, însemna că acel lucru era adevărat (sau că acea persoană credea în el cu toată sinceritatea). Să te îndoiești de cuvântul cuiva din familie, inclusiv de al nostru, era de neconceput. Nu ne era niciodată teamă că părinții ne vor pedepsi sau că nu vor crede ce spunem. Dar ne era teamă de judecata lor.

Lev și Sveta discutau deschis despre trecutul lor cu copiii – un fenomen rar în familiile care fuseseră prinse în valul arestărilor în masă din timpul perioadei lui Stalin. Litvinenko

și Lileev, de exemplu, nu le-au spus copiilor nimic despre lagărul de muncă. Asemenea altor milioane de foști deținuți, au vrut să-i protejeze de adevăr, un adevăr care îi putea împovăra pentru tot restul vieții cu stigmatul „biografiei lor pătate”. Poate că au vrut să se protejeze și pe ei înșiși de judecata copiilor lor, care fuseseră instruiți în școală să creadă în dușmanii poporului. Lev și Sveta au abordat altfel lucrurile. Ei au crezut că ar fi greșit să ascundă ceva din biografia lor de Nikita și de Anastasia și au vrut să-i pregătească pentru greutățile pe care și ei urmau să le înfrunte. Așa cum scrisese odinioară Sveta, nu e de ajuns să iubești: „Trebuie să fii în stare [...] să trăiești în lumea aceasta, care probabil va rămâne mereu nemiloasă”.

Pe când era copil, Nikita a luat de bună povestea părinților lui. A considerat-o una normală, obișnuită. De-abia mai târziu, în anii adolescenței, a ajuns să înțeleagă cât de neobișnuită a fost. A fost dintotdeauna conștient că istoria părinților lui nu era ceva despre care putea să vorbească la școală sau oriunde în afara cercului de rude și prieteni de încredere. „De la o vârstă fragedă am înțeles că aveam două vieți diferite – una trăită în public și alta privată – pe care trebuia să le combinăm oarecum și totuși să le ținem separate.”

Mai ales Lev era cel care vorbea despre trecut. Svetei nu-i plăcea să se întoarcă în trecut. Lev era mândru de ea și-i plăcea să spună cum îl așteptase în toți acei ani. Era felul lui de a le reaminti copiilor – asupra cărora mânia ei se revărsa cel mai adesea atunci când era obosită sau deprimată – că mama lor era minunată, orice-ar fi făcut.

Mai erau și unele lecții pe care voia ca ei să le învețe. „Tata nu vorbea cu noi despre ororile Gulagului”, își amintește

Nikita, „dar încerca să ne dea sfaturi și principii călăuzitoare, pe care le ilustra cu exemple din viața lui din interiorul lagărului de muncă. Prima era să nu-ți plângi niciodată de milă, o poruncă pe care o sublinia povestindu-ne despre tovarășii săi de detenție care nu se plânseseră niciodată. Al doilea principiu era că oriunde te-ai afla, fie și temporar, trebuie să încerci mereu să trăiești ca și când ar fi ceva permanent”.

Nikita și Anastasia au auzit despre lagăre de la numeroșii foști deținuți care le-au vizitat părinții, a căror casă era întotdeauna deschisă pentru prietenii de la Peciora. Legăturile stabilite în Gulag s-au întins pe generații întregi, unind familii de-a lungul și de-a latul Uniunii Sovietice. Familia Mișcenko stătea la Lileevi atunci când mergea la Leningrad, la familia Litvinenko, când ajungea la Kiev și la familia Terleți, la Lvov. Toate aceste familii stăteau la ei acasă când poposeau în capitala sovietică. După eliberarea lui, la vârsta de treizeci și trei de ani, Lileev a studiat la Institutul Politehnic din Leningrad și ulterior a devenit profesor (mai trăiește încă). Terleți a urmat Institutul de Artă din Lvov și a devenit sculptor (a murit în 1993). Strelkov a ținut și el legătura cu Lev și venea adesea să-l vadă la Moscova. Nikita și-l amintește așa cum apare în fotografiile de la Peciora, doar că mai bătrân: „Era fermecător, plin de energie, cu părul creț și alb, și fuma pipă”. Strelkov a murit în 1976.

Lev a ieșit la pensie de la Laboratorul de Cercetare a Razelor Cosmice în 1990, la vârsta de șaptezeci și doi de ani. În 1998 a scris o scurtă relatare despre perioada lui de detenție în lagărul de muncă și a trimis manuscrisul Muzeului Regional de Istorie din Peciora, care la acel moment strângea

memorii din lagăr de la foștii deținuți. În 2006 și-a publicat memoriile, *Poka ia pomniu* (*În timp ce-mi amintesc*), care se refereau în special la anii de război. Cartea conținea la final o secțiune despre Peciora, asemănătoare manuscrisului anterior, iar într-o anexă era prezentată scurta poveste a Svetei și a vizitelor ei în lagărul de muncă. În 2007, cei doi soți au predat arhiva lor personală Memorialului, care-i luase lui Lev o serie de interviuri despre experiențele lui din timpul războiului.

Noi am petrecut două zile în apartamentul lor ca să filmăm interviurile. Lev avea o memorie fotografică și o abilitate remarcabilă de a reflecta asupra propriilor amintiri din trecut. Svetlana avea mai puține de spus. Dar stătea alături de Lev și-l ținea de mână, iar când am întrebat-o ce anume o făcuse să se îndrăgostească de el, s-a gândit câteva clipe și a răspuns: „Am știut de la bun început că el era viitorul meu. Când nu se afla acolo, îl căutam, și întotdeauna apărea lângă mine. Asta e iubirea”.

Lev Glebovici a murit pe 18 iulie 2008, Svetlana Aleksandrovna pe 2 ianuarie 2010. Sunt îngropați unul lângă celălalt în Cimitirul Golovinskoe din Moscova.

În 1980, combinatul de prelucrare a lemnului din Peciora a luat foc. Nimeni nu a fost surprins. Au mai rămas în picioare doar poarta de fier de la intrare, coșul din cărămizi al centralei electrice și câteva clădiri. Printr-un decret al ministrului Transporturilor, combinatul a fost desființat la scurt timp după incendiu. De atunci, a devenit un tărâm al nimănui locuit doar de câțiva oameni și de câini fără stăpân.

Mulțumiri

Această carte aparține cu adevărat familiei Mișcenko. Este povestea lor și fără ajutorul lor nu ar fi putut fi scrisă. Lev Glebovici și Svetlana Aleksandrovna au încurajat acest proiect de la bun început. Îmi pare rău doar că ei nu au trăit să-l vadă dus până la capăt, dar sper că familia lor va accepta această carte ca un semn al recunoștinței mele față de ei. Nikita Lvovici a citit câteva fragmente în rusește, a adăugat observații valoroase și comentarii și a făcut remarci critice cu o blândețe și un tact emoționante. Sunt de asemenea recunoscător și copiilor lui, Ilia, Lida și Vera Mișcenko, cu toții mândri, pe bună dreptate, de bunicii lor.

În ceea ce privește documentarea și scrierea cărții, recunoștința mea cea mai sinceră se îndreaptă către Irina Ostrovskaia, cercetător principal al Memorialului, care i-a cunoscut și a lucrat cu Lev Glebovici și Svetlana Aleksandrovna timp de mulți ani înainte de descoperirea scrisorilor lor. Irina i-a convins să-mi permită accesul la arhiva lor, a condus multe dintre interviurile filmate, a supravegheat transcrierea scrisorilor, a furnizat notițe biografice, a răspuns la nenumărate întrebări și a citit ciornele

mele în rusă, mi-a corectat greșelile cu o răbdare neobosită și mi-a contrazis în multe privințe părerile.

De la Memorialul din Moscova, aș mai vrea să le mulțumesc Alionei Kozlova, Elenei Jemkova și membrilor consiliului academic, care au citit secțiuni ale manuscrisului.

La Peciora, aș vrea să-i mulțumesc Tatianei Afanaseva, directoarea Memorialului, care mi-a acordat mult din timpul domniei sale pentru a mă ajuta în cercetările mele, și lui Boris Ivanov, care mi-a furnizat informații prețioase despre oraș și despre combinatul de prelucrare a lemnului. Îi datorez mulțumiri speciale pentru desenul extraordinar ce înfățișează un convoi la marginea Coloniei Nr. 1.

În Sîktîvkar, aș vrea să-i mulțumesc în special lui Anton Niskovski, cercetător la Arhiva Poporului a Republicii Komi, care m-a ajutat să găsesc, printre multe alte documente valoroase, dosarele combinatului de prelucrare a lemnului din Gulag și ale lagărului de muncă din Peciora.

Sunt profund îndatorat BBC-ului pentru două vizite la Moscova: prima împreună cu Mark Burman, producătorul radio, care a fost alături de mine atunci când am descoperit cuferele din Memorial; a doua vizită, împreună cu Ben Lewis și Paul Cox, ca să filmez interviurile. Aș vrea să-i mulțumesc lui Nick Fraser pentru că a investit în acest proiect, și lui Ben Lewis pentru eforturile lui de a spori interesul publicului față de un film documentar. Mulțumiri și pentru faptul că UK Film Council a finanțat copierea dvd-urilor pentru familia Mișcenko și pentru Memorial. Îi sunt deosebit de recunoscător Taniei Seghatcian, al cărei sprijin m-a ajutat mult mai mult decât se poate bănui.

Trustul Leverhulme a finanțat transcrierea scrisorilor din Memorial. Sunt îndatorat Trustului pentru sprijinul generos oferit.

Datorez mulțumiri speciale prietenului meu Emmanuel Roman, care a fost un susținător înflăcărat al acestui proiect și a participat la finanțarea lui.

La traducerea în engleză a scrisorilor m-a ajutat Nicky Brown, a cărui muncă stă la baza propriilor mele traduceri ale scrisorilor din această carte. Îi sunt recunoscător lui Nicky, traducător talentat, care a adus scrisorilor niște lămuriri prețioase. Îi mai sunt recunoscător și Polinei Haynes, care a tradus în rusă ciornele capitolelor mele (ca să poată fi verificate de soții Mișcenko și de Memorial) cu o atenție nemaipomenită acordată detaliilor și cu eficiență.

Aș dori să-i mulțumesc lui David Hmelnițki pentru inițierea în lumea fizicii sovietice; lui Emily Johnson pentru că mi-a împărtășit rezultatele cercetărilor ei asupra scrisorilor din Gulag; Annei Rotkirci pentru sfaturile ei în materie de idile romantice; și Deborei Kaple pentru că mi-a trimis o versiune inițială a volumului ei *Gulag Boss.* Datorez mulțumiri speciale lui Rodric Braithwaite și lui Hiroaki Kuromyia, care au citit întregul manuscris și mi-au trimis comentarii valoroase.

Aș vrea să mulțumesc familiei mele – Stephaniei, Evei, Lydiei, lui Alice, Kate și Stoph, care au citit sau au ascultat versiunile inițiale și au făcut sugestii folositoare.

Ca întotdeauna, îi sunt foarte îndatorat agentului meu, Deborah Rogers, care a crezut întotdeauna în această carte, un nou început pentru munca mea, și a luptat din greu ca să o scriu în forma aceasta. La agenția literară RCW, Mohsen Shah,

Stephen Edwards și Laurence Laluyaux au fost fantastici de-a lungul anilor.

La Penguin, aș vrea să-i mulțumesc lui Simon Winder, redactorul meu, care m-a încurajat întotdeauna, lui Stefan McGrath, Jenny Fry, Marina Kemp, Penelope Vogler și corectorului David Watson; la Metropolitan, lui Roslyn Schloss. Dar îi sunt cel mai mult îndatorat din punct de vedere editorial Sarei Bershtel de la Metropolitan, a cărei îndrumare înțeleaptă și atenție riguroasă la detalii au făcut ca această carte să fie mai bună.

Londra, ianuarie 2012

O notă din Memorial

Scrisorile au o valoare specială pentru cronicarul vieții de zi cu zi. Păstrate în arhive personale de familie, oferă o mărturie directă asupra unei realități trăite scrisă la acel moment, permițându-ne accesul în lumea interioară a oamenilor care le scriu. Prin intermediul scrisorilor putem urmări poveștile unor oameni anume, ale unor familii și chiar ale unor generații întregi proiectate pe fundalul evenimentelor istorice. Acestea sunt cu atât mai valoroase când sunt scrise în vremurile tulburi din viețile autorilor lor.

Memorialul adăpostește o arhivă impresionantă de corespondență din vremea Gulagului – scrisori trimise în lagăr și scrisori primite din lagăr. Majoritatea scrisorilor au ca destinații lagărele. Pentru deținuți, o scrisoare era singurul fir care-i lega de viața „normală”. Au încercat să nu piardă scrisorile pe care le primeau, iar după eliberare le-au păstrat ca pe niște lucruri de valoare. Pe de altă parte, s-au păstrat puține scrisori venite din lagăr. Era periculos să păstrezi „dovada” legăturii cu un deținut.

Arhiva Memorialului conține diferite colecții de astfel de scrisori. Uneori mai supraviețuiește doar o singură pagină – sau doar un fragment rupt. În alte cazuri pot fi câteva scrisori,

rareori mai multe, de obicei scrise în decurs de câteva luni sau de un an. Să găsești ambele capete ale corespondenței este ceva cu adevărat extrem de rar: e un mare noroc pentru un cercetător.

Toate astea vin să sublinieze semnificația extraordinară a celor opt ani și jumătate de corespondență dintre Lev Mișcenko și Svetlana Ivanova. Păstrată în întregime în Arhiva Memorialului din Moscova, aceasta este cea mai mare colecție de scrisori personale cunoscută privind istoria Gulagului. Începând din perioada încarcerării lui Mișcenko în lagărul de muncă de la Peciora sunt 1.246 de scrisori: 647 de la Lev către Svetlana și 599 de la ea către el.

Relația celor de la Memorial cu familia Mișcenko a început în anul 2000, pe când Lev Glebovici lucra la memoriile sale. Erau multe întrebări pe care cercetătorii noștri voiau să i le pună despre amintirile sale și în decursul mai multor conversații ne-a spus povestea vieții lui. În aceste interviuri, Lev a făcut adesea referire la scrisori, dar nu le-a acordat nicio importanță, gândindu-se că erau simple documente personale, fără vreun interes general. Dar, pe măsură ce-și scria memoriile și reflecta asupra trecutului, Lev a început să se vadă pe sine dintr-o altă perspectivă, ca martor al istoriei secolului douăzeci. Abia în 2007, după ce a trecut peste multe îndoieli, el și Svetlana Aleksandrovna s-au hotărât să predea Memorialului arhiva familiei, inclusiv scrisorile către și dinspre lagăr.

Corespondența lor este unică prin mărime și calitate. În mod cu totul remarcabil, reprezintă un ciclu complet de scrisori – de la prima, scrisă de Lev din lagăr, pe 12 iulie 1946, până la ultima, pe care i-a trimis-o din Kalinin, pe 23

noiembrie 1954. Toate scrisorile au fost datate cu grijă și numerotate de autorii lor, iar la începutul fiecărui an numărătoarea începea din nou. Lev și Svetlana au ținut o evidență clară a corespondenței lor și și-au anunțat unul altuia primirea fiecărei scrisori.

Nu mai putem spune care scrisori au fost trimise prin poșta normală și care prin canalele oficiale: nu există însemne ale cenzorilor sau timbre poștale. Majoritatea scrisorilor nu au trecut prin mâinile cenzorilor, însă nici măcar acestea nu pot fi considerate a fi întru totul libere: autorii lor au înțeles și au avut mereu în minte faptul că puteau fi interceptate de autorități, așa că în scrisori există multe tăceri, înțelesuri ascunse și aluzii.

Pentru a păstra scrisorile pe care le primea, Lev a făcut un mic ascunziș sub scândurile din podeaua barăcii lui. După ce strângea un număr mai mare de scrisori, le trimitea într-un pachet înapoi Svetlanei, la Moscova, cu ajutorul muncitorilor voluntari care i le aduseseră.

Scrisorile lui Lev Mișcenko din lagăr conțin:

1. Informații despre viața din interiorul lagărului: relațiile dintre deținuți; munca lor; condițiile de trai din barăci; relațiile lor cu administrația lagărului; detalii despre certuri, intrigi, denunțuri și calomnii.
2. Informații despre alți tovarăși de detenție, despre poveștile lor de viață, despre nenorocirile și bucuriile acestora.
3. Gândurile și sentimentele lui Mișcenko: ce-l interesează sau îl tulbură; părerile lui despre știință și munca sa; opiniile despre cărțile trimise de Svetlana; reacții la evenimente din afara lagărului.

Scrisorile Svetlanei stau mărturie despre:

1. Viața ei de zi cu zi – munca și studiile ei, preocupările profesionale, materiale, intelectuale și emoționale, despre rude și prieteni.
2. Evenimente din viața ei și din viețile apropiaților ei din timpul războiului.
3. Informații despre locuitorii Moscovei din anii de după război – întoarcerea lor în capitală după evacuare, problemele materiale, condițiile de muncă și preocupările din timpul liber.
4. Moscova de după război – noile clădiri, magazine, transportul în comun, sărbătorile, premierele teatrale, noile filme etc.
5. Evenimente publice și participarea ei la acestea.

Svetlana răspunde nu doar nevoilor lui Lev, ci și ale altor deținuți. Din scrisorile ei reiese limpede că mulți dintre prietenii și rudele ei au fost implicate în ajutorul dat lui Lev. Svetlana face inventarul pachetelor pe care le trimite în lagărul de muncă. Își face griji că pachetele ar putea să dispară. Din conținutul acestor pachete putem afla multe lucruri despre condițiile de trai din lagăr. Bandaje pentru picioare, lenjerie, piepteni, periuțe de dinți, perne, haine, medicamente și pansamente, ață și ace, creioane și stilouri, cărți și ziare – toate acestea au fost trimise deținuților. Svetlana a trimis ochelari, manuale științifice, cereale și vitamine. Scrisorile ei ajungeau adesea cu coli albe de hârtie, plicuri, timbre poștale – și scuze că nu reușise să trimită vreun pachet pentru că nu avusese cutie.

Scrisorile Svetlanei ne mai oferă o relatare deosebită a vieții de zi cu zi de după război din capitala sovietică. Descrierile amănunțite ale realității cotidiene – de la activitățile Comsomolului până la cozile nesfârșite de la magazine și de la ghișeele pentru bilete de tren – ne permit să înțelegem viețile moscoviților și să simțim atmosfera de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950.

Scrisorile Svetlanei au fost scrise cu convingerea că tot ce se petrecea la Moscova era de interes imediat și avea importanță pentru Lev și pentru tovarășii lui de detenție. Îi cerea sfatul lui Lev, îi împărtășea îndoielile ei și-l implica activ în rutina zilnică a vieții sale, ca să-l ajute să se simtă mai puțin izolat de lumea normală. E ca și când ea ar fi trăit viața pentru amândoi. Îi povestește impresiile ei despre ultimele filme și piese de teatru, îi relatează întâlnirile cu prietenii și îi scrie despre evenimentele din Moscova, astfel încât Lev să poată evada, fie și numai mental, din perimetrul înconjurat cu sârmă ghimpată al lagărului de muncă și să-și mai abată gândul de la monotonia muncii lui.

În același timp, evenimentele din lagăr devin o parte din viața ei. Încearcă să-l susțină pe Lev din punct de vedere moral, să-i contracareze pesimismul și disperarea, să-l împiedice să alunece în deznădejde.

Corespondența Mișcenko-Ivanova are mii de pagini, și fiecare este plină de iubire, deși e greu să găsești în scrisori cuvântul în sine. Și Lev, și Svetlana au scris puțin despre emoțiile lor romantice. Niciunul dintre ei nu voia să-l împovăreze pe celălalt „deschizându-și inima”. Doar din când în când aceste sentimente țâșnesc pe pagină și astfel devine

limpede că sunt scrisorile unui bărbat și ale unei femei care se iubesc cu pasiune.

În 1947, Svetlana a hotărât să călătorească la Peciora fără permisiune oficială. Nu s-a gândit la felul în care o asemenea călătorie – întreprinsă de către un membru al Comsomolului pentru a vizita un „dușman al poporului” condamnat – i-ar fi putut distruge cariera și ar fi adus-o în atenția poliției politice. Nu era nici soția lui Lev, nici rudă cu el. Fusese deja interogată la poliție și amenințată. O călătorie până în lagăr era și grea, și periculoasă: a riscat o pedeapsă severă și chiar arestarea, și nu a avut nicio certitudine că va putea să-l vadă pe Lev. Totuși s-a dus la Peciora și a avut o întâlnire clandestină cu Lev prin intermediul acelorași prieteni care purtaseră scrisorile celor doi dintr-o parte în alta a lagărului în mod ilegal.

Corespondența Mișcenko-Ivanova acoperă un deceniu din viețile a doi oameni care și-au păstrat iubirea neștirbită, în pofida represiunii sistemului stalinist. Au trăit despărțiți, susținuți doar de speranța într-un viitor când vor fi împreună. Scrisorile lor ar trebui să fie citite ca o dramă istorică, un dialog între doi protagoniști care s-au ascultat unul pe celălalt cu iubire și și-au înțeles unul altuia aluziile tăcute. Ele spun povestea a doi oameni care au fost amândoi extraordinari și totuși tipici societății sovietice. Pentru un istoric, conținutul acelor cufere este o comoară unică de arhivă care scoate la iveală o lume ascunsă a emoțiilor și legăturilor pe care prea puține alte documente ne-o dezvăluie.

Irina Ostrovskaia
Memorialul Internațional

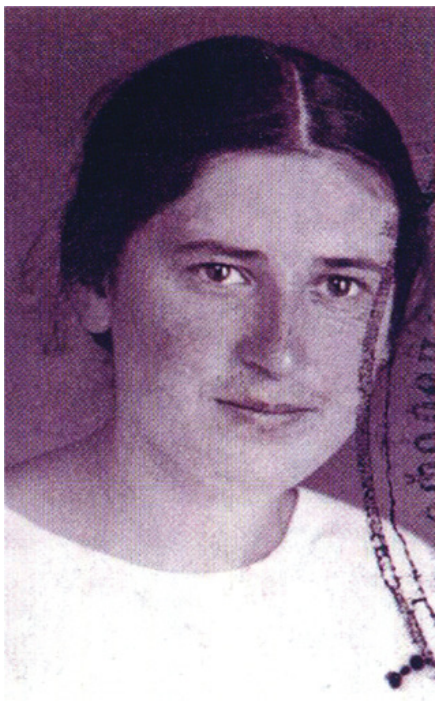

Lev și Svetlana în 1936.

Lev (al treilea din stânga) și Evgheni Bukke (al doilea din stânga) în 1936.

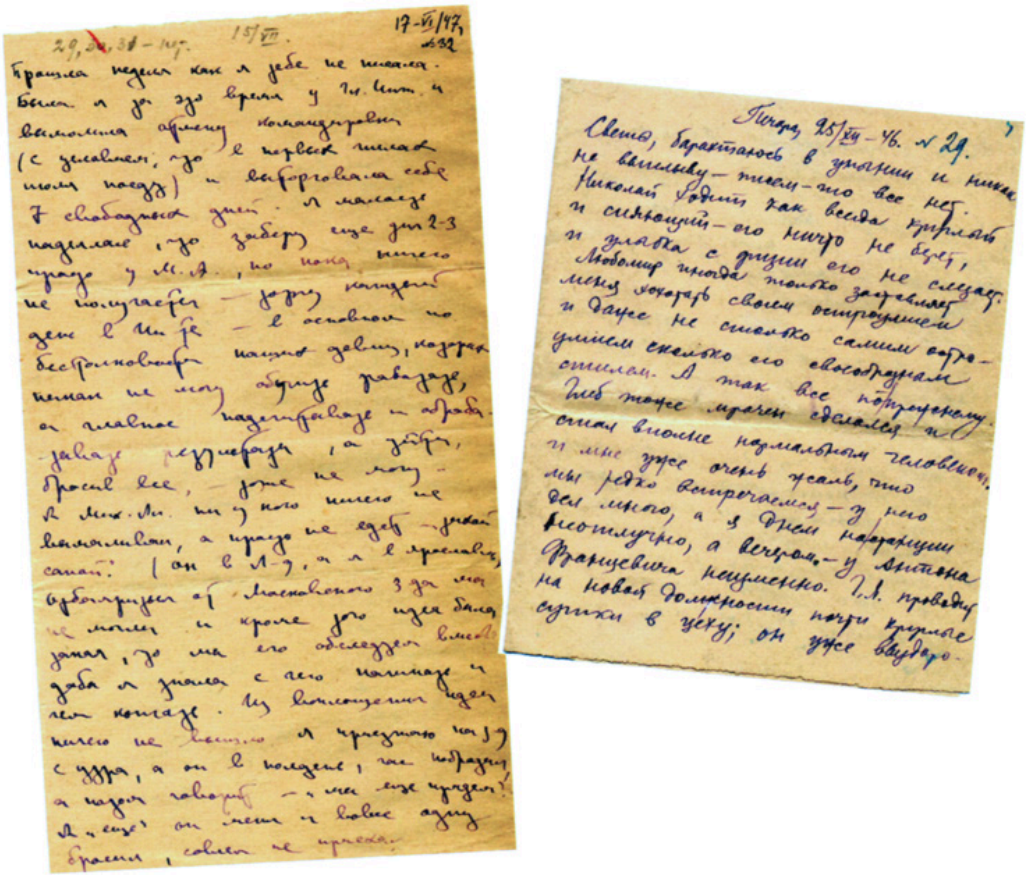

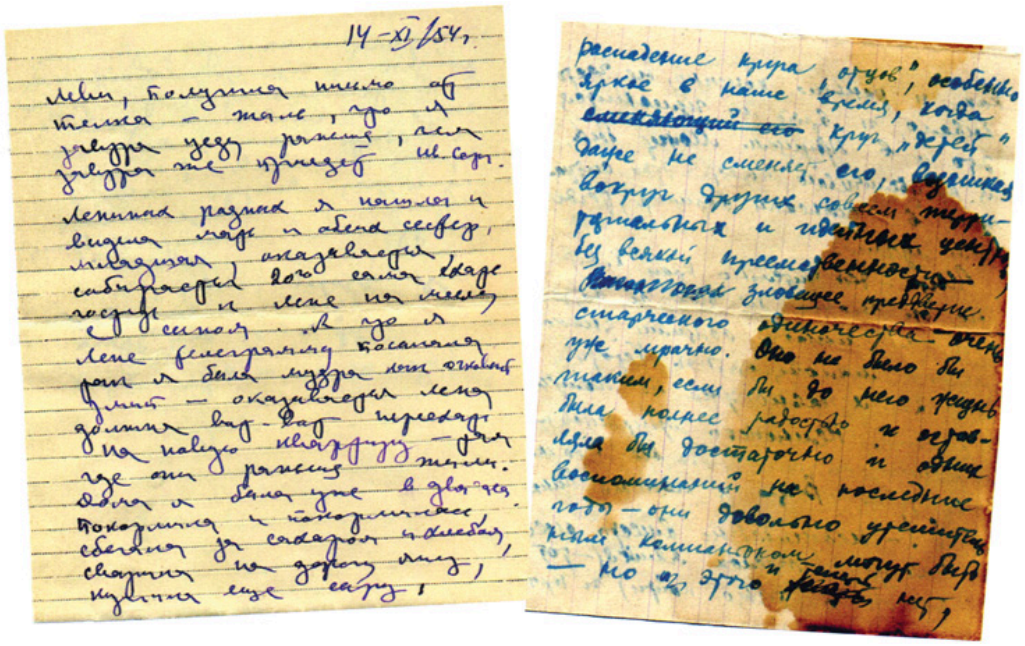

Scrisorile Svetlanei în stânga, ale lui Lev în dreapta.

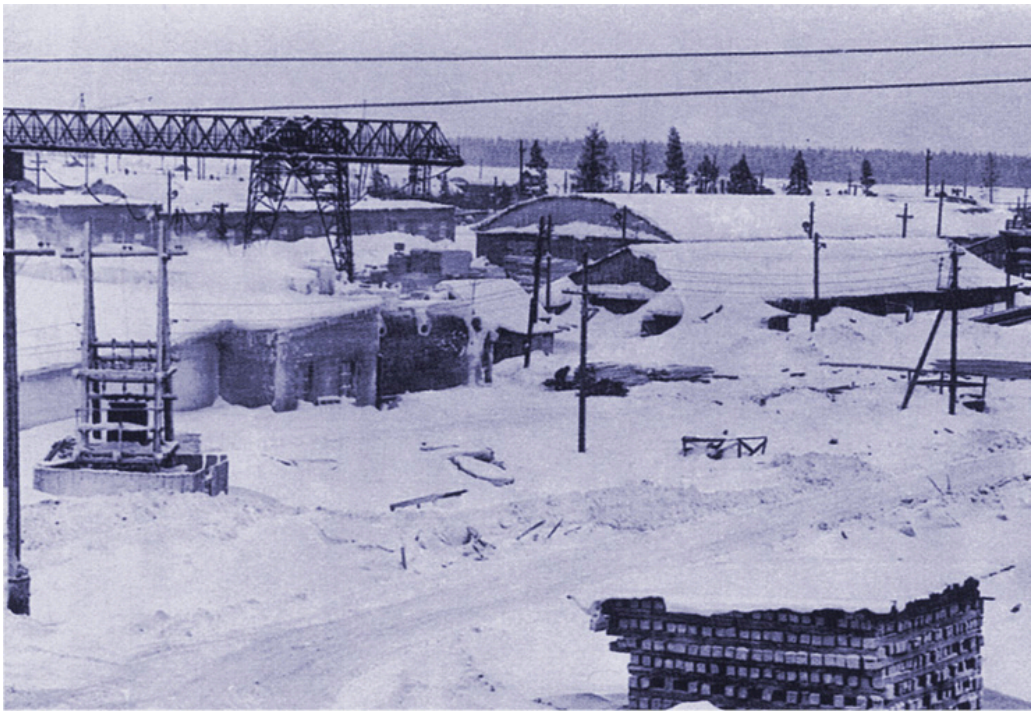

Zona industrială a Combinatului de prelucrare a lemnului în 1956.

Vedere spre fluviul Peciora dinspre combinat.

Clubul Combinatului de prelucrare a lemnului.

Strada Combinatului.

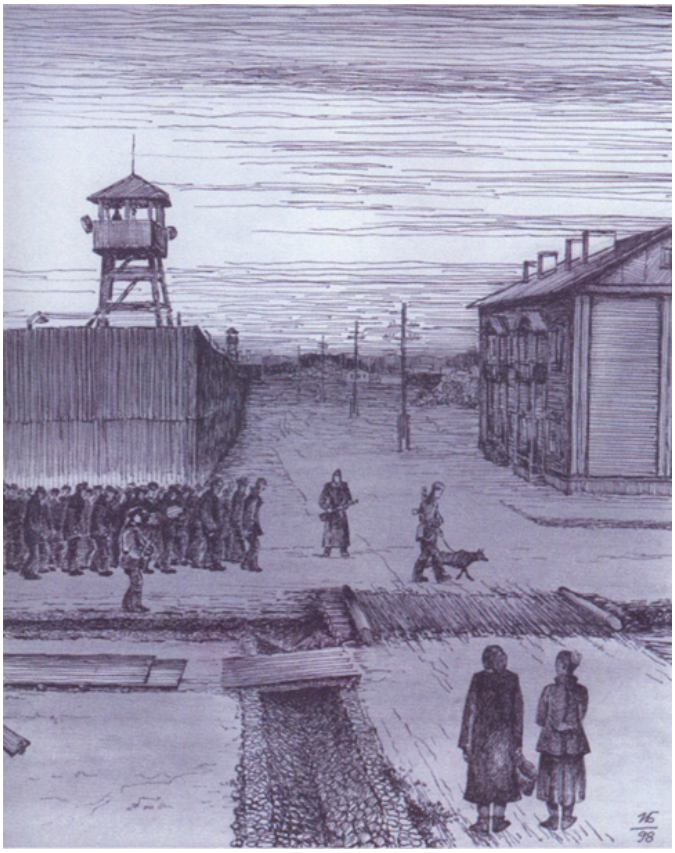

Un convoi în exteriorul Coloniei Nr. 1 (desen făcut din memorie de Boris Ivanov).

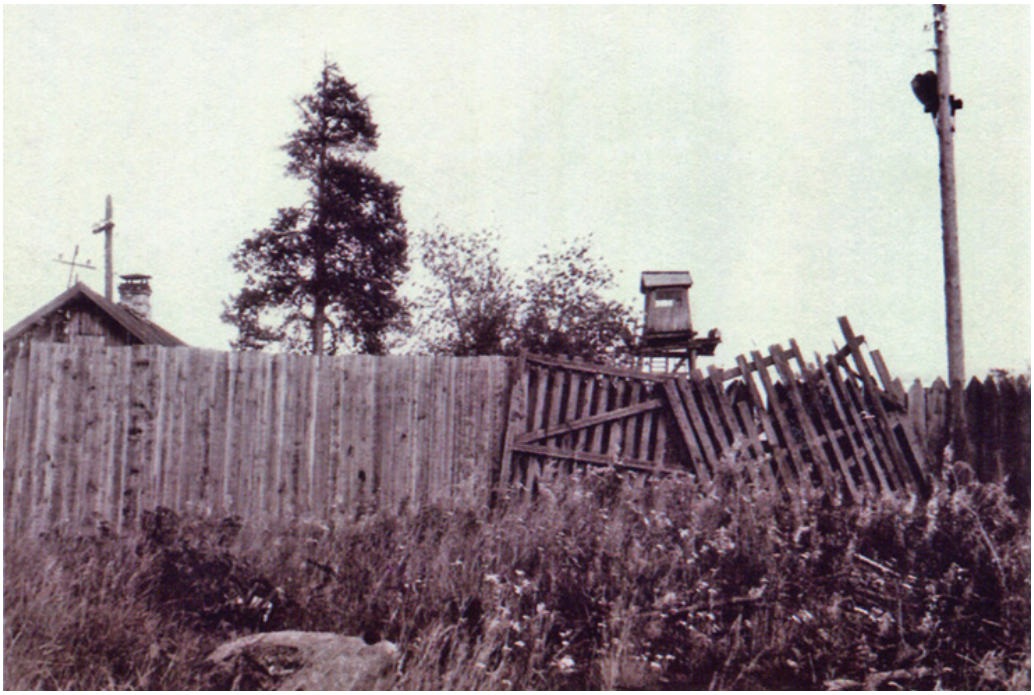

Vestigii ale combinatului, cu un post de pază, în anii ’80.

Bilet de tren de la gara din Peciora, 1949.

Cizmele lui Lev de la Peciora și valiza pe care și-a făcut-o înainte de plecarea lui din lagăr în 1954.

Svetlana și fiica ei, Anastasia, în 1956.

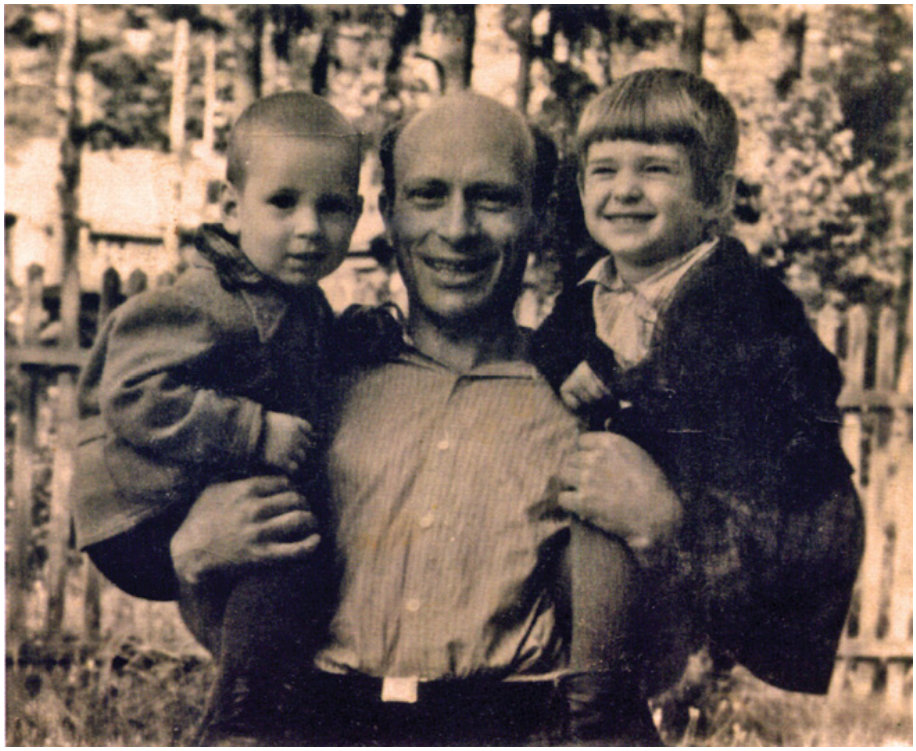

Lev și copiii lui la dacea lui Nikita.

Svetlana și Lev, Moscova, 2002.

Surse

Arhive

Corespondența Mișcenko-Ivanova este găzduită de arhiva Societății Memorialului din Moscova. Scrisorile lui Lev (LM) și ale Svetlanei (SI) dintre anii 1946 și 1954 sunt identificate după an și număr (de exemplu, SI 46-20, prima scrisoare citată în carte, este scrisă de Svetlana și adresată lui Lev, a douăzecea ei scrisoare către el din anul 1946). Lev și Svetlana și-au numerotat toate scrisorile cu mare grijă, iar numărătoarea lor a fost păstrată. Scrisorile schimbate între ei în perioada de dinainte de 1941 sunt identificate după autor și dată (ex. LM 39-28.10). Alte documente din arhiva Mișcenko-Ivanova sunt citate în mod individual. Corespondența Mișcenko-Ivanova este pusă la dispoziția cercetătorilor din 2013.

APIKM Arhiva Muzeului Regional de Istorie din Peciora (Memorialul), Peciora

GU RK NARK Arhiva Poporului din Republica Komi, Sîktîvkar

MSP Arhiva Memorialului Social, Sankt-Petersburg

Interviuri

Aleksandrova, Irina Vladimirovna (Moscova, 2008)
Aleksandrovski, Igor Aleksandrovici (Peciora, 2010)
Ivanov, Boris Borisovici (Peciora, 2010)
Lileev, Nikolai Ivanovici (Sankt-Petersburg, 2004)
Mișcenko, Ilia Nikitici (Moscova, 2008)
Mișcenko, Lev Glebovici (Moscova, 2006, 2008)
Mișcenko, Lida Nikitovna (Moscova, 2008)
Mișcenko, Nikita Lvovici (Moscova, 2008)
Mișcenko, Svetlana Aleksandrovna (Moscova, 2008)
Mișcenko, Vera Nikitovna (Moscova, 2008)
Serditov, Iuri Zotikovici (Peciora, 2010)
Iakovici, Alla Stepanova (Peciora, 2010)

Lucrări publicate și alte disertații

Appelbaum, A., *Gulag: A History* (Londra, 2003).
Azarov, O., „Po tundre, po jeleznoi doroghe”, Martirolog: Pokaianie, 2 vol. (Sîktîvkar, 1999).
Azarov, O., „Jeleznodorojnie lagheria NKVD (MVD) na teritorii Komi ASSR (1938-1959)”, teză de doctorat (Sîktîvkar, 2005).
Begin, M., *White Nights: The Story of a Prisoner in Russia* (Londra, 1977).
Braithwaite, R., *Moscow 1941: A City and Its People at War* (Londra, 2006).
Civanov, V, „Peciora glazami Priezjego”, în *Vigliadivaias'v proșloe* (Peciora, 2009).

Fiziceskiifakul'tet MGU vgodi Velikoi Otecestvennoi Voini (Moscova, 1975).
Gregori, P., „An Introduction to the Economics of the Gulag", în P. Gregory și V. Lazarev (eds.), *The Economics of Forced Labour: The Soviet Gulag* (Stanford, 2003).
Herling, G., *A World Apart*, trad. J. Marek (Londra, 1986).
Ivanova, G., *Labour Camp Socialism: The Gulag in the Soviet Totalitarian System* (Armonk, NY, 2000).
Hociu bit liubimoi: Russkaia jenskaia poeziia ot Zolotogo i Serebriannogo veka do nașih dnei (Moscova, 2008).
Mayakovsky, V., „Unfinished Poems", trad. Bernard Meares, în *Twentieth-Century Russian Poetry, selected with an Introduction by Yevgeny Yevtushenko* (Londra, 1993).
Mișcenko, L., *Poka ia pomniu* (Moscova, 2006).
Mișcenko, L., „Poka ia pomniu", în *Vigliadivaias v proșloe* (Peciora, 2009).
Mochulsky, F.V., *Gulag Boss: A Soviet Memoir*, trad. și ed. D. Kaple (Oxford, 2011).
Morozov, N., *Gulag na Komi krae 1929-3956* (Sîktîvkar, 1997).
Moskva Voennaia 1941-1945: Memuari I arhivnie dokumentari (Moscova, 1995).
Peciorstroi: Istoriia sozdaniia (Peciora, 2000).
Rossii, J., *Spravocinik po GULAGu*, 2 vol. (Moscova, 1991).
Sakharov, A., *Memoirs*, trad. R. Lourie (Londra, 1990).
Serov, B., „V Pecioru pod konvoem", în *Vigliadivaias' vproșloe* (Peciora, 2009).
Sokolov, A., „Forced Labour in Soviet Industry", în P. Gregory și V. Lazarev (eds.), *The Economics of Forced Labour: The Soviet Gulag* (Stanford, 2003).

Vsesoiuznaiaperepis naseleniia 1939 goda: Osnovnie itoghi (Moscova, 1992).
Vigliadivaias v proșloe (Peciora, 2009).

Sursele notelor*

Capitolul 1

p. 17 Prima întâlnire: Interviu cu Lev și Svetlana, 2008.
p. 17 Hainele Svetei: SI 46-20.
p. 17 Înălțimea Svetei și a lui Lev: SI 51-37, LM 54-11.
p. 18 „clubul studențesc”: Saharov, *Memorii*, pp. 88-89.
p. 19 „Sveta e o fată tare drăguță”: Interviu cu Lev și Svetlana, 2008.
p. 20 „Hai să mergem ca să te prezint”: Interviu cu Lev și Svetlana, 2008.
p. 21 „O femeie plinuță, molatică”: *Poka ia pomniu*, p. 21.
p. 21 „notițele lui sunt foarte bune”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 22 „Am luat-o ca pe un permis legal”: *Poka ia pomniu*, pp. 21-22.
p. 22 „fiica unui mărunt funcționar de provincie”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 22 „un orășel siberian”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 23 „Nenea ăla e vânător?”: *Poka ia pomniu*, p. 8.
p. 23 „Lev a fost dus la spital”: *Poka ia pomniu*, p. 9.
p. 23 „Înmormântarea”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 23 „A venit să-și ia rămas-bun”: *Poka ia pomniu*, p. 9.

p. 23 „Mai târziu Lev s-a dus la mormântul mamei”: *Poka ia pomniu*, p. 9.
p. 23 „o a doua înmormântare”: *Poka ia pomniu*, p. 9.
p. 24 „bunica sa”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 24 „strada Granovski”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 24 „Aproape în fiecare zi”: *Poka ia pomniu*, p. 10.
p. 24 „trei dintre prietenii cei mai apropiați ai părinților lui”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 25 „Lev a mers la o școală mixtă”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 25 „Mi se pare că eram mai matură”: SI 49-83.
p. 25 Educația strictă a Svetei: Interviu cu Irina Alexandrova, 2008.
p. 26 „Trebuia să muncească pentru a se putea întreține la școală”: *Poka ia pomniu*, p. 14.
p. 26 „Omul scria poezii triste”: *Poka ia pomniu*, p. 15.
p. 27 „Lev locuia împreună cu bunica sa”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 27 „majoritatea fiind cărți de matematică și de fizică”: Enumerate în SI 49-86.
p. 27 „o credincioasă practicantă bigotă”: SI 50-11.
p. 27 „E doar o prietenă a mea”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 27 „Singurul loc”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 30 „Instrucția militară”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 30 „niște idioți”: *Poka ia pomniu*, p. 18.
p. 31 „Relația lor se răcise”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 31 „toanelor ei proaste”: SI 47-3.
p. 31 „De multe ori”: SI 46-18.
p. 31 „Lucirea țigării tale”: LM 46-1. Versiunea originală („Ogonek tvoei papirosi”) poate fi găsită în volumul *Kociu bit liubimoi*, p. 207.

p. 32 „Sveta!”: LM 39-28.10.
p. 32 „a murit bunica lui Lev”: LM 46-1.
p. 33 „Cimitirul Vagankovskoe”: Comunicare a lui Nikita Mișcenko.
p. 33 „Sveta rămânea până târziu”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 34 „am urcat”: LM 40-15.8.
p. 34 „Știi, acum e o piață drăguță”: SI 40-31.7.
p. 34 „Levenka, primul meu impuls”: SI 40-3.8.
p. 35 „Nu mai plecăm nicăieri”: *Poka ia pomniu*, p. 27.
p. 35 „Astăzi la ora 4”: citat în Braithwaite, *Moscow 1941*, p. 74.
p. 36 „mai mult de o mie de studenți”: *Fiziceskii fakultet MGU v godi*, p. 12.
p. 36 „Lev a fost zguduit”: *Poka ia pomniu*, p. 27.
p. 37 „Svetik, trăim în păduri”: LM 41-13.7.
p. 37 „l-au hrănit și i-au dat de băut”: LM 41-14.7.
p. 37 „o a doua vizită la începutul lui septembrie”: LM 41-7.9; SI 46-1.
p. 37 „o hârtie”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 37 „A mai fost o ultimă vizită la Moscova”: Interviu cu Lev, 2008.

Capitolul 2

p. 39 „Lev a plecat la drum din Moscova”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 39 „apei de colonie”: Comunicare a lui Nikita Mișcenko.
p. 40 „La sfârșitul celei de-a treia nopți”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 40 „Lev a fost dus într-un lagăr de tranzit”: *Poka ia pomniu*, p. 36.

p. 40 „La începutul lui decembrie”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 41 „căpitan neamț”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 41 „Ich kann diese Aufgabe”: *Poka ia pomniu*, p. 38.
p. 41 „Camionul a coborât în viteză”: *Poka ia pomniu*, p. 40.
p. 42 „interogat de comandant”: *Poka ia pomniu*, p. 42.
p. 42 „li se țineau prelegeri despre ideologia nazistă”: *Poka ia pomniu*, p. 43.
p. 43 Episodul Hladik: *Poka ia pomniu*, pp. 42-49.
p. 44 Episodul recrutării de către „vlasoviți”: *Poka ia pomniu*, pp. 52-54.
p. 45 „Deținuții au evadat”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 46 „O dată, Lev i-a scris cuiva din Praga”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 47 „Șoferii de taxi cereau”: *Moskva voennaia, 1941-1945*, p. 478.
p. 47 „Prima oprire a fost la Murom”: Saharov, *Memorii*, p. 43.
p. 48 „Vagoanele trenului”: Saharov, *Memorii*, p. 44.
p. 48 „chimie și fizica oscilațiilor”: SI 46-1.
p. 48 „M-a epuizat atât de tare”: SI 46-4.
p. 48 „Mă aflam într-un laborator ciudat, necunoscut”: SI 46-4.
p. 49 „Tuturor ne-a fost greu”: SI 46-20.
p. 49 „suferea adesea de bruceloză”: SI 46-1.
p. 50 „laborator vechi de la etajul al treilea”: SI 49-45a.
p. 50 „De multe ori se gândea că ar fi trebuit să fugă”: SI 46-3.
p. 50 „au chemat-o la interogatoriu”: SI 46-3.
p. 50 „Mă cam enervasem”: SI 46-13.
p. 51 „Toate rudele veniseră la ziua mea”: SI 46-4.
p. 52 „Era ceea ce simțeam nevoia să spun cuiva”: SI 46-21.
p. 52 „Am zăbovit în prag o vreme-ndelungată”: SI 46-8.
p. 53 „Nu-s în măsură să te judec”: SI 46-21.

p. 53 „fabrica de muniții Pittler”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 53 „transferați la Buckenwald”: *Poka ia pomniu*, p. 66.
p. 54 „Pentru fiecare din aceste încăperi”: Geoffroy de Clercq. „Buckenwald-Wansleben”, www.jewshgen.org-ForgottenCamps-Witnesses-WanslebenEng.html.
p. 54 „Pentru orice abatere”: *Poka ia pomniu*, p. 73.
p. 54 „Îmi amintesc că la ora 8 seara”: Geoffroy de Clercq. „Buckenwald-Wansleben”.
p. 55 Episodul evadării din convoi: Interviu cu Lev, 2008.
p. 55 „În fața noastră, pe partea dreaptă a drumului”: *Poka ia pomniu*, p. 76.
p. 55 „singurul moment din tot războiul”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 55 „Aruncați armele!”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 55 „la fel de gustoasă ca mâncarea de la restaurant”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 56 „În Rusia aveți comunism”: *Poka ia pomniu*, p. 77.
p. 56 „Svetlana și familia ei”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 56 „Chiar dacă șansa ca ea să fi fost”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 56 „Mâncam de douăsprezece ori pe zi!”: *Poka ia pomniu*, p. 78.
p. 57 „Drum bun spre casă!”: *Poka ia pomniu*, p. 79.
p. 57 Interogatoriul SMERȘ: *Poka ia pomniu*, pp. 80-83.
p. 58 „Nu mi-era frică de moarte”: *Poka ia pomniu*, p. 84.
p. 58 „să-și ia «adio» de la”: LM 46-1.
p. 58 „Ațipisem după interogatoriu”: Interviu cu Lev, 2008.

Capitolul 3

p. 60 „Convoiul a călătorit”: Detalii din APIKM, fond 31, vol. 14 (Mișcenko), MSP, fond 3, vol. 15, doc. 3; APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 60 „Deținuților li se dădeau”: Mișcenko, „Poka ia pomniu”, p. 31.
p. 60 „Cea mai plauzibilă explicație”: Vezi Applebaum, *Gulag*, pp. 170-172.
p. 61 „Gardienii îi foloseau”, „nu mai erau ființe umane”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 61 „Lev a fost lovit crunt”: *Poka ia pomniu*, p. 92.
p. 61 „a încetinit aproape de tot”: APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 61 „Pe întreaga lungime a căii ferate”: APIKM, fond 23, vol. 7 (Serditov).
p. 61 „punct sanitar”: MSP, fond 3, vol. 15, doc. 3; interviu cu Iuri Serditov, 2010.
p. 62 „Mulți deținuți erau atât de firavi”: APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 62 „lagărul de tranzit”: B. Serov, „V Pecioru pod konvoem”, p. 13.
p. 63 „131.930 de prizonieri”: *Vsesoiuznaia perepis*, p. 229.
p. 63 „Toată munca era făcută manual”: Azarov, „Po tundre, po jeleznoi doroghe”, *Martirolog*, vol. 2, p. 159.
p. 63 „55%”: GU RK NARK, fond 1, vol. 2, doc. 844, f. 43.
p. 63 „157.000 de deținuți”: Azarov, „Jeleznodoroznie lagheria”, p. 111.
p. 63 „șinele au fost așezate direct pe pământ”: amănunte din Mociuski, (*Gulag Boss*), pp. 77-83, 91-93.
p. 64 „Podul vital”: amănunte din Morozov, *Gulag na Komi krae*, p. 87.

p. 64 „5 kilometri pe oră”: statistică din Azarov, „Jeleznodoroznie lagheria”, p. 191.
p. 64 „200.000 de tone pe lună”: GU RK NARK, fond 1, vol. 3, doc. 67, f. 37.
p. 64 „Dintr-o simplă așezare”: amănunte din GU RK NARK, fond 623, vol. 1, doc. 76; V. Civanov, „Peciora glazami priejego”, pp. 52-66; APIKM, fond 23, vol. 7 (Serditov); interviu cu Boris Ivanov, 2010.
p. 65 „cincizeci și două de hectare”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 1, f. 9.
p. 65 „cincizeci de clădiri”, „structuri temporare din lemn”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 1, ff. 29, 155.
p. 65 „erau zece barăci”: Mișcenko, „Poka ia pomniu”, p. 32.
p. 66 „Terlețki”: Mișcenko, „Poka ia pomniu”, pp. 39-40.
p. 67 „Anisimov”: LM 46-26; LM 47-28.
p. 67 „optzeci și trei, mai exact”: GU RK NARK, fond 1, vol. 3, doc. 1081, f. 161.
p. 67 „Celelalte colonii”: detalii din GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356.
p. 67 „500 [exilați speciali]”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 61.
p. 67 „E lângă noi”, LM 47-39.
p. 67 „Condițiile de trai în Colonia Nr. 3”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 358, ff. 22-24.
p. 67 „Sarcina lui era să tragă”: detalii din GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 358, f. 10.
p. 68 „uniforma standard”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 68 „rații”: amănunte din Mișcenko, „Poka ia pomniu”, p. 32. Cifre similare sunt oferite de Lev în LM 47-39a.

p. 68 „60 de metri cubi”: calculați din GU RK NARK, fond 623, vol. 1, doc. 80, f. 45.

p. 68 „Numărul bolnavilor și al deceselor”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, ff. 11-12, 37.

p. 68 „Potrivit mărturiilor unui prizonier”: APIKM, fond 31, vol. 14 (Mișcenko).

p. 68 „Pare că nu ne pasă”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, f. 61.

p. 69 „arăta ca un țăran”: LM 52-22.

p. 69 „Strelkov”: Amănunte din Serov, „V. Pecioru pod Konvoem”, pp. 19-20; Mișcenko, *Poka ia pomniu*, pp. 35-37; APIKM, fond 31, vol. 14 (Mișcenko).

p. 71 „sectorul de uscare avea nevoie urgentă”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, ff. 76-79.

p. 71 „Încăperea era menținută la o temperatură minimă”: Interviu cu Lev, 2006.

p. 71 „o zonă spațioasă de locuit”: Detalii din LM 46-18, LM 46-23; APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev); MSP, fond 3, vol. 15, doc. 3, f. 24.

p. 72 „era flămând”: Interviu cu Lev, 2008.

p. 73 „a cedat într-un moment de slăbiciune”: LM 48-52.

p. 73 „2 iunie 1946”: *Poka ia pomniu*, p. 124.

p. 74 „Nr. 2 Peciora, 1.VIII.46”, *Poka ia pomniu*, pp. 124-126.

p. 74 „nu putuse să doarmă”, „nu mâncase”, „îi adusese în pragul disperării pe părinți”, „Tânjea”, „Ar fi schimbat totul”: SI 47-3.

p. 75 „12 iulie 1946”: SI 46-1.

p. 77 „Peciora, 9.VIII.46”: LM 46-1.

Capitolul 4

p. 79 „Scrisorile și materialele tipărite”: *Poka ia pomniu*, p. 125.
p. 79 „doar de două sau de trei ori pe lună”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 79 Cenzura făcută de către femei: Detalii din interviul cu Lev, 2008.
p. 80 Trimiterea și primirea pachetelor: SI 48-102, SI 52-22; APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 80 „Așadar, dacă tu sau mătușa Olga”: LM 46-1.
p. 80 „Dragul meu Lev”, SI 46-2.
p. 81 „Am devenit și eu fatalistă”: SI 46-3.
p. 81 „A fost un cadou pentru mine”: LM 46-6.
p. 81 „Azi am primit scrisoarea ta de pe 26”: SI 46-6.
p. 81 „Sveta, știi că nu sunt niciodată leneș”: LM 46-3.
p. 82 „purta cu el în buzunar scrisorile neterminate”: LM 50-30.
p. 82 „Nu e nevoie de niciun fel de post-restant”: SI 46-3.
p. 82 „așa încât să nu atragă atenția”: SI 47-42.
p. 83 „Trebuie să fiu acasă”: SI 47-22.
p. 83 „Cuvintele sentimentale despre iubire”: SI 47-37.
p. 84 „Moscoviții poartă ce le-a mai rămas”: SI 46-20.
p. 84 „Astăzi e o vreme cenușie și mohorâtă”: LM 46-4.
p. 85 „Încă nu s-a zărit nicio tușă aurie”: SI 46-7.
p. 85 „Institutul era un mare complex”: Detalii din SI 46-1, SI 47-25, SI 49-45a.
p. 85 „secret de stat”: *Poka ia pomniu*, p. 118.
p. 86 „ajuns la căruntețea vârstei de cincizeci de ani”, „Îmi vine ușor să vorbesc cu el”: SI 46-2.
p. 86 „Am aflat că e foarte greu”: SI 47-20.

p. 86 „Sveta avea un program încărcat”: Detalii din SI 46-24.
p. 86 „Duminica”: SI 46-12, SI 46-20.
p. 87 „Nu mă întâlnesc prea des cu vechii noștri prieteni”: SI 46-1.
p. 87 „Astăzi, după cursuri”: SI 47-21.
p. 87 „Bună, dragă Lev!”: A. Zlenko către LM, 19 septembrie 1946.
p. 87 „Naum Grigorov”: N. Grigorov către LM, 5 martie 1947.
p. 88 „Am fost foarte surprinsă”: X. Andreeva către LM, 8 aprilie 1947.
p. 88 „Mi-e teamă să nu fiu un oaspete nedorit”: LM 46-11.
p. 88 „În ceea ce privește problema umbrelelor”: SI 46-15.
p. 89 „Ți-am citit mustrarea”: LM 46-16.
p. 89 „E foarte bine”: LM 46-11.
p. 89 „Cele două scrisori ale tale”: LM 46-4.
p. 89 „Când îmi văd numele”: LM 51-43.
p. 90 „îmi acopeream capul”: LM 47-4.
p. 90 „Ascultă, Lev, ca să hotărăști”: SI 46-3.
p. 90 „Lev i-a răspuns recunoscând”: LM 46-7.
p. 90 „Ai dreptate că încerc să-ți insuflu”: SI 46-13.
p. 91 „Levi, te-am crezut întotdeauna”: SI 46-18.
p. 92 „Până la urmă, trebuie să încep”: LM 46-22.
p. 93 „Cât despre pachete”: SI 46-15.
p. 93 „Sveta, este evident că Dumnezeu”: LM 47-22.
p. 94 „au existat cazuri când gardienii au ucis deținuți la întâmplare”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 66.
p. 94 „Aici toamna e frumoasă”: LM 46-7.
p. 94 „Uneori când îți scriu”: LM 46-8.
p. 95 „Timpul merge mai departe”: SI 46-6.
p. 96 „Am reușit în sfârșit să fiu mutat”: LM 46-5.

p. 96 „Nikolai Lileev”: Detalii din MSP, fond 3, vol. 15, doc. 3; APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 96 „Viktor Cikin”: Detalii din LM 47-20, LM 47-30, LM 47-38.
p. 96 „mai mult de jumătate din funcțiile de răspundere”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 2, ff. 49-50.
p. 97 „deficitul de electricitate”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, ff. 31, 73, 79.
p. 97 „să pregătească alți 212 specialiști”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, ff. 36-40.
p. 97 „Munca la centrala electrică”: Detalii din MSP, fond 3, vol. 15, doc. 3; APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev); Mișcenko, „Poka ia pomniu”, pp. 36-37.
p. 98 „Ca să trecem prin ghereta”: APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 98 „Lev lucra în tura de zi”: Detalii despre rutina zilnică din LM 46-6.
p. 98 „Lev putea să ajungă la lucru în opt minute”: LM către N. Melnikov, 21 octombrie 1946; LM către E.A. Poltoraţkaia, 18 ianuarie 1947.
p. 98 „Chiar în acest moment, în bârlogul meu”: LM 46-12.
p. 98 „Aici e ca într-o saună”: LM 46-26.
p. 98 „atât de palidă și galbenă”: LM 46-27.
p. 99 „Pentru moment, treaba-i terminată”: LM 46-5.
p. 99 „Timpul pe care l-am petrecut”: APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 100 „un povestitor desăvârșit”: LM 46-20.
p. 100 „Liubka este un băiat minunat, foarte special”: LM 46-17.
p. 101 „Gleb este bun la matematică”: LM 46-2.
p. 101 „Nu te pot împărți”: LM 46-11.

p. 101 „Oleg e minunat”: LM 47-7
p. 101 „tip original”: LM 46-23.
p. 101 „cei doi Nikolai”, „Este mai modest”, „mai simplu și mai direct”: LM 46-2.
p. 101 „lipsit de tact”: LM 47-10.
p. 102 „Lumea nu mai este chiar atât de plictisitoare”: LM 46-18.
p. 102 „În general vorbind”: LM 46-14.
p. 103 „Combinatul nu era pregătit”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 130.
p. 104 „Sveta, mă înec”: LM 46-29.
p. 104 „Ce-mi doresc”: LM 46-24.
p. 104 „Își ia o mină curajoasă”: LM 46-29.
p. 104 „Am obosit să-mi tot petrec sărbătorile fără tine”: SI 46-28.

Capitolul 5

p. 106 „mai mult de un sfert”: Gregory, „Introducere”, p. 18.
p. 106 „445 de muncitori liberi”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 107.
p. 107 „doar 1,8 metri pătrați de spațiu locativ”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 132.
p. 107 „nu aveau apă curentă sau instalații sanitare”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 360, f. 75.
p. 108 „Suntem înconjurați de oameni neloiali”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, f. 89.
p. 108 „nu exista o separare reală”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, f. 72; doc. 356, f. 107.

p. 109 „Cei de la MVD erau pe deplin conștienți de traficul clandestin”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, f. 21.
p. 109 „Draga mea Sveta”: LM 47-16.
p. 109 „Îți scriu ca să-ți spun”: LM 47-31.
p. 109 „Scrisorile mele par să fie mai punctuale”: LM 47-35.
p. 110 „Am cunoscut un domn interesant”: LM 47-32.
p. 111 „De curând l-am văzut iarăși pe Izrailevici”: LM 47-37.
p. 111 „L.I. [Izrailevici] îți este foarte recunoscător pentru eforturile făcute”: LM 47-41.
p. 111 „Ieri I[zrailevici] a adus două scrisori”: LM 47-48.
p. 111 „Pe viitor, așa cum ți-am spus”: LM 47-49.
p. 112 „Învăț câte ceva din discuțiile cu el”: LM 50-19.
p. 112 „Mai alaltăieri mi s-a ivit ocazia”: LM 47-21.
p. 112 „Mătușa Katia a trecut azi să ne vadă”: SI 47-67.
p. 113 Aleksandrovski: Detalii din interviul cu Igor Aleksandrovski, 2010; GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 358, f. 51.
p. 113 Detalii ale casei lui Alekandrovski: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 5, f. 4.
p. 114 „Când Lev l-a întâlnit la centrala”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 114 Iakovici: Interviu cu Alla Iakovici, 2010.
p. 115 „Ce anume? Astea, niște hârtii”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 116 „perseverența lui încăpățânată”, „se confruntase cu Anatoli Șekter”, „cunoscut tuturor ca mincinos și scandalagiu”, „de a fi întârziat în mod subversiv eliberarea”: LM 46-22.
p. 117 „Nu am vrut să-ți scriu despre asta”: LM 47-5.
p. 117 „Draga mea Sveta, trebuie”: LM 47-16.
p. 119 „aproape întotdeauna arătau mult mai rău”: LM 47-39a.
p. 119 „I-am transmis doleanțele”: SI 47-8.

p. 120 „Camera nu mai e a mea”: *Poka ia pomniu*, pp. 125-126.
p. 120 „Cât despre ceea ce se întâmplă”: SI 47-30.
p. 121 „Ambele sunt întru totul posibile”: SI 46-4.
p. 121 „Era adevărat că MVD-ul avea o politică”: Ivanova, *Socialismul lagărului de muncă*, p. 114.
p. 122 „Nu vreau să-ți irosești energia”: LM 46-7.
p. 122 „Nu ai credință”: SI 46-22.
p. 122 „studențească”: LM 47-11.
p. 122 „Nu mă voi mai gândi la Maximum”: LM 47-16.
p. 123 „Chiar nu mai știu ce să zic”: SI 47-30b/d.
p. 124 „Ți-am scris o dată în treacăt”: LM 47-39.

Capitolul 6

p. 125 „Știu că vei face tot ce-ți stă-n putință”: SI 46-1.
p. 125 „Întrebi de o întâlnire”: LM 46-1.
p. 125 „munca eficientă, spornică și în ritm susținut”: Applebaum, *Gulag*, p. 237.
p. 125 „în mod invariabil tăcuți și nervoși”: Herling, *A World Apart*, p. 95.
p. 125 „posibil în principiu”: LM 46-11.
p. 125 „investigheze dacă e posibil, în speță”: SI 46-10.
p. 126 „chiar dacă e o simplă posibilitate”: SI 46-10.
p. 126 „Nu mă așteptam la o călătorie de două săptămâni”: SI 46-13.
p. 127 „Mi se spune că e posibil”: LM 47-11.
p. 127 „Cât despre întâlniri, Sveta”: LM 47-16.
p. 129 „Când plec din centrală”: LM 47-20.
p. 130 „Întâlnirea nu a fost una veselă”: LM 47-39.

p. 131 „călătoare experimentate”: SI 47-30.
p. 131 „Levi, mama lui Gleb a vizitat-o pe O.B.”: SI 47-30.
p. 134 „pentru câteva minute”: LM 47-8.
p. 134 „Natalia Arkadievna a trecut luni să mă vadă”: SI 47-38.
p. 135 „Levenka, dragul meu”: SI 47-43.
p. 135 „Aici sunt 28°C”: SI 47-47.
p. 136 „Am întrebat de echipamentul fotografic”: SI 47-47.
p. 136 „Din moment ce există trenuri locale”: SI 47-48.
p. 137 „Toate planurile mele rămân valabile”: SI 47-49.
p. 137 „Toamna s-a apropiat”: LM 47-50.
p. 138 „Svet, așa cum ai anticipat, scrisoarea ta”: LM 47-51.
p. 138 „Tocmai s-au terminat focurile de artificii”: SI 47-50.
p. 140 „Niciodată nu iese ceva”: LM 47-51.
p. 140 „La institut mi-au dat”: SI 47-51.
pp. 140-141 „Am detaliile călătoriei de serviciu”, „alte 300 sau 400 de ruble”, „Sunt foarte agitată din pricina pregătirilor”: SI 47-51.
p. 141 „așa că nu am putut să-i comunic”: LM 47-52.
p. 141 „Una peste alta”: LM 47-52.
p. 142 „Detaliile călătoriei Svetei”: *Poka ia pomniu*, pp. 115-118.
p. 142 „pregătită pentru un deznodământ dezastruos”: SI 48-31.
p. 142 „firesc”, „Cum am reușit să merg acolo”: Interviu cu Svetlana, 2008.
p. 143 „Rochia m-a salvat”: *Poka ia pomniu*, p. 115.
p. 144 „aproape o sută de gardieni”: Detalii din GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, ff. 29-30, 68-72; doc. 358, ff. 29-32; doc. 363, ff. 78-81.
p. 144 Furturi ale gardienilor: Detalii din GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, f. 37; doc. 356, ff. 1-2, 9-11, 62-65 etc.

p. 145 Beție și „rapoarte ale audierilor disciplinare”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, ff. 26-27, 41-42, 69, 71-72; doc. 358, ff. 29-30, 32-33 etc.

p. 145 „Deținuții ieșeau”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 355, ff. 36-40.

p. 145 „ca să permită accesul persoanelor din afară în zona de detenție”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 42; doc. 357, f. 21.

p. 146 „slaba iluminare stradală”: Detalii din GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 356, f. 42.

p. 146 „Lev Izrailevici și Sveta au ajuns la poarta principală”: *Poka ia pomniu*, p. 116.

p. 147 „Nu era gelozie”: *Poka ia pomniu*, p. 117.

p. 147 „Trebuia să ne ținem emoțiile în frâu”: Interviu cu Lev, 2008.

p. 147 „Ne-au adus două scaune”: *Poka ia pomniu*, p. 117.

p. 147 „se luase la bătaie cu cineva”: Interviu cu Igor Aleksandrovski, 2010.

p. 147 „Maria trebuia să lucreze în tura de noapte”: Detalii din *Poka ia pomniu*, p. 117.

p. 148 „De-abia când am rămas singuri”: Interviu cu Lev, 2008.

p. 148 „L-am întrebat: «Vrei?»”: Comunicare a lui Nikita Mișcenko.

p. 148 „Lev și Sveta au petrecut două nopți”: *Poka ia pomniu*, p. 117.

p. 149 „într-un fel de «vagon sanitar»”: *Poka ia pomniu*, p. 118.

p. 149 „Dragul meu Lev”: SI 47-51a.

p. 150 „Dulcea mea Sveta”: LM 47-54.

p. 150 „Draga mea Sveta cea curajoasă”: LM 47-55.

p. 150 „Sveta, dulcea mea dragă, […] în sfârșit!”: LM 47-56.

p. 152 „Cu 250 de ruble”: SI 47-52.

Capitolul 7

p. 153 „Aseară a căzut prima ninsoare”: LM 47-60.
p. 153 „Svetinka, [...] cu cât mă gândesc mai mult la tine”: LM 47-58.
p. 153 „M-ai întrebat cândva”: LM 47-69.
p. 154 „Este un truism”: LM 47-71.
p. 154 „bun din fire”, „educat”: LM 48-22a.
p. 155 „mă simt mai în siguranță aici”: LM 48-10/2.
p. 155 „inteligent, drăguț, nu chiar grozav de educat”: LM 47-44.
p. 155 „S-au făcut niște schimbări pe la fabrică”: LM 47-59.
p. 155 „impresie tulburătoare”: LM 47-60.
p. 155 „Multe dintre femeile care sosesc”: LM 47-61.
p. 156 „Când mă gândesc la tine”: LM 48-10.
p. 156 „Viața fără sistemul de raționalizare”: SI 48-6.
p. 157 „Așa că, dragul meu, prostuțul meu Lev”: SI 48-25.
p. 157 „Pacientul în vârstă de 49 de ani”: LM 48-17.
p. 158 „Sveta i-a răspuns”: SI 48-17, SI 48-29.
p. 158 „Liubka este posomorât și de-abia mai vorbește”: LM 48-58.
p. 158 „Liubka al meu se întoarce foarte greu”: LM 48-61.
p. 159 „La endocrinologie”: SI 49-29.
p. 160 „Dragul meu Levi, îmi doresc atât de mult să fiu cu tine”: SI 48-9.
p. 161 „N.A. [mama lui Gleb] a sunat mai deunăzi”: SI 48-19.
p. 161 „M-a lovit o depresie”: SI 49-2.

p. 162 „După ce am înghițit tot felul de pastile”: SI 49-45b.
p. 162 „Pentru moment [...] să schiez este singurul lucru”: SI 49-17.
p. 162 „Du-te undeva”: LM 48-22.
p. 163 „Îi este foarte greu”: LM către N. Melnikov, 8 aprilie 1948.
p. 163 „Așadar de ce m-am apropiat de Lidia?”: SI 48-18.
p. 163 „supra-cunoaștere a geografiei”: SI 49-45a.
p. 164 „prea superficiale”, „drăguță, aproape anostă”: LM 48-64.
p. 164 „Îmi imaginez că Tamara o place”: SI 49-27.
p. 164 „Întotdeauna e greu să îngropi pe cineva”: SI 47-28.
p. 165 „Nu am vrut să-i compromit viitorul”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 165 „Leva [...] Alik împlinește șapte, nu opt ani”: SI 48-25.
p. 166 „nu știu cum se cresc copiii”: SI 48-25.
p. 166 „Alik este în stare”: SI 48-104.
p. 167 „La centrala electrică a venit o fetiță”: LM 47-57.
p. 167 „Nu erau niciodată opriți sau percheziționați”: Interviu cu Igor Aleksandrovski, 2010.
p. 167 Jucăriile și copiii de la oraș: Interviuri cu Igor Aleksandrovski, Alla Iakovici, Boris Ivanov, 2010.
p. 168 „Astăzi iar am fost luat drept tată”: LM 47-64.
p. 168 „E mai mare și [...] se poartă mai matur”: LM 47-66.
p. 168 „Mi-am pierdut încrederea în mine însumi”: LM 47-69.
p. 168 „mașinile nu au funcționat cam un sfert din timpul total de lucru”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, f. 82.
p. 169 „Munca noastră nu are ritm”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, f. 44.
p. 169 „idioți”: LM 48-31.

p. 169 „tâmpeniile”: LM către N. Melnikov, 18 noiembrie 1947.
p. 169 „E o harababură”: LM 48-28.
p. 169 „Nu reușesc să rămân calm”: LM 48-69.
p. 170 „Ieri, unul dintre operatorii noștri a observat”: LM 49-10a.
p. 171 „Așadar [...] poate să ni se scadă un sfert de zi”: LM 47-46.
p. 171 „evadări individuale și chiar în masă”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 359, f. 84.
p. 171 „un mare contingent de deținuți”: LM 48-43.
p. 172 „Ei bine, Svetișce, câteva recomandări”: LM 48-45.
p. 173 „Ieri, M. A. [Țîdjik] m-a întrebat”: SI 48-31.
p. 173 „Dacă deplasările de serviciu vor fi anulate”: SI 48-39.
p. 173 „ar putea întâmpina greutăți”: LM 48-27.
p. 174 „Ultima decizie a capricioaselor puteri locale”: LM 48-46a.
p. 174 „Aparent, asta nu ne va aduce nicio restricție în plus”: LM 48-46b.
p. 174 „o ședință cu ușile închise a partidului, pe 12 mai”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 357, f. 39f.
p. 175 „Problema este rezolvată”: SI 48-51.
p. 175 „contabilul-șef al institutului a anunțat-o”: SI 48-52.
p. 175 „până nu va primi noi vești de la el”: SI 48-55.
p. 176 „se introduc treptat”: LM 48-48.
p. 176 „Poate că 1949 va fi un an mai bun”: LM 48-46c.
p. 176 „Dragul meu Lev [...] a trecut deja o săptămână”: SI 48-60.
p. 177 „Sunt curioasă, Levi”: SI 48-63.
p. 177 „Nu ți-am mai scris de o săptămână”, „În ultima mea scrisoare”: SI 48-64.

p. 178 „dreptul de a da viață”: SI 48-64.
p. 179 „Pe de o parte, șansele scad”: SI 48-64a.
p. 180 „Dumnezeu știe când o să plec”: Si 48-65.
pp. 180-181 „E păcat să mă opresc”: SI 48-65.
p. 181 „Așadar, draga mea Sveta”: LM 48-61a.
p. 181 „Pe distanța dintre Kirov și Kotlas”: *Poka ia pomniu*, pp. 118-119.
p. 182 „aceștia așteptau cu nerăbdare”: *Poka ia pomniu*, p. 119.
p. 183 „Am așteptat toată ziua”: *Poka ia pomniu*, p. 119.
p. 183 „I-am mulțumit plină de entuziasm”: *Poka ia pomniu*, p. 119.
p. 183 „Întâlnirea a avut loc”: Interviu cu Lev, 2008, *Poka ia pomniu*, p. 119.
p. 184 „Dragul meu Lev [...] o a doua zi”: SI 48-66.
p. 184 „Levi, dragul meu drag, sunt în sfârșit acasă”: SI 48-68.
p. 185 „M-am privit în oglindă astăzi”: SI 48-69.
p. 185 „binecuvântat de fericită și bună cu toată lumea”: SI 48-71.
p. 185 „Sunt copleșită de fericire”: SI 48-75.
p. 185 „Scumpa și iubita mea Sveta”: LM 48-62.
p. 186 „Draga mea Sveta, mâine e ziua ta”: LM 48-63a.
p. 186 „Draga mea Sveta, n-am mai primit nicio scrisoare de la tine”: LM 48-67.
p. 186 „Îmi imaginam lucrurile cele mai nebunești”: LM 48-68.
p. 187 „Zilele trec foarte repede”: LM 48-73.
p. 188 „În seara asta, într-un final, l-au transferat pe Liubka”: LM 48-78.
p. 188 „Liubka se îmbolnăvise destul de rău”: LM 48-79.
p. 188 „Nu am putut niciodată să plâng”: LM 48-83.
p. 189 „Ei bine, prietene”: LM către Terleți, 3 decembrie 1948.

Capitolul 8

p. 190 „Draga mea Sveta”: LM 48-94.
p. 190 „Sveta avea foarte mult de lucru”: SI 49-2, SI 49-5.
p. 190 „Nu oferă nicio bucurie”: SI 49-5.
p. 191 „a permis să se facă ceva nepermis”: SI 49-2.
p. 191 „ca să-mi calmez nervii”: SI 49-39.
p. 191 „Pastilele acestea mă ajută”: SI 49-37.
p. 191 „Pavel, o cunoștință”: SI 49-4.
p. 192 „plănuia să se însoare”: SI 48-42.
p. 193 „Cât despre «cel mai bun»” : LM 48-40.
p. 193 „Mă iubește? Nu mă iubește?”: Mayakovsky, „Unfinished Poems”, p. 273.
p. 194 „Pentru cine știe care motiv”: SI 49-15.
p. 194 „ci și în realitate”: LM 49-62a.
p. 194 „Nikolai [Lileev] a trebuit să treacă”: LM 49-15.
p. 194 „Vor mai fi și alte zile libere”: LM 49-6.
p. 194 „Îmi place să fiu singur la muncă”: LM 49-7.
p. 195 „Azi a fost o zi tâmpită”: LM 49-8.
p. 195 *Anna Karenina*: LM 49-8.
p. 195 „Oamenii din baraca noastră”: LM 49-9.
p. 195 „A fost o zi tristă”: LM 49-13.
p. 195 „Nimeni nu a făcut ce a făcut el”: LM 49-9.
p. 196 „Doar 25 [de ani]!”: LM 49-28.
p. 196 „A fost zăpadă în mai”: LM 49-39.
p. 196 „primele zile calde”: LM 49-47.
p. 196 „numeroase pene de curent”, „au lipsit hainele groase”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 359, ff. 61-4, 87-92.
p. 196 Rata îmbolnăvirilor în Colonia Nr. 2: *Vigliadivaias*, pp. 119-120; GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 359, f. 34.

p. 197 „un om educat”: LM 48-60.
p. 197 „L-am găsit îmbrăcat”: LM 49-18.
p. 197 „Acum două sau trei zile”: LM 49-35.
p. 198 „părea să fie o localnică”: LM 49-18.
p. 198 „o femeie pe la vreo patruzeci de ani”: LM 49-29.
p. 198 Nina Grin: Detalii din *Vigliadivaias*, pp. 184-189.
p. 198 Svetlana Tuhacevskaia: Detalii din APIKM, fond 31, vol. 50 (Lileev).
p. 199 „Pe 2 iulie 1949”: Relatarea întâlnirii în GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 360, ff. 62ff.
p. 199 „secretelor guvernamentale”: Furturi discutate în GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 359, ff. 54-55.
p. 200 „Nu știu cum o să ne mai descurcăm cu vizita”: LM 49-30.
p. 200 „Hotărârea nu a prea contat”: SI 49-31.
p. 200 Complicațiile călătoriei de serviciu: SI 49-40.
p. 200 „care până acum ne-a purtat noroc”: SI 49-40.
p. 200 „între «treizeci de minute și două ore»”: LM 49-13.
p. 201 „Soțiile îmi par mai interesante”: SI 49-44.
p. 201 „Probabil că ai primit deja”: LM 49-51.
p. 201 „Ne-am putea gândi”: SI 49-49.
p. 202 „Nu contează cât”: LM 49-56.
p. 202 „L-am întrebat pe Mihail Aleksandrovici”: *Poka ia pomniu*, p. 120.
p. 202 „Sveta a plecat cu trenul spre Uhta pe 30 august”: SI 49-55.
p. 202 „M-au dus cu mașina la gară”: *Poka ia pomniu*, p. 120.
p. 203 „Dragul meu Lev, călătoria e frumoasă”: SI 49-56.
p. 204 „Am ajuns la Kotlas”: SI 49-57.

p. 204 „Draga mea Sveta [...] încă ești alături de mine oriunde sunt”: LM 49-66.
p. 204 „doar că acum te văd fără trăsături”: LM 49-69.
p. 204 Vise: LM 49-71, 72, 74, 76.
p. 205 „Am înțeles că lucrul cel mai cumplit în viață”: LM 49-82.

Capitolul 9

p. 206 „1950. O jumătate de secol”, „Încep gerurile cumplite”: LM 50-2.
p. 206 „2.561.351 de deținuți”: Applebaum, *Gulag*, p. 416.
p. 207 „E ca un întreg oraș”: SI 50-53.
p. 207 „Mărețe Proiecte de Construcție”: SI 51-27.
p. 207 „timp de o oră întreagă”: LM 53-30.
p. 208 „În fiecare an, aproape o jumătate de milion”: Gregory, „Introducere”, p. 16.
p. 208 Peciorlag și construcția unei a doua căi ferate: *Peciorstroi*, p. 36.
p. 209 „La o serie de ședințe”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 361, ff. 1-10.
p. 209 „Propunerea de a-i plăti pe deținuți”: Sokolov, „Munca forțată”, p. 40.
p. 209 „90 de ruble [...] dublul acestei sume”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 361, f. 117.
p. 209 „pancartelor”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 361, f. 103.
p. 210 „În Colonia Nr. 11”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 361, ff. 115-16.

p. 210 „chioșcul din colonia îndepărtată”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 361, f. 117.
p. 210 „Suntem amenințați”: LM 50-46.
p. 210 200 de ruble pentru Katia: LM 50-81.
p. 210 „fermă colectivă”: LM 51-35.
p. 210 „se îngrijea părintește”: LM 52-39a.
p. 210 „doar 1%, în cel mai bun caz”: LM 51-45b.
p. 211 „creșteau iepuri”: LM 51-48, LM 52-18.
p. 211 „Am început prea târziu”: LM 51-55.
p. 212 „mici îmbunătățiri”: APIKM, fond 31, vol. 15 (A. P. Nedelko).
p. 212 „600 de metri de material”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, f. 131.
p. 212 „De ce să-mi trimiți zahăr”: LM 50-9.
p. 212 Magazine în orașul principal: Interviu cu Boris Ivanov, 2010.
p. 212 „Palat al Culturii”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 360, f. 37.
pp. 212-213 Echipe de fotbal: Interviu cu Boris Ivanov, 2010.
p. 214 „complex de instruire”: APIKM, fond 31, vol. 15 (A. K. Nedelko).
p. 214 Lev predă: LM 50-47, LM 50-49.
p. 214 „ajutorul financiar nu este necesar”, „Așadar, fără îndoială”: LM 51-35.
p. 215 „Mâinile îi sunt acoperite”, „După ce Oleg a trecut să mă vadă”: LM 48-15.
p. 216 „Condițiile de muncă din lagăr”: SI 49-48.
p. 216 „scrisori în care i se cerea”: SI 49-65, SI 50-20.
p. 216 Lev trimite bani: LM 49-52, LM 49-58.
p. 216 „le-a cheltuit pe pâine”, „să «i se permită»”: SI 50-22.

p. 216 „Am primit trei scrisori”: SI 50-43.
p. 217 „Nu e bine”: LM 50-6.
p. 217 „Am crezut că acesta era sfârșitul”: K. N. Rîkalov către LM, 25 decembrie 1960.
p. 217 „Cu încăpățânare, l-am făcut să-și dea seama”: LM 50-12.
p. 218 „dureri ascuțite la vezică”: LM 50-3.
p. 219 „Ea [mama Valiei] a sosit”: SI 50-53.
p. 220 „reflectorul Minin”: LM 50-83.
p. 220 „Nu mai plâng”: SI 50-18.
p. 220 „mergând prin cameră”: SI 50-62.
p. 221 „M-am așteptat să găsesc patru pereți”: SI 50-27.
p. 221 „Datorită lor”: LM 51-38.
p. 221 „Ieri am primit câteva scrisori”: LM 51-35.
p. 222 „Case a Întâlnirilor”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 3, f. 6.
p. 223 „Concediul meu se termină”: SI 50-46.
p. 223 „haine mai groase, o pătură de lână și un cearșaf”: SI 50-51c.
p. 223 trei zile cu el: *Poka ia pomniu*, p. 121.
p. 224 „s-a întâlnit cu S.”: LM către N. Melnikov, 26 septembrie 1950.
p. 224 „Rămas-bun, Levi”: SI 50-51b.
p. 225 „Draga mea Sveta”: LM 50-59.
p. 225 „Nu mă pot hotărî”: SI 50-54.
p. 226 „Sunt de acord cu tine”: LM 50-67.
p. 227 „Dragul meu Lev”: SI 50-64.

Capitolul 10

p. 229 „Draga mea Sveta”: LM 51-1.
p. 229 „Draga mea [...] încă nu ți-am trimis scrisoarea”: LM 51-4.
p. 229 „generatoare compensatorii”: LM 51-4.
p. 230 „nevoia de a aproviziona orașul”: LM 51-22.
p. 230 „centrala electrică a fost închisă trei săptămâni: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, f. 45.
p. 230 „douăzeci și nouă de «accidente grave»”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 364, ff. 32-3.
p. 230 „un camion cu șaptezeci de lucrători”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 365, f. 60.
p. 230 „Trăim și muncim”: LM 51-36.
p. 231 „8.000 de metri de cabluri de tractare”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, ff. 58-65.
p. 231 „mustrare severă”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 362, f. 42.
p. 231 „găzduise persoane neautorizate”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, f. 152.
p. 232 Denunțul lui Serditov: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, f. 153.
p. 232 Arvanitopulo dat afară: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 365, f. 1.
p. 232 „E o catastrofă”: LM 51-60.
pp. 232-233 Novikov joacă domino: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, f. 80.
p. 233 „douăzeci și șapte de evadări ale deținuților”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, ff. 100-101.
p. 233 Gărzi mituite, GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, ff. 121-122.

p. 233 Vagoane de marfă, cuțite, ferăstraie, lame: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, f. 80.
p. 233 Kovalciuk descoperă conspirația: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, f. 122.
p. 233 „mulți dintre ei fiind ostili”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, f. 78.
p. 234 Planurile de evadare de pe 1 Mai: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 363, ff. 72-85.
p. 234 „Ne-am distrat bine”: SI 51-2.
p. 236 „Levi [...] conștiința și suferința”: SI 51-26.
p. 236 „Aș vrea să-i calc pe urme”: LM 51-20.
p. 236 „Ultimul cuvânt îți aparține”: LM 51-21.
p. 236 „foarte mulțumit”, „undă verde”: LM 51-28.
p. 236 „expediții speciale”, „Decizii ca aceasta”: LM 51-28.
p. 237 „Mă macină conștiința”: SI 51-37.
p. 237 „nu mai era nevoie de forță de muncă”: LM 51-35.
p. 237 „Levi, vreau să merg la culcare”: SI 51-40.
p. 238 „Să nu crezi că mă bucur”: LM 51-41.
p. 238 „Dragul meu Lev [...] ieri am primit permisiunea”: SI 51-43.
pp. 238-239 „Bine ai venit, Sveta”, „Că veni vorba, în legătură cu cele trei jucărele”: LM 51-45.
p. 239 „Bună dimineața, Svetlie”: LM 51-45b.
p. 240 „Păi, în regulă, Sveta – după ora 7”: LM 51-45c.
p. 240 „Așadar, am ajuns acasă, Levi”: SI 51-44.
p. 240 „Draga mea Svetin”: LM 51-45e.
p. 241 „În zilele din urmă m-am simțit mai bine”: LM 51-47.
p. 241 „A trecut exact o săptămână”: SI 51-45.
p. 241 „Ce persoană rea ești”: LM 51-51.
p. 242 „Urticaria nu este deloc o boală de piele”: SI 52-30.

p. 242 „Pare să meargă”: SI 52-15.
p. 242 „Nu știu cum să-i răspund”: LM 52-12.
p. 242 „Îmi doresc să-ți tragă cineva o mamă de bătaie”: SI 52-16.
p. 243 „Zilnic, între 120 și 130 de deținuți”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 365, f. 14.
p. 243 „Nu este suficientă mâncare”: LM 52-22a.
p. 243 „Cu greu îl mai recunoști”: LM 51-56.
p. 243 „dietă compusă din varză”: Interviu cu Igor Aleksandrovski, 2010.
p. 244 „Svetlaia, draga mea, nu ți-am trimis încă”: LM 52-9c.
p. 245 „Nu are decât un singur plămân”: LM 52-12.
p. 246 „Poate este prea devreme”: SI 52-16.
p. 246 „Lioșka și-a primit actele de eliberare”: LM 52-4.
p. 246 „pentru că avea gripă”, „Dacă aș fi știut”: SI 52-15.
p. 247 „Am ajuns în gară”: LM 52-35.
p. 247 „Pleacă tot mai mulți oameni”: LM 53-17.
p. 247 „5.000 de zile de muncă se pierduseră” etc.: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, ff. 76-82.
p. 247 „În primele șase luni ale lui 1952”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 365, f. 129.
p. 248 „deșeurile de lemn, scoarța de copac, rumegușul”: GU RK NARK, fond 1876, vol. 7, doc. 366, f. 64.
p. 248 „Obiectiv vorbind […] mai rămâne prea puțină frumusețe”: LM 50-17.
p. 248 „Natura a binecuvântat”: LM 52-34.
p. 249 „Am vrut să aflu”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 250 „Mamei tot nu-i este bine”: SI 52-34.
p. 250 „Cred că ar trebui să-ți anulezi”: LM 52-32b.
p. 250 „Papa a slăbit mult”: SI 52-46.

p. 250 „Cred că-ți va fi greu”: LM 52-42a.
p. 251 „Sveta mi-a scris că i-a promis”: LM către E. A. Poltoraţkaia, 24 octombrie 1952.
p. 251 „Concediul mi se termină foarte repede”: SI 52-53.
p. 251 „Am calculat greșit, Sveta”: LM 52-67.
p. 251 „După ce îmi pun cărțile”: LM 52-69.
p. 252 „Pe aici gerurile au fost necruțătoare”: LM 53-1.
p. 252 „Svetloe, totul e atât de trist fără scrisorile tale”: LM 53-3.
p. 252 „Svetka, de ce nu-mi scrii?”: LM 53-6.
p. 253 „Mâine vine poșta”: LM 53-7.
p. 253 „Nu știu de ce”: SI 53-2.
p. 253 „Scumpa, draga mea Svetloe”: LM 53-11.

Capitolul 11

p. 255 „Cât de neașteptată”: LM 53-23.
p. 255 „Întotdeauna îl avem pe Stalin”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 256 „Moartea lui Stalin”: LM 53-24.
p. 256 „N-am văzut niciodată așa ceva”: SI 53-16.
p. 256 „Nu a plâns nimeni după Stalin”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 256 un incident din octombrie 1952: Interviu cu Lev, 2008.
p. 257 „a înjumătățit populația închisorii”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 1, ff. 1-2.
p. 257 „Unii dintre ai noștri”: LM 53-32.
p. 257 „S-a dovedit”: LM 52-34.
p. 257 „o criză majoră a forței de muncă”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 10, ff. 55-7.

p. 258 „224 dintre foștii deținuți”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 13, f. 4.
p. 258 „Aici, la Peciora”: LM 54-10.
p. 259 „numărul lor a crescut la 459”: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 12, f. 97.
p. 259 „Erau plătiți cam cu 200 de ruble pe lună”: APIKM, fond 31, vol. 15 (A. K. Nedelko).
p. 259 „[Bannikov] S-a întors deja la noi”: LM 52-38.
p. 259 „Dragă Svetloe”: LM 53-48a.
p. 260 „Ar dori să poată beneficia”: LM 53-84.
p. 260 „Nina și Iv[an] stau”: LM 53-38.
p. 261 „barăcile deveneau mai puțin aglomerate”: *Vigliadivaias*, p. 44.
p. 261 Activități culturale: Interviu cu Igor Aleksandrovski, 2010.
p. 261 Peciora ca oraș: Interviu cu Boris Ivanov, 2010.
p. 261 „La stația radio”: APIKM, fond 31, vol. 19 (I. Z. Serditov).
p. 261 „Sovietul Suprem a emis o lege”: APIKM, fond 31, vol. 13 (L. G. Mișcenko).
p. 261 Detalii ale biografiei lui Șerman: GU RK NARK, fond 173, vol. 1, doc. 13, ff. 12, 130.
p. 261 „persoană îngustă la minte”: LM 52-2.
p. 262 slujba lui Tkacenko: *Vigliadivaias*, p. 43.
p. 262 „Înainte de a pleca”: LM 53-33.
p. 262 „Mă simt foarte liniștit”: LM 53-48.
p. 264 „caracterul lui copilăresc”, „perspectiva lui frivolă asupra vieții”, „lipsa de tact”: LM 53-58.
p. 264 „N. mă enervează tot mai mult”: LM 52-69.
p. 264 „vorbeau în somn”: LM 52-33.
p. 265 „În privința idealului de familie”: LM 49-21.

p. 265 „E o evoluție psihologică inevitabilă”: LM către N. Melnikov, 8 aprilie 1948.
p. 265 „Ostilitatea reciprocă infinită”: LM 48-86.
p. 266 „Privindu-i pe cei din jurul meu”: LM 50-77.
p. 266 „că în 999 de cazuri”: LM 48-57.
p. 266 „Încă o dată sunt copleșit”: LM 49-76.
p. 266 Greutăți făcute din osii: Comunicare a lui Nikita Mișcenko.
p. 266 „Puterea fizică”: LM 48-33.
p. 268 „Îți sunt foarte recunoscător”: O. Popov către SI, 17 decembrie 1951.
p. 268 „Azi am primit o înștiințare”: LM 52-67.
p. 268 „Ieri a venit Oleg în vizită la noi”: LM 54-1.
p. 268 „Cu cât ajung să-l cunosc mai bine”: LM 54-4.
p. 269 „Ne-am certat cu el”: LM 54-5.
p. 269 „Totul e pe umerii mei”: LM 53-19.
p. 269 „Sveta […] nu trebuie să respingi ocazia”: LM 53-20.
p. 270 „Sveta a ajuns la spital”: SI 53-45, SI 53-46.
p. 270 „Svetloe, datorită serviciului nostru poștal”: LM 53-58.
p. 270 „Sveta, vreau din ce în ce mai mult să-ți spun tot felul de lucruri inutile”: LM 53-58.
p. 271 „Sveta, draga mea, nu trebuie să te dojenești tu însăți chiar atât de mult”: LM 53-65.
p. 271 „Bineînțeles, Lev, au mai rămas 14 luni”: SI 53-61.
p. 272 „Levi, de ce respingi”: SI 49-17.
p. 272 „Iaroslavl este un orășel drăguț”: SI 53-78.
p. 273 „M. A. spune că la Voronej este mai bine”: SI 53-77.
p. 273 „Mi s-au spus lucruri bune”: LM 54-6.
p. 273 „Așadar, Levi […] indiferent pe cine întreb”: SI 54-3.
p. 274 „În ceea ce privește posibilitatea”: LM 54-19.

p. 275 „odată cu trecerea timpului”: LM 53-77.
p. 275 „Draga mea Sveta, lucrurile despre care urmează să-ți scriu”: LM 54-21.
p. 275 „Primăvara a sosit deja pe aici de trei zile”: LM 54-13.
p. 275 „Cu nădejde-n glorie și bine”: LM 54-1.
p. 275 „Dragul meu […] aveam de gând să-ți spun”: SI 54-8.
p. 276 „Îmi imaginez”: SI 53-81.
p. 276 „chiar dacă numai pentru o zi sau două”: LM 54-21.
p. 276 „Nu cred – după cum înțeleg”: LM 54-15.
p. 277 „Aș putea solicita schimbarea încadrării”: LM 54-21.
p. 278 „De mult timp”: SI 54-26.
p. 278 „Și eu ar fi trebuit să-ți scriu despre Kalinin”: LM 54-21.
p. 279 „aproape întâmplător, însă nu la modul exclusiv”: SI 54-31a.
p. 279 „e atât de mare încât oamenii se pierd în ea”: SI 54-30a.
p. 279 „Acasă, mi-am întrebat părinții într-o doară”: SI 54-30a.
p. 279 „listă a orașelor”: SI 54-30a.
p. 280 „Posibile opțiuni”: SI 54-31a.
p. 281 „Mă prăbușesc deja cu capul înainte”: SI 54-31.
p. 281 „Sveta, draga mea, nu va fi deloc nevoie”: LM 54-26.
p. 282 „Plecarea mea e încă”: LM 54-24.
p. 282 „nimic sigur în privința viitorului”: LM 54-25.
p. 282 „Voi merge să-mi obțin”: LM 54-25.
p. 283 „Situația lui Papa s-a complicat”: SI 54-34a.
p. 283 „Svetloe, după telegrama ta”: LM 54-29.

Capitolul 12

p. 285 „două valize de lemn”: Interviu cu Lev, 2006.
p. 285 „Trimite scrisorile aici”: LM 54-27a.
p. 285 Călătoria la Kanin: Interviu cu Igor Aleksandrovski, 2010.
p. 286 Sosirea lui Lev la Moscova: Interviu cu Lev, 2006.
p. 286 „luminile de la ferestre”, „Anastasia Erofeevna”: *Poka ia pomniu*, p. 24.
p. 287 „Nu vreau ca prima noastră întâlnire”: SI 53-81.
p. 287 „30.000 de ruble”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 287 „Dragă Anastasia Erofeevna!”: LM 54-30.
p. 288 Descrieri ale așezării Kuzminskoe: LM 54-31.
p. 288 „Pe femeie am găsit-o repede”: LM 54-31.
p. 289 „Ca să ies din acest cerc vicios”: LM 54-32.
p. 290 „Primul lucru pe care am de gând”: LM 54-33.
p. 290 „acea călătorie trebuie să fie amânată”: LM 54-36.
p. 291 „Bătrâneii mei”: LM 54-33.
p. 291 „arătos”, „nimic din amestecul fără gust”: LM 54-35.
p. 291 „Aceștia plăteau 7 ruble pe zi”: LM 54-40.
p. 292 „O simplă cămăruță”: LM 54-40.
p. 292 „Momentul de față este încă foarte neprielnic”: SI 54-4.
p. 293 „Nu avem nevoie de absolut nimeni”: LM 54-3.
p. 294 Munca de traducător neautorizat: *Poka ia pomniu*, p. 107.
p. 294 „Sveta [...] uneori, când mă aflu în locuri aglomerate”: LM 54-35.
p. 295 „aceeași veche Moscovă”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 295 Moartea Anastasiei, „Mulțumesc, Doamne”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 295 „o plasă goală, o listă de cumpărături și bani”: *Poka ia pomniu*, p. 108.

p. 296 „Era un polițist”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 296 Amnistia de pe 17 septembrie 1955: Rossii, *Spravocinik po GULAGu*, vol. 1, p. 16.
p. 297 „încăpere sumbră la subsol”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 297 „Eu nu v-aș recomanda să vă căsătoriți cu dânsul”: *Pok ia pomniu*, p. 110.
p. 297 „Hai să vă îmbrățișez pe amândoi”: Interviu cu Lev, 2008.
pp. 297-298 Detalii despre Strelkov: V. Aleksandrovski către LM, 20 februarie 1955.
p. 298 „Lev, am nevoie de sfatul tău”: Interviu cu Lev, 2008.
p. 298 Lev caută o slujbă în Moscova: Interviu cu Lev, 2006.
p. 299 „Când am ajuns la marginea pădurii”: Interviu cu Lev, 2008.

Epilog

p. 302 „nu va deveni niciodată cercetător științific”: LM 54-21.
p. 303 „Nu încercau să ne controleze”: Comunicare a lui Nikita Mișcenko.
p. 304 „Trebuie să fii în stare [...] să trăiești în lumea aceasta”: SI 47-30
pp. 304-305 „De la o vârstă fragedă”, „Tata nu vorbea”, „Era fermecător”: Prezentare de Nikita Mișcenko.
pp. 305-306 „Am știut de la bun început că el era viitorul meu”: Interviu cu Svetlana, 2008.

* Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.

Lista ilustrațiilor din text și din fascicul

Ilustrațiile din text

1. Plicul unei scrisori a Svetlanei
2. Prima scrisoare a Svetlanei
3. Cea de-a douăzeci și patra scrisoare a lui Lev
4. Svetlana
5. Lev
6. Lev pe muntele Elbrus
7. Echipa de cărat bușteni a Combinatului de prelucrare a lemnului
8. Strelkov și motanul lui în laborator
9. Lev în laborator
10. Strelkov în laboratorul său împreună cu Lev, Konon Tkacenko, Nikolai Litvinenko și Nikolai Lileev
11. Vestigii ale locuințelor
12. Aleksandr, Maria și Vladimir
13. Moscova iluminată noaptea
14. Gara din Kojva
15. Gardieni la Combinatul de prelucrare a lemnului
16 și 17. Fotografiile făcute Svetei de Lev Izrailevici
18. Strelkov, Lev, Lileev și Litvinenko

19. Prizonieri din echipa de fotbal Peciorlag
20. Terleţki cu Irina Evghenievna Preobrajenskaia
21. Sveta și mătușile lui Lev
22. Administrația Combinatului de prelucrare a lemnului
23. Lileev și Lev
24. Familia Roșcin

(Credite: 1-6, 9, 13, 16-18, 20-24 prin bunăvoința Societății Memorial din Moscova; 7-8, 10-11, 14-15, 19 prin bunăvoința Arhivei Muzeului (Memorial) Regional de Istorie din Peciora; 12 cu mulțumiri lui Igor Aleksandrovici Aleksandrovsski; 13 Ria Novosti)

Ilustrațiile din fascicul

1. Lev și Svetlana în 1936
2. Lev și Evgheni Bukke în 1936
3. Scrisorile Svetlanei și ale lui Lev
4. Zona industrială a Combinatului de prelucrare a lemnului, 1956
5. Vedere spre fluviul Peciora
6. Clubul Combinatului de prelucrare a lemnului
7. Strada Combinatului
8. Un convoi în exteriorul Coloniei Nr. 1
9. Vestigii ale combinatului în anii ’80
10. Bilet de tren de la gara din Peciora
11. Cizmele lui Lev de la Peciora
12. Svetlana și Anastasia

13. Lev și copiii lui la *dacea* lui Nikita
14. Svetlana și Lev, Moscova, 2002

(Credite: 1-4 și 11-14 prin bunăvoința Societății Memorial din Moscova; 5-10 prin bunăvoința Arhivei Muzeului (Memorial) Regional de Istorie din Peciora; ilustrația 8 – desen de Boris Ivanov; ilustrația 9 – fotografie de Vladimir Civanov)